ORTAÖĞRETİM

TARİH

11

DERS KİTABI

Yazar

Ahmet YILMAZ

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.11.2022 tarihli ve 95 sayılı (ekli listenin 55. sırasında) kurul kararıyla 2023 - 2024 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

ATA YAYINCILIK

ATA DERS KİTAPLARI YAYINCILIK, MATB., İNŞ., TARIM HAYV.
SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Örnek Mahallesi Örnek Caddesi No.: 75 Altındağ/ANKARA
tel: (0 312) 341 23 85 - 384 52 58 - 342 41 83 - 342 41 84 - 384 52 00

Bu kitabın her türlü yayın hakkı ATA DERS KİTAPLARI YAYINCILIK MATB. İNŞ. TARIM HAYV. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.'ye aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayınlayan firmanın izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

Editör

Mehmet KOYUNCU

Dil Uzmanı

Pınar DEMİRERİDEN ÇALIŞ

Görsel Tasarım Uzmanı

Burcu GÜRCAN

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Burcu ÖZBEK

Program Geliştirme Uzmanı

Nadire DEMİR

Rehberlik Uzmanı

Raşide YILMAZ

Baskı

Özgün Matbaacılık San. Tic. AŞ - Ankara, 2023

ISBN

978-605-261-532-4

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

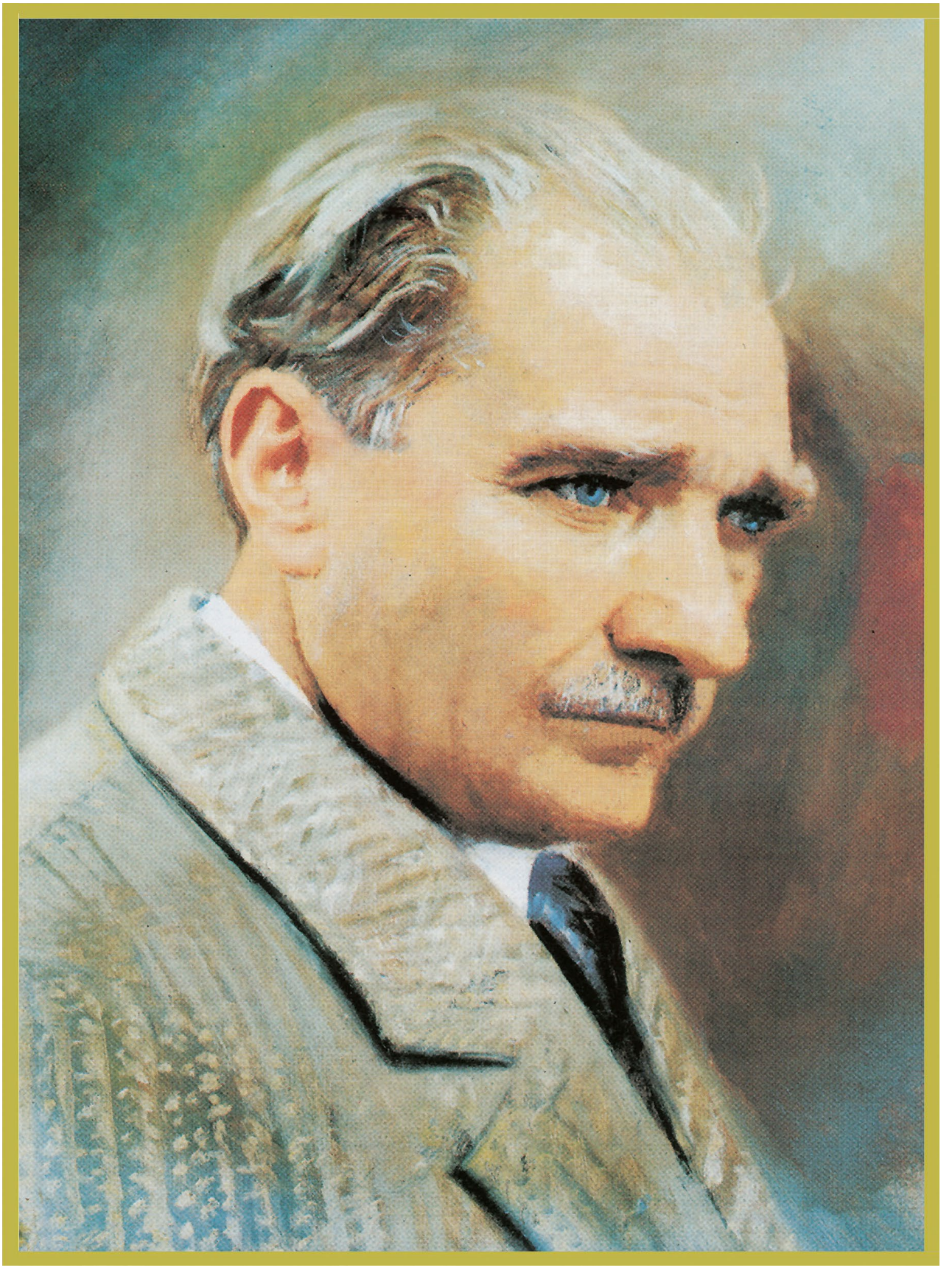

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

ORGANİZASYON ŞEMASI 10

1. ÜNİTE: DEĞİŞEN DÜNYA DENGELERİ KARŞISINDA OSMANLI SİYASETİ (1595-1774)

1.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER 14
1.2. XVII. YÜZYIL SİYASİ REKABETİNDE OSMANLI DEVLETİ 15
1.2.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Stratejik Rakipleri 15
1.2.2. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Lehistan İlişkileri 18
1.2.3. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Safevi İlişkileri 20
1.2.4. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Venedik-Rus ve Avusturya İlişkileri 21
1.3. AÇIK DENİZLERDE SİYASİ VE TİCARİ REKABET 27
1.3.1. Coğrafi Keşifler'in Denizcilik Faaliyetlerine Etkileri 27
1.3.2. Okyanusa ve Akdeniz'e Kıyısı Olan Avrupa Güçlerinin Denizcilik Stratejileri 28
1.3.3. Osmanlı Devleti'nin Denizlerde Hâkimiyetinin Zayıflama Süreci 30
1.3.4. Osmanlı Denizciliğinde Kadırgadan Kalyona Geçiş 32
1.4. 1700-1774 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER 34
1.4.1. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Politikası 35
1.4.2. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Safevi İlişkileri 35
1.4.3. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Venedik ve Avusturya İlişkileri 36
1.4.4. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri 37
1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 41

2. ÜNİTE: DEĞİŞİM ÇAĞINDA AVRUPA VE OSMANLI

2.1. XVII-XVIII. YÜZYILDA AVRUPA'DA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER 52
2.1.1. Avrupa'da Fikrî ve Manevi Alanda Gelişmeler 52
2.1.2. Avrupa'da Sosyal ve Ekonomik Gelişmeler 56
2.1.3. Modern Devletler Hukukunun Ortaya Çıkışı 58
2.1.4. Avrupa'da Bilimsel Gelişmeler 60
2.2. AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERE BAĞLI OLARAK OSMANLI İDARİ, ASKERÎ VE EKONOMİK YAPISINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER 62
2.2.1. XVII ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askerî ve Ekonomik Sarsıntılar 62
2.2.2. Kapitülasyonların Sürekli Hâle Getirilmesi ve Sonuçları 63
2.2.3. Osmanlı Askerî Yapısına Yönelik Düzenlemeler 64
2.2.4. Osmanlı Ekonomisini Düzeltme Çabaları 68
2.3. XVII-XVIII. YÜZYILDA OSMANLI ISLAHAT HAREKETLERİ 69
2.3.1. İç Çalkantılar ve İsyanlar 69
2.3.2. Ekber ve Erşed Sisteminin Merkezî Yönetime Etkileri 71

2.3.3. Devletin Kurtuluş Reçetesi: Layihalar 71
2.3.4. Lale Devri Islahatları ve Sosyal Hayata Etkileri 74
2.3.5. Osmanlılarda İlim ve İrfanda Yenilik Arayışları 79
2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 82

3. ÜNİTE: Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri

3.1. İHTİLALLER VE OSMANLI DEVLETİ'NE İHTİLALLERİN YANSIMALARI 90
3.1.1. Fransız İhtilali ve Sonuçları 90
3.1.2. Fransız İhtilali'nin İmparatorluklara Etkisi 93
3.1.3. Sanayi İnkılabı ve Sonuçları 95
3.1.4. Mutlakiyetçi Monarşilerin Anayasal Monarşilere Dönüşmesi 101
3.2. AVRUPA'NIN SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİ 102
3.3. OSMANLI ASKERÎ SİSTEMİNDE MODERNLEŞME ÇABALARI 105
3.3.1. Avrupa'da Zorunlu Askerlik Sistemi ve Sonuçları 105
3.3.2. Osmanlı Devleti'nde Askerî Islahatlar 106
3.4. XIX. YÜZYILDA OSMANLI SOSYAL HAYATINDAKİ GELİŞMELER 110
3.4.1. Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve Haberleşme Alanındaki Gelişmeler 110
3.4.2. Osmanlı Devleti'nde Eğitim Kurumlarını Modernleştirme Çabaları 113
3.4.3. Osmanlı Devleti'nde Açılan Yabancı Okullar 116
3.4.4. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde Hizmet Veren Eğitim Kurumları 116
3.4.5. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde Sosyal Devlet Yapısının Geliştirilmesi 118
3.4.6. Millî ve Manevi Değerlerimiz 120
3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 122

4. ÜNİTE: Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)

4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER 132
4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE YÖNELİK STRATEJİK TEHDİTLER 136
4.2.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Stratejik Rakipleri 136
4.2.2. Rum İsyanı ve Sonuçları 139
4.2.3. Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) 141
4.2.4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) 143
4.2.5. Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 146
4.2.6. Mısır Sorunu ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa 148
4.2.7. Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Sonuçları 148
4.2.8. 1768-1914 Yılları Arası Osmanlı-Rus Rekabeti ve Sonuçları 151
4.2.9. Avrupa'da Bloklaşma Faaliyetleri 152

4.2.10. Balkan Savaşları 153
4.2.11. I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti 156
4.2.12. İslam Dünyasının Dayanışma Faaliyetleri 157
4.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME FAALİYETLERİ 159
4.3.1. Sened-i İttifak (1808) 159
4.3.2. Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu-1839) 160
4.3.3. Islahat Fermanı (18 Şubat 1856) 161
4.3.4. I. Meşrutiyet'in İlanı ve Kanun-i Esasî'nin Kabulü (23 Aralık 1876) 163
4.3.5. II. Meşrutiyet'in İlanı (24 Temmuz 1908) 165
4.3.6. Osmanlı Devleti'nde Dağılmayı Önlemeye Yönelik Fikir Akımları 166
4.4. DARBELER VE OSMANLI SİYASİ HAYATINA DARBELERİN ETKİLERİ 167
4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 172

5. ÜNİTE: XIX VE XX. YÜZYILDA DEĞİŞEN SOSYO-EKONOMİK HAYAT

5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI 184
5.1.1. Osmanlı Devleti'nin Endüstriyel Üretime Geçişte Yaşadığı Zorluklar 184
5.1.2. Osmanlı Devleti'nin Endüstriyel Üretime Yönelik Faaliyetleri 187
5.1.3. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Sonuçları 190
5.1.4. Dış Borçlar Sorunu ve Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin Kurulması 192
5.1.5. İttihat ve Terakki Hükûmetlerinin Millî İktisat Politikaları 195
5.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDEKİ NÜFUS HAREKETLERİ 196
5.2.1. Ulus-Devlet Anlayışının Osmanlı Devleti'ne Etkileri 196
5.3. MODERNLEŞME VE DEĞİŞİM 202
5.3.1. Modernite İle Birlikte Gelen Sosyal ve Ekonomik Değişim 202
5.3.2. XIX. Yüzyılda Salgın Hastalıklar ve Etkileri 206
5.3.3. Kamuoyu Kavramının Sosyal Gerçeklik Hâline Gelmesi 208
5.3.4. Toplumsal Hayata Popüler Kültürün Yansımaları 209
5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 210
CEVAP ANAHTARI 220
SÖZLÜK 225
KRONOLOJİ 233
KAYNAKÇA 236
TÜRKİYE HARİTASI 238
TÜRK DÜNYASI HARİTASI 239

ORGANİZASYON ŞEMASI

Üniteye ait karekod

Ünite numarası

Ünite adı

Üniteye ait görsel

Ünitede yer alan konu başlıkları

EBA İçerik

1. ÜNİTE

DEĞİŞEN DÜNYA DENGELERİ KARŞISINDA OSMANLI SİYASETİ (1595 - 1774)

Girit'in fethi tablosu (Ressam: Abraham Beerstraten, Rijksmuseum Müzesi - Amsterdam)

ÜNİTENİN KONULARI

1.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER
1.2. XVII. YÜZYIL SİYASİ REKABETİNDE OSMANLI DEVLETİ
1.3. AÇIK DENİZLERDE SİYASİ VE TİCARİ REKABET
1.4. 1700-1774 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER

ÜNİTENİN KAZANIMLARI

- 1595-1700 yılları arasındaki süreçte meydana gelen başlıca siyasi gelişmeleri tarih şeridi ve haritalar üzerinde gösterir.
- XVII. yüzyılda değişen siyasi rekabet içerisinde Osmanlı Devleti'nin izlediği politikaları açıklar.
- Denizcilik faaliyetlerinin iç denizlerden okyanuslara taşınmasının dünya siyasetine ve ticaretine etkilerini analiz eder.
- 1700-1774 yılları arasındaki süreçte Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle yürüttüğü rekabeti ve bu rekabette uyguladığı stratejileri analiz eder.

Ünite Tanıtım Videosu

KAVRAMLAR

- Kadırga
- Kalyon
- Kutsal ittifak
- Diplomasi
- Sömürgecilik
- Mütekabiliyet

Dokümanlar, videolar ve ölçme değerlendirme etkinlikleri gibi içeriklere ulaşılmasını sağlayan karekodlar.

Ünitedeki kavramlar

Ünitedeki kazanımlar

Konuya hazırlanmanızı sağlayan soruların verildiği bölümdür.

Hazırlık

Osmanlı deniz ticaretinin zayıflamasında hangi faktörler etkili olmuş olabilir?

Bilmeniz gereken bazı bilgi ve kavramların verildiği bölümdür.

Bilgi

Dirlik: Osmanlı Devleti'nde asker ve memurlara geçim ve hizmet karşılığında belli bir bölgenin vergi kaynaklarının tahsis edilmesidir.

İlginizi çekecek, bilgilerinizi pekiştirecek, konuyla ilgili bilgi, olay, hatıraların yer aldığı bölümdür.

Tarihten Bir Yaprak

TÜRK GİBİ KUVVETLİ

Budapeşte'nin 80 km kuzeybatısında ve Viyana'nın 110 km doğusunda bulunan Uyvar Kalesi, Orta Avrupa'ya açılan en önemli kapıydı. Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa kumandasındaki Türk ordusu, 18

ORGANİZASYON ŞEMASI

Genel ağ ve diğer kaynaklardan alınan haber ve bilgiler hakkında çıkarım yapacağınız bölümdür.

Yorumlayınız

Millî Ordu

Machiavelli'ye (1469-1527) göre güvende olmanın temel kaynağı güçlü bir savunmaya ve otoriter bir yönetime sahip olmaktır. Ayrıca devletin varlığını devam ettirmesinin yolu iyi kanunlara ve güçlü ordulara sahip olmaktan geçer. Fakat bir hükümdar güçlü ordulara sahip olmadan iyi kanunlara sahip olamaz... Millî ordunun önemini bu şekilde açıklayan Machiavelli, paralı askerlere karşı olumsuz tavrını ise şu ifadeyle ortaya koymuştur: "Bir prens, devletinin askerî gücünü paralı ordulara dayandırıyorsa hiçbir zaman güven içinde olamaz çünkü bu ordularda birlik ve beraberlik yoktur, bu ordular haşin ve disiplinsiz olurlar."

Fikret Birdişli, Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 1, S 31, s. 155-156

Konuyu pekiştirmeniz için verilen tartışma konusu ve sorusunun yer aldığı bölümdür.

Tartışınız

Dilimizin korunması ve sonraki nesillere aktarılmasında bizlere düşen sorumlulukları değerlendiriniz.

Konuyla ilgili düşüncelerinizi paylaşarak kendinizi ifade edebileceğiniz bölümdür.

Değerlendiriniz

Coğrafi Keşifler ve sömürgecilik faaliyetlerinin Avrupa devletlerine siyasi ve ekonomik yansımaları neler olmuştur? Açıklayınız.

Başta Osmanlı padişahları olmak üzere metinlerde adı geçen tarihî şahsiyetlerin tanıtıldığı bölümdür.

Tanıyalım

SULTAN III. AHMET

Babası : Sultan IV. Mehmet
Annesi : Rabia Sultan
Doğumu : 31 Aralık 1673
Vefatı : 1 Temmuz 1736
Saltanatı : 1703-1730

İşlenen konunun pekiştirilmesi, yorum yapma ve çıkarımda bulunma yetkinliklerinin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan bölümdür.

Etkinlik

Koçi Bey'in risalelerinde belirttiği hususları dikkate alarak devletteki aksamalara yönelik çözüm önerilerinizi aşağıda verilen alanlara yazınız.

Ünite sonlarında yer alan, ünite geneli ölçme değerlendirme etkinlikleri bu bölümdedir.

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü.

EBA İçerik

1. ÜNİTE

DEĞİŞEN DÜNYA DENGELERİ KARŞISINDA OSMANLI SİYASETİ (1595-1774)

Girit'in Fethi tablosu [Ressam: Abraham Beerstraten (Abraham Biirsıtrat), Rijksmuseum (Rayksmüzeyum)

Ünitenin Konuları

1.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER
1.2. XVII. YÜZYIL SİYASİ REKABETİNDE OSMANLI DEVLETİ
1.3. AÇIK DENİZLERDE SİYASİ VE TİCARİ REKABET
1.4. 1700-1774 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER

Ünitenin Kazanımları

- 1595-1700 yılları arasındaki süreçte meydana gelen başlıca siyasi gelişmeleri tarih şeridi ve haritalar üzerinde gösterir.
- XVII. yüzyılda değişen siyasi rekabet içerisinde Osmanlı Devleti'nin izlediği politikaları açıklar.
- Denizcilik faaliyetlerinin iç denizlerden okyanuslara taşınmasının dünya siyasetine ve ticaretine etkilerini analiz eder.
- 1700-1774 yılları arasındaki süreçte Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle yürüttüğü rekabeti ve bu rekabette uyguladığı stratejileri analiz eder.

Ünite Tanıtım Videosu

Müzesi-Amsterdam/Hollanda]

Kavramlar

- Kadırga
- Kalyon
- Kutsal ittifak
- Diplomasi
- Sömürgecilik
- Mütekabiliyet

1.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER

1. 1596 — Haçova Muharebesi
2. 1606 — Zitvatorok Antlaşması
3. 1639 — Kasr-ı Şirin Antlaşması
4. 1669 — Girit'in Fethi

Harita 1.1: *XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti ve Avrupa*

5. 1672 — Bucaş Antlaşması
6. 1681 — Bahçesaray Antlaşması
7. 1683 — II. Viyana Kuşatması
8. 1699 — Karlofça Antlaşması
9. 1700 — İstanbul Antlaşması

1.2. XVII. YÜZYIL SİYASİ REKABETİNDE OSMANLI DEVLETİ

Hazırlık

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, stratejik rakiplerine karşı siyasi üstünlük sağlarken XVII. yüzyılda ise eşit şartlarda antlaşmalar imzalamasının sebepleri neler olabilir?

1.2.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Stratejik Rakipleri

SAFEVİLER

Osmanlı Devleti ve onun doğudaki sınır komşusu Safevi Devleti arasında Kanuni Dönemi'nde yapılan Amasya Antlaşması ile doğuda bir süreliğine sükûnet sağlanmıştı. Safevilerde veraset sisteminin belirsiz olmasından dolayı sık sık taht kavgaları yaşanıyor, bu durum merkezî otoritenin bozulmasına neden oluyordu. Diğer yandan XVII. yüzyılda sınır meseleleri ve siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle Osmanlı Devleti ile sorunlar yaşıyorlardı.

AVUSTURYA

Avusturya, Avrupa'nın büyük bir kısmına hükmeden Habsburg Monarşisi'nin önemli ayağı konumundaydı. Orta Avrupa'da yer aldığından batı yönünde genişleme politikası güden Osmanlı Devleti için stratejik bir tehditti. Diğer yandan Avusturya, Balkanlara açılıp buradaki halkı kendine bağlamak ve Katoliklerin koruyuculuğunu üstlenmek istiyordu.

OSMANLI DEVLETİ

Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethi ve sonraki dönemlerde yapılan fetihler neticesinde dünya gücü hâline geldi. Mısır'ın fethi sonrasında Türk ve İslam dünyasının lideri oldu. İpek ve Baharat Yollarının yanında Karadeniz ve Akdeniz'de denetimi sağlayarak hem ticaret hem de denizcilik alanında söz sahibi oldu. XVII. yüzyılda fetih politikasını devam ettirdi. Bu nedenle Avusturya ve Safevi Devleti ile sık sık mücadele etti. Ancak bu dönemde devletteki bazı aksamalara bağlı olarak merkez ve taşra isyanları ile uğraşmak zorunda kaldı. Bu gelişmeler devletin yıpranmasına neden oldu.

VENEDİK

İtalya Yarımadası'nın kuzeydoğusunda, Adriyatik Denizi'nin kıyısında yer alan Venedik, XV ve XVI. yüzyıllarda deniz ticaretinde oldukça ilerlemiş ve bu dönemlerde denizlerde Osmanlı Devleti ile sık sık mücadele etmişti. Ancak bu yüzyılda Coğrafi Keşifler'den dolayı Akdeniz limanlarının önem kaybetmesi ile ekonomik yönden zayıfladı. Yine Osmanlı Devleti ile giriştikleri mücadelelerden dolayı yıprandı.

LEHİSTAN

Orta Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya geçiş bölgesinde bulunan Lehistan, aynı zamanda Baltık Denizi'ne açılan önemli bir konumdaydı. Ancak bu dönemde Habsburg Monarşisi'nin baskılarına maruz kalıyordu. Diğer yandan Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Eflâk, Boğdan ve Erdel nedeniyle Osmanlı Devleti ile siyasi sorunlar yaşıyordu.

MALTA

Malta Adası, Akdeniz'in ortasında, doğu-batı yönündeki geçiş noktasında bulunuyordu. Kanuni'nin 1522'de Rodos'u fethiyle birçok şövalye buraya sığınmıştı. Yine aynı dönemde Malta kuşatılmış ancak alınamamıştı. XVII. yüzyıl başlarında eski gücünden uzak bir görünümdeydi. Bu dönemin sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan Kutsal İttifak'ta yer almıştır.

RUSYA

Rusya, Avrupa'nın sayılı devletleri arasına girmek amacıyla sömürgecilik faaliyetlerine yönelmişti. Bu doğrultuda Baltık Denizi'ne ve Karadeniz'e inmeyi, yine Kafkaslar ve Orta Asya'da hâkimiyet kurmayı planlıyordu. Bu amacına ulaşmak için stratejik rakibi Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan Kutsal İttifak'ta yer alacaktı.

Diplomaside Mütekabiliyet Dönemi

Mütekabiliyet; milletlerarası hukukun temel prensiplerinden biridir. Genel olarak devletlerin birbirleriyle eşit egemenlik haklarına sahip olduğunun bir göstergesi şeklinde de ifade edilebilir. Bu ilkeye özellikle antlaşmalar hukukunda, diplomasi ve konsolosluk hukukunda, azınlık antlaşmalarında başvurulur.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, stratejik rakipleri ile yapmış olduğu askerî mücadelelerde büyük başarılar elde etti. Bu başarılar sonucu imzalanan antlaşmalarda Osmanlı Devleti rakiplerine siyasi üstünlük sağladı. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Habsburg Monarşisi'nde yer alan Avusturya ile yapılan savaşlar Osmanlı Devleti lehine sonuçlandı. Avusturya barış istemek zorunda kaldı ve 1533 yılında iki ülke arasında İstanbul Antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti üstün taraf olduğundan antlaşmada mütekabiliyet esaslarına riayet edilmedi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Avusturya'ya siyasi üstünlük sağladı.

III. Murat ve III. Mehmet dönemlerinde, Osmanlı-Avusturya savaşları devam etti. Bu savaşların en önemlisi 1596 yılında yapılan Haçova Meydan Muharebesi oldu. Savaştan sonra Estergon ve Kanije kaleleri alındı.

Tarihten Bir Yaprak

HAÇOVA MEYDAN MUHAREBESİ

Haçova Meydan Muharebesi'ni tasvir eden minyatür

Arşidük Maximilien (Maksimilyen) ile Bathory (Batori) kumandasındaki 50-100 bin kişilik Avusturya imparatorluk ordusu; Alman, İspanyol, Papalık, Floransa, Macar, Çek ve Leh askerlerinden meydana geliyordu. Osmanlı kuvvetleri de hemen hemen aynı sayıdaydı. İlk çarpışmalar 25 Ekim'de, ikindi vakti küçük gruplar arasında başladı, asıl savaş ise ertesi gün 26 Ekim'de cereyan etti. Osmanlı ordusu klasik savaş düzeni almıştı… Haçova bataklığının arka tarafında yer alan Habsburg askerleri ikindi vakti harekete geçerek Osmanlı ordusu üzerine alaylar hâlinde saldırmaya başladı. Saldırılar sırasında Sokulluzade Hasan Paşa kumandasındaki Rumeli kuvvetlerinin bulunduğu sağ kol dağıldı. Ardından merkeze hücum ederek müdafaa hattını yaran Habsburg kuvvetleri, buradaki ağırlıkları, hazine ve eşya sandıklarını yağmalamaya başladılar. Bu durum karşısında Veziriazam İbrahim Paşa geri çekilme, hatta padişahı kıyafet değiştirerek kaçırma planları yaptıysa da Hoca Sâdeddin Efendi, padişahın savaş meydanından çekilmesinin kesin bir yenilgiye ve askerin dağılmasına yol açacağını, bu sebeple yeniden toparlanmak için gayret gösterilmesi gerektiğini söyleyerek padişahı ikna etti ve padişahın savaş meydanında kalmasını sağladı. Bu arada merkeze saldıran ve yağmaya dalan Habsburg kuvvetlerinin karargâhtaki hizmetli sınıf tarafından kolayca geri püskürtülmesi, padişahın savaş meydanından ayrılmaması, büyük bir bölümü savaşı sürdürmekte olan ve bir kısmı bozulup geri çekilen askerin maneviyatını yükselttiği gibi savaşın kaderini de değiştirdi. Toparlanıp hücuma geçen Osmanlı kuvvetleri karşısında müttefikler panik hâlinde kaçmaya başladılar, düşmanın büyük bir kısmı da bataklığa sürülerek imha edildi ve böylece kesin bir zafer kazanılmış oldu.

Feridun Emecen, Hoçava Meydan Savaşı, İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 546-547

Sultan I. Ahmet (1603-1617) padişah olduğunda Osmanlı-Avusturya savaşları devam etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin kazandığı başarılardan sonra Avusturya barış istemek zorunda kaldı. İki ülke arasında Zitvatorok Antlaşması yapıldı (1606).

Etkinlik

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti-Avusturya arasında yapılan İstanbul Antlaşması ile XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti-Avusturya arasında yapılan Zitvatorok Antlaşması'nın maddelerini diplomaside mütekabiliyet açısından aşağıdaki tabloda değerlendiriniz.

İSTANBUL ANTLAŞMASI (1533)

- Avusturya, Macaristan üzerinde hak iddia etmekten vazgeçti. Ancak Macaristan'da fiilen hâkim olduğu topraklar kendisine ait sayıldı.
- Avusturya, elindeki bu topraklar için her yıl Osmanlı Devleti'ne otuz bin altın vergi ödedi.
- Avusturya arşidükü (kralı) Osmanlı sadrazamına denk sayıldı.

ZİTVATOROK ANTLAŞMASI (1606)

- Savaşlar sırasında alınan Eğri, Kanije ve Estergon Kaleleri Osmanlı Devleti'nde kaldı.
- Avusturya'nın her yıl Osmanlı Devleti'ne ödemek zorunda olduğu yıllık vergi kaldırıldı. Ancak Avusturya savaş tazminatı ödedi.
- Avusturya arşidükü, protokol bakımından Osmanlı padişahına denk sayıldı.

İSTANBUL ANTLAŞMASI	ZİTVATOROK ANTLAŞMASI

Zitvatorok Antlaşması, Osmanlı Devleti'nde gerek ekonomik gerekse siyasi açıdan önemli kayıplara yol açtı. Avusturya'dan alınan verginin kaldırılması ekonomik kayba, Avusturya arşidükünün Osmanlı padişahına denk sayılması ise siyasi üstünlüğün kaybına neden oldu. Bu durum aynı zamanda iki ülkenin diplomaside mütekabiliyet esaslarına göre eşit olmalarını beraberinde getirdi.

1.2.2. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Lehistan İlişkileri

XIV. yüzyıldan itibaren Baltık Denizi'nden Karadeniz'e uzanan sahada hüküm süren Lehistan ile Sultan III. Murat Dönemi'nde siyasi ilişkiler yoğunluk kazandı. Lehistan ile Osmanlılar arasında özellikle Ukrayna ve Eflâk-Boğdan sınırlarında hâkimiyet kurmak için ciddi bir rekabet yaşanıyordu. Lehistan, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Baltık Denizi'ne ulaşabileceği geçiş koridoru üzerinde bulunuyordu.

XVII. yüzyıl başlarından itibaren Lehistan, Osmanlı Devleti'ne bağlı Eflâk, Boğdan ve Erdel'in iç işlerine karışmaya başladı. Osmanlı topraklarına saldıran Kazakların yeniçerileri bozguna uğratması ve Kazakların Lehistan tarafından korunması da Osmanlı padişahı Sultan II. Osman'ı (Genç Osman) endişelendirdi. Sultan II. Osman, Lehistan üzerine sefer düzenledi (1621). 20 bin civarındaki Osmanlı ordusuna bir süre sonra Kırım Hanı Canibek de ordusuyla destek verdi. Bu arada Lehistan orduları da Osmanlı Devleti'nin denetiminde bulunan Hotin Kalesi mevkisine konuşlandı. İki orduyu karşı karşıya getiren Hotin Muharebesi'nden *(Görsel 1.1)* bir sonuç elde edilemedi. Lehistan Kralı barış teklifinde bulundu. Sultan II. Osman önce barış teklifini reddetse de yeniçerilerin savaşta isteksiz davranmaları ve kış mevsiminin yaklaşması üzerine kabul etmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında 9 Ekim 1621'de Hotin Antlaşması imzalandı.

Hotin Antlaşmasına göre;

• Hotin Kalesi, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Boğdan'a bırakıldı.

• Dinyester Nehri iki ülke arasında sınır sayıldı.

Tanıyalım

SULTAN II. OSMAN (Genç)

Babası : Sultan I. Ahmet
Annesi : Mahfiruz Sultan
Doğumu : 3 Kasım 1604
Vefatı : 10 Mayıs 1622
Saltanatı : 1618-1622

II. Osman çocukluğunda iyi bir eğitim aldı. 14 yaşında Osmanlı tahtına geçti. Çocuk yaşta olmasına rağmen mükemmel planları vardı. Büyük Lehistan seferine bizzat katılarak başkomutanlık yaptı. Atılgan, cesur ve gözü pek olan bu padişah için "Uzun süre tahtta kalsa ikinci bir Fatih olurdu." diyenler vardı. Aynı zamanda hattat ve şairdir. Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak isteyince öldürülmüştür. Şair Nevi, onun vefatı üzerine şunları yazdı:

Bir şah-ı alişan iken şah-ı cihana kıydılar.
Gayretli, genç aslan iken şah-ı cihana kıydılar.
Gazi Bahadır Han idi, Âli-nesep sultan idi.
Namıyla Osman Han idi, şah-ı cihana kıydılar.

Genel ağdan alınmıştır.

Görsel 1.1: *Hotin Muharebesi tablosu [Ressam: Josef Brandt (Yosef Brant), Ulusal Müze-Varşova/Polonya]*

XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında Ukrayna'da hâkimiyet mücadelesi yaşandı. Bu mücadelede Osmanlı Devleti, Lehistan'a karşı bölgedeki Kazaklarla ittifak oluşturdu. Ancak Lehistan'ın Osmanlı himayesindeki Kazaklara saldırması üzerine Sultan IV. Mehmet'in başında bulunduğu Osmanlı ordusu Lehistan seferine çıktı. Sefer neticesinde Podolya'nın merkezi olan Kamaniçe dokuz gün süren kuşatmadan sonra fethedildi (27 Ağustos 1672).

Kamaniçe'nin fethi, Osmanlı Devleti'nin Boğdan ve Kırım Hanlığı üzerindeki hâkimiyetini artırdı. 18-23 Ekim 1672'de Lehistan ile imzalanan Bucaş Antlaşması sonucunda Podolya Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Bucaş Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin batıda toprak kazandığı son antlaşma oldu. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti aynı zamanda batıda en geniş sınırlarına ulaştı *(Harita 1.2)*.

Değerlendiriniz

Osmanlı-Lehistan savaşlarında Osmanlı Devleti'nin Lehistan üzerinde tam olarak hâkimiyet kuramamasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

Tanıyalım

SULTAN IV. MEHMET

Babası : Sultan İbrahim

Annesi : Turhan Sultan

Doğumu : 2 Ocak 1642

Vefatı : 6 Ocak 1693

Saltanatı : 1648-1687

Osmanlı tahtına 7 yaşında oturdu. Yaşının küçük olması sebebiyle saltanatının ilk yıllarında babaannesi Kösem Sultan ve daha sonra annesi Turhan Sultan'ın etkisinde kaldı. 39 yıl tahtta kaldı. Ancak devlet idaresinde pek etkili olamadı. Saltanatı boyunca Köprülü ailesi sayesinde önemli başarılar elde edildiyse de II. Viyana Kuşatması'nın başarısız olmasından sonra 1687'de tahttan indirildi.

Osmanlı tarihinin bu en genç hükümdarı iyi kalpli, cömert bir yapıya sahipti. Sade giyinmeyi severdi. Kan dökmekten hoşlanmazdı. Döneminin en önemli eseri Eminönü'nde yapılan Yeni Cami'dir.

Genel ağdan alınmıştır.

Harita 1.2: *XVII. yüzyılda Lehistan Devleti*

1.2.3. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Safevi İlişkileri

Bugünkü İran Devleti toprakları üzerinde kurulmuş olan Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasında XVI. yüzyılda başlayan mücadeleler, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapılan 1555 Amasya Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlanmıştı. Daha sonra Sultan III. Murat Dönemi'nde (1574-1595) Osmanlı-Safevi ilişkileri yeniden bozularak yeni bir savaşa neden olmuştu. Bu savaş neticesinde Osmanlı Devleti, Safevi Devleti'ne üstünlük sağlamış ve iki ülke arasında imzalanan Ferhat Paşa Antlaşması (1590) ile Tebriz, Karabağ, Şirvan ve Dağıstan Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı. Böylece Osmanlı Devleti doğuda en geniş sınırlarına ulaşmıştı. XVII. yüzyılda Osmanlı-Safevi gerginliği artarak devam etti. Bu dönemde yapılan savaşlar ve antlaşmalar şunlardır:

1603-1612 Savaşları ve Nasuh Paşa Antlaşması

Sultan I. Ahmet (1590-1617)

Safeviler, ilk olarak Sultan I. Ahmet Dönemi'nde (1603-1617) Osmanlı-Avusturya savaşları ve Celâli İsyanları'nın oluşturduğu karışıklıktan yararlanarak kaybettiği toprakları geri almak istedi (1603). Yapılan savaşlar sonucunda Nasuh Paşa Antlaşması imzalandı (1612). Bu antlaşma ile Ferhat Paşa Antlaşması'nda Safevi Devleti'nden alınmış olan yerler geri verildi *(Harita 1.3)*. Safevi Devleti, Osmanlı Devleti'ne yılda 200 deve yükü ipek vermeyi kabul etti.

***Harita 1.3:** XVII. yüzyılda Safevi Devleti*

1617-1618 Savaşları ve Serav Antlaşması

Sultan II. Osman (1604-1622)

Safevilerin Nasuh Paşa Antlaşması'nın şartlarını yerine getirmemesi yüzünden 1617 yılında Osmanlı-İran savaşları yeniden başladı. Sultan II. Osman'ın (1618-1622) İran'a düzenlediği sefer sonucu iki ülke arasında Serav Antlaşması yapıldı (1618). Antlaşma ile Kanuni Dönemi'nde Amasya Antlaşması ile belirlenen sınırlar esas kabul edilecek, Kars ve Ahıska Osmanlılarda kalacaktı *(Harita 1.3)*. Safeviler, Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Dağıstan'a saldırmayacaktı.

1624-1639 Savaşları ve Kasr-ı Şirin Antlaşması

Sultan IV. Murat (1612-1640)

Safevilerin, Osmanlı-Avusturya savaşları ve Celâli İsyanları'nı fırsat bilip Bağdat'ı ele geçirmesi üzerine Osmanlı-Safevi savaşları yeniden başladı (1624). Bu yüzden Sultan IV. Murat Dönemi'nde (1623-1640) Safevi Devleti üzerine iki sefer düzenlendi. Bu seferler neticesinde iki ülke arasında Kasr-ı Şirin Antlaşması yapıldı (1639). Bağdat ve civarı Osmanlılarda, Revan ve Azerbaycan Safevilerde kaldı. Zagros Dağları sınır kabul edildi *(Harita 1.3)*. Böylece günümüzde geçerliliğini koruyan Türkiye-İran sınırı çizilmiş oldu.

1.2.4. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Venedik-Rus ve Avusturya İlişkileri

XVII. Yüzyılda Osmanlı-Venedik İlişkileri

XV ve XVI. yüzyıllar, Osmanlı Devleti ile Venedik arasında Akdeniz'in hâkimiyeti mücadelesine sahne oldu. Bu mücadeleler genelde Osmanlı Devleti lehine sonuçlandı. 1571'de Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethinden sonra Venedikliler, Akdeniz'de üs olarak kullanabilecekleri Girit'e yoğunlaştı. Venediklilerin desteği ile Girit'e *(Harita 1.4)* yerleşen Maltalı korsanlar ve diğer Hristiyan deniz korsanları zamanla Türk ticaret ve hac gemilerine zarar vermeye başladı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hâkimiyetini zedeledi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Sultan İbrahim Dönemi'nde (1640-1648) Girit Adası'nı kuşattı (1645).

Osmanlı Devleti'nin Girit kuşatması karşısında Venedikliler bir yandan Avrupa'dan yardım isterken bir yandan da Çanakkale Boğazı'nı kapatıp Osmanlı Devleti'nin, Girit Adası'na yardım göndermesini engellemeye çalıştılar.

Görsel 1.2: *Kandiye Kalesi Kuşatması [Ressam: Jan Peeters (Yan Petırs)]*

Sultan IV. Mehmet Dönemi'nde, Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1661-1676) donanmayı güçlendirerek Girit'i ablukaya aldı. Bir süre sonra Girit'in merkezi konumundaki Kandiye Kalesi'ni ele geçirdi *(Görsel 1.2)*. Böylece Girit'in fethi tamamlandı (1669). Girit kuşatması 24 yıl sürdü. Girit'in uzun süren bir kuşatma sonucunda alınması Osmanlı donanmasının eski gücünde olmadığını gösterdi.

Harita 1.4: *XVII. yüzyılda Venedik*

Değerlendiriniz

Girit'in fethi, Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamış olabilir? Açıklayınız.

XVII. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gerek Avusturya gerekse Safevi Devleti ile yaptığı savaşlar Rusya'nın güneye doğru yayılmasına ortam hazırladı *(Harita 1.5)*. Rusların yayılmacı politikaları karşısında Osmanlı Devleti, Dinyeper Nehri civarındaki Ukrayna Kazakları ile iş birliği yaparak Ruslara karşı tampon bir bölge kurmayı amaçladı. Ancak Rusların bu bölge üzerine sık sık saldırılar düzenlemesi Osmanlı-Rus ilişkilerinin bozulmasına neden oldu.

Harita 1.5: *XVII. yüzyılda Rus Çarlığı*

Osmanlı Devleti, Rusya'nın yayılmacı politikalarına engel olmak amacıyla ilk olarak 1677 yılında Osmanlı sadrazamı İbrahim Paşa komutasında Rusya üzerine bir sefer düzenledi. Yaklaşık üç hafta kadar süren seferden olumlu bir sonuç alınamadı. Ertesi yıl Rusya üzerine yeni bir sefer daha düzenlendi. Seferin ordu komutanlığına Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa getirildi *(Görsel 1.3)*. Çehrin'e (Bahçesaray) yaklaşırken Osmanlı ordusuna Murat Giray kumandasındaki Kırım kuvvetleri de katıldı. Çehrin Kalesi'ni kuşatan Osmanlı orduları karşısında Ruslar, kaleyi teslim etmek zorunda kaldı (1678).

Görsel 1.3: *Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı gösteren yağlı boya tablo (Viyana Kültür Müzesi-Avusturya)*

Bu olaydan bir süre sonra Rusların Özi Nehri'ni (Dinyeper) geçerek Osmanlı topraklarına saldırması üzerine yeni bir sefer kararı alındı. Fakat Osmanlı ordusunun hareketini duyan Rus Çarı, Kırım hanının aracılığıyla barış istemek zorunda kaldı. 1679'da Kırım'ın merkezi Bahçesaray'da başlayan barış görüşmeleri ancak 1681'de sonuçlanabildi.

İki ülke arasında Bahçesaray (Çehrin) Antlaşması yapıldı (1681). Bu antlaşma Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında imzalanan ilk antlaşmadır. Antlaşmaya göre Özi Nehri iki ülke arasında sınır olarak kabul edildi.

Değerlendiriniz

XVII. yüzyılda Rusya'nın yayılmacı politikalar izlemesi, Osmanlı Devleti'nde ne gibi olumsuzluklara neden olmuştur? Açıklayınız.

XVII. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya İlişkileri

1606 yılında Avusturya ile mütekabiliyet esaslarına dayalı olarak yapılan Zitvatorok Antlaşması, 1662 yılına kadar geçerliliğini korudu. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne isyan eden Erdel Beyi Rakoçi, Avusturya'ya sığındı ve Avusturya'dan destek gördü. Bu gelişmeler Osmanlı-Avusturya savaşlarının yeniden başlamasına neden oldu. Yapılan savaşlarda Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa, Avusturya'yı yenilgiye uğratarak Uyvar ve Zerinvar Kalelerini fethetti. Avusturya barış istedi (1664). İki ülke arasında imzalanan Vasvar Antlaşması'na göre;

- Uyvar ve Neograd Kaleleri Osmanlı Devleti'nde kaldı.
- Erdel'in iç işlerine Avusturya'nın karışmaması kararı alındı.
- Avusturya, 200 bin kuruş savaş tazminatı ödedi.

Tarihten Bir Yaprak

TÜRK GİBİ KUVVETLİ

Budapeşte'nin 80 km kuzeybatısında ve Viyana'nın 110 km doğusunda bulunan Uyvar Kalesi, Orta Avrupa'ya açılan en önemli kapıydı. Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa kumandasındaki Türk ordusu, 18 Ağustos 1663 günü kuşatma harekâtına girişti. Kont Forgacs (Forgaks) tarafından müdafaa edilen Uyvar, Avrupa'nın en müstahkem kalesiydi. O yüzden, düşürülebileceğine pek ihtimal verilmiyordu. Fakat Fazıl Ahmet Paşa'nın aralıksız gayrete getirdiği Türk askerleri aslanlar gibi hücum ediyor, kaleden yağmur gibi yağan top ve tüfek mermilerine aldırmıyorlardı. Tarihçi Hammer'in belirttiğine göre kuşatma öylesine mükemmel idare edilmiş, o derece kararlı ve azimli davranılmıştı ki kısa zamanda kalenin fethi gözle görülür hâle gelmişti. Nihayet Kont Forgacs, çare kalmadığını anlayıp kuşatmanın 37. gününde teslim olma teklifinde bulundu. Uyvar'ın hiç tahmin edilmeyecek kadar kısa bir sürede elden çıkışı, Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı. Öyle ki hiçbir olayda görülmeyecek ölçüde neşriyat yapıldı. Herhangi bir işte örnek kararlılık ve kahramanlık gösterildiğinde "Uyvar önünde Türk gibi kuvvetli" sözü, Avrupa'da atasözü hâline geldi.

Padişahlar Ansiklopedisi, C 2, s. 576.

Yanıkkale Muharebesi tablosundan bir kesit (Ressam: Hasan Rıza, İstanbul Harbiye Askerî Müzesi-İstanbul)

II. Viyana Kuşatması (1683)

Görsel 1.4: *II. Viyana Kuşatması'nı gösteren tablo (Ressam: Frans Geffels-Viyana Müzesi-Avusturya)*

Vasvar Antlaşması'na rağmen Avusturya ile kalıcı barış ortamı sağlanamadı. Orta Avrupa'da hâkimiyet kurmak isteyen Avusturya Kralı I. Leopold, Macarlara baskı yaparak onları mezhep değiştirmeye zorladı. Bu durum karşısında Macarlar, Tökeli İmre başkanlığında Avusturya'ya savaş ilan ettiler. Ancak Avusturya ile başa çıkamayacağını anlayan Tökeli İmre, Osmanlı Devleti'nden yardım istedi.

Bunun üzerine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Viyana'yı kuşattı (1683)*(Görsel 1.4)*. Viyana iki ay süreyle kuşatılmasına rağmen alınamadı. Osmanlı ordusu iyice yoruldu, üstelik yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaştı. Kuşatmanın uzaması Avrupalılara zaman kazandırdı. Leh kralı önderliğindeki bir ordu Viyana'nın yardımına geldi. Merzifonlu, Haçlı ordusunun Tuna'dan geçmesine engel olmak için Kırım hanını görevlendirdi. Ancak Kırım Hanı Murat Giray gerekli tedbirleri almadı. Bu durumdan faydalanan Haçlı ordusu Tuna'yı geçerek Osmanlı ordusunu arkadan kuşattı. Yapılan savaşta Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Merzifonlu, orduyu Belgrad'a kadar çekmeyi başardı. Merzifonlu'nun amacı orduyu toparlamak, takviye kuvvetler alarak Haçlı ordusuyla savaşmaktı. Ancak Merzifonlu'nun rakipleri harekete geçerek Sultan IV. Mehmet'i onun aleyhine kışkırttılar. Bunun sonucunda Merzifonlu, Sultan IV. Mehmet'in emriyle idam edildi.

Osmanlı Devleti'ne Karşı "Kutsal İttifak"ın Kurulması

Görsel 1.5: *Avusturya Dükü V. Charles'ın (Şarl) Budin'e girişi [Ressam: Gyula Benczur (Cula Benzur), Viyana Müzesi-Avusturya]*

Osmanlı Devleti'nin II. Viyana kuşatmasında başarısız olması Avrupa'da büyük heyecan yarattı. Leh kralı, Türkleri Avrupa'dan atmak amacıyla Avrupa devletlerine haber gönderdi.

Papanın da teşvikiyle Avusturya, Lehistan, Venedik ve Malta Osmanlı Devleti'ne karşı "Kutsal İttifak" kurdular *(Görsel 1.5)*. Bir süre sonra Rusya da bu ittifaka katıldı. Böylece Avrupa'da uzun yıllar sonra Osmanlı Devleti'ne karşı Haçlı zihniyeti yeniden ortaya çıktı.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak'ın kurulmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Belirtiniz.

Kutsal İttifak devletleri ile Osmanlı arasındaki savaşlar dört cephede oldu. Avusturya, Macaristan'a girerek Budin'i aldı. Lehler, Podolya'yı aldıktan sonra Boğdan'a girdiler. Venedikliler ise Mora ve Dalmaçya kıyılarına saldırdılar. Savaşlar devam ederken çıkan yeniçeri isyanıyla Sultan IV. Mehmet tahttan indirildi, Sultan II. Süleyman padişah oldu (1687-1691). Sultan II. Süleyman Dönemi'nde de Kutsal İttifak'la yapılan savaşlara devam edildi. Bu dönemde sadrazam olan Köprülü Fazıl Mustafa Paşa bazı başarılar elde etti, Niş ve Belgrad'ı geri aldı. Savaşlar devam ederken Sultan II. Süleyman öldü. Sultan II. Ahmet (1691-1695) padişah oldu. Bu arada Fazıl Mustafa Paşa'nın Salankamen denilen yerde şehit olması üzerine savaş giderek Osmanlı aleyhine gelişmeye başladı. Osmanlı Devleti, İngiliz ve Hollanda elçileri aracılığıyla barış teklifinde bulundu. Ancak "Kutsal İttifak" devletlerinin çok ağır şartlar içeren antlaşma teklifleri karşısında savaşlara devam edildi. 1695 yılında Osmanlı tahtına Sultan II. Mustafa (1695-1703) geçti. Sultan II. Mustafa Dönemi'nde yapılan savaşlardan da bir netice elde edilemeyince Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı. Macaristan'ın Karlofça kasabasında antlaşma yapıldı (1699). Karlofça Antlaşması'na göre *(Harita 1.6)*;

- Temeşvar (Banat) hariç, bütün Macaristan ve Erdel Avusturya'ya verildi.
- Ukrayna ve Podolya Lehistan'a verildi.
- Mora ve Dalmaçya kıyıları Venediklilere bırakıldı.

Barış görüşmelerine katılan Rus delegeleri imza yetkilerinin olmadığını öne sürerek Karlofça Antlaşması'nda yer almadılar. Bunun üzerine 1700 yılında Rusya ile İstanbul Antlaşması yapıldı. Antlaşma ile Azak Kalesi Rusya'ya bırakıldı ve Rusya İstanbul'da daimî elçi bulundurma hakkı elde etti.

Harita 1.6: *Karlofça Antlaşması ile değişen Osmanlı Devleti sınırları (1699)*

Etkinlik

Yukarıda verilen harita ve Karlofça Antlaşması'nın maddelerini Osmanlı Devleti, Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya açısından değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti	
Avusturya	
Venedik	
Lehistan	
Rusya	

Yorumlayınız

Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı Dış Siyasetine Etkileri

Karlofça Antlaşması pek çok açıdan Osmanlı Devleti için önemli yenilikler ve ilkler taşımaktadır. Buna göre Karlofça ile Osmanlılar ilk kez müzakere ederek bir antlaşma imzaladılar. Daha önceki antlaşmalarda şartları Osmanlılar koyuyor ve karşı taraf kabul ediyordu. Yani daha önce kendi istediklerini dikte ettiren Osmanlı Devleti ilk kez masabaşı diplomasi ile tanışmış oldu. Karlofça Antlaşması'nda Osmanlı Devleti, tarihinde ilk kez bir antlaşma için arabulucu kullanmak zorunda kaldı. (...) Bazı tarihçiler, antlaşmanın Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olduğunu ve Habsburglar üzerindeki Türk korkusunun kalktığını belirtmektedir. (..) Karlofça Antlaşması'nın en önemli sonuçlarından biri de Macaristan'daki Türk hâkimiyetinin, Temeşvar hariç, sona ermesidir. Macaristan bu tarihten sonra Almanların hâkimiyeti altına girdi. Birçok Macar asilzade ve Macar, Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kaldı.

Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti'nin siyasi pozisyonunun Habsburglara göre daha zayıf olduğunu gözler önüne serdi. Bu durum birçok Avrupa Devleti ile aynı anda savaşacak güce sahip olmayan Osmanlı Devleti'nin, Avrupa siyasetinde menfaatleri doğrultusunda konjonktürel ittifaklar kurmasına neden oldu. Örneğin Osmanlı dış siyasetinde etkin bir konumda olan Fransa'nın yerini İngiltere ve Hollanda almaya başladı.

Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşması ile kaybettiği toprakları geri alma düşüncesi 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar devam etti. Ancak bir netice elde edilemedi. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin fetih politikaları sona ererken yerini savunma ve diplomasi ağırlıklı bir politika aldı. Nitekim antlaşmadan sonra "ehl-i kalem" unsurlar "ehl-i silah" unsurlara göre ön plana çıkmaya başladı.

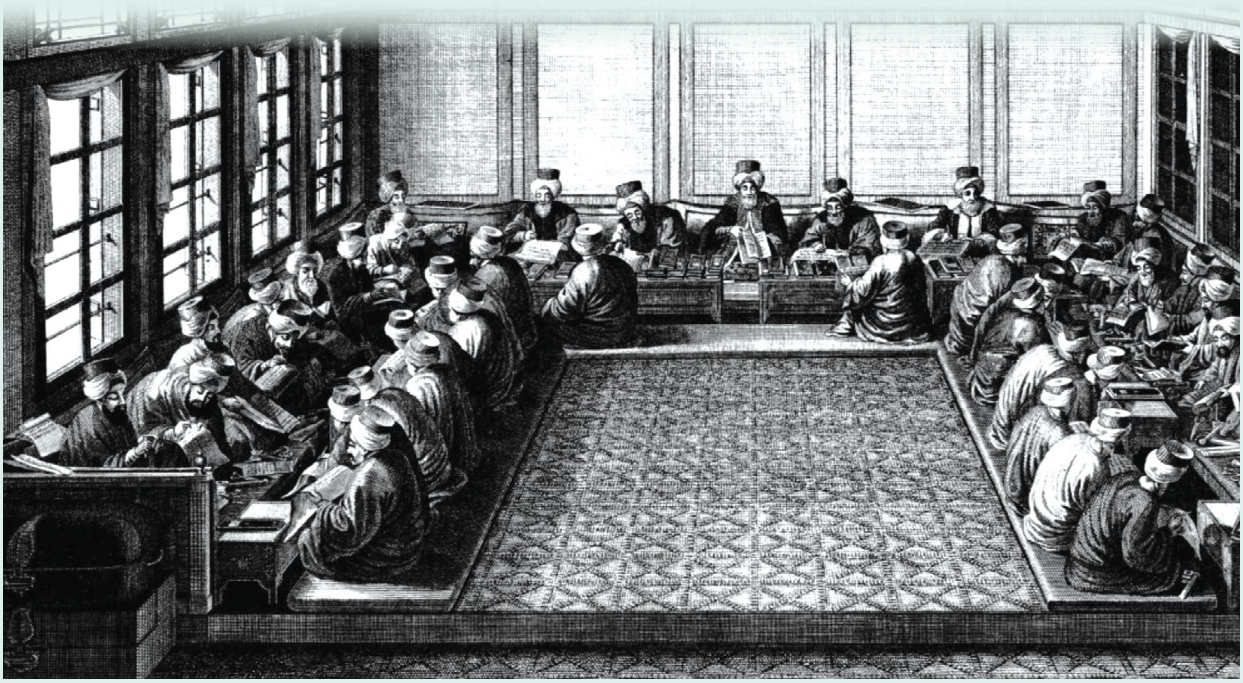

Ehl-i kalem unsurlarını tasvir eden illüstrasyon

Uğur Kurtaran, Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, C 35, S 60, s. 115-116 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nde ne gibi diplomatik değişikliklere neden olmuştur? Açıklayınız.

1.3. AÇIK DENİZLERDE SİYASİ VE TİCARİ REKABET

Hazırlık

Osmanlı deniz ticaretinin zayıflamasında etkili olan faktörler hakkında neler biliyorsunuz?

1.3.1. Coğrafi Keşifler'in Denizcilik Faaliyetlerine Etkileri

İlk çağlardan itibaren birçok devlet, askerî gücünü artırmak, ticarette ön plana çıkmak adına denizcilik faaliyetlerine önem vermiştir. Dolayısıyla denizcilik, dünyadaki askerî güç dengelerini değiştirmede, toplumlar arasında kültürel etkileşimi sağlamada son derece önemli bir yere sahip olmuştur.

Avrupa'da pusulanın kullanılması ve gemi yapım tekniklerinin öğrenilmesi denizcilik faaliyetlerinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Denizcilikte ilerleyen İspanya ve Portekiz gibi ülkeler, Doğu'nun zenginliklerine ulaşmak ve deniz ticaretinde etkin konuma gelmek için açık denizlere açıldılar. Böylece dünya tarihinin seyrini değiştirecek olan Coğrafi Keşifler başlamış oldu *(Görsel 1.6)*. Coğrafi Keşifler sonucunda yeni kıtalar ve ticaret alanları keşfedildi. Ticaret sahası iç denizlerden okyanuslara taşındı. Sömürgecilik faaliyetleri hız kazandı. Sömürgecilikte İspanya ve Portekiz gibi ülkeler ön plana çıktı. Bu ülkeler dünyanın değişik bölgelerinde sömürge toprakları elde ettiler. Bu bölgelerin yer altı ve yer üstü kaynaklarını ellerine geçirdiler. Özellikle değerli madenlerini Avrupa'ya taşıdılar.

Görsel 1.6: *Coğrafi Keşifler'de kullanılan "Santa María (Santa Marya) Gemisi Tablosu [Ressam: Andries van Eertvelt (Andriis Fan İrtvelt), Ulusal Denizcilik Müzesi-Londra]*

XVII. yüzyıldan itibaren sömürgecilikte İngiltere ve kısmen Fransa ön plana çıktı. İngilizler, İspanya ve Portekiz'in birçok sömürgesini denetimlerine aldılar. Diğer yandan sanayileşmenin hızlandığı Avrupa'da ham madde ihtiyacına bağlı olarak sömürgecilik faaliyetleri daha da hızlandı. Sömürge bölgelerinden elde ettikleri ham maddeleri mamule dönüştüren Avrupalılar, bu sefer mallarını pazarlamak için yeni sömürge bölgeleri arayışına girdiler. Bu durum Avrupa'nın güçlü devletleri arasında ciddi bir ekonomik rekabete yol açtı.

Değerlendiriniz

Coğrafi Keşifler ve sömürgecilik faaliyetlerinin Avrupa devletlerine siyasi ve ekonomik yansımaları neler olmuştur? Açıklayınız.

1.3.2. Okyanusa ve Akdeniz'e Kıyısı Olan Avrupa Güçlerinin Denizcilik Stratejileri

Yeni Çağ Avrupa'sında, Okyanusa ve Akdeniz'e kıyısı olan bazı Avrupa devletleri ticari ve askerî güçlerini artırmak için denizcilik faaliyetlerinde çeşitli stratejiler izlediler. Bu devletler ve izledikleri stratejiler özetle şunlardır:

Portekiz: Coğrafi Keşifler'in öncü ülkelerinden biri olan Portekiz, Afrika kıtasının etrafını Ümit Burnu yoluyla dolanıp Hindistan'a giden doğu yolunu keşfetmiş, bu sayede Güneydoğu Asya'nın neredeyse tamamıyla ticari faaliyetlerde bulunmuş, Afrika'nın bazı bölgelerini sömürgeleştirmiş, Brezilya'yı keşfetmiş ve Çin'e, Avrupa'dan giden ilk ticari ve diplomatik elçileri göndermişti. Ancak 1580 yılında İspanyollar Portekiz'i ilhak edince bu ülkeye karşı bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir. Bu esnada ise sömürgelerinin çoğunu Hollanda ve İngiltere'ye kaptırmışlardır.

Fransa: XVI. yüzyılda Habsburg Monarşisi ile mücadelesinden dolayı oldukça yıprandı. Hatta bu dönemde Osmanlı Devleti'nden siyasi ve askerî destek gördü. Otuz Yıl Savaşları sonrasında Avrupa siyasetine yön veren bir ülke hâline geldi. Kısa sürede sömürgecilik hareketlerine hız vererek Kuzey Amerika, Antiller, Doğu Hindistan'ın bir bölümü ve Afrika'nın bir kısmını nüfuzu altına aldı. Böylece dünyanın önemli sömürgeci devletleri arasına girdi. Afrika sömürgeciliğinde en büyük gelir kaynağını köle ticareti teşkil etti. Bu durum başta İngiltere olmak üzere diğer sömürgeci devletleri rahatsız etti. Sonraki dönemlerde bu devletlere karşı verdiği mücadeleleri kaybetti. Sömürgelerinin çoğunu İngiltere'ye kaptırdı.

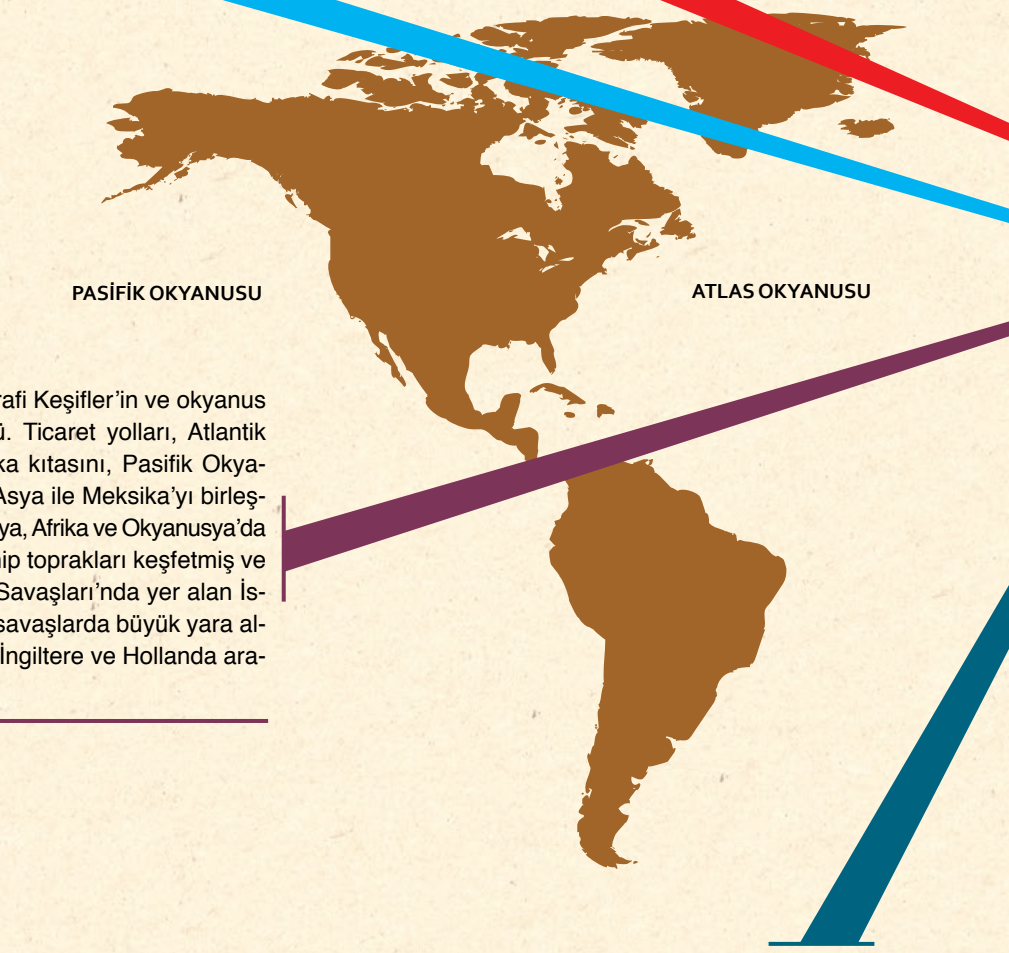

İspanya: Avrupa kıtasındaki Coğrafi Keşifler'in ve okyanus ötesi ticaret yollarının öncüsüydü. Ticaret yolları, Atlantik Okyanusu'nda İspanya ile Amerika kıtasını, Pasifik Okyanusu'nda ise Filipinler üzerinden Asya ile Meksika'yı birleştirmekteydi. İspanyollar; Amerika, Asya, Afrika ve Okyanusya'da çok değişik kültürel özelliklere sahip toprakları keşfetmiş ve ele geçirmişlerdi. Ancak Otuz Yıl Savaşları'nda yer alan İspanya, Fransa ile yapmış olduğu savaşlarda büyük yara aldı. Neticede sömürgelerinin çoğu İngiltere ve Hollanda arasında paylaşıldı.

Hollanda: Uzun yıllar İspanya hâkimiyetinde kaldı. Westphalia Barışı sonrasında bağımsızlığını kazandı (1648). Kısa sürede gemicilikte ve deniz ticaretinde ilerledi. Habsburg Monarşisi'nin zayıfladığı dönemde sömürgecilik faaliyetlerine başladı. Kısa sürede Seylan (Sri Lanka), Cava, Sumatra, Güney Afrika ve Brezilya'da sömürgecilik faaliyetlerinde bulundu. Böylece XVII. yüzyıl boyunca dünya ticareti ve siyasetinde etkin rol oynamaya başladı. Ancak XVIII. yüzyıl sonlarında Fransa ile giriştiği mücadeleleri kaybederek sömürgelerinin çoğunu İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldı.

İngiltere: Coğrafi Keşifler sonrasında Amerika ve Güney Afrika gibi bölgelerde sömürgeler kurdu. Kraliçe I. Elizabeth (1558-1603) Dönemi'nde denize hâkim olanın ticarete hükmedeceği, ticarete hâkim olanın ise dünya zenginliklerine hükmedeceği şeklinde bir anlayışla hareket eden İngilizler, denizcilik politikalarını geliştirip denizaşırı ticarete başladılar. Nitekim 1580'de kurdukları Levant Company'i (Livınt Kampani-Doğu Akdeniz Ticaret Şirketi) sayesinde deniz ticaretinde adeta tekel hâline geldiler. XVII. yüzyılın ilk yarısında ise Batı Hindistan'da, Hollanda ile yaşadıkları rekabet sonucunda yasal bir düzenleme ile deniz taşımacılığını millîleştiren İngilizler, Doğu Hindistan Şirketi'ni kurarak sömürgecilik faaliyetleri ile ilgili önemli bir adım attılar. Neticede doğudan batıya büyük bir coğrafyadaki kaynakları kontrol eden, "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" unvanına sahip bir ülke oldular.

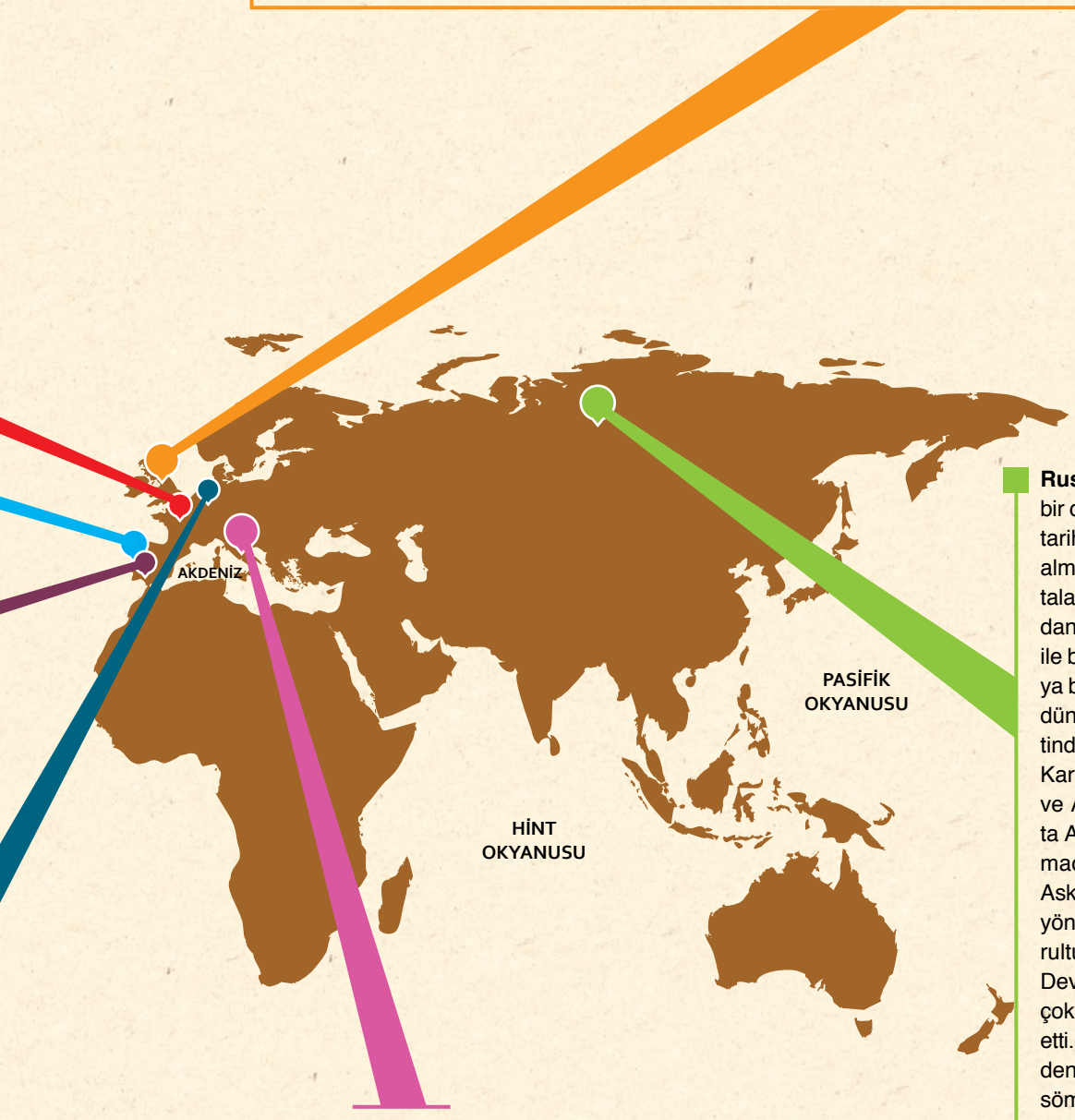

Rusya: Rusya'nın güçlü bir devlet yapılanması ile tarih sahnesindeki yerini alması XVI. yüzyılın ortalarında IV. İvan tarafından kurulan Rus Çarlığı ile birlikte olmuştur. Rusya bu dönemden itibaren dünya ticareti ve siyasetinde rol alabilmek için Karadeniz, Baltık Denizi ve Akdeniz yanında Orta Asya'ya yönelik yayılmacı politikalar izledi. Askerî stratejilerini de bu yönde belirledi. Bu doğrultuda başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok devlet ile mücadele etti. Ancak Rusların sıcak denizlere inmesi hâlinde sömürgelerine zarar vereceğini düşünen İngiltere ve Fransa, XIX. yüzyıla kadar Rusya'ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünü savundular.

İtalya: XIII. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyıla kadar papalıkla Roma-Germen İmparatorluğu arasındaki rekabet esnasında Kuzey ve Orta İtalya, Cenova, Floransa ve Venedik gibi şehir devletleri kuruldu. Bu devletler kısa sürede Akdeniz ticaretinde etkin rol oynadı. Ancak gerek Coğrafi Keşifler gerekse Osmanlı Devleti ile girişikleri mücadeleler nedeniyle zayıfladılar. XVII. yüzyıldan itibaren önce İspanya'nın, daha sonra ise Avusturya'nın hegemonyasına girdiler. Bu durum bölgede deniz ticaretinin zayıflamasına, dolayısıyla halkın fakirleşmesine neden oldu.

1.3.3. Osmanlı Devleti'nin Denizlerde Hâkimiyetinin Zayıflama Süreci

■ **Karadeniz'de Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması:** Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi ile Boğazların denetimini sağlamış, Akdeniz ile Karadeniz arasındaki geçişin kontrolünü ele geçirmişti. Kırım'ın fethiyle de Karadeniz'i âdeta bir iç deniz hâline getirmişti.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyeti zayıflama sürecine girdi. Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasında; Osmanlı Devleti'nin donanmayı ihmal etmesi, Rusya'nın Karadeniz'e yönelik yayılmacı politikaları yüzünden yapılan savaşlar ve bu savaşlar sonunda imzalanan antlaşmalar etkili oldu.

1700 - İstanbul Antlaşması

Azak Kalesi Rusya'ya bırakıldı. Böylece Rusya ilk kez Karadeniz'e inme fırsatı elde ettiği gibi Karadeniz'de önemli bir üssü de ele geçirmiş oldu *(Harita 1.7)*.

1720 - Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması

Osmanlı tüccarları Rusya sınırları içinde, Rus tüccarlar da Osmanlı sınırları içinde ticaret yapabilecekti. Böylece Rus tüccarlar, ilk defa, Osmanlı topraklarında serbest ticaret hakkını elde etmiş oldu.

1770 - Çeşme Baskını

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında, Ruslar Çeşme'de demirli hâlde bulunan Osmanlı donanmasını yaktı. Bu durum Osmanlı donanmasına büyük zarar verdi. Osmanlı Devleti, askerî açıdan Karadeniz'de etkisini kaybetmeye başladı.

1774 - Küçük Kaynarca Antlaşması

Antlaşma sonucu Kırım bağımsız oldu. Bu durum, Karadeniz'in Türk denizi olma özelliğinin kaybolmasına neden oldu. Yine bu antlaşma ile Rus tüccarlar, ilk defa kendi gemileri ile Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapabilme ile Boğazlardan geçiş serbestliği de elde ettiler. Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyeti böylece zayıfladı.

Harita 1.7: *XVIII. yüzyılda Karadeniz ve çevresi*

1783 - Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması

Antlaşma ile Rus tüccarlar ve gemileri ticari amaçlı olarak Karadeniz, Akdeniz ve Ege limanlarında serbestçe dolaşabilecek, ticaret yapabilecekti. Rus tüccarlar, İngiliz ve Fransız tüccarlar ile aynı haklara sahip olacak ve Osmanlı Devleti'ne %3 gümrük vergisi verecekti. Osmanlı yetkilileri Rus gemilerinin üçüncü bir devlete zahire ve mal götürmeleri durumunda buna engel olmayacaklardı.

1792 - Yaş Antlaşması

1783 yılında Rusların Kırım'ı işgali nedeniyle başlayan Osmanlı-Rus savaşlarını Osmanlı Devleti kaybetti. 1792'de yapılan Yaş Antlaşması sonucu Kırım'ın Rusya'ya ait olduğu kabul edildi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyetine büyük darbe vurdu.

■ **Akdeniz'de Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması:** Fatih Dönemi'nde, Venediklilerle girişilen mücadeleler sonucu Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki etkinliği artmaya başladı. Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde, Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Rodos'un fethi ve Preveze Deniz Savaşı sonrasında Akdeniz âdeta bir Türk denizi hâline geldi. Sultan II. Selim Dönemi'nde Kıbrıs'ın, Sultan IV. Mehmet Dönemi'nde ise Girit'in fethi ile Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyeti iyice pekişti.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hâkimiyeti zayıflama sürecine girdi. Bunda Coğrafi Keşifler, bazı ülkelere verilen kapitülasyonlar; İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerin Akdeniz'e yönelik yayılmacı politikaları ve Osmanlı Devleti'nin donanmayı ihmali etkili oldu. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de zayıflama süreci şu şekilde gelişti *(Harita 1.8)*:

Coğrafi Keşifler

Osmanlı Devleti, Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirerek ticari ve siyasi açıdan Avrupa'yı kendine bağımlı hâle getirmeye çalışırken Coğrafi Keşifler bu çabaları boşa çıkardı. Coğrafi Keşifler sonucunda Akdeniz limanları önemini kaybederken Atlas Okyanusu'ndaki birçok liman önem kazandı. Bu durum başta Osmanlı Devleti olmak üzere Akdeniz ticaretinde söz sahibi olan diğer ülkeleri olumsuz etkiledi.

1571 - İnebahtı Deniz Savaşı

Kıbrıs'ın fethedilmesi ile Akdeniz'de çıkarları iyice zedelenen Avrupa devletleri, Kıbrıs dönüşü İnebahtı mevkisinde yapılan savaşta yaklaşık üç yüz parçalık Osmanlı donanmasını yaktı. Bu savaş Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetine gölge düşürdü. Osmanlı Devleti her ne kadar yakılan donanmasının yerine altı ay gibi kısa sürede yeni bir donanma oluşturduysa da bu savaşta kaybettiği yetenekli leventlerin yerini dolduramadı.

Harita 1.8: *XVII. yüzyılda Akdeniz ve çevresi*

Kapitülasyonlar

Coğrafi Keşifler'in yaratmış olduğu olumsuzlukları gidermek ve Akdeniz ticaretini yeniden canlandırmak isteyen Osmanlı Devleti, bazı Avrupa ülkelerine kapitülasyonlar verdi. Ancak bu durum Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkinliklerinin artmasına, düşük gümrük vergileri yüzünden Osmanlı pazarlarına hâkim olmalarına ve Akdeniz'deki etkinliklerinin Osmanlı aleyhine gelişmesine neden oldu.

Bazı Avrupalı Devletlerin Akdeniz'e Yönelik Yayılmacı Politikaları

XVII. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler denizcilik alanında önemli gelişmeler gösterdiler. Denizcilikte gelişen Avrupalılar merkantilist anlayışla Akdeniz'e yönelik sömürgecilik faaliyetlerine hız verdiler. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu devletlerle rekabet edebilecek güçte donanmasının olmayışı, Akdeniz'deki hâkimiyetinin zayıflamasında etkili oldu.

1.3.4. Osmanlı Denizciliğinde Kadırgadan Kalyona Geçiş

Osmanlı denizcilik tarihinde gemiciliğin gelişimi üç ayrı dönemde olmuştur. Bunlardan ilki Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden kürekli gemiler (çektiri veya kadırga) dönemi, ikincisi XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yelkenli gemiler (kalyon) dönemi, üçüncüsü de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar süren buharlı gemiler dönemidir.

Bilgi

Kadırga: Kırk dokuz adet küreği olup her küreği dörder veya beşer kişi çekerdi. Boyu çok küçük olan kadırgaların eni dar ve su seviyesinde denecek kadar alçak olup kıvrak hareketler yapabilecek kapasitede idi. Her kadırgada harita ile pusula kullanmayı bilen bir kaptan, geminin prova direğine bağlanan yelkeni kullanabilecek kabiliyette yirmi kişi ve başlarında bir odabaşı bulunurdu. Toplamda kadırga mevcudu üç yüz otuz kişi idi. Kadırgalarda bir büyük top ile dört darbezen, sekiz adet pranki topu vardı.

Osmanlılar Albümü C II, s. 108

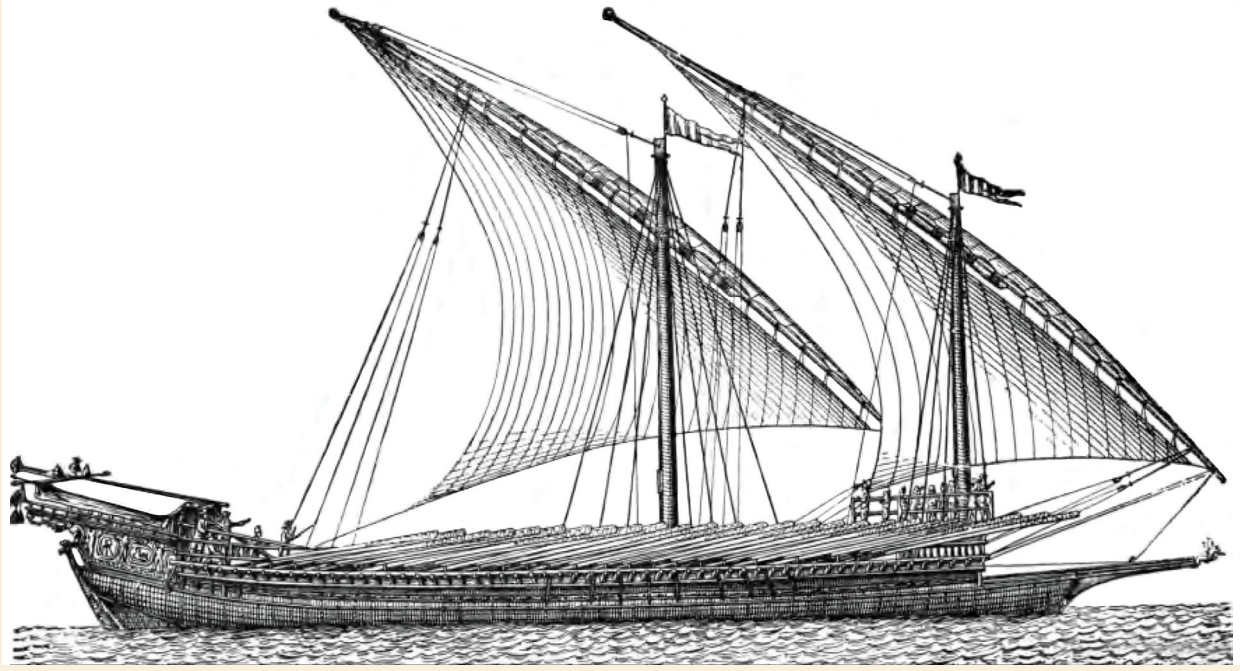

Kadırgayı tasvir eden siyah beyaz illüstrasyon (Ressam: Stanley Lane Poole, Berberi Korsan Hikâyeleri albümünden)

Osmanlı Devleti'nin ilk donanması, Karesioğullarının siyasi varlığına son verilerek oluşturulmuştu. Osmanlı Devleti, bu dönemde denizlere açılmada yeterli donanıma sahip olmadığından Ceneviz ve Venedik'in gemi ve denizcilerinden yararlandı. Ancak kısa sürede kendi gemilerini inşa ederek donanmalarını oluşturdular.

XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı donanması kürekle hareket eden kadırga türü gemilere önem vermiş, diğer denizci devletleri (Venedik ve İspanya gibi) örnek almıştı. Bunun sonucu olarak da yelkenli gemiler inşa etmişti. Ancak Barbaros Hayrettin Paşa'nın 1534'te kaptan-ı deryalığa getirilmesiyle birlikte Osmanlı gemi teknolojisinde önemli gelişmeler yaşandı. Barbaros çektirilerin en etkili savaş tekneleri olduğu kanaatindeydi. Yelkenli büyük gemiler rüzgâr estiğinde daha hızlı yol alsalar bile Akdeniz'de yaz mevsiminin uzun sürmesi ve bu aylarda havanın durgun gitmesi sebebiyle uzun zaman âdeta hareketsiz kalıyorlardı. Yine bu gemiler kürek ağırlıklı kadırgalar gibi koylarda ve küçük limanlarda kullanılmaya elverişli değildi. Savaş sırasında da hızlı hareket edip düşman gemilerini sıkıştıramıyorlardı. Bu sebeple XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı donanmasının esasını, kürekle hareket eden ve yelkeni yardımcı olarak kullanan çektiri sınıfı gemiler oluşturmuştur.

1645-1669 seneleri arasında yaklaşık yirmi beş yıl süren Girit seferi Osmanlı denizciliğinde önemli bir dönüm noktası teşkil eder. O zamana kadar donanmanın belkemiğini oluşturan kürekli gemiler, yani kadırgalar ile ilgili kanaatler değişmeye ve Akdeniz'de görülmeye başlayan yelkenli gemilerin, yani kalyonların şöhreti artmaya başlamıştı. Bu sebeple Girit Savaşı sırasında Osmanlılar kalyona geçme teşebbüslerinde bulundularsa da donanmanın esasını yine kadırgalar oluşturuyordu. Buna karşılık daha çok korsanlık ve ticaret için Akdeniz'e gelen İngiltere ve Hollanda'nın yelkenli gemileri çok geçmeden üstünlük sağlamaya başladı. Venedik, bu devletlerin gemilerini kiralamak suretiyle Girit'i kuşatan Osmanlı donanmasını engellemeye, hatta Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alıp asker ve malzeme naklini önlemeye çalıştı ve aradaki güç dengesini kendi lehine bozdu. İstanbul'dan Girit'e yardım için giden donanmanın Çanakkale Boğazı'ndan çıkışına mani olacak kadar etkili olan Venedik donanmasındaki kalyonlar, Osmanlı denizcilerini bu gemiler konusunda ciddi olarak düşündürdü. Bazı müzakere ve istişarelerden sonra devlet adamları süratle çok sayıda kalyon inşasına karar verdiler.

Bilgi

Kalyon: Büyük yelkenli harp gemileri olup üç direkliydi. İki ambarlı olanları altmış veya seksen, üç ambarlı olanları ise yüz on adet top taşırdı. Rüzgârsız havada kalyonları bir yerden bir yere götürmek oldukça zordu. Bu durum karşısında kalyonlara hem kürek hem de yelken eklenerek bu sıkıntı önlenmek istenmişti. Yine Osmanlı Devleti, Kasımpaşa'da bir kalyoncu kışlası da inşa etmişti. Girit kuşatmasında bölge esnafının aralarında para toplayarak yaptıkları kalyona "Uzunçarşı" adı verilmişti.

Osmanlılar Albümü C II, s. 110

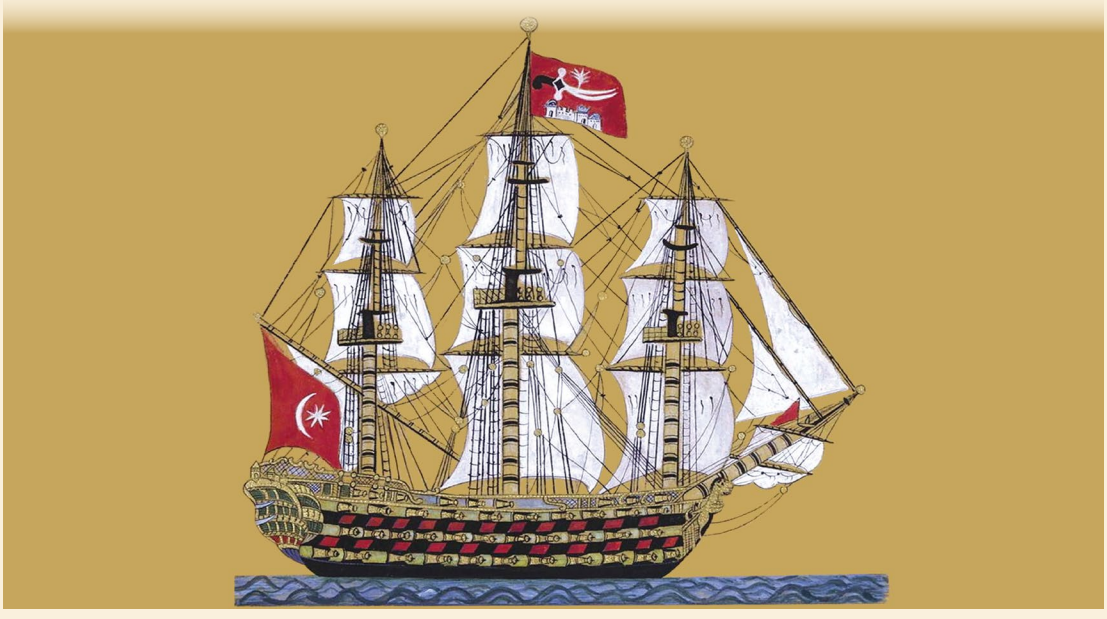

Kalyonu tasvir eden renkli illüstrasyon (İstanbul Deniz Müzesi)

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'nin kadırgadan kalyona geçmesinde hangi unsurlar etkili olmuştur? Açıklayınız.

Girit'in fethinden sonra Osmanlı Devleti, kalyon inşasına hız verdi. 1682 yılından itibaren Sinop, Samsun, Ereğli, Varna, Kemer, İzmit ve Silivri tersanelerinde kalyon üretimi için çalışmalar yapıldı. Yine bu doğrultuda Garp Ocakları (Cezayir, Trablusgarp, Mısır) ile iş birliğine gidilerek birçok kalyon üretildi. Özellikle 1701 tarihli "Bahriye Kanunnamesi" ile getirilen düzenlemelerden sonra çok sayıda kalyon inşa edilerek Osmanlı donanmasına kazandırıldı.

1.4. 1700-1774 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER

Hazırlık

Karlofça Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti'nin nasıl bir dış politika izlemesi beklenebilir?

1. Prut Antlaşması — 1711
2. Pasarofça Antlaşması — 1718
3. Patrona Halil İsyanı — 1730
4. Belgrad Antlaşması — 1739

Harita 1.9: *XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti*

5. 1740 — Kapitülasyonların sürekli hâle gelmesi
6. 1770 — Çeşme Baskını
7. 1774 — Küçük Kaynarca Antlaşması

1.4.1. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Politikası

XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti, Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları ile büyük toprak kayıpları yaşadı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni derinden etkiledi. Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıl başlarında, kaybettiği yerleri geri almak amacıyla Avusturya, Rusya, Venedik gibi ülkelerle savaşmak zorunda kaldı. Ancak yapılan savaşlarda istediği sonucu alamadığı gibi yeni toprak kayıplarına da uğradı. Kaybettiği toprakları geri alamayacağını anlayınca savunma politikasına ağırlık verdi. Avrupa'ya karşı kendini üstün görme tutumunu değiştirdi. Avrupa'daki gelişmeleri daha yakından izlemeye başladı. Elindeki mevcut toprakları koruyabilmek için Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından yararlanmak istedi. Bu politika doğrultusunda Osmanlı Devleti zaman zaman Avrupalı devletlere birtakım ekonomik imtiyazlar tanıdı veya var olan imtiyazları genişletti. Neticede XVIII. yüzyıl genel olarak Osmanlı Devleti'nde değişim ve diplomasinin hızlandığı bir dönem oldu.

Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra dönemin Padişahı Sultan II. Mustafa, devlet işlerinden uzaklaşarak zamanının büyük bir bölümünü Edirne'de geçirmeye başladı. Bu durum başta yeniçeriler olmak üzere askerler arasında tepkilere neden oldu. Hatta padişahın Edirne'yi yeniden başkent yapacağı yönünde söylentiler ortaya çıktı. Yaşanan bu gelişmeler yeniçerilerin büyük bir isyan çıkarmalarına neden oldu. İsyancılar kısa bir süre sonra Edirne'ye gelerek Sultan II. Mustafa'yı tahttan indirip yerine kardeşi Sultan III. Ahmet'i tahta çıkardılar (1703).

Tanıyalım

SULTAN III. AHMET

Babası : Sultan IV. Mehmet

Annesi : Rabia Sultan

Doğumu : 31 Aralık 1673

Vefatı : 1 Temmuz 1736

Saltanatı : 1703-1730

Son derece zeki, hassas ve zarif bir insandı. İyi bir tahsil ve terbiye görmüş, ünlü hocalardan ders almıştı. Aynı zamanda hattat ve şairdi. Ayrıca musiki ile de yakından ilgileniyordu. Şehzadeliği genelde sarayda geçti. Bu süreçte Avrupa'daki gelişmeleri inceleme fırsatı buldu. Matbaanın Osmanlı Devleti'ne gelmesi için büyük çaba sarfetti.

Özellikle Lale Devri'nde İstanbul'da pek çok mimari eser yapıldı. Sultan III. Ahmet Çeşmesi dönemin en ünlü eserlerinden biridir. Sultan III. Ahmet 1730 yılında çıkan Patrona Halil İsyanı nedeniyle tahtı Sultan I. Mahmut'a devretmek zorunda kaldı.

Genel ağdan alınmıştır.

1.4.2. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Safevi İlişkileri

XVIII. yüzyıl başlarında İran'da mezhep kavgaları ve hanedan değişikliklerinden dolayı iç karışıklıklar yaşanıyordu. Bu durum bölgede etkinlik kurmak isteyen Rusya ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirdi. Nitekim İran'daki karışıklıklardan yararlanmak isteyen Rusya, kısa bir süre içerisinde İran'a girdi. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Rusya'nın İran'ı ele geçirerek güneye daha da inmesine engel olmak, devletin Karlofça ve Pasarofça Antlaşmalarıyla sarsılan saygınlığını yükseltmek için üç koldan İran'a girdi. Hay, Kirmanşah, Tiflis, Gence, Tebriz, Erbil ve Hemedan kısa sürede Osmanlı Devleti'nin eline geçti. Bir süre sonra Osmanlı ve Rus orduları İran'da karşı karşıya geldiler. Ancak Fransa'nın araya girmesiyle iki ülke, imzaladıkları "İstanbul Antlaşması" ile İran'ın Kafkasya'daki topraklarını kendi aralarında paylaştılar (1724). Safevi Hükümdarı I. Hüseyin de bu antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı.

1729 yılında Safevi iktidarını ele geçiren II. Tahmasb (1704-1740) bu paylaşımı tanımadı. Saldırıya geçen Safeviler, Hemedan ve Tebriz'i alınca Osmanlı Devleti Safevilere savaş ilan etti. Bu savaşlar devam ederken Osmanlı Devleti'nde çıkan Patrona Halil İsyanı sonucu Sultan III. Ahmet tahttan indirildi. Padişah Sultan I. Mahmut Dönemi'nde Osmanlı-İran Savaşları devam etti. Osmanlı Devleti, Tebriz ve Hemedan'ı geri alınca

II. Tahmasb barış istedi (1732). Ahmet Paşa Antlaşması ile Gence, Tiflis, Revan ve Dağıstan Osmanlı Devleti'ne bırakıldı.

II. Tahmasb'ın yaptığı bu antlaşmadan memnun olmayan Nadir Şah (1688-1747) *(Görsel 1.7)* isyan çıkararak II. Tahmasb'ı tahttan indirdi. Osmanlı Devleti ile yapılan Ahmet Paşa Antlaşması'nı tanımadı. Osmanlı Devleti'ne savaş açarak kaybedilen toprakları geri aldı. Osmanlı Devleti bu sırada Rusya ile siyasi ilişkileri bozulduğundan Safevilerle anlaşma yapmak zorunda kaldı (1736). Ancak Nadir Şah'ın Irak'ı da almak için Osmanlı Devleti'ne saldırması üzerine savaşlar yeniden başladı (1743). Üç yıl süren savaşlarda taraflar birbirine üstünlük sağlayamayınca Kasr-ı Şirin Antlaşması esas olmak üzere Kerden Antlaşması yapıldı (1746).

Görsel 1.7: *Nadir Şah tablosu (Azerbaycan Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi)*

1.4.3. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Venedik ve Avusturya İlişkileri

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması ile Venedik'e bırakmak zorunda kaldığı Mora'yı geri almak istedi. Diğer yandan Venedik, bu dönemde Karadağ halkını Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtarak Akdeniz'deki Osmanlı gemilerine de saldırmaya başladı. Ayrıca Katolik Venedik yönetimi, Ortodoks olan Mora halkı üzerinde baskı kurdu. Mora halkı da bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Bütün bu gelişmeler sonucu Osmanlı Devleti, Mora'yı da geri alabilmek amacıyla Venedik'e savaş açtı (1715). Sadrazam Silahtar Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu kısa sürede Mora'yı ele geçirdi. Ayrıca Osmanlı donanması Korfu Adası'nı da kuşattı.

Osmanlı Devleti'nin Mora'yı geri alması üzerine tedirgin olan Avusturya, Karlofça Antlaşması'nın bozulduğunu ileri sürerek Mora'nın Venedik'e geri verilmesini istedi. Ancak Silahtar Ali Paşa'nın ısrarı üzerine Osmanlı Devleti bu teklifi reddederek Avusturya'ya savaş açtı (1716). Petervaradin Muharebesi'nde Silahtar Ali Paşa *(Görsel 1.8)* şehit oldu. Osmanlı ordusu kısa sürede dağıldı. Avusturya, Belgrad'ı işgal etti. Bu durum karşısında yeni sadrazam olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa barış istedi. İngiltere ve Hollanda'nın da araya girmesiyle iki ülke arasında Pasarofça Antlaşması yapıldı (1718).

Görsel 1.8: *Silahtar Ali Paşa Türbesi-Belgrad*

Pasarofça Antlaşması'na göre:

• Mora Yarımadası Osmanlı Devleti'nde kaldı.

• Kuzey Sırbistan, Belgrad, Banat ve Eflâk'ın batısı Avusturya'ya bırakıldı.

Harita 1.10: *Pasarofça Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklar (1718)*

Değerlendiriniz

Yukarıdaki harita 1.10'u inceleyerek Belgrad'ın Avusturya'ya bırakılmasının Osmanlı Devleti açısından ne tür olumsuzluklara yol açabileceğini değerlendiriniz.

Belgrad, Osmanlı Devleti için çok önemliydi. Balkanların Orta Avrupa'ya açılan kapısı sayılan Belgrad'ın Avusturya'ya bırakılması, bölgedeki güçler dengesini değiştirdi. Avusturya, doğuya yönelerek Balkanlara inmeye başladı. Osmanlı Devleti, Avusturya'nın ilerlemesini durdurmak için önlemler aldı. Balkanlardaki bazı kaleleri güçlendirdi. Eflâk ve Boğdan'ı devlete daha bağlı hâle getirmek için İstanbul'daki Fenerli Rumların ileri gelenlerini buralara yönetici (voyvoda) olarak atadı. Balkanlarda yaşayan halkın vergi yükü azaltıldı.

1.4.4. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri

XVIII. yüzyıl, Osmanlı-Rus savaşlarının yoğun olarak yaşandığı bir dönem oldu. XVIII. yüzyılın başlarında Rusya askerî ve ekonomik açıdan iyice güçlendi. Bu dönemde Rusya'nın başında Çar I. Petro bulunuyordu. Rusya, Baltık Denizi üzerinden sıcak denizlere ulaşmak istiyordu. Bu yüzden İsveç ile sürekli bir mücadeleye başladı. İsveç ile Rusya arasında 1709 yılında başlayan savaşta, İsveç Kralı XII. Şarl, I. Petro ile yaptığı Poltova

Savaşı'nı kaybedince yaralı olarak Osmanlı topraklarına sığındı. Kralın peşinden gelen Rus askerlerinin Osmanlı topraklarına girmesi üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arası açıldı. Diğer yandan Rusya'nın Eflâk ve Boğdan beylerini isyana kışkırtması, XII. Şarl'ın da Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaşa teşvik etmesi sonucu Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş açtı (1711).

Osmanlı padişahı Sultan III. Ahmet, Rusya ile yapılacak savaşta ordu komutasını Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'ya verdi. Baltacı Mehmet Paşa, ordusu ile ilk olarak Eflâk'a girdi. Bir müddet sonra da Rus ordusunu Prut Nehri kıyısında kuşattı. Çar I. Petro barış istedi. Baltacı Mehmet Paşa yeni bir saldırı için yeniçerilere güvenemediğinden Çar I. Petro'nun barış isteğini kabul etti. Dolayısıyla Baltacı Mehmet Paşa, Rusya'nın bu zor durumundan faydalanamadı. İki ülke arasında Prut Antlaşması yapıldı (1711).

Prut Antlaşması'na göre

• Azak Kalesi *(Görsel 1.9)* ve çevresi Osmanlı Devleti'ne geri verildi.

• Rusya, İstanbul'da elçi bulunduramayacaktı.

• Rusya, Lehistan'ın iç işlerine karışmayacaktı.

• İsveç Kralı XII. Şarl ülkesine serbestçe dönebilecekti.

Görsel 1.9: *Azak Kalesi'nden bir görünüm-Kırım*

Değerlendiriniz

Prut Antlaşması'nın XVIII. yüzyıldaki Osmanlı dış politikasına yansımaları neler olmuştur? Belirtiniz.

Sultan III. Ahmet'ten sonra Osmanlı tahtına Sultan I. Mahmut geçti. Bu sırada Osmanlı-İran savaşları devam etmekteydi. Bu durumu fırsat bilen Rusya, Kırım ordusunun İran'da savaşan Osmanlı ordusuna yardım için Kafkaslardan geçmesine izin vermedi ve Kırım'a saldırdı. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş açtı (1736). Bir süre sonra Avusturya da Rusya'nın yanında savaşa katıldı. Osmanlı orduları her iki cephede başarılı oldu. Avusturyalılar, Sırbistan ve Eflâk'tan çıkarılarak Belgrad önünde büyük bir yenilgiye uğratıldı. Kırım tarafında devam eden savaşlarda Ruslara karşı da başarılar kazanıldı. Ruslar Kırım'dan çıkarıldı. Fransa'nın araya girmesiyle Avusturya ile Belgrad Antlaşması yapıldı (1739). Antlaşmaya göre Avusturya, Pasarofça Antlaşması ile aldığı Belgrad'ı Osmanlı Devleti'ne geri verdi. Avusturya'nın savaştan çekilmesi ile Rusya yalnız kaldı. Bu arada İsveç'in de Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmek için hazırlıklara başlaması Rusları endişelendirdi. Yine Fransa'nın arabuluculuğu ile Ruslarla Belgrad'da ikinci bir Belgrad Antlaşması yapıldı (1739).

Tanıyalım

SULTAN I. MAHMUT

Babası : Sultan II. Mustafa
Annesi : Saliha Sultan
Doğumu : 2 Ağustos 1696
Vefatı : 13 Aralık 1754
Saltanatı : 1730-1754

Karakter sahibi, azimli, müşfik, merhametli, dikkatli ve sabırlı bir insandı. Döneminde imparatorluğun pek çok bölgesinde imar hareketleri hızlandı. Kütüphaneler kuruldu. Ordunun ıslahına çalışıldı. Avrupa'daki gelişmeler yakından takip edildi.

Döneminde, bir Fransız subayı iken Müslümanlığı kabul eden Ahmet Paşa (Kont dö Boneval) humbaracı sınıfını kurdu. Bu çalışmalar sonucunda Osmanlı ordusu çeşitli cephelerde başarılar kazandı.

Genel ağdan alınmıştır.

Belgrad Antlaşması'na göre:

• Rusya, savaşta aldığı yerleri geri verecek, Karadeniz'de savaş ve ticaret gemisi bulundurmayacaktı.

• Azak Kalesi, yıkılması koşuluyla Rusya'ya bırakılacaktı.

Değerlendiriniz

Rusya'nın Karadeniz'de savaş ve ticaret gemisi bulunduramayacak olmasını Rusya'nın tarihî politikası açısından değerlendiriniz.

Avusturya ve Rusya ile yapılan Belgrad Antlaşmaları Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda imzaladığı son kazançlı antlaşmalar oldu. Bu savaşların kazanılmasında Sultan I. Mahmut Dönemi'nde Humbaracı Ahmet Paşa'nın orduda yaptığı ıslahatlar etkili oldu. Fransa'nın 1739 Belgrad Antlaşmalarında arabuluculuk yaparak Osmanlı Devleti lehine çalışmalarda bulunması, Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu artırdı. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Fransa'ya daha çok ayrıcalıklar tanıdı. Bir süre sonra da Fransa'ya tanınan kapitülasyonlar sürekli hâle getirildi.

Sultan I. Mahmut'un vefatından sonra Osmanlı tahtına önce Sultan III. Osman (1754-1757), daha sonra Sultan III. Mustafa (1757-1774) geçti. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arası Lehistan sorunu yüzünden bozuldu. Rus Çariçesi II. Katerina; Kırım'ı ve Kafkasya'yı almak, Karadeniz'de donanma bulundurmak ve Balkanlarda Rus yanlısı devletler kurmak istiyordu. Çariçe, bu amacını gerçekleştirmek için Lehistan'ın iç işlerine karışmaya başladı. Bir yandan da Avusturya ile ittifak kurdu. II. Katerina bu tarihte boşalan Lehistan tahtına, Rus yanlısı olan Stanislav Ponyatovski'yi seçtirdi. Bu durumu kabul etmeyen Leh vatanseverler ayaklandı. Ancak Ruslara karşı başarılı olmadılar. Birçoğu kaçarak Osmanlı ülkesine sığındı. Bunları izleyen Rusların, Lehlerle birlikte bazı Türkleri de öldürmeleri üzerine Rusya'ya savaş açıldı (1768).

Osmanlı-Rus savaşları, Osmanlı ordusunun hazırlıksız bir dönemine denk geldi. Ruslar önce Eflâk ve Boğdan'a girdiler. Tuna'yı geçerek Kırım'ı işgal ettiler. Bu sırada Baltık Denizi'nden hareket eden bir Rus donanması, Cebelitarık Boğazı'nı geçerek Mora kıyılarına geldi. Bu durumdan yararlanmak isteyen Mora Rumları ayaklandılar. Osmanlı Devleti'nin bu ayaklanmayı bastırmak için uğraştığı sırada, Ruslar Çeşme'ye gelerek buradaki Osmanlı donanmasını yaktılar (1770) *(Görsel 1.10)*.

Rusların bu başarıları Avusturya'yı endişelendirdi. Bu sırada Sultan III. Mustafa öldü ve tahta Sultan I. Abdülhamit geçti. Savaştan en az zararla kurtulmak isteyen Sultan I. Abdülhamit, Avusturya vasıtasıyla Rusya'ya barış teklif etti. Girişimler sonucu iki ülke arasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı (1774).

Görsel 1.10: *Çeşme Deniz Savaşı tablosu [Ressam: Ivan Aivazovsky (İvan Ayvazovski), Ulusal Sanat Galerisi-Rusya]*

Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre:

1. Kırım'a bağımsızlık verilecek, Kırım hanları sadece dinî açıdan Osmanlı halifesine bağlı olacaklardır.
2. Rus ticaret gemileri Karadeniz ve Akdeniz'de serbestçe dolaşabilecektir.
3. Rusya, İstanbul'da elçi bulundurabilecektir.
4. Rusya, kapitülasyonlardan yararlanacaktır.
5. Rusya, Osmanlı yönetimindeki Ortodoksların haklarını koruyabilecektir.
6. Rusya, bu savaşta ele geçirdiği Eflâk, Boğdan ve Besarabya'yı geri verecektir.
7. Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödeyecektir.

Harita 1.11: *Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti*

Değerlendiriniz

Harita 1.11'den de hareketle Kırım'ın kaybedilmesinin ne gibi olumsuzluklara neden olabileceğini açıklayınız.

Etkinlik

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın maddelerinden hareketle aşağıda yapılan değerlendirmelerin antlaşma maddelerinin hangileriyle bağlantılı olduğunu kutucuklara verilen örnekteki gibi yazınız.

	Osmanlı Devleti, halifelik makamını ilk kez siyasal amaçlı kullanmıştır.
	Karadeniz'in bir Türk gölü olma özelliği kaybolmuştur.
4 ve 7. madde	Osmanlı Devleti ekonomik açıdan zarar görmüştür.
	Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatı yakalamıştır.
	Halkı Müslüman olan bir eyalet Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır.

A **Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.**

1. Uluslararası ilişkileri ve bu ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü.
2. Diplomaside karşılıklı denk olma.
3. Tarihin çeşitli dönemlerinde Katolik Kilisesi'nin ruhani lideri olan Papa'nın teşvikiyle Avrupa ülkeleri arasında kurulan ittifaklardır.
4. Orta Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya geçiş bölgesinde yer alan, Osmanlı Devleti'nin stratejik rakibi.
5. Hem yelken hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz'de kullanılmış bir savaş gemisi.
6. Yelkenle ve kürekle yol alan savaş gemilerinin en büyüğü.
7. Genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesi.
8. İran toprakları üzerinde hüküm süren Osmanlı Devleti'nin stratejik rakibi.

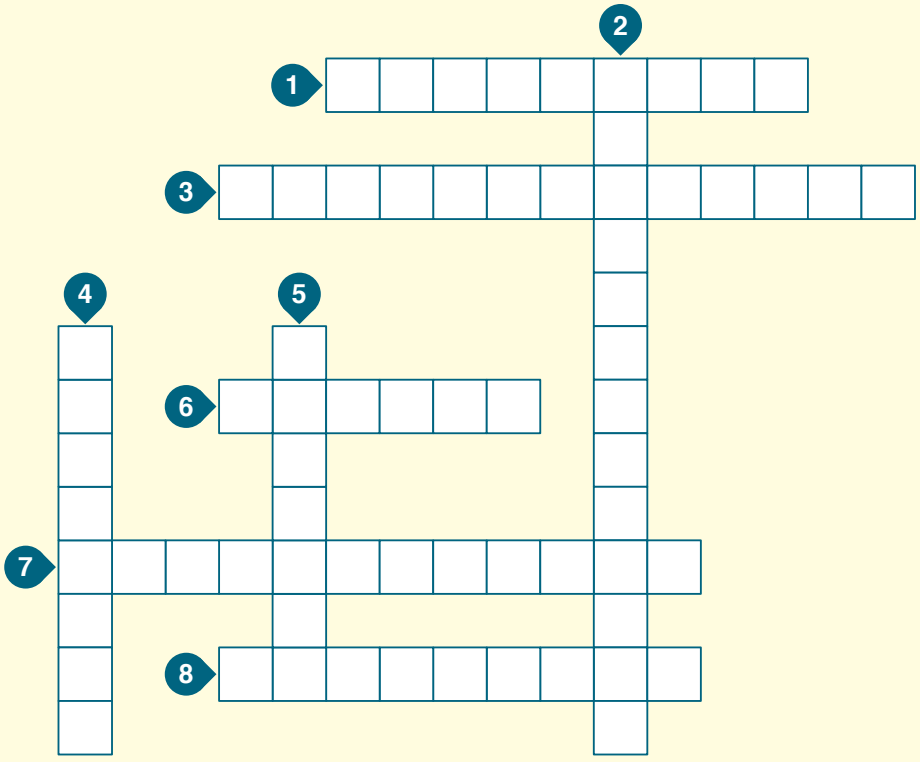

B **Aşağıdaki tabloda verilen bilgileri ilgili ülkelerle eşleştiriniz.**

	Bilgi		İlgili Ülke
1.	25 yıl gibi uzun bir süre neticesinde Girit fethedilmiştir.		Rusya
2.	Karadeniz'in kuzeyindeki Kazaklar nedeniyle iki ülke sık sık karşı karşıya kalmıştır.		Avusturya
3.	Ülkede sık sık yaşanan hanedan değişikliği iki ülke arasında yapılan mevcut antlaşmaların iptalini beraberinde getirmiştir.		Safeviler
4.	Habsburg Monarşisi içerisinde yer alan bu ülke ile Orta Avrupa'da hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır.		Lehistan
5.	Bahçesaray (Çehrin) Antlaşması ile Özi Nehri iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmiştir.		Venedik

C **Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.**

1. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1606 tarihinde imzalanan Zitvatorok Antlaşması'na göre;

• Avusturya arşidükü protokol bakımından Osmanlı padişahına eşit olacaktır.

• Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne ödediği yıllık vergi kaldırılacaktır.

Antlaşmanın bu maddeleri ile ilgili olarak,

I. Osmanlı Devleti'nin Avusturya üzerindeki siyasi üstünlüğü sona ermiştir.

II. Osmanlı Devleti ekonomik kayba uğramıştır.

III. Diplomaside mütekabiliyet esasına riayet edilmiştir.

IV. Avusturya, Osmanlı Devleti'ne siyasi üstünlük kurmuştur.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) I ve II. B) II ve III. C) I, II ve III. D) II, III ve IV. E) I, II, III ve IV.

2.

KARLOFÇA ANTLAŞMASI

- Tameşvar (Banat) hariç, bütün Macaristan ve Erdel Avusturya'ya verilecektir.
- Ukrayna ve Podolya Lehistan'a verilecektir.
- Mora ve Dalmaçya kıyıları Venediklilere bırakılacaktır.
- Antlaşma 25 yıl süre ile Avusturya'nın garantörlüğünde olacaktır.

Yukarıda 1699 yılında Kutsal İttifak'la imzalanan Karlofça Antlaşması'nın bazı maddeleri verilmiştir.

Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisi söylenemez?

A) Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hâkimiyeti sarsılmıştır.

B) Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'daki tüm topraklarını kaybetmiştir.

C) Türklerin Avrupa'dan geri çekilişinin başlamasına zemin hazırlamıştır.

D) Avusturya'nın siyasi etkinliği artmıştır.

E) Osmanlı Devleti'nin batı sınırları daralmıştır.

3. Coğrafi Keşifler'in yaratmış olduğu olumsuzlukları gidermek ve Akdeniz ticaretini yeniden canlandırmak isteyen Osmanlı Devleti, bazı Avrupa ülkelerine kapitülasyonlar verdi.

Bu durumun;

I. Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkinliklerinin artması,

II. Akdeniz'deki Osmanlı varlığının tamamen sona ermesi,

III. Avrupalı büyük devletlerin düşük gümrük vergileri yüzünden Osmanlı pazarlarına hâkim olması

gelişmelerinden hangilerine ortam hazırladığı söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve III. D) II ve III. E) I, II ve III.

4.

ANTLAŞMA	ÖNEMİ
Ferhat Paşa	Osmanlı Devleti'nin doğuda en geniş sınırlara ulaşması
Nasuh Paşa	Osmanlı Devleti'nin doğuda ilk toprak kaybını yaşaması
Serav	Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında ilk resmî antlaşma olması
Kasr-ı Şirin	Günümüz Türkiye-İran sınırının belirlenmesi
Kerden	Osmanlı-Safeviler arasında yapılan son antlaşma olması

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında XVII ve XVIII. yüzyılda yapılan antlaşmalarla ilgili yukarıda verilen tablodaki bilgilerden kaç tanesi doğrudur?

A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5

5. XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasında birtakım ihmaller yaşansa da denizlerdeki fetihlere devam edilmiştir.

Buna göre aşağıda verilen yerlerden hangisi bu dönemde Osmanlı donanması tarafından fethedilmiştir?

A) Mora B) Rodos C) Girit D) Kıbrıs E) Malta

6.

Yukarıda 1718 Pasarofça Antlaşması sonrası Osmanlı sınırlarını gösteren harita verilmiştir.

Buna göre,

I. Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'daki hâkimiyetini büyük ölçüde kaybetmiştir.

II. Mora'nın geri alınmasıyla Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki etkinliği artmıştır.

III. Antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyetini etkilememiştir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

7. XVII. yüzyılda Osmanlı-Venedik ilişkilerinin bozulmasında;

I. Venedikli korsanların Akdeniz'de Osmanlı ticaretine zarar vermesi,

II. Osmanlı Devleti'nin Girit'i ele geçirmek istemesi,

III. Venediklilerin, Kutsal İttifak içerisinde yer alması

durumlarından hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

8.

Yukarıdaki harita Osmanlı Devleti'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre belirlenen sınırlarını göstermektedir.

Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisi söylenemez?

A) Rusya'nın Balkanlar üzerindeki etkinliği artmıştır.

B) Osmanlı Devleti, halkı Müslüman olan önemli bir bölgesini kaybetmiştir.

C) Rusya, Karadeniz'e inme fırsatı yakalamıştır.

D) Karadeniz'in bir Türk denizi olma özelliği kaybolmuştur.

E) Rusya, Azak Denizi'ni büyük ölçüde kontrolüne almıştır.

9. Aşağıdakilerden hangisi, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de hâkimiyetinin azalmasına neden olan faktörler arasında gösterilemez?

A) Coğrafi Keşifler

B) Kırım'ın Rus egemenliğine girmesi

C) Bazı ülkelere verilen kapitülasyonlar

D) İnebahtı Deniz Savaşı

E) Bazı Avrupa ülkelerinin Akdeniz'e yönelik yayılmacı politikaları

10. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin uluslararası alanda yapmış olduğu;

I. Bucaş,

II. Zitvatorok,

III. Karlofça

antlaşmalarından hangilerinde Osmanlı Devleti aleyhine yaptırımların bulunduğu söylenemez?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) I ve II. E) II ve III.

11. XVII ve XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında sık sık siyasi ve askerî mücadeleler yaşanmasında;

I. Safevilerin Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını tehdit etmesi,

II. Osmanlı Devleti'nin Safevi Devleti'nde sıkça yaşanan hanedan değişikliklerinden yararlanmak istemesi,

III. Safevi hükümdarlarının halifelik makamını ele geçirme düşüncesi

durumlarından hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

12. 1683 yılında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu II. Viyana Kuşatması'nda başarılı olamadığı için geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu durumun yaşanmasında aşağıdakilerden hangisi etkili olmamıştır?

A) Osmanlı Devleti'ne karşı Kutsal İttifak'ın kurulması

B) Avusturya'ya bazı Avrupa devletlerinin destek vermesi

C) Viyana'nın konumu nedeniyle kuşatmanın zorlaşması

D) Osmanlı ordusunda disiplin sorunları yaşanması

E) Osmanlı ordusunun kuşatma için yeterli donanıma sahip olmaması

13. Osmanlı Devleti, XVII ve XVIII. yüzyılda Rusya, Lehistan, Avusturya ve Safevi Devleti gibi güçlü devletlerle sık sık savaşmak zorunda kalmıştır.

Bu durumun Osmanlı Devleti'ni;

I. siyasi,

II. ekonomik,

III. askerî

alanlardan hangilerinde olumsuz yönde etkilediği savunulabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

14. 1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım bağımsız olmuştur.

Bu durumun;

I. Kırım'ın stratejik özelliğinin kaybolmasına,

II. Kırım'ın zamanla Rus egemenliğine girmesine,

III. Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin büyük ölçüde sona ermesine,

IV. Osmanlı sınırları içerisindeki Müslüman nüfus oranının azalmasına

gelişmelerinden hangilerine neden olduğu söylenebilir?

A) I ve II. B) I ve III. C) II ve III. D) I, II ve III. E) II, III ve IV.

15. Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıl başlarında Karlofça ve İstanbul Antlaşması ile kaybedilen toprakları geri alma politikası izlemiştir.

Buna göre Osmanlı Devleti, bu dönemde aşağıda verilen yerlerden hangisini geri almıştır?

A) Mora B) Erdel C) Ukrayna D) Macaristan E) Podolya

16. Osmanlı Devleti ile Venedik arasında başlayan Girit Savaşı'nda, Papa'nın önderliğinde İspanya ve Fransa, Venedik'e yardıma gelmişlerdir. Venedik'in bir ara Çanakkale Boğazı'nı bile ablukaya aldığı bu savaş uzun süren mücadelelerden sonra Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde 1669 yılında Girit'in fethedilmesiyle sona ermiştir.

Buna göre,

I. Girit Savaşı, Osmanlı-Haçlı mücadelesine dönüşmüştür.

II. Girit'in fethi ile Osmanlıların Akdeniz'deki egemenliği güçlenmiştir.

III. Osmanlı donanmasının zayıfladığı ortaya çıkmıştır.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

17. Osmanlı Devleti, birçok olumsuzluklar yaşamasına rağmen XVIII. yüzyılda uluslararası alanda güçlü bir devlet olduğunu zaman zaman kanıtlamayı başarmıştır.

Bu duruma kanıt olarak aşağıda verilenlerden hangisi gösterilebilir?

A) Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalaması

B) Safevilerle uzun süren savaşlar yapması

C) Rusya ve Avusturya ile Belgrad Antlaşması'nı imzalaması

D) Fransa'ya verilen kapitülasyonları sürekli hâle getirmesi

E) Avusturya ve Venedik ile Pasarofça Antlaşması'nı imzalaması

18. İsveç ile Rusya arasında 1709 yılında başlayan savaşta, İsveç Kralı XII. Şarl, I. Petro ile yaptığı Poltova Savaşı'nı kaybedince yaralı olarak Osmanlı topraklarına sığınmış, kralın peşinden gelen Rus askerlerinin Osmanlı topraklarına girmesi üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş başlamıştır. Bu savaş sonrasında imzalanan 1711 Prut Antlaşması'nda şu hükümler yer almıştır:

- Azak Kalesi ve çevresi Osmanlı Devleti'ne geri verilecek,
- Rusya, Lehistan'ın iç işlerine karışmayacak,
- İsveç Kralı XII. Şarl ülkesine serbestçe dönebilecektir.

Verilen bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

A) İsveç, Osmanlı himayesine girmiştir.

B) Antlaşma Osmanlı Devleti lehine sonuçlanmıştır.

C) Rusya'nın, İsveç ve Lehistan üzerindeki emelleri sona ermiştir.

D) İsveç, bağımsız devlet konumuna gelmiştir.

E) Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması ile kaybettiği toprakların tamamını geri kazanmıştır.

19. XVII. yüzyıldan itibaren İngilizler denizaşırı güç hâline gelmiş ve kısa sürede "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" konumuna erişmişlerdir.

İngilizlerin bu konuma erişmesinde;

I. Siyasi ve askerî güçlerini denizlere yansıtmaları,

II. Coğrafi Keşifler sonrası yapmış oldukları sömürgecilik faaliyetleri,

III. Levant Company Ticaret şirketinin deniz ticaretinde etkin konuma gelmesi

gelişmelerinden hangilerinin etkili olduğu savunulabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

20. Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl boyunca Akdeniz'deki hâkimiyetini korumak için bazı ülkeler ile mücadele ederken XVIII. yüzyıldan itibaren ise Karadeniz'deki hâkimiyetini korumak için de bazı ülkelerle mücadele etmiştir.

Buna göre sözü edilen dönemlerde Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği ülkeler aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

	Akdeniz	**Karadeniz**
A)	Venedik	Lehistan
B)	Avusturya	Venedik
C)	Venedik	Rusya
D)	Lehistan	Ceneviz
E)	Rusya	Venedik

Ç Aşağıdaki soruları metin ve haritadan hareketle cevaplayınız.

Rusya'nın Kırım'ı İşgali

Rusya, II. Katerina'nın çabalarıyla 1783'te Kırım'ı kendi topraklarına katmıştır. II. Katerina yayımladığı bir bildiride; Kırım Hanlığı'nın ortadan kalktığını ve onun arazilerinin Rusya İmparatorluğu'na ilhak edildiğini ilan etmiştir.

Rus işgalini takip eden yıllarda Rus Çarlığı, Kırım'da Tatarların kültürel ilişkilerini yansıtan maddi değerlerini yok etmeye yönelik faaliyetlere başlamıştır. Öncelikle Türkçenin izlerini taşıyan yer adları değiştirilerek buraların antik çağlardaki yer isimleri kullanılmaya başlamıştır. Rus Hükümeti, Tatarların Hıristiyanlaştırılmasına çalışmıştır. Böylece Kırım'a misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olarak yürütüldüğü bir yer durumuna gelmiştir. Buradaki yabancılar Tatarca öğrenmiş ve faaliyetlerini Tatarca yürütmüşlerdir. İslam dinini temsil eden cami, minare ve türbe gibi eserler saldırıya uğrayarak yakılmış, yıkılmış kilise ya da işyerine çevrilmiştir. Dolayısıyla hiçbir siyasi ve askeri amaç gütmeyen ibadethanelere dahi tahammül edilmemiştir.

Kırım Tatarlarının okullar vasıtasıyla Ruslaştırılması için 1827'de Akmescit Gimnazyumu (Akmescit Lisesi) bünyesinde özel bir bölüm açılmıştır. Bunun yanı sıra Tatar çocuklarını Rus eğitim sistemine çekebilmek için 1837'de Bahçesaray ve Karasubazar'da mahalli Rus kilise okullarında Tatar çocukları için özel sınıflar açılmıştır. Bu faaliyetler Kırım Tatarları tarafından ilgi görmese de Rus idaresinin Kırım Tatarlarını siyasi, dini ve kültürel asimilasyon çalışması dur durak bilmeden devam etmiştir.

İsmail Görgen, Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, s. 286

1. Kırım'ın kaybedilmesinden sonra yaşananları insan hakları açısından değerlendiriniz.
2. Kırım'ın kaybedilmesini Osmanlı Devleti'nin Karadeniz hâkimiyeti açısından değerlendiriniz.
3. Rusya'nın Kırım'ı işgalini küresel güçlerin sömürgecilik faaliyetleri açısından değerlendiriniz.

D **Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına** "D"**, yanlış olanların başına** "Y" **yazınız.**

1. ( ) Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıl başlarında, Karlofça Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri almaya yönelik bir dış politika izlemiştir.
2. ( ) Osmanlı Devleti'nin Karadeniz hâkimiyetinin zayıflamasında İnebahtı Deniz Savaşı etkili olmuştur.
3. ( ) Lehistan'la imzalanan Bucaş Antlaşması sonucu Osmanlı Devleti, batıda en geniş sınırlarına ulaşmıştır.
4. ( ) Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan Zitvatorok Antlaşması'nda, mütekabiliyet esaslarına dikkat edilmemiştir.
5. ( ) Osmanlı Devleti, Girit kuşatması sırasında, kadırgaların yetersiz olduğu kanaatine vararak kalyona geçiş sürecini hızlandırmıştır.

E **Aşağıda numaralanmış cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun ifadeleri yazınız.**

Rodos	Girit	Serav	Küçük Kaynarca	Karlofça
Avusturya	Malta	Kasr-ı Şirin	Rusya	Venedik
Pasarofça	Lehistan	Fransa	Safeviler	

1. Avusturya ile yapılan ..... Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'daki siyasi üstünlüğünü kaybetmiştir.
2. Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan "Kutsal İttifak"ta ....., ..., ..., ... ve ..... bulunuyordu.
3. ..... Antlaşması ile Ruslar ilk kez kapitülasyonlardan yararlanmışlardır.
4. Osmanlı Devleti'nin doğu sınırının büyük ölçüde belirlenmesinde ..... ile imzalanan ..... Antlaşması etkili olmuştur.
5. Osmanlı Devleti, yirmi beş yıllık bir kuşatma sonrasında ..... Adası'nı fethederek Akdeniz'de etkinliğini artırmıştır.

F **Aşağıda verilen açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.**

1. Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasında etkili olan faktörlerden üç tanesini yazınız.
2. Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasında etkili olan faktörlerden üç tanesini yazınız.
3. XVII. yüzyılda Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin bozulmasında hangi faktörler etkili olmuştur?
4. Sömürgecilik anlayışının gelişmesinde hangi faktörler etkili olmuştur?
5. XVIII. yüzyılda Osmanlı-Rusya ilişkilerinin bozulmasında hangi faktörler etkili olmuştur?

EBA
İçerik

2. ÜNİTE

DEĞİŞİM ÇAĞINDA AVRUPA VE OSMANLI

Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin 21 Mart 1721'de Tuileries (Tuluvi) Sarayı'ndan ayrılışı (Gobelin Fabrikası el işleme duv

Ünitenin Konuları

2.1. XVII-XVIII. YÜZYILDA AVRUPA'DA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

2.2. AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERE BAĞLI OLARAK OSMANLI İDARİ, ASKERÎ VE EKONOMİK YAPISINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

2.3. XVII-XVIII. YÜZYILDA OSMANLI ISLAHAT HAREKETLERİ

var halısı)

Ünitenin Kazanımları

- **Avrupa düşüncesinde meydana gelen değişimler ve bunların etkilerini analiz eder.**
- **Avrupa'daki gelişmelere bağlı olarak Osmanlı idari, askerî ve ekonomik yapısında meydana gelen değişimleri analiz eder.**
- **Osmanlı devlet idaresi ve toplum düzenindeki çözülmeleri önleme çabalarını analiz eder.**

Ünite Tanıtım Videosu

Kavramlar

- **Lale Devri**
- **Reform**
- **Rönesans**
- **Merkantilizm**
- **Burjuva sınıfı**
- **Kapitülasyon**
- **Sekülerleşme**
- **Bilim Devrimi**

2.1. XVII-XVIII. YÜZYILDA AVRUPA'DA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

Hazırlık

Skolastik düşünce ve bu düşüncenin Avrupa'ya etkileri hakkında neler biliyorsunuz? Açıklayınız.

2.1.1. Avrupa'da Fikrî ve Manevi Alanda Gelişmeler

Roma İmparatorluğu, "Kavimler Göçü" olarak adlandırılan kitlesel göç hareketi sonrasında Doğu Roma ve Batı Roma şeklinde ikiye ayrıldı (395). Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ve krallar arasındaki anlaşmazlıklar sonrasında "feodalite" adı verilen siyasi yapı ortaya çıktı. Kavimler Göçü sonrasında başlayan karışıklıkların etkisiyle halkın büyük bir kısmı hayatını devam ettirebilmek için büyük şato veya kalelere sahip feodal derebeylerinin himayesine girdi. Feodal sistemde halkı himaye eden derebeylerine "süzeren", himaye edilen halka ise "vassal" denildi. Bu ilişkiye göre vassal, süzerene bir bağlılık yemini ediyor; süzeren de kendisine destek çıkan vassalına, toprağının bir bölümünü verebiliyordu. Bu yüzden feodal düzende derebeyleri, topraklarında yaşayan insanların üzerinde mutlak haklara sahip olmuşlardı. Feodal sistemde, her derebeyinin kendine ait toprağı, silahı, gücü ve kanunları vardı. Derebeylik sistemi Orta Çağ boyunca Avrupa'nın siyasi simgesiydi.

Orta Çağ Avrupa'sında siyasal alanda güç sahibi olan bir diğer topluluk din adamları ve kiliseydi *(Görsel 2.1)*. Özellikle Vatikan'da bulunan Katolik Kilisesi, sahip olduğu yetkiler ile krallar, feodal beyler ve halk üzerinde büyük bir otoriteye sahipti. Gücünü Hristiyanlığın öğretilerinden aldığını savunan Katolik Kilisesi'nin savaş düzenleme, kralara taç giydirme, toplumları ve kişileri yargılama, dinden çıkarma gibi yetkileri vardı. Bu yetkiler, Katolik Kilisesi'ne siyasi güç yanında ekonomik güç de sağlamıştı. Katolik Kilisesi dini bir ticaret nesnesi hâline getirerek özellikle endüljans sayesinde oldukça zenginleşmişti. Öyle ki Katolik Kilisesi'nin kendine ait büyük arazileri ve bu arazilerde binlerce çalışanı vardı. Diğer yandan Katolik Kilisesi'nin bilimsel araştırmalara karşı tavır takınması; Orta Çağ Avrupa'sında "skolastik düşünce" denilen bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştu.

Bilgi

Endüljans	Orta Çağ Avrupa'sında papanın sattığı günah çıkarma, af belgesi.
Aforoz	Hristiyanlıkta kilise tarafından verilen "dinden çıkarma" cezası.
Enterdi	Papanın, Hristiyan bir ülkeyi halkı ile birlikte dinî hizmetlerden mahrum bırakması.
Engizisyon	Katolik Kilisesi'ne bağlı dinî mahkeme.

Görsel 2.1: *Papaya Cennetin Anahtarının Teslimi tablosu [Ressam: Pietro Perugino (Pierto Perucino), Sistine Şapeli-Vatikan)*

Orta Çağ'da Avrupalılar, Haçlı Seferleri sırasında İslam ülkelerinde gördükleri barut, pusula, kâğıt ve matbaayı Avrupa'ya götürerek daha da geliştirdiler. Bilimsel ve teknik alanlarda önemli çalışmalarda bulundular. Bu gelişmeler Katolik Kilisesi'nin öğretilerine karşı olan kesimleri alternatif bir dünya tasavvuruna sevk etti. Nitekim matbaa, 1450 yılında Alman Johannes Gutenberg (Yohan Gutenberg) tarafından geliştirildi. Avrupa'da elle yazılan kitaplar matbaada basılıp çoğaltıldı. Bu gelişmeler Avrupa'da fikrî ve manevi alanlarda değişimlere yol açtı. Bu değişimlere yol açan gelişmeler genel olarak şunlardır:

- **Rönesans**

Rönesans; XV. yüzyıl sonlarında, önce İtalya'da başlayıp daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yayılan ve edebiyat, resim, müzik, bilim alanlarında görülen yenilik ve gelişmelere denir. Kelime anlamı, yeniden doğuştur. Rönesans aynı zamanda din temelli baskıcı düşünceye ve Katolik Kilisesi'ne bir başkaldırı niteliğindedir.

Rönesans'ın ortaya çıkış nedenleri:

• İslam kültür ve medeniyetinden (özellikle İspanya'da kurulmuş olan Endülüs Emevilerine ait eserlerden) etkilenen Avrupalıların, Eski Yunan ve Roma medeniyetine ait eserleri incelemeleri.

• İstanbul'un fethi sonrası bazı bilim insanlarının İtalya'ya giderek bilimsel faaliyetleri burada devam ettirmeleri.

• Matbaanın kullanılmasıyla eski dönemlere ait sanat ve bilim eserlerinin çoğaltılması, okur-yazar oranının artması.

• Coğrafi Keşifler sonucu zenginleşen burjuva sınıfının sanatçıları koruması ve desteklemesi.

Rönesans'ın sonuçları:

• Skolastik düşünce büyük ölçüde yıkıldı. Bilim alanında deney ve gözleme dayalı pozitif düşünce ön plana çıktı. İnsana değer veren hümanist düşünce yaygınlaştı.

• Avrupalılar bilim, resim *(Görsel 2.2)*, mimari, edebiyat gibi alanlarda gelişti.

• Rönesans, din ve inançlar üzerinde etkili oldu. Katolik Kilisesi'ne olan güven temelden sarsıldı. Bu durum Reform hareketlerinin başlamasına neden oldu.

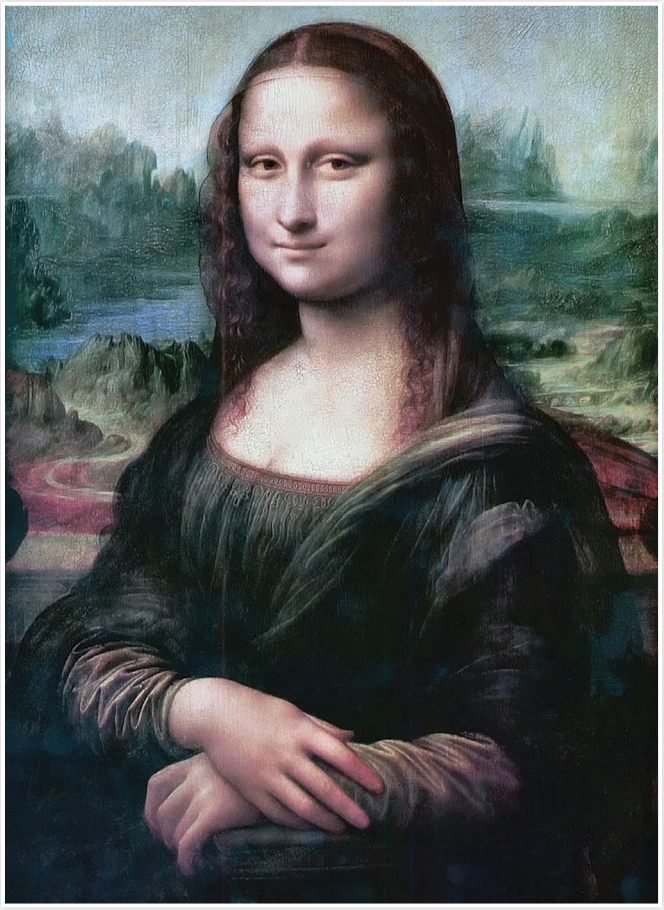

Görsel 2.2: *Mona Lisa tablosu [Ressam: Leonardo da Vinci (Lionardo da Vansi), Louvre Müzesi-Fransa]*

• Eğitim ve öğretime önem verildi. Bilimdeki gelişmeler, endüstrinin gelişmesine ortam hazırladı.

• Rönesans hareketleri Avrupa dışında yayılma alanı bulamadı. Özellikle Osmanlı Devleti XIV ve XV. yüzyıllarda Avrupa'daki Rönesans hareketlerinden etkilenmedi.

Değerlendiriniz

Roma Katolik Kilisesi'nin fikrî-manevi, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda kurduğu baskıya karşı Rönesans'ın etkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz? Açıklayınız.

Rönesans'la birlikte birçok fikir insanı, savundukları düşünceler ve eserler ile Avrupa düşünce dünyasının gelişimine önemli katkıda bulundular. Bu fikir insanlarından bazıları şunlardır:

Machiavelli [Makyavel (1469-1527)]

Siyaset biliminin kurucularından olan Machiavelli, tarih ve edebiyat alanında önemli çalışmalarda bulundu. Aynı zamanda Rönesans'ın önemli öncülerinden biridir. "Hükümdar (Prens)" adlı eserinde İtalya'da siyasi birliğin ancak güçlü bir hükümdarla sağlanabileceği fikrini savundu. Ona göre "Hükümdarın önünde onu sınırlayacak hiçbir engel olmamalıdır.". Yine aynı eserinde bir kişinin hiçbir etik, ahlak veya hukuk kuralı olmadan tek başına nasıl iktidar hâline gelebileceğinden bahsetti. Dinin siyasete alet edilmemesi gerektiğini savundu. Hayatının sonuna kadar İtalya'nın birliği için mücadele etti.

Thomas Moore [Tamıs Mur (1478-1535)]

İngiliz devlet adamı, hukukçu ve Rönesans Dönemi hümanist yazarlarındandır. On altı yaşına kadar kilise eğitimi alan Thomas Moore, sonrasında Oxford Üniversitesinde hukuk eğitimi aldı. 1504 yılında İngiliz Avam Kamarası'na seçilerek aktif siyasete başladı. 1518 yılında İngiliz tarih yazıcılığının ilk başyapıtı olarak kabul edilen "History of King Richard III" [Histori of King Riçırd III (Kral III. Richard'ın Tarihi)] adlı kitabını yayımladı. 1516 yılında ise meşhur "Utopia" (Ütopya) adlı eserini tamamladı. Bu eserinde Coğrafi Keşifler'in öncülerinden Amerigo Vespucci'nin seyahatindeki gözlemlerinden faydalandı. Onun ulaştığı kara parçasında; özel mülkün bulunmadığı, altına önem verilmeyen, her şeyin paylaşıldığı ve hükümdar kavramının bilinmediği sınıfsız bir dünya tasvir etti. Thomas Moore bu düşüncelerinin yanında zorunlu olmadıkça savaşlardan kaçınılması, kadın erkek eşitliği, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, eğitim sisteminin parasız ve zorunlu olması, sağlık hizmetlerinin devletçe yerine getirilmesi; hasta, yaşlı ve düşkünlerin devlet tarafından korunması gibi fikirleri savundu.

Jean Jacques Rousseau [Jan Jak Russo (1712-1778)]

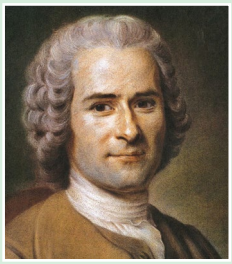

XVIII. yüzyıl Fransız düşünürü Rousseau, millî egemenlik düşüncesini ortaya atan ilk isimdir. Düşünceleriyle geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmuş, Fransız İhtilali'nin çıkmasında başrol oynamıştır. Fikirleri, ihtilalden sonra kurulan yeni devletin kalkınmasında, toplumun sosyal yapısında ve eğitim sisteminde etkili olmuştur.

Rousseau, kaleme aldığı "Toplumsal Sözleşme" adlı eseri ile toplumu derinden etkilemeyi başarmıştır. Bu eserinde özellikle yurttaşlık bilincini, ortak düşünceyi, halkı, devleti oluşturan bir toplum sözleşmesini ve bu sözleşmeye her ferdin dâhil olması gerektiğini vurgulamıştır. Rousseau'ya göre halk olmanın temel ilkelerinden biri de egemenliğin var olmasıdır. Rousseau, yasaların uygulanmadığı bir ülkede devletin varlığından söz edilemeyeceğini ve yasaların bir toplumda yaşayan bütün bireylere eşit şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Devletin iktidara değil, halka ait olduğunu savunmuş ve ulus-devlet anlayışını benimsemiştir. Yine Rousseau'ya göre yurttaş olmadan erdem, erdem olmadan hürriyet, hürriyet olmadan da devletin varlığından söz etmek mümkün değildir.

Reform

Görsel 2.3: *Martin Luther tablosu*
[Ressam: Lucas Cranach (Lukas Kıranş), Lutherhaus Müzesi-Almanya]

Reform ilk olarak Almanya'da başladı. Almanya'da Reform hareketlerinin önderi Wittenberg Üniversitesinde din bilgini olan Martin Luther'dir *(Görsel 2.3)*. Kilisenin endüljans satışlarına karşı Luther, 95 maddelik bir bildiriyle karşı çıktı. Luther bu bildirisinde Tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceğini, öbür dünyada esenliğe kavuşmak için imanın yeteceğini, endüljans alarak kimsenin günahlarından kurtulamayacağını ifade etti. Luther'in düşünceleri kısa sürede Almanya'da yayıldı. Bu durum üzerine Papa X. Leo, Luther'i aforoz etti. Luther, aforoz kâğıdını halkın gözü önünde yakarak kiliseye başkaldırdı. Luther'den etkilenen halk ve şövalyeler, kilisenin topraklarını ele geçirmek üzere ayaklandılar.

Bu ayaklanmalardan endişelenen Alman İmparatoru Şarlken; Reform hareketlerinin, yayıldığı yerlerde kalmasına dair bir karar çıkarttı (1529). Şarlken'in bu kararını beş Alman prensi ve on dört şehir protesto etti. Bu yüzden Luther taraftarlarına "Protestan" adı verildi. Şarlken ve Luther taraftarları arasında yirmi beş yıl süren savaşlar oldu. Bu savaşlar sonunda "Ogsburg Antlaşması" yapıldı (1555). Antlaşmaya göre Protestanlara inanç serbestliği tanındı. Almanya'da başlayan Reform hareketleri diğer Avrupa ülkelerine de yayıldı.

Reform'un Sonuçları:

- Avrupa'da mezhep birliği bozuldu. Protestanlık, Kalvenizm, Anglikanizm ve Presbiteryenlik gibi yeni mezhepler ortaya çıktı.
- Katolik Kilisesi'ne duyulan güven azaldı. Kilise, kendine çekidüzen vermek zorunda kaldı.
- Protestanlığı kabul eden ülkelerde kilisenin malları elinden alındı.
- Kilise ve din adamlarının toplum üzerindeki dinî ve siyasi baskıları kalktı.
- Okullar kilisenin elinden alınarak laik eğitim anlayışı yaygınlaştırıldı.
- Krallar ve prensler din işlerinin mutlak hâkimi oldular.

Değerlendiriniz

Önceki dönemlerde Katolik Kilisesi'nin siyasi etkileri göz önüne alındığında, Reform'un siyasi sonuçlarını Katolik Kilisesi açısından değerlendiriniz.

Sekülerleşme

Reform hareketleri sonucu Protestanlığın ortaya çıkması ile Katolik Kilisesi; toplum üzerinde dinî, politik ve ekonomik üstünlüğünü kaybetti. Bu durum aynı zamanda "sekülerleşme" adı verilen bir kavramın da ortaya çıkmasına neden oldu. Bu akım ile insan aklının dinî bağlardan ayrılması gerektiği ve dinin bir vicdan meselesi olduğu fikri savunuldu. Sekülerleşme, XVII. yüzyıl sonrasında Protestanlığı benimseyen ülkelerde devlet ve kilise hukukunun ayrımı anlamında da kullanıldı. Sekülerleşmenin Avrupa'da yaygınlaşmasına bağlı olarak din ve devlet işleri birbirinden büyük ölçüde ayrıştırıldı.

2.1.2. Avrupa'da Sosyal ve Ekonomik Gelişmeler

Yeni Çağ Avrupa'sındaki fikrî-manevi dönüşüm sosyal ve ekonomik alanlarda da etkili oldu. Bu dönemde krallar ve prensler kilisenin vesayetinden kurtuldu. Bu durum aynı zamanda Orta Çağ'ın siyasi simgesi durumunda olan derebeyliklerin *(Görsel 2.4)* zayıflamasına, merkezî krallıkların güçlenmesinede yol açtı. Birçok kral, yönetimi altındaki halkları, ulus olarak nitelendirmeye ve otoritesini de ulusun varlığına dayandırmaya başladı.

Batı Avrupa'da bu gelişmeler yaşanmasına rağmen, Orta Avrupa'da irili ufaklı birçok prensliğin bulunması hem merkezî otoritenin güçlenmesine hem de ulus-devlet anlayışının oluşumuna engel teşkil ediyordu. Diğer yandan Reform hareketleri sonucu birçok prens farklı mezhebe tabi olmuştu. Ancak 1630-1648 yılları arasında Avrupa'da mezhep savaşları yaşandı. Bu savaşlar neticesinde imzalanan Westphalia (Vestfalya) Barış Antlaşması ile Avrupa'da millî ve dinî inançlara saygı gösterilmesi, Katolik ve Protestan prenslerin eşit sayılması gibi esaslar kabul edildi. Yine antlaşma ile Avrupa devletlerinin statüleri değişmeye başladı. İmparatorluk ve prensliklerin yerini ulusal devletler aldı. Bu durum karşısında birçok krallık zamanla güç ve yetkilerini artırarak ulus-devletlerine mutlakiyetçi karakter kazandırdı. Kilisenin Haçlı ittifakı anlayışı yerine ulus-devlet anlayışına dayalı ittifaklar ve savaşlar ortaya çıktı. Diğer yandan Katolik Kilisesi'nin etkisini kaybetmesiyle devletler arasındaki ilişkiler sekülerleşme ivme kazandı. Bu durum Avrupa'da "Aydınlanma Çağı" adı verilen bir süreci de beraberinde getirdi.

Görsel 2.4: *Derebeylik sistemini tasvir eden minyatür*

XVI. yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'nin kurduğu baskı ve vesayetin azalmasına ve Coğrafi Keşiflere bağlı olarak Avrupa'da önemli gelişmeler yaşandı. Avrupalılar keşfettikleri kıtalarda ve ülkelerde sömürgeler kurdular. Her türlü ham maddeyi buralardan ucuza alıp Avrupa'ya götürdüler. Bu dönemde ticari faaliyetler sonucunda zenginleşen burjuva sınıfı *(Görsel 2.5)* şehirlerde imtiyazlı bir konuma sahip oldu. Burjuvalar soyluların topraklarını satın alarak nüfuzlarını daha da artırdılar. Kısa sürede üst düzey sanayici, tüccar ve devlet memuru konumuna geldiler. Ekonomik yönden zor durumda olan krallara borç vererek, daha da itibar kazandılar. Sonraki yüzyıllarda da Avrupa siyasetinde önemli rol oynadılar. Hatta Fransız İhtilali'nin çıkmasında etkili oldular.

Görsel 2.5: *Fransa Kralı XIV. Louis ve Burjuva sınıfı [Ressam: Charles Le Brun (Şarlö lo Bran)]*

Coğrafi Keşifler sonucunda İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler denizcilik alanında önemli gelişmeler gösterdiler. Denizcilikte gelişen Avrupalılar sömürgelerinden elde ettikleri ham madde ve değerli madenleri ülkelerine getirdiler.

Merkantilizm

Coğrafi Keşifler sonrası Avrupa'da "merkantilizm" adı verilen ekonomik sistem ortaya çıktı. Ülkelerin güç ve zenginliğinin sahip oldukları değerli madenlerle ölçülebileceği fikrine dayalı bu ekonomik anlayış doğrultusunda pek çok Avrupa devleti iç ve dış ticarete yöneldi. Özellikle yeni keşfedilen Amerika kıtasında bol miktarda mevcut olan altın ve gümüşü, İspanyollar ve Portekizliler Avrupa'ya getirmeye başladılar. Dolayısıyla dönemin büyük sömürgeci devletleri olan bu ülkeler, sömürgeciliğe dayalı merkantilist sistem sayesinde zenginleştiler.

XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da şehir nüfuslarında *(Görsel 2.6)* ciddi artışlar görüldü. Bunda merkantilist anlayışın payı büyüktür. Merkantilist anlayış sonucu Avrupalı devletler üretim ve ihracatı artırabilmek için birçok atölye kurdular. Bu durum şehirleri cazibe merkezi durumuna getirirken iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla köylerden kentlere büyük göçlerin yaşanmasına ortam hazırladı. Yine büyük Avrupalı devletlerin sömürgelerinden getirdikleri köle nüfusu da kentlerde nüfus artışına yol açtı. Ayrıca bu dönemde teknolojik gelişmelere bağlı olarak tarımda insan gücüne ihtiyacın azalması, ulaşım imkânlarının gelişmesi, kentlerde sağlık merkezlerinin kurulması gibi etkenler de köylerden kentlere göçün hızlanmasına neden oldu.

Görsel 2.6: *Macaristan'ın Budin şehrini tasvir eden gravür [Ressam: Michel Wolgemut (Mihel Volgemut)]*

Etkinlik

Aşağıda verilen gelişmelerin Avrupa'da meydana getirdiği değişiklikleri ilgili yerlere yazınız.

Rönesans	
Reform	
Merkantilizm	

2.1.3. Modern Devletler Hukukunun Ortaya Çıkışı

Almanya'da, Martin Luther (1483-1546) *(Görsel 2.7)* önderliğinde başlayan Reform hareketleri sonrasında yapılan mezhep savaşları, 1555 yılında imzalanan Augsburg (Ozburg) Antlaşması ile sona ermişti. Bu antlaşma sonucunda Protestan mezhebi ve Kilisesi Kutsal Roma German İmparatorluğu'nca resmen tanınmış, imparatorluk bünyesindeki prenslere istediği mezhebi seçme özgürlüğü verilmişti. Böylece Protestanlar, Katoliklerle eşit konuma gelmişti.

Görsel 2.7: *Martin Luther heykeli (Dresden-Almanya)*

Augsburg Antlaşması'nın hükümleri zamanla tam olarak uygulanamadı. Diğer yandan İspanya'daki Katolik Habsburg kralları, Doğu ve Orta Avrupa'da zayıflayan Katolik mezhebini yeniden güçlendirmek istiyorlardı. Her iki durum karşısında Kutsal Roma-German İmparatorluğu'nda Protestanlık mezhebini seçen prensler kendi aralarında Protestan Birliği'ni kurdular (1608). Buna karşılık Katolik devletler ise Alman imparatorunun da desteği ile Katolikler Birliği'ni oluşturdular (1609). Böylece Kutsal Roma-German İmparatorluğu gerek siyasi gerekse din ekseninde ikiye bölünmüş oldu.

Her iki birlik kendilerine taraftar bulmak için arayışlara girdi. Katolik Birliği; Avusturya, Roma-Germen İmparatorluğu ve İspanya'nın desteğini alırken Protestanlar ise Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin desteğini aldı.

Bu gelişmeler 1618 ile 1648 yılları arasında Orta Avrupa'da yapılan ve Avrupa devletlerinin çoğunun katıldığı savaşlar dizisinin başlamasına neden oldu. Otuz Yıl Savaşları, Avrupa tarihinin en uzun ve yıkıcı savaşlarından biri oldu *(Görsel 2.8)*. Başlangıçta savaş, Roma-Germen İmparatorluğu'nu oluşturan Protestan ve Katolik şehir devletleri arasındayken zamanla Avrupa'nın büyük güçlerinin çoğunun dâhil olduğu, daha geniş bir çatışmaya dönüştü. Görünürde dinî nitelikli olan savaş, kısa sürede Avrupa'nın en üstünü olmak için Fransa ve Kutsal Roma-German çatışmasına dönüştü.

Görsel 2.8: *Otuz Yıl Savaşları ile ilgili bir tablo (Ressam: Carl Wahlbom, Ulusal Müze-Stockholm/İsveç)*

Görsel 2.9: *Westphalia Antlaşması'nın imzalanışını gösteren tablo (Ressam: Gerard ter Borch-Rijks Müzesi-Amsterdam/Hollanda)*

Otuz Yıl Savaşları başlangıçta Katoliklerin lehine gelişti. 1629 yılında Danimarka, Protestanlara destek olmak amacıyla savaşa dâhil olduysa da bir netice elde edemedi. Ancak İngiltere ve Fransa'nın desteği ile 1630'da İsveç'in de savaşa dâhil olması savaşın seyrini değiştirdi. Roma-Germen İmparatoru Ferdinand'ın İsveç'e karşı giriştiği mücadeleyi kaybetmesiyle savaş, Protestan Birliği'nin lehine gelişmeye başladı. 1635'te Fransa'nın İspanya'ya karşı savaşa girmesi ve 1640'ta Portekiz'in İspanya'ya karşı isyan ederek bağımsızlığını kazanması, Otuz Yıl Savaşları'nın Protestan Birliği'nin zaferi ile sonuçlanmasına neden oldu. 1648'de Katolik Birliği ile Protestan Birliği arasında Westphalia Barışı imzalandı *(Görsel 2.9)*.

Westphalia Barışı ile Kalvenizm mezhebi resmen tanındı. Katolik Kilisesi ve Roma-Germen İmparatorluğu güç kaybederken Fransa Avrupa siyasetine yön vermeye başladı. Antlaşma ile Katolik Kilisesi uluslararası otoritesini kaybetti. Dinî otoritenin yerini, modern devlet olarak nitelendirilen, her biri kendi toprakları üzerinde egemen, belirli kurallara göre hareket eden, birbirine eşit, çok sayıda devletin oluşturduğu uluslararası bir sistem aldı. Neticede uluslararası ilişkilerde mütekabiliyet esası ile modern devletler hukuku ön plana çıktı. Modern devletin ayırt edici özellikleri arasında sayılan yasa yapma, vergi toplama, askere alma, savaş açma, ittifak kurma gibi yetki ve ayrıcalıklar Westphalia Antlaşması ile güvence altına alındı. Bu anlayış aynı zamanda ulus devlet anlayışını beraberinde getirdi. Hollanda, Portekiz ve İsviçre gibi ülkeler ulus devlet anlayışı doğrultusunda bağımsızlıklarını elde etti.

Yorumlayınız

Westphalia Barışı ve Modern Devletler Hukukunun Doğuşu

Westphalia'nın tarihî süreci ve buna bağlı olarak imparatorlukları etkileyen önemli sonuçları olmuştur. İlk olarak Avrupa'nın dinî anlaşmazlıklarına son vermesi sonucu kralın ve krallıkların din seçiminde birbirlerine karşı hoşgörü politikası takip etmesidir (ki bu sonraki süreçte Avrupa için laiklik ve sekülerleşme politikalarına da şekil verecektir). Kilisenin kral üzerindeki etkisi zayıflamış ve egemenlik dinî otoriteden doğrudan kralın yetkisine geçmiştir. Böylece siyasi sistemdeki ikili yönetime son vermiştir. İkinci sonuç, Avrupa'daki siyasal otoritelerin sınırlarında yaşanmıştır. Burada siyasi sınırların çizilmesinin birkaç sonucu vardır. Siyasi sınırların çizilmesi, eş zamanlı olarak o toprak parçası üzerinde yaşayan insanların zamanla güçlü aidiyet duygusu geliştirmesini sağlamıştır. Bu aidiyet ve birliktelik duygusu ise daha sonra karşımıza milliyetçilik olarak çıkacaktır. Bu durum daha sonraki aşamalarda kimi imparatorlukların parçalanmasına yol açarken kimilerinin de yeni kimlik meşruiyetini artırmasını sağlamıştır.(...)

Westphalia Barışı aynı zamanda uluslararası hukukun başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Antlaşma, evrensel hukukun sınır ötesi geçişkenliği ile ulusal hukukun sınırlar ile belirlenmiş uygulama alanları arasında yeni bir tanımlama ve ayrım yapma zorunluluğunu beraberinde getiriyordu. Bu çerçevede devlet, egemenliğin temel göstergesi yasa yapma gücünü kullanarak halkı ile bağını dış baskılara maruz kalmaksızın düzenleyebilecekti.

Merve Suna Özel Özcan, Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, C 5, S 1, s. 49-62 (Kısaltılmıştır.)

Westphalia Barışı'nın dönemin Avrupa'sına etkileri neler olmuştur? Açıklayınız.

2.1.4. Avrupa'da Bilimsel Gelişmeler

Orta Çağ'da, Katolik Kilisesi Dünya'nın evrenin merkezi olduğu düşüncesini benimsemiş, bu konu hakkında her türlü farklı düşünceyi reddetmişti. Ancak Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform, insanları alternatif bir dünya tasavvuruna sevk etti. Bu doğrultuda çalışma yapan bilim insanları Katolik Kilisesi öğretilerinin güvenli olmadığını deney ve gözleme dayalı bilimsel faaliyetlere yönelmek gerektiğini savundular.

Yeni Çağ'da kilise öğretilerine karşı çıkan diğer bir akım ise "rasyonalizm" oldu. Rasyonalizm, bilginin doğuştan gelen akıl ve onun bir görevi olan düşünme gücü ile meydana geldiğini benimseyen ve doğru bilginin kaynağını da duyularda değil, akılda gören öğretidir. Rasyonalizme göre aklımız doğuştan birtakım ilkeler ve yetilerle donatılmıştır. Evreni oluşturan tüm nesneler hakkında kesin bilgi edinmemiz için yalnızca bu ilkelere uygun biçimde mantığımızı kullanmamız yeterlidir. Rasyonalizm aynı zamanda Avrupa'da bilimsel devrimin başlamasına öncülük etti. Bilimsel devrim ifadesi genel olarak XVI. yüzyılda başlayıp XVIII. yüzyılda tamamlanan bir dizi bilimsel ve felsefi gelişmenin özgünlüğünü ve çığır açıcı niteliğini vurgulamak için kullanıldı. Bilim Devrimi denince akla öncelikle bilim insanlarından biri Nicolaus Copernicus [(Nikola Kopernik) (1473-1543)] *(Görsel 2.10)* gelir. Copernicus, yaptığı bilimsel çalışmalar sonucunda Dünya'nın Güneş etrafında dönen bir gezegen olduğunu iddia etti. Ancak Katolik Kilisesi, Dünya'nın sabit durduğu düşüncesindeydi. Bu nedenle Copernicus bu fikrini açıklayamadı ve bu fikirlerine yer verdiği "Gök Kürelerin Hareketi" adlı eserini ölümünden kısa süre önce yayımlayabildi.

Görsel 2.10: *Copernicus'in bilimsel çalışmalarını tasvir eden illüstrasyon*

İtalyan asıllı gök bilimci Galileo [(Galile) (1564-1642)], kendi geliştirdiği teleskobu sayesinde gezegen ve yıldızların hareketlerini inceledi. Bu incelemeler sonucunda gezegenlerin Güneş'in çevresinde hareket ettiğini ve Dünya'nın yuvarlak olduğunu iddia etti. Ancak bu iddiası nedeniyle engizisyonda yargılandı. Mahkemede kilisenin baskıları sonucu bu iddiasından vazgeçmişse de ömrünün kalanını ev hapsiyle geçirdi.

Bilim Devrimi'nin öncülerinden biri de Isaac Newton'dur [Ayzek Nivtın (1642-1727)]. Newton, modern bilimin en önemli iki önemli unsuru olan deney ve gözlem aracılığıyla önemli başarılara imza attı. Nitekim fizik ve astronomi alanında yapmış olduğu çalışmalar sonucu Dünya ile nesneler arasında bir çekim olduğunu bularak Kütle Çekim Kanunu'nu ortaya koydu. Bu tezinden hareketle uzay boşluğundaki gezegenlerin çekim kuvveti sonucunda Güneş'in çevresinde belirli bir yörüngede hareket ettiğini gösterdi. Newton, bu gözlemlerini kendi geliştirdiği yansıtmalı bir teleskopla yaptı *(Görsel 2.11)*. Neticede Newton, kütle çekim kuvvetini bulmakla uzay araştırmalarının da önünü açtı. Başta astronomi olmak üzere birçok bilim dalının gelişmesine ortam hazırladı.

Görsel 2.11: *Newton'un bilimsel çalışmaları ile ilgili gravür*

Bilim Devrimi ile birlikte skolastik düşünce tamamen yıkıldı. Deney ve gözleme dayalı pozitif düşünce anlayışı ön plana çıktı. Bu Bilim Devrimi sonucu XVII. yüzyıl "Akıl Çağı," XVIII. yüzyıl ise "Aydınlanma Çağı" olarak adlandırıldı. Aydınlanma Çağı'nda Avrupa, düşünce alanında oldukça gelişti. Bu dönemde halkın anlayabileceği dilde birçok eser yazıldı. Aydınlanmacı düşünürler akıl, deney ve gözlemi ön plana çıkararak Avrupa'da bilim ve teknolojinin gelişmesine ortam hazırladılar *(Tablo 2.1)*.

Copernicus	Astronomi alanında önemli çalışmalarda bulundu. Dünya'nın ve diğer gezegenlerin, Güneş etrafında döndüğünü açıkladı.
Galileo (Galileo)	Teleskobu buldu.
Newton (Nivtın)	Yer çekimi kanununu buldu.
Kepler (Kepler)	Modern astronominin öncüsü oldu, gezegenlerin hareketlerini izledi.
Torricelli (Toriçelli)	Açık hava basıncını buldu.
Pascal (Paskal)	Basınç alanında çalışmalar yaptı. "Pascal üçgeni" ile üçgenler ve açılar hakkında önemli teoriler geliştirdi.

Tablo 2.1: *Aydınlanma Çağı'ndaki bazı bilim insanları ve bilimsel çalışmaları*

XVIII. yüzyıldaki bazı bilimsel ve teknolojik gelişmeler de Tarih Şeridi 2.1'de gösterilmiştir.

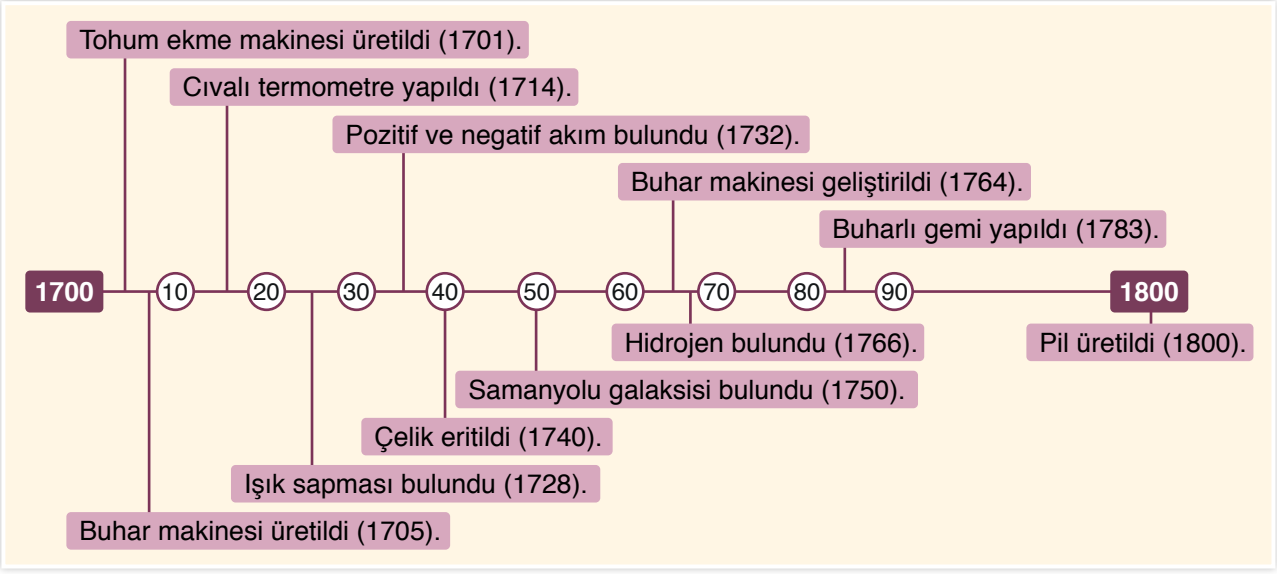

Tarih şeridi 2.1: *XVIII. yüzyıldaki bazı bilimsel ve teknolojik gelişmeler*

Değerlendiriniz

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir fendir, ilim ve fenden başka yol gösterici aramak gaflettir, dalalettir, cehalettir." sözünü Bilim Devrimi açısından değerlendiriniz.

2.2. AVRUPA'DAKİ GELİŞMELERE BAĞLI OLARAK OSMANLI İDARİ, ASKERÎ VE EKONOMİK YAPISINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

Hazırlık

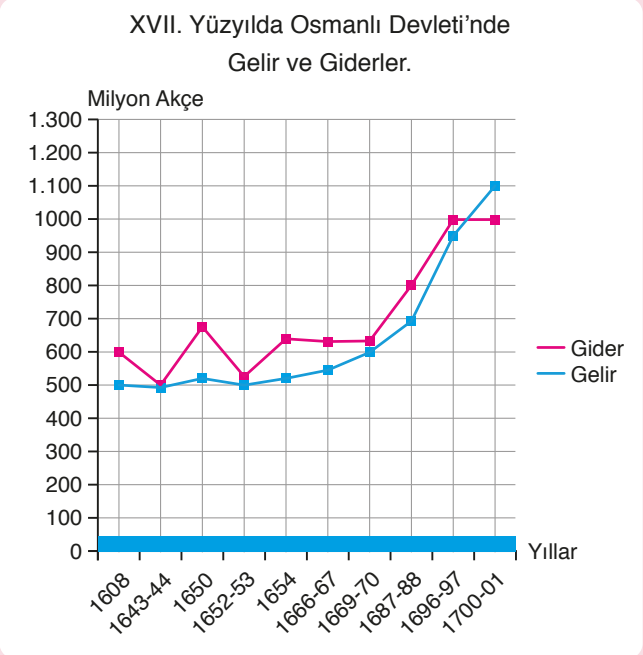

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s. 76.

Grafikte görüldüğü gibi XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gelir ve gider dengesi bozulmuştur. Bu durumun sebepleri neler olabilir? Belirtiniz.

2.2.1. XVII ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askerî ve Ekonomik Sarsıntılar

Avrupa devletleri Rönesans ve Reform hareketleri sonucu düşünce hayatında ve bilim alanında önemli gelişmeler sağladılar. Coğrafi Keşifler ve sömürgecilik sayesinde zenginleştiler ve ekonomilerini güçlendirdiler. Coğrafi Keşifler sonucunda İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler, keşfedilen bölgelere yönelik sömürgecilik faaliyetlerinde bulundular. Sömürgelerinden elde ettikleri ham madde ve değerli madenleri ülkelerine getirdiler. Özellikle Amerika ve Afrika'dan getirilen değerli madenler, kıtalar arasında yoğun bir maden ticaretinin başlamasına neden oldu. Avrupa'nın ticaret hacmi her geçen gün katlanarak arttı. Neticede Avrupalı devletler ekonomik yönden oldukça güçlü hâle geldiler.

Diğer yandan Avrupa'daki merkantilizm hareketleri Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkiledi. Çünkü değerli madenlerin Avrupa üzerinden Osmanlı ülkesine girmesi, Osmanlı para birimi akçenin değer kaybetmesine ve hızlı fiyat artışlarına neden oldu. Piyasada pahalılık ve enflasyon yaşandı. Osmanlı Devleti, akçedeki gümüş miktarını yarı yarıya indirmek zorunda kaldı. Buna karşılık başta kapıkulu askerleri olmak üzere devlet memurlarının maaşları, aynı akçe miktarıyla ödendi. Dolayısıyla devletten maaş alanlar, eskisine oranla gelirlerinin yarısını kaybetmiş oldu.

Değerlendiriniz

Coğrafi Keşifler ve sömürgecilik faaliyetlerinin Avrupa devletleri ile rekabet hâlindeki Osmanlı Devleti'ne etkileri neler olmuştur? Açıklayınız.

Etkinlik

Yıl	Vezni (Kırat)		Ayarı (Yüzde)
1328-1445	6	1,2024 g	90
1445-1472	5	1,0002	90
1472-1514	4	0,8016	85
1514-1567	3,5	0,7014	85
1567-1584	3,5	0,7014	85
1584-1601	2	0,4008	85
1601-1604	2	0,4008	85
1604-1623	1,5	0,3006	80
1623-1648	1,25	0,2505	75
1648-1688	1,25	0,2505	50

Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi, Türkler Ansiklopedisi C 10, s. 805.

***Tablo 2.2:** XIV-XVII. yüzyılları arasında Osmanlı akçesinin değerleri*

***Görsel 2.12:** Osmanlı akçesi*

Tabloya göre Osmanlı akçesi hangi dönemde en düşük seviyededir? Bu durumun sebepleri neler olabilir? Bu konudaki düşüncelerinizi aşağıya yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Osmanlı Devleti'nde zamanla akçenin *(Görsel 2.12)* değer kaybına uğraması *(Tablo 2.2)* maaşlarını bu para birimi ile alan kapıkulu askerlerinin sık sık ayaklanmalarına neden oldu. Artan enflasyon nedeniyle halk geçim sıkıntısı çekmeye başladı. Birçok esnaf iş yerini kapatmak zorunda kaldı ve işsizlik arttı. Tüm bu gelişmeler devlete karşı memnuniyetsizliklerin artmasına ortam hazırladı.

2.2.2. Kapitülasyonların Sürekli Hâle Getirilmesi ve Sonuçları

Coğrafi Keşifler sonucunda Akdeniz limanları önemini kaybederken Atlas Okyanusu'ndaki limanlar önem kazandı. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Akdeniz limanlarını yeniden canlandırmak amacıyla bazı Avrupa ülkelerine ticari imtiyazlar tanıdı. İlk olarak Sultan II. Selim Dönemi'nde, Venediklilere verilen imtiyazlar örnek alınarak Fransızlara gerçek manada kapitülasyon verildi (1569). Fransızlara verilen bu ayrıcalıklar Sultan III. Murat ve Sultan III. Mehmet dönemlerinde de devam ettirildi. Diğer yandan Sultan III. Murat, 1579 yılında üç İngiliz tüccarına, Osmanlı topraklarında ticaret yapma hakkı tanıdı. Daha sonra Kraliçe I. Elizabeth (Elizabet), Sultan III. Murat'a gönderdiği mektupta diğer İngiliz tüccarlarına da ticaret hakkı verilmesini istedi. Sultan III. Murat bu teklifi olumlu karşıladı ve 1580'de İngilizlere de kapitülasyonlar verildi. Aynı dönemde bu ayrıcalıklar Hollanda'ya da verildi. Fransa'ya tanınan kapitülasyonlar ise 1740 yılında sürekli hâle getirildi. Bu durum Fransa'nın siyasi ve ekonomik yönden Osmanlı Devleti üzerinde etkisinin artmasına neden oldu.

Düşük gümrük vergileri nedeniyle Fransız gemileri Osmanlı limanlarına *(Görsel 2.13)* serbestçe girebildi. Bunun neticesinde Avrupa malları Osmanlı pazarlarına hâkim oldu. Osmanlı loncaları, Avrupa'ya karşı gerekli sanayi hamlelerini yapamayınca el emeğine dayanan halıcılık, dericilik ve bunlara benzer birçok sektör iflas etti. Osmanlı üreticisi ekonomik açıdan zor durumda kaldı. Birçok iş yeri kapandı. İşsizlik arttı.

XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi gücünün azalmasıyla Avrupalı devletler, kapitülasyonlar aracılığı ile tüccarlarının ayrıcalıklarını daha da artırma yoluna gittiler. Kapitülasyonların getirdiği ayrıcalıklarla gümrük vergilerini yerli tüccardan az ödeyen Avrupalı tüccarlar, ayrıca kendi ticari mahkemelerini kurma hakkını da elde ettiler. Bu gelişmeler her ne kadar Osmanlı ülkesi içinde Avrupalı tüccar ile yerli tüccar rekabetine neden olduysa da birçok konuda Avrupalı tüccarlar daha avantajlı konuma geldiler.

Görsel 2.13: *XVIII. yüzyılda İzmir Limanı gravürü (Ressam: Marchebeus)*

Değerlendiriniz

Kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi Osmanlı Lonca Teşkilatını nasıl etkilemiş olabilir?

2.2.3. Osmanlı Askerî Yapısına Yönelik Düzenlemeler

Merkantilist anlayış sonucunda ortaya çıkan ekonomik zenginlik, Avrupa'nın askerî yapısını da etkiledi. Avrupa ordu sisteminde ateşli silahlara dayalı yeni savaş yöntemleri ortaya çıktı. "Askerî Devrim" diye nitelendirilen bu gelişmeler Avrupa'nın askerî yönden gelişmesini sağladı.

XVII. yüzyıla kadar askerî yönden Avrupa'ya üstünlük kuran Osmanlı Devleti, Avrupa'daki siyasi, askerî ve ekonomik gelişmeler karşısında Avrupa ordularına karşı üstünlüğünü kaybetmeye başladı. Osmanlı askerî düzenindeki bozulmalar ilk olarak Yeniçeri Ocağı'na çok sayıda mesleği asker olmayanların alımı ile başladı. Yeniçeri Ocağındaki bozulmanın etkisi 1595 yılında Avusturya ile yapılan Haçova Meydan Muharebesi sırasında görüldü. Yine II. Osman'ın 1620 yılında düzenlediği Hotin Seferi, yeniçerilerin başıbozukluğu nedeniyle amacına ulaşamadı. Osmanlı Devleti, Avrupa orduları karşısında kaybettiği üstünlüğü yeniden ele geçirmek amacıyla çeşitli arayışlara girdi. Bu arayışlardan ilki silahlı yeniçerilerin sayısını artırmak oldu. Nitekim XVI. yüzyılın sonlarına doğru sayıları 20.000 civarında olan yeniçerilerin sayısı zamanla 30.000'e, XVII. yüzyılın sonlarına doğru ise 50.000'e çıkarıldı. Ancak bu durum devşirme sisteminin Yeniçeri Ocağı'na asker alımında yetersiz kalmasına, Yeniçeri Ocağı'na insanların rastgele alınmasına yol açtı. Tüm bu gelişmeler Osmanlı merkez ordusunun bozulmasına neden oldu.

Değerlendiriniz

Yeniçeri Ocağı'ndaki asker sayısının artırılması Osmanlı Devleti'ni askerî ve ekonomik yönden nasıl etkilemiştir?

Yorumlayınız

Koçi Bey Risalesi'nde devşirme sisteminin sona ermesi ve Yeniçeri Ocağı'nın bozulması hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

Yeniçeri Ocağı Nasıl Bozuldu?

1503 senesinde çok ulu ataları Sultan III. Mehmet Han hazretlerinin sünnet düğünleri olup iki ay kadar gece ve gündüz devam etti. Padişahın düğünü tamamlandığı vakit, halkı eğlendiren taifeye ihsanda bulunmak lazım gelince hepsi yeniçerilik isteyip başka bir şey istemediler. (...)

Padişah tarafından isteklerine müsaade buyrulup o tarihte yeniçeri ağası olan Ferhat Ağa'ya emir olundu. Adı geçen ağa dahi ocak ağaları ile konuşup hepsi de "Böyle olursa ocağımıza yabancı ve tanınmamış kimseler girer. Ocakta yürürlükte olan kanun ve kaide elden gider. Devlet-i Âliye'ye bunun zararı olur." diye razı olmadılar. (...)

Sonra sonunu düşünmeyen bir kısım nedimler, yakınlar, âlemin sığınağı padişah hazretlerine rica ve ısrar ettiler. Bunun üzerine padişah tarafından tekrar emrolundu. Adı geçen Ferhat Ağa, yine kabul etmeyip azlolunmayı kabul etti. Yerine ağa olan Yusuf Ağa "ağa çırağı" adı ile o taifeyi ocağa sokup bir bidat meydan getirdi. Böylece ocağın parlaklık ve güzelliği gitti. İçlerinde yürürlükte olan kanun battı. O cihetten kötülük, kavga, fitne ve fesat âlemden eksik olmayıp düzen bozuldu.

Yeniçeriler [(Yeniçeri ağası, bayraktar ve karakullukçu). Ressam: Giovani Brinde (Ciovani Brinde), Millî Kütüphane-Ankara]

Zuhuri DANIŞMAN, Koçi Bey Risalesi s. 41-42 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

- Koçi Bey'e göre Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının sebepleri nelerdir? Belirtiniz.
- Yeniçeri Ocağı'nın bozulması Osmanlı Devleti'nin askerî sistemini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin en önemli gücünü tımar sistemi içerisinde istihdam edilen tımarlı sipahiler oluşturuyordu. Tımar sahipleri kendilerine tahsis edilen dirliğin geliri karşılığında belirli sayıda asker besler ve bu askerlerle doğrudan sefere katılırlardı. "Cebelü" de denilen ve genelde atlı birliklerden oluşan bu askerlerin masrafları tımar sahibi tarafından karşılanırdı.

Bilgi

Dirlik: Osmanlı Devleti'nde asker ve memurlara geçim ve hizmet karşılığında belli bir bölgenin vergi kaynaklarının tahsis edilmesidir.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde (1520-1566), 166.000 civarında tımarlı sipahi vardı. Bunun 75.000'i Rumeli, 91.000'i ise Anadolu tımarlı sipahisiydi. Ancak bu sayı XVII. yüzyıl ortalarında 7.000'e kadar düşmüştü.

Tımar sisteminin bozulmasında şu faktörler etkili olmuştur:

- Merkezî otoritenin bozulmasına bağlı olarak tımarların sipahiler dışında kimselere verilmesi
- Dirliklerin rüşvet ve iltimas karşılığında dağıtılması
- Nüfusun hızla artması ve ekonominin bozulması
- Enflasyon artışı ve paranın değer kaybetmesi
- Hafif tüfekle savaşan ordular karşısında kılıçla savaşan tımarlı sipahilerin yetersiz kalması
- XVII. yüzyılda Avusturya ve Safeviler gibi ülkelerle yapılan savaşların oldukça uzun sürmesi

Mukataa, gelirleri doğrudan devlet hazinesine gitmek üzere ayrılmış topraklardı. XVII. Osmanlı Devleti, hazinenin nakit ihtiyacını karşılama, ordunun lojistiğini sağlama gibi amaçlardan dolayı tımar topraklarını mukataa hâline getirerek özel sektörü finansman sürecine dâhil etmeyi hedefledi. Ancak bu uygulama ile devlete ait mirî topraklar, devlet denetiminden çıkarak mülk ve vakıf statüsüne geçti. Neticede Osmanlı toprak düzenindeki özelleştirme eğilimleri, Osmanlı ordusunun lojistik sistemini de sekteye uğrattı. Tımarlı sipahi *(Görsel 2.14)* sayısının her geçen gün azalması karşısında devlet; sekban, sarıca ve levent gibi ücretli asker alımı yanında savaşlarda ateşli silahları kullanmayı bilen bu askerlerden de faydalanma yoluna gitti. Ancak belirli bir merkeze ve düzene bağlı olmayan bu askerlerden bazıları savaş sonrasında başıboş kaldığından eşkıyalık faaliyetlerine başladı. Bu durum ekonomik ve sosyal bozulmaları da beraberinde getirdi.

Görsel 2.14: *Tımarlı sipahi (Temsilî)*

Osmanlı ordusu XV ve XVI. yüzyıllarda yaptığı meydan muharebelerinde güçlü ve disiplinli orduları, silahlı gücü ve savaş taktikleriyle rakiplerine karşı büyük zaferler kazanmıştı. Ancak XVII. yüzyılda Askeri Devrim ile birlikte Avrupalıların silahlı gücü ve savaş stratejilerinde de önemli değişiklikler oldu. Öyle ki Avrupa orduları cephe taarruzuna kalkan Osmanlı süvarilerine karşı bazı önlemler aldılar. Yarılması kolay ince piyade hatları yerine her yönü düşmana bakan derin piyade dizilişleri tasarladılar. Süvarilerin hızını kesmek için kütüklerden engeller yaptılar. Savaş alanında kullanımı kolay hafif sahra topları geliştirdiler. Muharebeler esnasında seri ateş taktikleri uyguladılar. Örneğin muharebe esnasında her piyade hattı ateş ettikten sonra yerini bir arkadakine terk ederek en arkaya geçmeye sırası gelene kadar tüfeğini tekrar doldurarak yeniden ateş etmeye başladı. Böylece seri ateşle karşıdaki orduya manevra imkânı vermeyerek üstün duruma geçtiler. Ayrıca sınır boylarında müstahkem mevkiler ve kaleler inşa ettiler. Böylece Osmanlı ordusu ile meydan savaşlarına girmek yerine onu kuşatma yapmak mecburiyetinde bıraktılar *(Görsel 2.15)*.

Görsel 2.15: *1596 Eğri Kalesi kuşatması tablosu [Ressam: Vízkelety Béla (Vizkeleti Bela), Budapeşte Tarih Müzesi-Macaristan)*

Osmanlı Devleti, Avrupa'daki Askerî Devrim karşısında gerekli hamleleri yapamadı. Sadece asker sayısını arttırarak ok, yay ve tüfek gibi uzun menzilli silahlarla savaşmaya devam etti. Osmanlı ordusu muharebe taktiklerinde Avrupa ordularının gerisinde kalmasının sonuçlarını II. Viyana Kuşatması sonrasında yeniden başlayan meydan savaşlarında gördü. Hafif sahra toplarıyla düzeni bozulan Osmanlı orduları peşinden gelen toplu süngü saldırılarında ağır kayıplar vermeye başladı. Özellikle Avusturya ve Rusya karşısında aldığı yenilgilerin sonucunda büyük toprak kayıplarına uğradı. Diğer yandan savaşlarda elde edilen yenilgiler Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti yerine mevcut toprakları koruma anlayışını beraberinde getirdi. Savunma stratejisine dayalı bu anlayış kale savunması ihtiyacını arttırdı. Neticede Osmanlı askerleri meydan muharebelerinde tecrübesiz olurken kale savunması veya kuşatmasında uzmanlaştı.

Yorumlayınız

Avrupalıların Değişen Savaş Stratejilerinin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Avusturya Habsburgları, geleneksel olarak İtalya, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ve Fransa'dan gelen yabancı mühendislerin egemen olduğu askerî mimari alanında Habsburg tebaasını eğitmek üzere 1718 yılında Viyana'da Mühendislik Akademisini açtılar. Wiener Neustadt'daki Askerî Akademi ise 1752'de eğitime başladı. (...) Bu akademilerde genel olarak Osmanlı subaylarının askerlikle ilgili sahip olmadıkları bilgi ve becerilerdeki en son gelişmelerden haberdar olan yeni subaylar eğitildi. (...) Bu faaliyetler neticesinde Habsburg kumandanları Osmanlı ordusu ile mukayese edildiğinde daha küçük ve çevik birimlere ayrılmış ordularını kontrol etmede daha başarılı hâle geldiler. (...)

Önemli olan bir başka nokta ise on yedinci yüzyıl sonunda Osmanlıların artık kuşatmadan çok meydan muharebesi şeklinde cereyan eden savaşın değişen doğasına askerî personel ve taktiklerini uyarlamada daha az becerikli olduklarıdır. Bu başarısızlık, Osmanlı askerî kültürü ve mevcut durumu devam ettirme konusunda geleneksel askerî birliklerin yaptığı baskı kadar, Osmanlıların Macar topraklarında Habsburglar ile yüz elli yıl süren mücadelelerine egemen olan kuşatma savaşlarında elde ettikleri başarılarından da kaynaklanmaktadır. Böyle bir atmosferde, Habsburgların istihdam ve tedarikle sorumlu ilgili bürokratik ve mali kurumlara sahip olmaları, ayrıca daimî bir ordu kurmalarını da sağlayan on altıncı ve on yedinci yüzyıl askerî, mali ve bürokratik reformları önemliydi. Habsburgların meydan muharebelerinde edindikleri fiilî tecrübeler, askerî güç dengesinin Habsburg tarafına kaymasına imkân tanımıştır.

Gabor Agoston, Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç, s. 211-212 (Kısaltılmıştır.)

Osmanlı-Habsburg mücadelelerini tasvir eden tablo [Ressam: Jozef Brandt (Yosef Brant), Kraków Ulusal Müzesi-Polonya)

- Avrupa askerî yapısının gelişmesinde hangi faktörler etkili olmuştur?
- Osmanlı ordularının kale kuşatmalarında başarılı, meydan savaşlarında ise başarısız olmalarının sebepleri nelerdir?

2.2.4. Osmanlı Ekonomisini Düzeltme Çabaları

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıldan itibaren, artan savaş finansmanını karşılamak ve bütçe açığını kapatmak için birtakım tedbirlere başvurdu. Bu doğrultuda ilk olarak mevcut vergilere ek olarak halka yeni vergiler koydu. XVI. yüzyılda deprem, sel, yangın gibi olağanüstü durumlarda toplanan "avarız vergisi" zamanla savaşların uzaması ve gelir kaynaklarının azalmasına bağlı olarak sürekli toplanmaya başlandı. Avarız vergileri, artan hazine açıklarını kapatmada büyük pay sahibi oldu. Yine ordunun sefer masraflarını karşılamak için koyulan "imdad-ı seferiyye" vergisi, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren sürekli hâle getirildi. Halk, bu ve buna benzer vergiler nedeniyle ekonomik güç kaybına uğradı. Bu durum Anadolu'da ayaklanmaların çıkmasına neden oldu. Devlet, işsizlik ve göç gibi yeni sosyal problemlerle karşı karşıya kaldı.

Görsel 2.16: *Tımar sisteminin işleyişi (Temsilî)*

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti, ekonomiyi düzeltmek ve savaş giderlerini karşılamak amacıyla "iltizam sistemi" adı verilen uygulamayı yaygınlaştırdı. Bu uygulama ile mültezimlerin topladığı vergiler, doğrudan hazineye aktarılmaya başlandı. Ancak iltizam sistemi ile vergi toplamaktan sorumlu mültezimler daha fazla para kazanabilmek için halk üzerindeki vergi yükünü sürekli artırdılar. Köylüler ise yüksek orandaki vergileri ödeyemedikleri için topraklarını terk edip şehre göç ettiler. İltizam sisteminin yaygınlaşması tımar sisteminin *(Görsel 2.16)* bozulmasına neden oldu. Bunun sonucunda üretim azaldı. Tımar sisteminin bozulmasıyla tımarlı sipahilerin sayısında da önemli ölçüde azalma oldu.

Bilgi

İltizam sistemi: Tımar sisteminin dışında kalan bölgelerde kanunların saptadığı vergileri toplama ve devlet hazinesine aktarma görevinin açık artırma yoluyla yapılmasıydı. Bu sistemde vergi kaynağındaki araziye "mukataa", ihale sistemine "iltizam", vergi toplayan kişilere de "mültezim" denirdi.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıldan itibaren iltizam uygulamasına son vererek "malikâne sistemi"ne geçti. Malikâne sistemi ile mukataa topraklar ve dolayısıyla geliri doğrudan hazineye gitmesi gereken vergiler, önemli devlet adamlarına satış bedeli karşılığında ömür boyu kiralandı. Ancak bu kimseler edindikleri büyük mukataaları parçalara bölerek taşradaki mültezimler aracılığıyla idare etmeye başladılar. Diğer yandan malikâne sistemi ile toprağın vergi gelirlerinin miras bırakılması hakkı da getirildi. Bu uygulamalar taşradaki mültezimleri bulundukları topraklar üzerinde güçlü bir konuma getirdi.

Değerlendiriniz

İltizam ve malikâne sistemini Osmanlı merkeziyetçiliği açısından değerlendiriniz.

2.3. XVII-XVIII. YÜZYILDA OSMANLI ISLAHAT HAREKETLERİ

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin XVII ve XVIII. yüzyılda başta askeriye olmak üzere birçok alanda ıslahat yapmasının sebepleri neler olabilir? Açıklayınız.

2.3.1. İç Çalkantılar ve İsyanlar

XVII ve XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde merkezî otoritenin bozulması; ekonomik, askerî ve sosyal alanlardaki aksamalar sebebiyle çeşitli isyanlar çıktı. Bu isyanlar genel olarak şunlardı:

- **Celâli İsyanları**

Yorumlayınız

Büyük Kaçgun

1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşlarında, tımarlı sipahi yerine tüfekli piyade kullanılması gereği dolayısıyla yeniçerilerin sayısı artırıldı. Anadolu'dan başıboş köylülerden ücretle tüfekli sekban ve saruca askeri yazılmaya başlandı. Barış dönemlerinde sekban askerine gereksinim kalmadığından ücret alamayan, eli tüfekli yeniçeri subayları kumandasında örgütlenmiş, "Celâli" denen bu gruplar, Anadolu'da halkı haraca kesmeye ve her yana saldıralara başladılar. Tımarı yetmeyen veya elinden alınan sipahiler de bu soyguna katıldı. İşte Anadolu'yu kasıp kavuran Celâli haydut grupları bu yolla ortaya çıktı. Bu amansız soygun ve katiller yüzünden köylüler kitle hâlinde kaçmaya başladılar. Bu olay Anadolu tarihinde "Büyük Kaçgun" diye anılır.

Halil İNALCIK, Osmanlı Uygarlığı C 1, s.133-134

- Celâli İsyanları'nın çıkmasında hangi faktörler etkili olmuştur?
- Celâli İsyanları Anadolu'da hangi olumsuzluklara neden olmuştur?

Celâli İsyanları'nı tasvir eden illüstrasyon

XVII. yüzyıl isyanlarının en önemlileri Anadolu'da görülen Celâli İsyanları'dır. Bu isyanlara Celâli denmesinin nedeni, Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde, Yozgat'ta Bozoklu Celâl adında bir sipahinin ayaklanarak bu

isyanların öncülüğünü yapmış olmasıdır. Bu isyan bastırılmış ancak bundan sonra Anadolu'da çıkarılan benzer isyanlar bu adla anılmıştır. Bu dönemde Anadolu'da Karayazıcı, Deli Hasan, Tâvil Halil, Kalenderoğlu Mehmet, Canboladoğlu Celali isyanlarında aktif rol oynamışlardır. Celâli İsyanları'nın temel sebepleri ile ilgili olarak şunlar söylenebilir:

- Tımar sisteminin bozulması, dirlik dağıtımında haksızlıklar yapılması ve iltizamın yaygınlaşması
- Avusturya ve İran'la yapılan savaşların uzun sürmesi nedeniyle savaştan kaçan askerlerin tımarlarına dönmeyerek Anadolu'da eşkıyalığa başlamaları
- Devlet gelirlerinin artırılması için vergilerin ağırlaştırılması, adaletsiz vergi toplanması ve buna bağlı olarak toprağını terk eden bazı köylülerin eşkıyalığa başlaması
- Tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak tarımsal faaliyetlerin azalması, işsizliğin artması ve halkın geçim sıkıntısı çekmesi
- Merkezî yönetimin bozulması ve eyaletlere gönderilen bazı yöneticilerin baskı ve zulümle halkı yönetmesi

Celâli İsyanları, devlet düzenini değiştirmeyi amaçlamayan, sadece kötü devlet yönetimine karşı çıkan, sosyal ve ekonomik nitelikli isyanlardır. Sultan I. Ahmet ve Sultan IV. Murat dönemlerinde yoğun olarak görülen Celâli İsyanları sonucunda devletin Anadolu'daki otoritesi zayıfladı. Kırsal kesimden büyük şehirlere göç başladı. Anadolu'da tarımsal üretim azaldı. İç güvenlik bozuldu. Devlet adamları isyanların gerçek nedenlerini araştırmak yerine kuvvet ve şiddet yoluyla isyanları bastırdı.

■ Yeniçeri (İstanbul) İsyanları

İstanbul İsyanları genelde kapıkulu askerleri tarafından çıkarılmıştır. Bu isyanlara bazen ilmiye sınıfı, bazen de halk katılmıştır. İsyanların temelinde, devşirme sisteminin bozulması ve Yeniçeri Ocağı'na asker alımında kurallara uyulmaması yatmaktadır.

İstanbul İsyanları'nın sebepleri şunlardır:

- Yeniçeri Ocağı'na asker alımında ocağın kurallarına uyulmaması, askerlikle ilgisi olmayanların ocağa alınması
- Devlet yönetiminde etkin olmak isteyen bazı devlet adamlarının yeniçerileri kışkırtmaları
- Yeniçerilerin cülus bahşişi almak için sık sık padişah değiştirmek istemeleri
- Yeniçerilerin maaşlarının (ulufe) zamanında ödenmemesi veya değeri düşük para ile ödenmesi

İlk olarak II. Mehmet'in 12 yaşında tahta çıktığı dönemde akçenin değerinin düşürülmesi üzerine başkaldıran yeniçeriler; XVII. yüzyılda Sultan III. Murat, Sultan II. Osman *(Görsel 2.17)*, Sultan IV. Murat ve Sultan IV. Mehmet dönemlerinde de büyük isyanlar çıkardılar. Özellikle Sultan II. Osman, yeniçerilerin disiplinsizlikleri nedeniyle bu ocağı kaldırmak istedi. Ancak isyan eden yeniçeriler, Sultan II. Osman'ı Yedikule Zindanları'nda boğarak öldürdüler. Sultan IV. Mehmet Dönemi'nde ise sarayı basan yeniçeriler otuz kadar devlet adamını Sultan Ahmet Meydanı'nda çınar ağaçlarına astılar. Bu olay Osmanlı tarihine "Vak'a-i Vakvakiyye" (Çınar Vakası) olarak geçti (1556).

İstanbul İsyanları sonucunda, devlet yönetiminde yeniçerilerin etkinlikleri arttı. "Ocak, devlet içindir." anlayışının yerini "Devlet, ocak içindir." anlayışı aldı. Sık sık cülus bahşişi ve ulufe verilmesi ekonomiyi olumsuz etkiledi.

Görsel 2.17: *II. Osman (Genç Osman) minyatürü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi-İstanbul)*

Değerlendiriniz

"Devlet, ocak içindir." anlayışı Osmanlı Devleti'nde ne gibi olumsuzluklara neden olmuştur?

2.3.2. Ekber ve Erşed Sistemi'nin Merkezî Yönetime Etkileri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren şehzadeler *(Görsel 2.18)* devlet tecrübesi kazanmak amacıyla belirli sancaklara gönderilirdi. Ancak şehzadeler arasında zaman zaman yaşanan taht mücadeleleri siyasi karışıklıklara neden oluyordu. Bu olumsuzlukları önlemek isteyen Fatih Sultan Mehmet, ülke bütünlüğünü korumak için tahta geçen hükümdarın, kardeşlerini ve tahtta hak iddia edebilecek hanedan üyelerini öldürmesini yasal hâle getirdi. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Şehzade Bayezid'in isyan etmesi sonrasında sadece en büyük şehzadenin sancağa gönderilmesine karar verildi. Bu doğrultuda Osmanlı tarihinde sancağa çıkan son şehzade Sultan III. Mehmet oldu. Sultan I. Ahmet Dönemi'nde ise şehzadelerin bulundukları sancaklarda güçlenmelerini engellemek, merkezî otoriteyi sağlamak, taht kavgalarının önüne geçmek ve iç siyasi karışıklıklara engel olmak amacıyla bu uygulamaya son verilerek şehzadelerin merkezde yani sarayda eğitim almaları kararlaştırıldı. Bu amaçla Osmanlı veraset sisteminde değişikliğe gidildi. Neticede "Ekber ve Erşed Sistemi"ne geçilerek en büyük ve olgun olan şehzadenin tahta çıkması kararlaştırıldı.

Görsel 2.18: *Sultan III. Ahmet ve şehzadesini gösteren minyatür (Levni, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Tartışınız

1. Şehzadelerin sancağa çıkma usulüne son verilerek sarayda eğitim almaları devlet yönetimini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

2. Ekber ve Erşed Sistemi'nin olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.3.3. Devletin Kurtuluş Reçetesi: Layihalar

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti siyasi, askerî ve ekonomik alanlarda çözülme ve değişim sürecine girdi. Bu süreç, gerek devlet gerekse toplum yapısını olumsuz etkiledi. Bu durum karşısında devlet, XVII. yüzyıl başlarından itibaren siyasi, askerî ve ekonomik alanlarda kötü gidişatı önlemek amacıyla bazı devlet adamlarına layihalar (raporlar) hazırlattı. Bu doğrultuda ilk olarak dönemin veziriazamlarından Lütfi Paşa, devlet kurumlarında tespit ettiği sorunları ve çözüm önerilerini "Âsafnâme" adlı risalesinde anlattı.

Düşünülen bir şeyin yazı hâline getirilmesi anlamına gelen layihalar, genel olarak XVII ve XVIII. yüzyıl ıslahat çalışmaları çerçevesinde padişahlara öğütler veren bireysel çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Layihaların içerikleri genel olarak padişah ve devlet adamlarının keyfî yönetiminin askerî sonuçları, düzendeki bozulmalar, vezir ve devlet memurlarının atamalarında görülen rekabet ve rüşvet, halkla ilgilenilmemesi ve ağır vergiler, isyanlar, toprak düzeninde adil olmayan dağıtım sonucu bozulmalar gibi konulardır. Layihalarda sadece olumsuz durumlar işlenmemiştir. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yılları layihalarda çok olumlu bir şekilde, toplumda bozulmamanın görülmediği, kanun ve adaletin hâkim olduğu bir dönem olarak tasvir edilmiştir. Bunun gibi örnekler üzerinden layihalarda dirayetli padişahların yönetim tarzı anlatılmış ve bu yönetim tarzına aykırı işler yapılmaması, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin örnek alınması tavsiye edilmiştir.

Değerlendiriniz

1. Layihalar, Osmanlı ıslahat hareketlerine nasıl yön vermiştir? Açıklayınız.

2. Layihalarda, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ndeki nizam ve işleyişe dönülmesine yönelik tavsiyelerde bulunulmasını, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin özellikleri açısından değerlendiriniz.

XVII. yüzyılda siyasi ve askerî çalkantıların yoğun olduğu dönemde padişah olan Sultan IV. Murat, devletin aksayan yönlerine çözüm bulmak istediyse de saray ve çevresindeki baskılar nedeniyle amacına ulaşamadı. Ancak yönetimi tek başına ele aldıktan sonra Koçi Bey'den devletteki aksamaların sebeplerine yönelik bir risale hazırlamasını istedi. Koçi Bey, bir süre sonra hazırladığı risalesini Sultan IV. Murat'a sundu. Koçi Bey, risalesinde devletteki aksamalara yönelik şu tespitlerde bulundu:

• Veziriazamlıkla ilgili olarak: "Veziriazamlık ulu bir makamdır. Yerinin adamı olduktan sonra sebepsiz azlolunmayıp nice yıllar sadrazamlık makamında kalması ve işlerinde müstakil olması gerektir."

• Yüksek rütbeli devlet adamlarının seçimleri ile ilgili olarak: "Evvelce beylik, beylerbeyilik ve diğer padişah memurlukları memleket idaresinde iş görmüş, emektar, doğru ve dindar kimselere verilip karşılığında bir akçe ve bir habbe rüşvet ve bahşiş alınmazdı. Bilhassa sancak beyleri ve beylerbeyleri yirmişer, otuzar yıl yerlerinde kalırlardı."

• Devlet yönetiminde meydana gelen bozukluklar ile ilgili olarak: "Bu kadar karışıklık, fitne ve fesada, reayanın ve memleketlerin harap olmasına, hazinelerin ve malların azalmasına sebep, rüşvet şeytanı olmuştur."

• Tımar sistemi ile ilgili olarak: "...onlardan sonra gelen vezirler, mecburen iç halkına uyup, havalarına göre hareket edip her ne isteseler reddetmez oldular. Onlar da pek çok işlere karışmaya başlayıp, kan pahasına nice yüzyıl evvel fetholunmuş köyleri, tarlaları birer yolunu bulup, kimini paşmaklık ve kimini arpalık, kimini mülk olarak verdirip, kendileri tamamen doyduktan sonra her biri adamlarına nice tımar ve zeametler verdirip, kılıç erbabının dirliklerini kestiler."

• Yeniçerilerle ilgili olarak: "Eski zamanda İslam askeri az, öz, temiz ve disiplinli iken şimdi başka asker kalmayıp, kulluk ulufeli kula kalıp âleme fesat tohumu ekildi. İstedikleri zaman sefere giderler, itaat yok, padişahtan korku yok." Yeniçeri ağaları ile ilgili olarak: "Yeniçeri kethüdası ve çavuşları yedişer, sekizer yıl makamlarında kalıp sebepsiz azlolunmazlardı."

• Ahalinin genel durumu ile ilgili olarak: "...Vergi artınca, reayaya zulüm ziyade olup âlem harap olmuştur. Evvelce ev başına kırkar, ellişer akçe alınırken şimdi yalnız miri için her neferden ikişer yüz, kırkar akçe ve her ev halkından üçer yüz akçe, her koyun başına bir akçe tayin olundu."

• Kadıların atanması ile ilgili olarak: "İlmiyeye ait yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerekir. Kadılık yolunda vasıta bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir. Şimdi adaletli iş gördükleri vakit, makamı eskilere verirler. Hâlbuki eskilik Allah yanında kadılığa sebep değildir."

Etkinlik

Koçi Bey'in risalelerinde belirttiği hususları dikkate alarak devletteki aksamalara yönelik çözüm önerilerinizi aşağıda verilen alanlara yazınız.

İDARİ	
ASKERÎ	
EKONOMİK	
TOPLUMSAL	

Tanıyalım

KOÇİ BEY (XVII. yüzyıl)

Büyük şöhretine rağmen hâl tercümesiyle (biyografi) ilgili pek az şey bilinen Koçi Bey'in hayatı hakkında söylenenler, XIX. yüzyılın ikinci yarısında risalelerinin ilkinin basımı sırasında ortaya atılmış bazı tahminî kanaatlerden ibarettir. Belirli herhangi bir kaynak ve vesikaya dayanmayan bu bilgilere göre Koçi Bey, çocuk yaşta iken Arnavutluk'tan devşirilerek Acemi Ocağı'na alınmış, zamanla Enderun'da bazı oda zabitliklerinde bulunduktan sonra Has Oda'ya yükselerek itimat ve sevgisini kazandığı Sultan IV. Murat'ın musahipleri arasında yer almış veya "mahrem-i has"ı olmuştur. Onun ölümüyle yerine geçen kardeşi Sultan İbrahim'e de bu yolda hizmet vermiştir. Hayatının bundan sonrası için kesin bilgiler olmayıp bu hükümdarın son senelerinde yahut Sultan IV. Mehmet'in saltanatının ilk devresinde emekliliğe ayrılıp memleketine döndüğü ve orada öldüğü yolunda bazı tahminler ileri sürülür.

Genel ağdan alınmıştır.

Koçi Bey, hazırladığı layihalarda, devlet yönetiminde rüşvetin engellenmesi, hak edene rütbe ve görevlerin verilmesi, tımar ve zeamet sisteminin ve Yeniçeri Ocağı'nın düzeltilerek ordunun sağlam temeller üzerine oturtulması, vergi sisteminde adil olunması gibi konularda dönemin padişahlarına tavsiyelerde bulundu. Ancak o dönemde sıkça yaşanan padişah değişiklikleri nedeniyle amacına ulaşamadı.

XVIII. yüzyıl padişahlarından Sultan III. Selim Dönemi'nde de ıslahat hareketlerine devam edildi. Bu dönemde XVII. yüzyıldan farklı olarak Avrupa'daki gelişmeler ve yeniliklerin yakından takip edilmesi amaçlandı. Bu doğrultuda Avrupa'nın önemli şehirlerinde (Viyana, Paris, Londra) daimî elçilikler kuruldu. Elçiler *(Görsel 2.19)*, edindikleri izlenimleri layiha hâlinde Sultan III. Selim'e sundular. III. Selim bu layihalar doğrultusunda askerî, idari ve sosyal alanlarda düzenlemeler yapmaya çalıştı.

Görsel 2.19: *Ebubekir Ratib Efendi'nin Avusturya İmparatoru II. Leopold tarafından kabulünü gösteren temsilî resim*

2.3.4. Lale Devri Islahatları ve Sosyal Hayata Etkileri

Osmanlı Devleti'nde 1718 Pasarofça Antlaşması'ndan 1730 Patrona Halil İsyanı'na kadar geçen döneme "Lale Devri" denir. Lale Devri hükümdarı Sultan III. Ahmet, sadrazamı ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Bu dönemde Haliç ve Boğaziçi kıyılarında birçok eğlence yeri *(Görsel 2.21)* ve köşk yapıldı. Bunlardan en önemlisi Sadabat Köşkü ve bahçesidir. İstanbul'un park ve bahçeleri lalelerle bezendi. Dönemin ünlü şairi Nedim, bu zevk ve eğlence dönemini bir şiirinde tek dizede dile getirdi: "Gülelim, eğlenelim, kâm alalım dünyadan". Lale Devri zevk ve eğlence dönemi olarak görülmekle beraber aslında yeni bir anlayışla Avrupa ile yakınlaşma dönemi olarak da kabul edilir. Osmanlı Devleti ilk kez Lale Devri'nde Avrupa'nın gerisinde kaldığını kabul etmiş, yapılan ıslahatlarda Avrupa'yı örnek almıştır. Avrupa'daki gelişmelerin yakından takip edilmesi amacıyla İstanbul'daki Avrupa ülkelerinin diplomatik temsilcileriyle düzenli ilişkiler kurulmuş ve çeşitli ülkelerin başkentlerine (Paris, Viyana, Varşova gibi) elçiler gönderilmiştir. Elçiler buralardaki izlenimlerini yöneticilere rapor hâlinde sunmuştur. Özellikle Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin *(Görsel 2.20)* Paris elçiliğinin ardından saraya sunduğu rapor sonrasında, Osmanlı Devleti Avrupa'yı örnek alarak birçok ıslahat yapmıştır.

Görsel 2.20: *Yirmi Sekizinci Çelebi Mehmet Efendi*

Görsel 2.21: *1720 yılında yapılan bir şenlikte cambaz, çengi ve sazendeleri tasvir eden minyatürler (Surnâme-i Vehbî, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi-İstanbul)*

Lale Devri'ndeki en önemli ıslahatların başında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğlu Mehmet Said Efendi ve İbrahim Müteferrika'nın gayretleriyle 1727'de İstanbul'da kurulan matbaa gelir. Matbaanın geliştirilmesi, Avrupa'ya etkileri ve Osmanlı Devleti'ne gelişi şu şekilde oldu:

Matbaacılık, metin ve görüntülerin genellikle kâğıt gibi yüzeyler üzerine basılarak çoğaltılması işidir. Avrupalılar, Haçlı Seferleri esnasında matbaanın kullanım tekniğini Müslümanlardan öğrendiler. XV. yüzyılın başlarına kadar tahta kalıplara kazıma şeklinde basım tekniği kullandılar. Ancak 1447 yılında Johannes Gutenberg, Almanya'da metal harflerle basım tekniğini buldu ve bu tekniği matbaada uygulamaya başladı *(Görsel 2.22)*. Avrupa'da matbaanın bulunması ve kâğıdın çok ucuza mal edilmesi önemli gelişmelere ortam hazırladı.

Görsel 2.22: *Gutenberg'in kurduğu matbaa (İllüstrasyon)*

• Önceleri elle yazılan ve pahalıya mal olan kitaplar ucuzladı. Halk kitap okuma imkânını elde etti.

• Avrupa'da okuma ve yazma oranı yükseldi.

• Yazılı eserlerin çoğalmasıyla bilim ve kültür hızla yayıldı. İncil'in değişik dillerde çoğaltılması sonucu kilisenin öğretileri sorgulanmaya başlandı. Bu durum skolastik düşüncenin zayıflamasını, deney ve gözlem metodunun ön plana çıkmasını sağladı.

• İnsanların kültür seviyelerinin artması hayata bakış açılarını olumlu yönde değiştirdi.

• Bu olumlu gelişmeler bir süre sonra Avrupa'da büyük fikir hareketleri olan hümanizm, Rönesans ve Reform'un doğmasına yol açtı.

Avrupa'da XV. yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlanan matbaa, Osmanlı Devleti'nde ilk kez Sultan II. Bayezid Dönemi'nde Yahudi azınlıklar tarafından kuruldu. Yahudi azınlıklar daha sonra XVI. yüzyılda Selânik, Edirne, Şam ve İzmir'de kurdukları matbaalarda çeşitli türde kitaplar bastılar. Ermeniler tarafından ilk matbaa 1567'de İstanbul Kumkapı'da kuruldu. Rumlar tarafından kurulan ilk matbaa ise yine İstanbul'da Rahip Nicodemus Metaxas (Nikodemos Metaksas) tarafından açıldı (1627). Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar tarafından ilk devlet matbaası ise Lale Devri'nde Said Efendi ve İbrahim Müteferrika öncülüğünde kuruldu (İlk basılan eser Vankulu Lügatı adlı Arapça-Türkçe sözlüktür.). Tercüme Encümenliği tarafından tercüme edilen Doğu ve Batı kültürüne ait önemli eserler matbaada çoğaltıldı. Bu eserler Osmanlı kültür hayatının gelişmesine büyük katkı sağladı.

Bilgi

Türkiye'de İlk Matbaa

Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi ile Paris'e giden oğlu Said Efendi, matbaayı orada gördü, inceledi ve bunu Osmanlı başşehrine getirmeyi kararlaştırdı. Yurda döndükten sonra Müteferrika İbrahim Efendi'nin imzasıyla sadrazama verilen dilekçe kabul edildi. Ayrıca Şeyhülislam Abdullah Efendi de gerekli fetvayı verdi. Böylece 1727 yılında ilk Osmanlı matbaası kuruldu. Bu matbaada basılan ilk önemli eser Vankulu Lügatı oldu.

Yirmisekiz Çelebi Mehmet ve matbaası (İllüstrasyon)

Said Efendi, devlet işleriyle uğraştığı ve sadrazamlığa kadar yükseldiği için basım işleri tamamen İbrahim Müteferrika tarafından yürütüldü. Onun, ilk kitabı çıkardığı 1729 yılından ölüm tarihine kadar (1745) 17 kitap basıldı. Çırakları zamanında (1794'e kadar) ise 8 kitap daha çıkarıldı. Ancak bunlardan bazıları iki veya üçer ciltliktir. Müteferrika Matbaasını takiben devlet tarafından Mühendishane, Üsküdar ve Takvimhâne-i Amire matbaaları ile diğerleri açıldı.

Padişahlar Ansiklopedisi, C 2, s. 615

Lale Devri ile birlikte Osmanlı toplumunda da önemli değişimler yaşandı *(Görsel 2.23)*. Önceki dönemlerde Avrupa'daki hayat tarzına karşı duyarsız olan halk, bu dönemde Avrupa'ya karşı bir merak duymaya başladı. Bunun sonucunda bazı zengin zümreler; Avrupalı tarzında ev eşyaları, giysiler, resim ve tablolar kullanmaya başladı. Örneğin geleneksel alçak divanların yerini koltuk ve iskemle aldı. Pantolon giymek moda hâline geldi. Diğer yandan önceki dönemlerde İstanbul'un yangın ve depremlerle harap olan bazı kesimleri Avrupa örnek alınarak yeniden imar edildi. Bu doğrultuda şehirlerde yeni yollar, yeni binalar ve köşkler inşa edildi. İstanbul'un yeni yangınlara maruz kalmasını önlemek amacıyla da Yeniçeri Ocağına bağlı "Tulumbacılar" adıyla ilk defa düzenli bir itfaiye teşkilatı kuruldu.

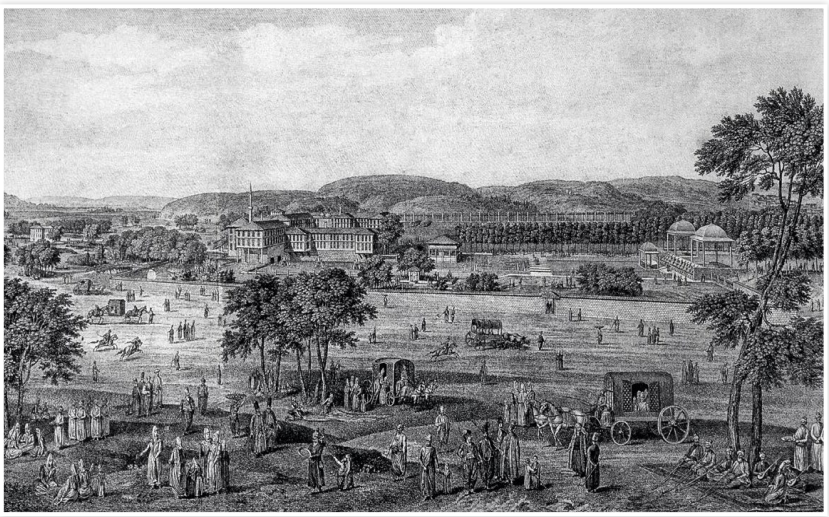

Görsel 2.23. *Lale Devri'nde Sâdâbâd Sarayı ve Kâğıthane mesiresini gösteren gravür (Ressam. D'Ohsson,Osmanlı İmparatorluğu'na Genel Bakış).*

Bilgi

Tulumbacılar

Osmanlı Devleti'nde yangın söndürme teşkilâtının kurulması ve tulumbanın kullanılması, XVIII. yüzyıl başında donanmayla katıldığı Venedik seferinden (1715) dönüşte ihtida eden ve Fransız asıllı bir mühendis olan Gerçek Davud (David) tarafından 1132'de (1720) gerçekleştirildi. Temmuz 1718'deki Tüfenghâne ve ardından Tophane yangınlarında tulumba ile yangına müdahale eden ve hizmeti büyük takdir toplayan Gerçek Davud Ağa'yı Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa 1720'de Tulumbacı Ocağı'nı (Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Tulumbacı Ocağı) teşkil etmekle görevlendirdi. Davud Ağa ölümüne kadar (1733) tulumbacıbaşılık vazifesini yürüttü. Şehzadebaşı semtinde Acemi Oğlanları Kışlası'na yerleştirilen Tulumbacı Ocağı başlangıçta sadece altı zabit ve elli neferden müteşekkildi. (…)

XVIII. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde yangın söndürmeye giden tulumbacıların tasvirleri

Tulumbacılar acemi oğlanların sağlam ve çevik ("ayağı koşarlı, uçarlı") olanlarından seçilirdi. Yangına müdahale esnasında başlarına üzerinde kendilerine ait numara bulunan çorba tasına benzer bakırdan bir miğfer (yangın tası) giyerlerdi. Yangına müdahale sırasında yaralananlara tazminat ödenir, çalışamayacak derecede zarar görenler ise emekli edilirdi. Tulumbacılık hizmeti başlangıçta sadece Yeniçeri Ocağı'na bağlı bir askerî birlik tarafından görülürken zamanla Topkapı Sarayı'nda ve Tersane'de bostancıbaşıya bağlı birer tulumbacı ocağı kuruldu.

Yüksel Çelik, Tulumbacı, İslam Ansiklopedisi, C 41, s. 369 (Kısaltılmıştır.)

Lale Devri'nde, Sultan III. Ahmet adına bir kütüphane inşa edildi *(Görsel 2.24)*. Aynı zamanda kütüphanenin niçin kurulduğunu, içindeki kitapların nerelerden toplandığını, kütüphaneden hangi günler istifade edileceğini bildiren, dışarı kitap çıkarılmasını yasaklayan ve hizmetlilerde aranacak şartlarla bunlara verilecek ücreti gösteren bir de vakfiye düzenlendi. Yalnızca saray mensuplarına açık olan bu kütüphanenin açılış tarihini taşıyan büyük bir katalog hazırlandı. Kütüphaneye, dönemin birçok eserinin yanında Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden beri toplanmış olan Hristiyanlıkla ilgili bazı el yazmaları ile matbu kitaplar da konuldu.

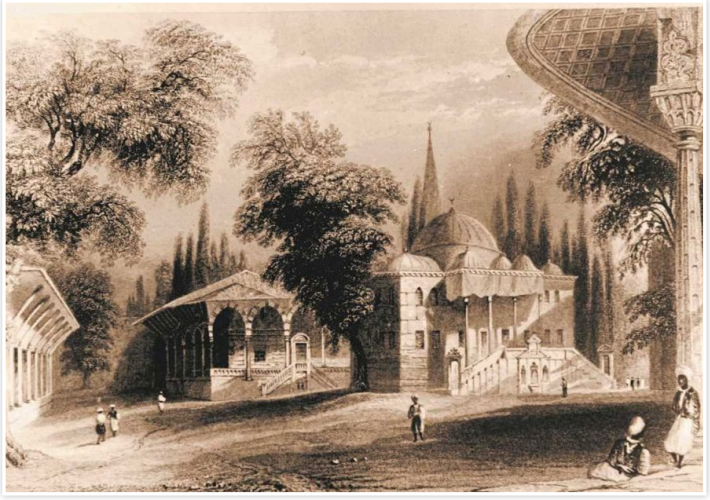

Görsel 2.24: *III. Ahmet Kütüphanesi gravürü*

Lale Devri'nde, özellikle Fransız mimarisi örnek alınarak, barok ve rokoko tarzlarında önemli eserler inşa edildi. Bu eserlerden biri yarım daire avlusuyla geleneksel cami mimarisinden farklı olarak barok tarzında inşa edilen Nur-u Osmaniye Camii *(Görsel 2.25)* oldu. Bu dönemde ayrıca çiniciliği yeniden canlandırmak amacıyla 1725 yılında İstanbul'da bir çini atölyesi yanında, mevcut çuha atölyesine ek olarak "Hatayi" adı verilen kumaş fabrikası kuruldu.

Lale Devri'nde ayrıca bazı hastalıklara, özellikle de çiçek hastalığına karşı aşı geliştirildi. Yine deniz yoluyla taşradan gelen yolcuları sağlık bakımından kontrol etmek amacıyla karantina sistemi hayata geçirildi.

Görsel 2.25: *Nur-u Osmaniye Camii-İstanbul*

Lâle Devri'nde birçok alanda Avrupa örnek alınarak gerçekleştirilen ıslahatlara rağmen lüks merakı ve israftan dolayı başta Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile bazı devlet adamlarına karşı tepkiler arttı. Neticede bu dönem 1730'daki Patrona Halil İsyanı ile kanlı bir şekilde sona erdi. İsyancılar aynı zamanda Lale Devri'nin sembolü hâline gelen Sadâbad Sarayı'nı da yerle bir ettiler.

Etkinlik

1	Avrupa'ya ilk kez geçici elçiler gönderildi.
2	Tercüme heyetleri kurularak Doğu ve Batı klasikleri Türkçeye çevrildi.
3	Yeniçeri askerlerinden "Tulumbacılar" adında bir itfaiye teşkilatı kuruldu.
4	Kütüphaneler kurularak halkın hizmetine sunuldu.
5	Tersane ıslah edilerek büyük gemiler inşa edildi.
6	İlk Türk matbaası kuruldu.
7	Batı mimarisi saraylara uygulanırken eğlence anlayışı değişerek yaygınlaştı.
8	Çini, kiremit, dokumacılık ve kâğıt imalathaneleri kuruldu.
9	İlk kez çiçek aşısı uygulandı.
10	Sanatçılara önem verildi. Şiirde Nedim, minyatürde Levni dönemin en ünlü sanatçılarıdır.
11	İç ve dış ticaretin gelişmesi için tedbirler alındı.

İlgi Alanı	No.
Kültür ve sanat	
Askerî	
Ekonomik	
Mimari	
Teknik	
Şehir hayatı	
Diplomatik	

1. Lale Devri'ndeki bazı gelişmeler numaralanarak verilmiştir. Bu gelişmelerin numaralarını tabloda ait oldukları alanlara yazınız.

2. Lale Devri'nde Osmanlı toplumunun yaşam tarzında hangi değişiklikler olmuştur? Açıklayınız.

2.3.5. Osmanlılarda İlim ve İrfanda Yenilik Arayışları

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bilim insanlarını korumayı ve onlara karşı saygılı olmayı devlet politikası hâline getirdi. Bilimsel faaliyetler devlet tarafından desteklendi. Medreselerin işleyişine müdahale edilmeyerek özgür çalışma ortamı sağlandı. Bu sayede bilimsel faaliyetler oldukça gelişti. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti bilimsel faaliyetlerde Avrupa'nın gerisinde kaldı. Bu durum karşısında bazı bilim insanları yenilik arayışı içine girdi. Bu bilim insanları ve çalışmaları şunlardır:

Kâtip Çelebi (1609-1657)

Asıl adı Mustafa, babasının adı Abdullah'tır. Ulema arasında Kâtip Çelebi, Dîvân-ı Hümâyun mensupları arasında ise "Hacı Halife" adıyla tanınır.

XVII. yüzyıl Osmanlı ilim ve kültür hayatına âdeta damgasını vuran Kâtip Çelebi, Türkiye'de olduğu kadar Batı dünyasında da büyük bir takdir ve şöhret kazandı. Tarih, tıp, felsefe, astronomi, geometri ve coğrafya alanında önemli çalışmalarda bulundu. XVII. yüzyılda "Cihannüma" adlı eserini Doğu ve Batı kaynaklarından yararlanarak yazdı ve gerçek anlamda bir genel coğrafya kitabı olarak tasarladı. Dünya'nın yuvarlak olduğu görüşünü bilimsel kanıtlarla açıklayarak bu problemi akılcı bir biçimde çözüme kavuşturdu. "Keşfü'z-zunûn" adlı bibliyografya sözlüğü niteliğindeki eseri ile Avrupa'da büyük nam yaptı. Yirmi yılda tamamladığı bu eserinde, 14.500 kadar yazar ve yorumcuyu tanıttı.

Kâtip Çelebi, yeni fikirler veya yenilikler peşinde olan bir düşünür olmaktan çok, yaşadığı dönemde veya daha önce ortaya çıkarak Osmanlı devlet ve toplum düzenini sıkıntıya sokan meselelerle uğraşmış, bu meselelere çözümler getirmeye çalışmıştır. Onun düşüncesinin en önemli özelliği, yaşadığı hayatın ve devletin önemini kavrayarak kendi toplumunu ciddiye almasıdır. Bundan dolayı hakkında yazı yazdığı hemen her konu o gün yaşanılan bir sıkıntıya cevap olmak üzere kaleme alınmıştır. Toplumsal hayatın devamı açısından ilmin ne kadar önemli olduğunu vurgulayan Kâtib Çelebi, din ile hayat arasında sağlıklı bir ilişki kurmanın ancak ilim yoluyla olabileceğini belirtmiştir.

Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinden alınan ve İbrahim Müteferrika tarafından 1728'de basılan Hint Okyanusu ve Çin Denizi haritası

Orhan Şaik Gökyay, Kâtib Çelebi, İslam Ansiklopedisi C 25, s. 36-40

Evliya Çelebi (1611-1685)

XVII. yüzyılın en renkli ve en meşhur siması Evliya Çelebi'dir. Sayısız memleket dolaşan ve gördüklerini, duyduklarını uzun uzadıya anlatan bu büyük gezgin, 10 ciltlik muazzam bir "Seyahatname"nin sahibidir. 24 yaşında saray hizmetine girdi. Nüktedan, hoşsohbet, zeki ve güzel sesli biri olduğu için kısa zamanda çevresinde ilgi ve sevgi uyandırmayı başardı.

Evliya Çelebi, kıymetini bilenler için aynı anda birçok şeyi ifade ediyor. Bir kere "Seyahatname", tarihsel kişilikler ve olaylar hakkında, onların çağdaşı konumundaki bir gözlemci tarafından sıcağı sıcağına yazılmış, başka kaynaklarda kolay kolay bulunamayacak nitelikte binlerce değerli bilgi demektir. Evliya Çelebi'nin ünü çağları aşan büyük bir gezgine dönüşmesini sağlayan temel özelliği ise gözlem ve inceleme yeteneğidir. Evliya; kişilerin, mekânların ve olayların yüzeydeki görünümlerine fazlaca takılıp kalmaz. Her şeyin arka planını, en ince ayrıntısını öğrenme arzusuyla doludur. Gittiği her yerde gördüğü her şeyi enine boyuna incelemiş, öğrenmiş, oranın insanlarını, yaşayışlarını, dinlerini, dillerini, âdetlerini, eserlerini, mimarlarını hatta yapılan eserlerin kaça mal olduklarını, üzerindeki kitabelere varıncaya kadar her şeyini bütünüyle kaydedip bize ulaştırmıştır.

Evliya Çelebi, Seyahatname, çev. Mümin Çevik, s. 15-16

Etkinlik

Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi vb. bilim insanlarından birini araştırarak bu kişinin Osmanlı ilim ve irfan geleneğindeki yerine ilişkin düşüncelerinizi anlatan bir kompozisyon yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tarihî olayların doğru bir şekilde değerlendirilmesi için tarihî olayın yaşandığı dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi koşullarının göz önünde bulundurulması gerekir. Çünkü günümüz değer yargılarıyla o dönemin yargılanması yanlış sonuçlar elde edilmesine yol açar.

Etkinlik

Aşağıda Sultan IV. Murat ve döneminin özellikleri hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden hareketle sizden istenen soruları cevaplayınız.

Sultan IV. Murat (1623-1640)

26 Temmuz 1612 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Sultan Birinci Ahmet, annesi Mahpeyker Kösem Sultan'dır. (...) Son derece zeki, gözü pek, cesur, kuvvetli ve enerjik bir insandı. Din büyüklerine hürmet eder, Şeyhülislâm Yahya Efendi'ye "Baba" diye hitap ederdi. Arapçayı ve Batı dillerini çok iyi bilirdi. İlmi ve ilim adamlarını çok sever, fırsat buldukça ilim meclislerine gider, onları yeni çalışmalar yapmaları için teşvik ederdi.

Sultan IV. Murat, çevresinde olup bitenleri dikkatle takip eder, inisiyatifini kullanmakta asla tereddüt etmezdi. Hükümdarlığının ilk yıllarında annesinin etkisinde kaldıysa da daha sonra kadınların saltanatına son verdi, hain ve hilekâr sadrazamları şiddetle cezalandırdı. Memleket meselelerini yakından takip edip bunlara çözümler üretmeye çalıştı.

Sultan IV. Murat minyatürü (Levni, Kebir Musavver Silsilenâme, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul)

Sultan IV. Murat'ın saltanatını iki devreye ayırmak mümkündür. Henüz on bir yaşında iken tahta geçtiğinden devlet işleri büyük ölçüde annesi Kösem Sultan'ın elinde yürümekteydi. Onunla birlikte olan vezirler, gözünün önünde Hafız Ahmet Paşa'yı askere katlettirerek genç padişahı korkutmuş, dehşete düşürmüşlerdi. Osmanlı memleketlerinde asayiş ve huzur kalmamış, zorbalar şehirleri ele geçirmişlerdi. Delikanlılık çağında idareyi bizzat ele aldıktan sonra Sultan IV. Murat ilk olarak biraz da şiddet yolu ile başta yeniçeri elebaşları olmak üzere tüm zorbaları sindirdi ve devlet hâkimiyetini yeniden kurdu. İstanbul'da çıkan bir yangın 20.000 civarında evin yanmasına sebep olunca içki ve tütünü yasakladı. Tütün yasağı bahanesiyle kahvehanelerde toplanan işsiz, güçsüz, zorba takımını da şiddetle cezalandırarak idari ve adlî nizamı yeniden kurdu.

Genel ağdan alınmıştır.

1. Sultan IV. Murat'ın idare tarzını dönemin bakış açısıyla değerlendiriniz.
2. Dönemin padişahı siz olsaydınız ülkeyi nasıl bir yönetim anlayışı ile yönetirdiniz?

2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi.

2. Osmanlı Devleti'nde geliri doğrudan hazineye gitmesi gereken vergilerin, önemli devlet adamlarına satış bedeli karşılığında ömür boyu kiralanması.

3. XVI. yüzyılda Hristiyanlığın Katolik mezhebindeki bozulmayı önlemek için yapılan düzenlemeler.

4. XV. yüzyıldan başlayarak İtalya'da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımı.

5. Mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesinde yaşanan sürekli artış.

6. Osmanlılarda herhangi bir konuda bir görüş ve düşünceyi bildiren yazı.

7. Osmanlı Devleti'nde, tımar sisteminin dışında kalan bölgelerde kanunların saptadığı vergileri toplama ve devlet hazinesine aktarma görevinin açık artırma yoluyla yapılması.

8. İçinde bulunan kötü durumdan kurtulmak için yapılan değişiklik, düzeltme.

9. Akılcılık (eş anlamlısı).

10. İnsancıllık (eş anlamlısı).

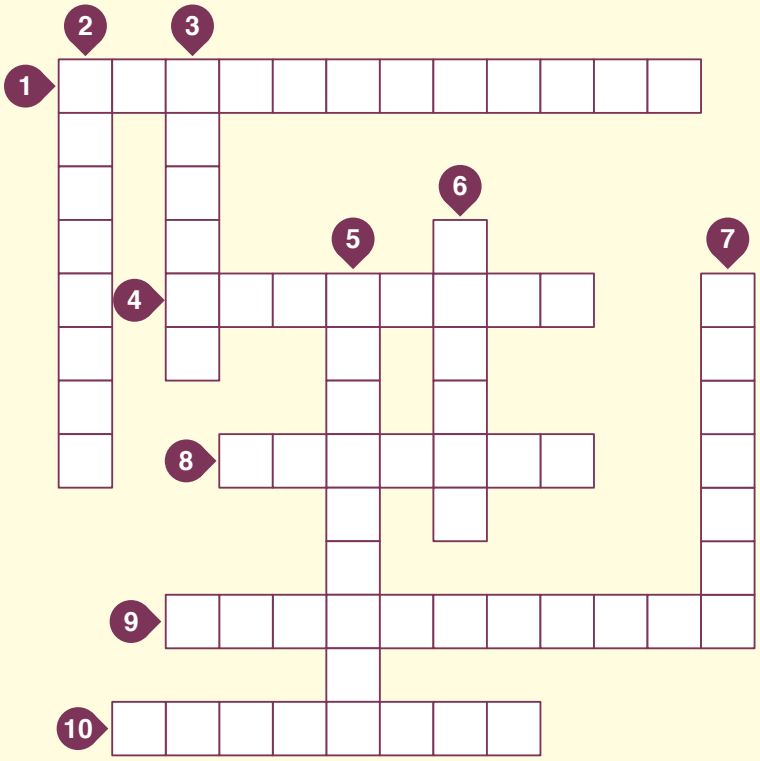

B **Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.**

1. XVII. yüzyılın sonlarına doğru devşirme sistemi bozulmuş, mesleği asker olmayanlar Yeniçeri Ocağı'na alınmaya başlamış, yeniçeri sayısının artmasıyla birlikte İstanbul'da sık sık isyanlar çıkmıştır.

Bu durumun Osmanlı Devleti'ne etkileri ile ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Maliyesi zayıflamıştır.

B) Merkezî otoritesi bozulmuştur.

C) Yeniçerilerin devlet yönetimindeki etkinlikleri artmıştır.

D) Savaşların başarısızlıkla sonuçlanmasına ortam hazırlanmıştır.

E) Padişahlar yetkilerini halkla paylaşmak zorunda kalmıştır.

2. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti, tımar sisteminde birtakım düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemelerden biri, iltizam usulünde yapılan değişiklikle, yüklü bir peşin ödemeyi de esas alan malikâne usulüne gidilmesi oldu. Bu uygulamaya göre mukataalar mültezimlere daha önceki gibi üç yıllık sürelerle değil, sürekli olarak ihale edilmeye başlandı.

Bu uygulamanın;

I. merkezî otoritenin zamanla bozulması,

II. "âyan" denen büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkması,

III. hazine gelirlerinin artması

gelişmelerinden hangilerine ortam hazırladığı söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) I ve II. E) I, II ve III.

3. **Osmanlı Devleti'nde 1718-1730 yılları arasındaki Lale Devri'nde yaşanan aşağıdaki gelişmelerden hangisi kültürel alanda yapılan ıslahatlar arasında gösterilemez?**

A) Tulumbacılar birliğinin kurulması

B) Matbaanın kullanılmaya başlanması

C) Barok ve rokoko tarzı mimari eserlerin yapılması

D) Kütüphanelerin kurulması

E) Doğu ve Batı klasiklerinin Türkçeye tercüme edilmesi

4. • Avrupalılar Hacı Halife (Hacı Kalfa) olarak tanımaktadırlar.

• Eserlerinde devletin aksayan kurumları hakkında bilgiler verdi. Çözüm önerileri sundu.

• Tarih, coğrafya ve felsefe alanında çalışmalar yaptı.

• En önemli eseri "Cihannüma"dır.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyetlerde bulunan ve yukarıda özellikleri verilen bilim insanı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kâtip Çelebi B) Naima

C) Evliya Çelebi D) Gelenbevî İsmail Efendi

E) Koçi Bey

5. Fransızlara gerçek manada 1569 yılında tanınan kapitülasyonlar, 1740 yılından sonra sürekli hâle getirilmiş, bu ayrıcalıklar zamanla diğer Avrupa devletlerine de tanınmıştır.

Bu durumun;

I. Akdeniz limanlarının yeniden önem kazanması,

II. Yerli tüccarların Avrupa ile rekabette geri kalması,

III. Avrupa devletlerinin hukuksal alanda ayrıcalıklar elde etmesi

gelişmelerinden hangilerine ortam hazırladığı savunulabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) II ve III. E) I, II ve III.

6. **XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin ıslahat arayışlarına girmesinde aşağıda verilenlerden hangisinin etkili olduğu söylenemez?**

A) Savaşlarda yenilgilerin artması

B) Halkın ıslahat taleplerinin karşılanmak istenmesi

C) Devlete eski gücünün kazandırılmak istenmesi

D) Hazinenin sık sık açık vermesi

E) Merkezde ve Anadolu'da çeşitli isyanların yaşanması

7. Osmanlı Padişahı Sultan I. Ahmet Dönemi'nde getirilen "ekber ve erşed sistemi" ile hanedanın yaşça en büyük ve reşit olanının hükümdar olması benimsenmiştir.

Bu durumun;

I. merkezî yönetimden kaynaklanan sorunların tamamen çözülmesi,

II. Osmanlı demokratik anlayışının güçlenmesi,

III. Osmanlı veraset sistemindeki sorunların büyük ölçüde çözüme kavuşması

gelişmelerinden hangilerine yol açtığı söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

8. XVII. yüzyılda Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde, Osmanlı Devleti'ndeki aksamalara bağlı olarak askerî ve toplumsal içerikli Celâli ayaklanmaları baş göstermiştir.

Buna göre bu tür ayaklanmaların çıkmasında;

I. devletin reayaya uyguladığı mevcut vergi oranlarına zam yapması,

II. medrese eğitiminin bozulması,

III. Osmanlı veraset sisteminin değişmesi

durumlarından hangilerinin etkili olduğu söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

9. Avrupa'da Coğrafi Keşifler'le birlikte "merkantilizm" adı verilen bir ekonomik model ortaya çıkmıştı. Bu ekonomik model, "Bir ülke ne kadar çok para ve madene sahipse o kadar zengindir." anlayışı olarak tanımlanabilir.

Bu durumun büyük Avrupa devletlerine etkileri ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Sömürgecilik hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur.
B) Demokrasi ve insan haklarının gelişmesine ortam hazırlamıştır.
C) Avrupa'ya değerli maden akışının hızlanmasına yol açmıştır.
D) Köle ticaretinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.
E) Orta Doğu'daki Osmanlı topraklarının sömürge bölgeleri olarak görülmesine neden olmuştur.

10. Osmanlı Devleti'nde, XVII. yüzyıldan itibaren devlete ait tımar arazileri iltizama verilmeye başlanmıştır.

Bu durumun aşağıda verilenlerden hangisine ortam hazırladığı söylenemez?

A) Taşrada güvenliğin bozulmasına
B) Tarımsal üretimin azalmasına
C) Göç hareketlerinin hızlanmasına
D) Tımarlı sipahilerin artmasına
E) Sekban adı verilen ücretli askerlerin orduya alınmasına

11. Sultan IV. Murat Dönemi'nde hazırlanan Koçi Bey Risalesi'nde "Yeniçeri taifesi karmakarışık oldu. İhtiyar ve işten güçten kalmış olandan başkasının emekliliği kanuna aykırı iken şimdi genç ve kuvvetli olanlardan emekli olanlar çıktı." denilmektedir.

Buna göre Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasında;

I. kapıkulu askerlerine devletin maaş ödeyememesi,
II. devşirme kurallarına riayet edilmemesi,
III. yeniçerilerin erken yaşta emekli edilmesi

durumlarından hangilerinin etkili olduğu savunulabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

12. Aşağıdakilerden hangisi XVII. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen Celâli İsyanları'nın nedenleri arasında gösterilemez?

A) Dirlik dağıtımında haksızlıklar yapılması ve iltizamın yaygınlaşması
B) Uzun süren savaşlardan kaçan bazı askerlerin tımarlarına dönmeyip eşkıyalığa başlamaları
C) Vergi adaletsizliği nedeniyle bazı köylüler toprağını terk ederken bazılarının ise eşkıyalığa başlaması
D) Tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak halkın geçim sıkıntısı çekmesi
E) Devşirme sisteminin bozulmasına bağlı olarak mesleği asker olmayanların Yeniçeri Ocağı'na alınması

13. Avrupa düşünce hayatının değişmesinde etkili olan gelişmelerden biri de Rönesans'tır.

Buna göre Rönesans'la birlikte ortaya çıkan;

I. Skolastik düşüncenin zayıflaması,

II. Katolik Kilisesi'ne olan güvenin temelden sarsılması,

III. Eğitim ve öğretime önem verilmesi

gelişmelerinden hangilerinin bu duruma yol açtığı savunulabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

14. Avrupa'da matbaanın kullanılması sonucu aşağıda verilen gelişmelerden hangisinin ortaya çıktığı <u>söylenemez</u>?

A) Elle yazılan ve pahalıya mal olan kitapların ucuzlaması

B) Avrupa'da okuma ve yazma oranının yükselmesi

C) Feodalitenin zayıflaması, merkezî krallıkların güçlenmesi

D) Skolastik düşüncenin zayıflaması, deney ve gözlem metodunun ön plana çıkması

E) Hümanizm, Rönesans ve Reform'un ortaya çıkması

C Aşağıdaki soruları metinden hareketle cevaplayınız.

> XVIII. yüzyıldan itibaren devletin, hazinenin elindeki boş tımar ve has topraklarını mukataaya yani kişilere kiraya vermesi sonucu, zengin ve nüfuzlu kimseler birçok köy ve çiftliği kontrolleri altına geçirmişlerdir. Bunun iltizamdan farkı, devletin sözleşmeyi her an bozma yetkisine sahip olmamasıdır. Kira sözleşmeleri hazinenin sıkıntısından dolayı, hayat boyu verilmeye başlanmış, bu yolla mukataalar fiilen birer mülk gibi tasarruf olunma yoluna girmiştir. Malikâne denilen bu sistemde, mirî topraklar ve üzerindeki köylü, mukataa sahibine fiilen bağımlı hâle gelmekteydi. Hâlbuki evvelce, tapu rejiminde mukataa sahibi köylüydü.(...)
>
> Yeni sistemde, toprağın tasarruf hakkını devletle reaya arasına girmiş olan zengin ve nüfuzlu bir ağalar zümresi elde etmiş olup köylü, devlete ait vergilerden başka, bu ağalara da ayrıca bir rant ödemektedir. Geniş mukataa topraklarını ele geçirmiş olan ağalar, zamanla mahallî vergilerin toplanması, asker yazılması ve toplanması, bölge asayişinin sağlanması gibi idari görevleri de yüklenerek "âyanlık" devrini açmışlardır. Toplumun ileri gelen ve sözü geçen kişileri olan âyan ve eşraflar aynı zamanda halk ile devlet arasında aracı sayılmışlardır.
>
> *Halil İNALCIK, Osmanlı Uygarlığı, C 1 s. 227.*

1. Tımar sisteminin bozulmasının sebepleri nelerdir?

2. Osmanlı Devleti'nde âyan ve eşrafların ortaya çıkmasında hangi faktörler etkili olmuştur?

3. Âyan ve eşraflar Osmanlı Devleti'nin taşradaki varlığını nasıl etkilemişlerdir?

Ç Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız

1. ( ) Reform hareketleri sonucu Katolik kilisesinin toplum üzerindeki dinî, politik ve ekonomik üstünlüğünü kaybetmesi "sekülerleşme" denilen bir kavramın da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2. ( ) Ekber ve erşed sistemi ile Osmanlı veraset sisteminde yaşanan sorunlar tamamen sona ermiştir.

3. ( ) Coğrafi Keşifler sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan merkantilizme göre, bir ülke ne kadar çok madene ve paraya sahipse o kadar zengin sayılıyordu.

4. ( ) Osmanlı Devleti'nde ilk matbaa Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi tarafından kurulmuştur.

5. ( ) Orta Çağ Avrupa'sında bilimsel araştırmalara Katolik Kilisesi öğretilerine dayanan skolastik düşünce engel teşkil etmiştir.

D Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

Westphalia Barışı	vakanüvis	Hükümdar	merkantilizm	Seyahatname
Keşfü'z-zunûn	imdad-ı seferiyye	Toplumsal Sözleşme		
sarıca	yeniçeri	malikâne sistemi	levent	avarız
Rönesans	Reform			

1. XVII. yüzyıl Osmanlı seyyahlarından biri olan Evliya Çelebi, 30 yıllık seyahati esnasında gezip gördüğü yerlere ait izlenimlerini ..... adlı eserinde toplamıştır.

2. Coğrafi Keşifler sonrasında Avrupa'da ..... denilen ekonomik sistem ortaya çıkmıştır.

3. XV. yüzyıl sonlarında, önce İtalya'da başlayan edebiyat, resim, müzik ve bilim alanlarında görülen yenilik ve gelişmelere .....; XVI. yüzyılda Almanya'da başlayan genel olarak din alanında yapılan düzenlemelere ise ..... denilmiştir.

4. Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyılda deprem, sel, yangın gibi olağanüstü durumlarda toplanan ..... vergisi zamanla, savaşların uzaması ve gelir kaynaklarının azalmasına bağlı olarak düzenli toplanmaya başlanmıştır.

5. Osmanlı Devleti, ordunun finansmanına yönelik olarak .... ile mukataa toprakları (geliri doğrudan hazineye gitmesi gereken vergileri) önemli devlet adamlarına satış bedeli karşılığında ömür boyu kiralama yöntemine gitti.

6. 1648 yılında Katolik Birliği ile Protestan Birliği arasında imzalanan ..... sonucunda modern devletler hukuku ön plana çıkmıştır.

EBA İçerik

3. ÜNİTE

DEVRİMLER ÇAĞINDA DEĞİŞEN DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ

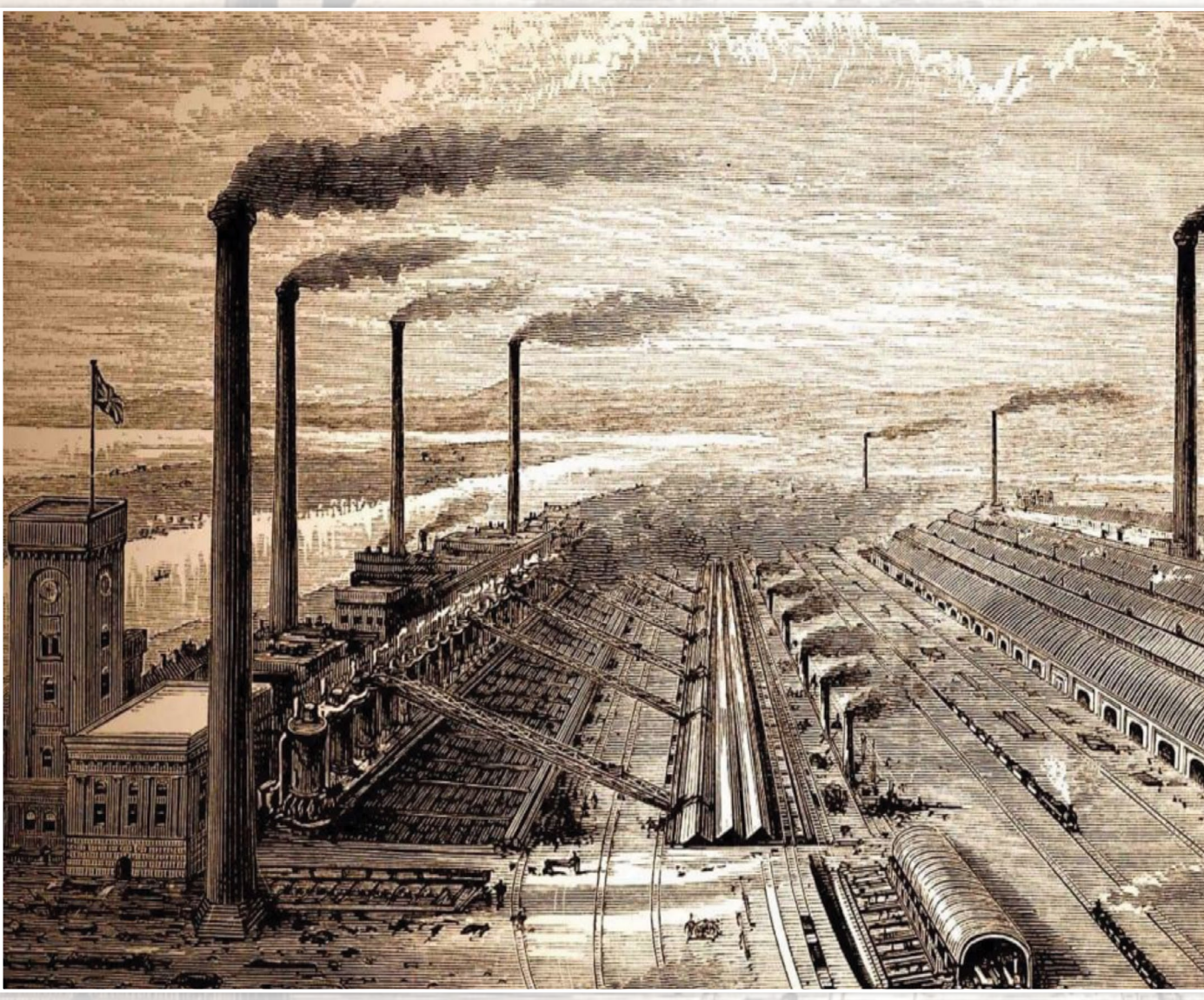

Barrow Hematite Çelik Sanayisi-İngiltere (İllüstrasyon)

Ünitenin Konuları

3.1. İHTİLALLER VE OSMANLI DEVLETİ'NE İHTİLALLERİN YANSIMALARI

3.2. AVRUPA'NIN SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİ

3.3. OSMANLI ASKERÎ SİSTEMİNDE MODERNLEŞME ÇABALARI

3.4. XIX. YÜZYILDA OSMANLI SOSYAL HAYATINDAKİ GELİŞMELER

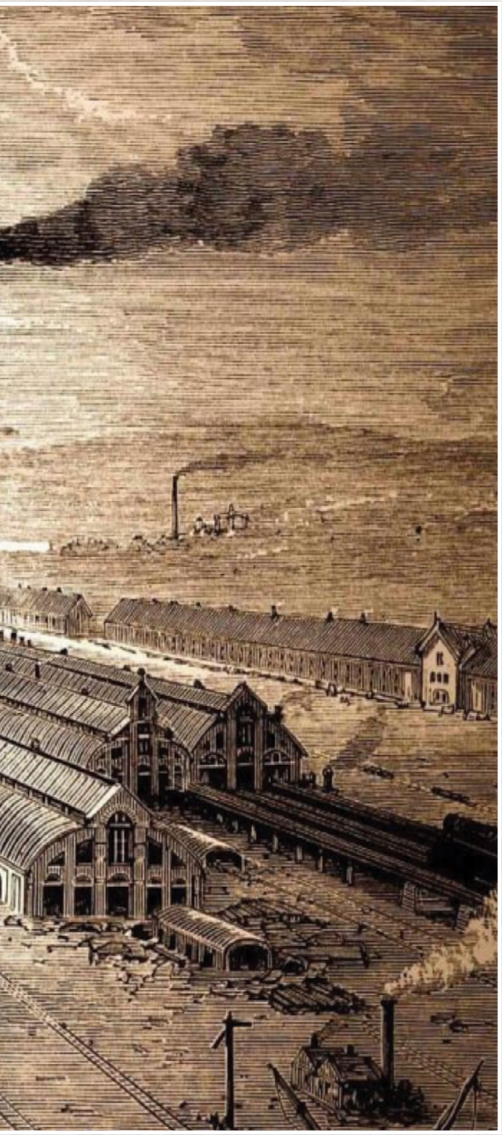

Ünitenin Kazanımları

- Fransız İhtilali ve Avrupa'da Sanayi Devrimi ile birlikte devlet-toplum ilişkilerinde meydana gelen dönüşümü açıklar.
- Sanayi İnkılabı sonrasında Avrupalıların giriştiği sömürgecilik faaliyetleri ile bunların küresel etkilerini analiz eder.
- Osmanlı Devleti'nde modern ordu teşkilatı ve yurttaş askerliğine yönelik düzenlemelerin siyasi ve sosyal boyutlarını analiz eder.
- Ulus-devletleşme ve endüstrileşme süreçlerinin sosyal hayata yansımalarını analiz eder.

Ünite Tanıtım Videosu

Kavramlar

- Fransız İhtilali
- Sanayi Devrimi
- Sömürgecilik
- Dârülaceze
- Misyonerlik

3.1. İHTİLALLER VE OSMANLI DEVLETİ'NE İHTİLALLERİN YANSIMALARI

Hazırlık

"Milliyetçilik" kavramı hakkında neler biliyorsunuz?

3.1.1. Fransız İhtilali ve Sonuçları

XVIII. yüzyılda Fransa'da başlayıp bütün dünyaya yayılan ihtilali hazırlayan etmenler şunlardır:

Siyasi sebepler: Fransa, sıkı bir mutlakiyetle yönetilmekteydi. Kral, ülkenin tamamına egemendi. Ülkede özgürlük ve eşitlik yoktu. Kral ve çevresi, halktan kopuk olarak sarayda lüks içerisinde yaşıyorlardı.

Ekonomik sebepler: Fransız İhtilali'nin çıkmasındaki etkenlerin başında Fransız ekonomisinin bu dönemde çok kötü durumda olması gelir. Son olarak İngilizlerle yapılan Yedi Yıl Savaşları ülke ekonomisine büyük zarar vermişti. Ayrıca Kral XVI. Loui zamanında sarayın aşırı lüks yaşamı devletin masraflarını daha da artırmıştı.

Sosyal sebepler: Fransa'da halk sosyal tabakalara ayrılmıştı. Bu tabakalar genel olarak soylular, rahipler, burjuvalar ve köylüler şeklinde dört sınıftı. Soylular toplumun en üst kademesinde bulunur, vergi ödemezlerdi. Soylulardan sonra rahipler ayrıcalıklı bir sınıfı oluştururdu. Burjuvalar sanat ve ticaretle uğraşırlardı. Coğrafi Keşifler sonucunda ekonomik yönden güçlendilerse de burjuva sınıfının siyasi hiçbir hakkı yoktu. Burjuvaların siyasi talepleri kral tarafından reddediliyordu. Köylüler ise en alt tabakada bulunurlardı. Genelde tarımla uğraşır, vergi verirlerdi. Hiçbir sosyal hakları yoktu.

Fransız aydınlarının etkileri: XVIII. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Aydınlanma Çağı Fransa'yı etkiledi. Fransız düşünürler ülkenin içinde bulunduğu durumla yakından ilgilendiler. Yazıları ile halkı aydınlatmaya çalıştılar. Özellikle Montesquieu, Voltaire, Jean Jacques Rousseau, eserlerinde mutlakiyet rejimini hedef aldılar. Kral, bu alanda yazan yazarların birçoğunu mahkûm ettirdi. Rousseau'ya göre devlet kendini meydana getiren kişilerin çıkarlarını korumalı, kişi hak ve özgürlüklerini güvenceye almalıdır.

İngiltere ve Amerika'daki demokrasi hareketleri: İngiltere'de 1688'den itibaren meşrutiyet rejimine geçilmişti. Halk, kral ile birlikte yönetime ortak olmuş; kral, yetkilerinin bir kısmını halka devretmişti. Amerikalılar ise bağımsızlıklarını kazanmaları sonrası İnsan Hakları Beyannamesi'ni yayımlamamışlardı. Dolayısıyla İngiltere ve Amerika'daki demokratikleşme faaliyetleri Fransız halkını da etkiledi. Fransız halkı aynı yetkilerin kendilerine de verilmesini kraldan talep ettiler. Ancak kral bu isteklerin tamamını reddetti.

İhtilalin Başlaması ve Yayılması

Fransa Kralı XVI. Loui, ülkede her geçen gün büyüyen ekonomik sorunları görüşmek üzere 1614 yılından beri toplanmayan Fransa Genel Meclisi Etats Generaux'yu (Eta Jenero) topladı (1789). Kral, toplantıda yeni vergiler konulması ve mevcut vergilerin artırılmasını talep etti. Diğer yandan toplantıya katılan soylular, halk temsilcileri ile aynı mecliste bulunmak istemediklerini bildirdiler. Bunun üzerine halk temsilcileri her iki kararı da protesto ettiler ve yeni bir "Millî Meclis" kurdular. Ancak kral bu meclisi zorla dağıtmak istedi. Millî Meclis, anayasa hazırlamadan dağılmayacağını belirtti ve kendini Kurucu Meclis ilan etti. Bu gelişmeler karşısında Paris halkı ayaklandı. Halk ilk olarak Bastil Hapishanesi'ni basarak *(Görsel 3.1)* buradaki düşünce

Görsel 3.1: *Bastille'in Fırtınası tablosu [Ressam: Jean-Pierre Houel (Jon Pier Ovel), Fransa Ulusal Müzesi]*

suçlularını serbest bıraktı (14 Temmuz 1789). Kurucu Meclis *(Görsel 3.2),* bu gelişmeler karşısında soyluların ve rahiplerin ayrıcalıklarını kaldırarak İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'ni yayımladı (28 Ağustos 1789).

Fransa'da, ihtilalden sonra yeni bir anayasa hazırlandı. XVI. Loui idam edildi. Yeni kralın yetkilerine birtakım kısıtlamalar getirildi. Fransız İhtilali birçok aşama sonrasında 1804'te Napolyon Bonapart'ın imparator olmasıyla sona erdi. Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirlerden rahatsız olan ve krallıkla yönetilen Avrupa devletleri, Avrupa'da Fransa'ya karşı İhtilal Savaşları'nı başlattılar (1792-1815). Monarşilerini korumaya çalışan Avusturya, İngiltere, Prusya ve Rusya bu savaşlarda yer aldılar. Savaşlar, Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlandı. Dört devlet Fransa'yı ihtilal öncesi duruma getirmek için 1815'te Viyana Kongresi'ni topladı. Kongre sonucunda mutlak krallıkların korunması yönünde karar alındı.

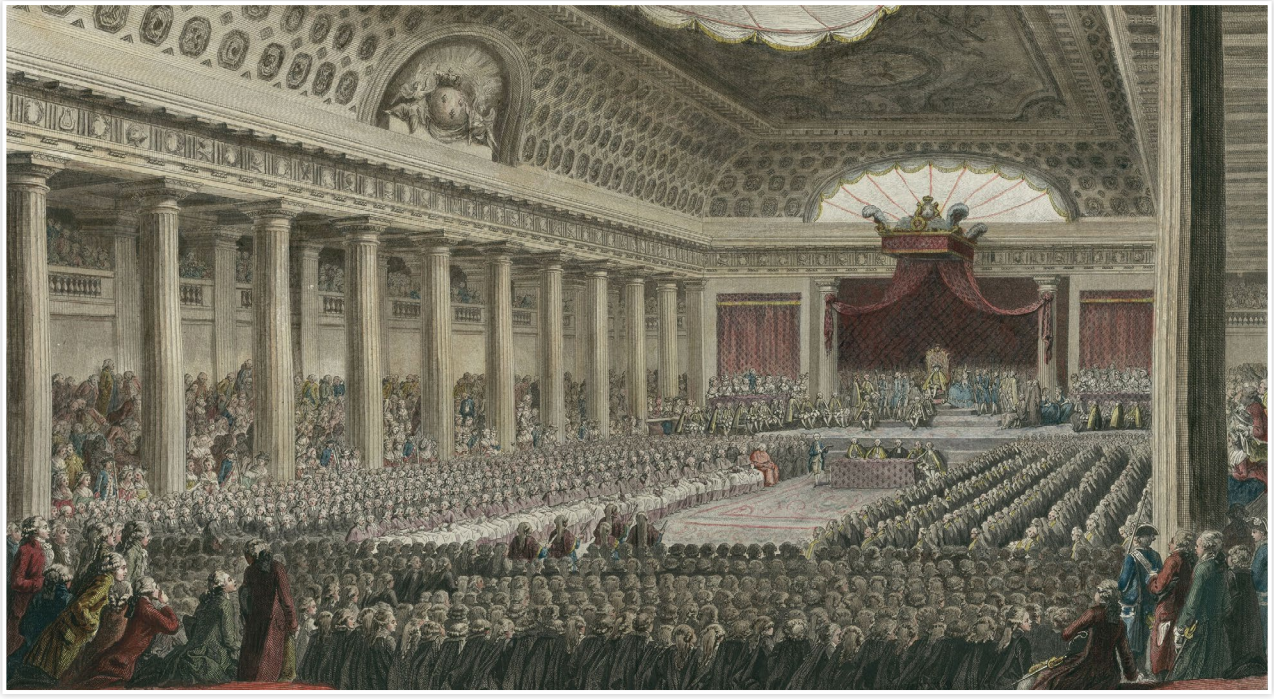

Görsel 3.2: *5 Mayıs 1789'da Fransa Kurucu Meclisi'nin toplantısını tasvir eden tablo [Ressam: C. Monet (Si Möne), Lille Sanat Akademisi-Fransa]*

İhtilalin Sonuçları

Fransız İhtilali ile Avrupa'nın ve dünyanın siyasi, hukuki ve sosyal yapısı değişti. Bunun yanında ihtilalin getirmiş olduğu bazı önemli sonuçlar şunlardır:

- Mutlak krallıkların yıkılabileceği anlaşıldı. Krallar halklarına yeni haklar vermek zorunda kaldı.
- Eşitlik, adalet, özgürlük ve demokrasi kavramları yayıldı.
- Milliyetçilik bilinci gelişti. Bu bilinç, çok uluslu devletlerin yıkılmasında etkili oldu.
- İhtilal; Yeni Çağ'ın sonu, Yakın Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edildi.
- Fransız İhtilali'nin getirdiği ilkeler günümüz demokrasilerine temel oluşturdu.

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin ilk dönemlerinde yoksul kesimin çoğu, durumlarının düzeleceği umuduyla ihtilale destek verdi. Ancak ihtilalin ekonomik alanda bekleneni vermemesi ve yoksulluğun daha da artmasının yanında Fransız Merkez Hükûmeti'nin halka yeni vergiler koyması memnuniyetsizlikleri de beraberinde getirdi. Fransız Hükûmeti ise sorunlara çare bulacağı yerde ihtilale, dolayısıyla kendi yönetimlerine karşı çıkan kesimleri baskı ve şiddet yoluyla sindirmeye çalıştı. Tıpkı Fransa'nın küçük bir kasabası olan Vendee'de (Vendi) olduğu gibi.

Vendee Katliamı

Vendee, Fransa'nın batısında, Atlantik Okyanusu kıyısında küçük bir tarım bölgesiydi. Genelde yoksul köylülerden oluşan Vendee halkı kral ve kiliseye sadakatle bağlıydı. Fransız İhtilali'nin ilk dönemlerinde ekonomik ve sosyal durumlarının düzeleceği umuduyla ihtilali desteklemişlerdi. Ancak ihtilalin ekonomik alanda bekleneni vermemesi ve yoksulluğun sürmesi, ihtilalcilerin kiliseye karşı aldıkları tavır, konulan yeni vergiler, son olarak da sadakatle bağlı oldukları Kral XVI. Louis'in idam edilmesi Vendee halkında büyük hayal kırıklığına neden oldu. Diğer yandan Vendee halkının Prusya ve Avusturya'ya karşı verilen savaşlara asker olarak gönderilmek istenmesi, Vendeelilerin ihtilale karşı isyan etmelerine neden oldu (1793). Fransız Hükûmeti'nin bu isyana tepkisi çok sert oldu ve 1 Ekim 1793 tarihinde çıkarılan bir yasayla General Lazare Hoche'ye, Vendee bölgesinde yaşayan halkın tümüyle katledilmesi için tam yetki verildi. Cehennem Birlikleri olarak adlandırılan Fransız Cumhuriyet Ordusu 45.000 askerle Vendee'ye saldırdı.

Vendee'nin köylülerden oluşan ordusu Aralık 1793'te Savenay'da yenildi ve dağıldı. Geride kalan küçük gruplar ise isyanı sürdürmek için ormanlık alanlara çekildi. Ancak Cehennem Birlikleri, kitleler hâlinde teslim olanları acımasızca öldürdü. Diğer köylülerin sığındığı ormanları ise ateşe verdi. Kalan Vendee halkının önemli bir bölümü ise açlık ve salgın hastalıklardan öldürülmek üzere hapishanelere kapatıldı.

Yorumlayınız

Fransız ordusu, Vendee'de kendi vatandaşlarından oluşan bölge halkına eşine az rastlanan bir katliam uygulamış ve bölge nüfusunun en az %14'ü katledilmiştir. Secher'e (Sışi) göre en az 117.257 kişinin katledildiği bu olay Birleşmiş Milletlerin soykırım tanımına uymaktadır.

Fransız yönetimi Vendee katliamı ile sınırlı kalmayarak aynı yıl içinde, Vendee'nin çevresindeki en büyük şehir olan Nantes'in (Not) Vendee'de yaşananlardan etkilenebileceğini hesaplayarak Nantes'deki önlemleri artırmaya yönelmiştir. Bunun üzerine Devrim Mahkemesi üyesi Jean-Baptiste Carrier (Jon Batis Karye), devrime sadakati olmayanları tespit etmesi ve cezalandırması için hükûmet tarafından görevlendirilerek Nantes'e gönderilmiştir. Carrier yönetimi boyunca Nantes'te toplam 13,000 kişi infaz edilmiş ve 4,000 kişi de teknelere bağlanarak Loire Nehri'nde boğularak öldürülmüştür. Yapılan bu toplu katliamların tek bir sebebi vardır: Fransa'yı özgür bir ülkeye dönüştürmek. Ancak devrim sonrasında Fransa, sadece binlerce insanın kanı üzerinde yüzen bir ülkeden başka bir şeye dönüşmemiştir. Fransa'da vuku bulan tüm bu olaylar, devrimci yönetimin idealleri-ne ulaşmak için sergilediği histerik tutumu gün yüzüne çıkarmıştır.

Vendee katliamını tasvir eden tablo [Ressam: Paul-Emile Boutigny (Pol İmil Butini), Cholet Sanat Müzesi-Fransa]

Davut Ateş, Siyasal Şiddetin Evrimine Örnekler Üzerinden Bir Bakış, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C 4, S 2, s. 204.

• Günümüzde birçok ülkeye yönelik asılsız soykırım iddialarında bulunan Fransa'nın, kendi halkına bile soykırım yapması hakkında neler söyleyebilirsiniz?

3.1.2. Fransız İhtilali'nin İmparatorluklara Etkisi

Fransız İhtilali'nden, çok uluslu yapıları nedeniyle en çok Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya ve Osmanlı Devleti etkilendi.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu: Fransız İhtilali'nden en çok etkilenen ülkelerden biri mutlakiyetle yönetilen ve çok uluslu bir yapıya sahip olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu oldu. İmparatorluk sınırları içerisinde Macar, Leh (Polonyalı), Çek, Hırvat ve Romen gibi birçok millet bulunmaktaydı. İhtilalin olumsuz etkilerini önlemek isteyen Avusturya-Macaristan, 1815 Viyana Kongresi'nin düzenlenmesine öncülük etti. Kongreye katılan İngiltere, Prusya ve Rusya ile birlikte Avrupa'daki mevcut durumu devam ettirmeye çalıştı. Avusturya Başbakanı Metternich (Meternik), Fransız İhtilali'nin etkilerinden korunmak amacıyla bir sistem geliştirdi. Metternich sistemine göre, Avrupa'nın neresinde bir ayaklanma çıkarsa birlikte hareket edilecek ve Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik ayaklanmaları bastırılacaktı. Ancak buna rağmen Avusturya, sınırları içerisinde çıkan milliyetçi isyanlara engel olamadı.

Milliyetçilik akımının etkisiyle Avusturya'da ilk isyan 1848 yılında patlak verdi. Anayasada yer alan eşitsizliklere tepki gösteren halk, Viyana'da büyük bir ayaklanma çıkardı. Ayaklanmaları bastıramayan Metternich ülkeyi terk edince yeni kurulan hükûmet halka birtakım haklar vermek zorunda kaldı. Avusturya'daki en büyük ayaklanma ise 1849 yılında Macarlar ve Lehler tarafından gerçekleştirildi *(Görsel 3.3)*. Avusturya bu ayaklanmaları Rusya'nın da yardımı ile kanlı bir şekilde bastırdı. İsyandan kaçanlar Osmanlı Devleti'ne iltica etti. Bu mültecilerin Avusturya ve Rusya tarafından Osmanlı Devleti'nden geri istenmesi ve Osmanlı Devleti'nin bu talebi reddetmesi ile "mülteciler sorunu" ortaya çıktı. Gerek Avusturya gerekse Rusya, Osmanlı Devleti'nin mültecileri korumasını prostesto ederek Osmanlı Devleti'ne ültimatom verdiler. Ancak Osmanlı Devleti, tüm zorlayıcı kararlara rağmen mültecileri geri iade etmedi. Osmanlı Devleti'nin bu tutumu karşısında mültecilerin bir kısmı Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı ordularında önemli görevler üstlendiler.

Sonraki dönemlerde milliyetçilik akımı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılma sürecini hızlandırdı. I. Dünya Savaşı sonrasında ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tamamen parçalandı. Sınırları içerisinde birçok millî devlet kuruldu.

Görsel 3.3: *Macar İsyanı ile ilgili tablo [Ressam: Mór Than (Mor Tan), Budapeşte Tarih Müzesi-Macaristan]*

Rusya: Fransız İhtilali'nden etkilenen diğer bir ülke Rusya oldu. Monarşik yapısını korumak amacıyla 1815 Viyana Kongresi'ne katıldı. Kongre sonrasında Avrupa'nın sınırları yeniden çizilince Rusya da Polonya'ya (Lehistan) hâkim oldu. Ancak milliyetçilik akımının etkisiyle Lehler, 1830'da Rusya'ya karşı isyan ettiler. Ayaklanma, Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Bundan sonra Rusya, milliyetçi isyanlara karşı tedbirlerini artırdı. Macar İsyanı'nda Avusturya'ya destek oldu. Ancak Osmanlı Devleti'ne karşı iki yüzlü davranarak Sırp ve Rum isyanlarına destek verdi.

Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu eşitlik ve adalet gibi diğer akımlar zamanla Rusya'da sosyalizm akımının doğmasına neden oldu. Nitekim bu akım I. Dünya Savaşı esnasında Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin çıkmasına neden oldu. Bolşevik İhtilali neticesinde Çarlık Rusya'sı yıkıldı. Bir süre sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu.

Osmanlı Devleti: Fransız İhtilali ile ortaya çıkan "milletlerin kendi kaderini kendisinin belirlemesi" prensibi (ulus-devlet anlayışı), Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkiledi. Öyle ki Osmanlı topraklarında yaşayan Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut ve Karadağlılar milliyetçilik akımından etkilenerek isyan çıkardılar. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısını çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen ilk ülke Fransa oldu. Balkanları ele geçirmek, Mısır'a ulaşmak ve Doğu Akdeniz'de Fransız hâkimiyetini sağlamak isteyen Napolyon, bu doğrultuda Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan topluluklar arasına milliyetçilik fikrini yaymaya çalıştı. Rumlara silah ve cephane göndererek Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etti. Mısır'a giren Napolyon, Osmanlı Devleti aleyhine halkı kışkırttı. Ancak Osmanlı Devleti, Napolyon'un 1799'da Akka'yı kuşattığı sırada bir bildiri yayımlayarak ülke sınırları içerisinde herkesin eşit olduğu, kimsenin başkaları üzerinde bir üstünlüğünün bulunmadığını beyan ederek milliyetçilik akımının olumsuz etkilerine karşı tedbir almaya çalıştı.

Milliyetçilik akımını kullanarak Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen diğer bir ülke ise Rusya'ydı. Rusya, Balkanlarda Panslavizm propagandası yaparak birçok ulusun Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasına yol açtı. Rusya'nın kışkırtmaları ile Osmanlı Devleti'ne karşı ilk isyan eden millet Sırplar oldu (1804). Rumlar da 1821'de isyan etti. Avrupalı devletlerin de desteği ile isyan kısa sürede uluslararası bir boyut kazandı. Ancak Osmanlı Devleti, Mısır Valisi'nin de desteği ile isyanı bastırdı. Bu durum karşısında Osmanlı ve Mısır donanmaları; İngiliz, Fransız ve Rus ittifakı tarafından Navarin'de yakıldı (1827) *(Görsel 3.4)*. Neticede 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanlar bağımsız oldu. Sonrasında ise 1878'de Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ, Romanya bağımsızlık elde ettiler. 1908'de Bulgaristan, 1912'de Arnavutluk Osmanlı Devleti'nden ayrılan Balkan ulusları oldu.

Görsel 3.4: *1827 Navarin Baskını'nın tasvir edildiği bir tablo [Ressam: Ambroise Louis Garneray (Ambros Lui Gernarey), Fransa Tarihi Müzesi]*

Değerlendiriniz

Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin, milliyetçilik akımına bağlı isyanlardan etkilenmesine neden olan faktörler nelerdir? Belirtiniz.

3.1.3. Sanayi İnkılabı ve Sonuçları

Orta Çağ Avrupa'sında kentsel alanlarda zanaata ve ticarete dönük yapılanma söz konusuydu. Osmanlı Devleti'ndeki lonca teşkilatına benzer Avrupa'da farklı isimlerle anılan bu yapılanmalar aynı zamanda meslek veya zanaat dalında çalışan ustaların kurdukları ve egemen oldukları örgütlerdi.

Sanayi İnkılabı öncesinde Avrupa'da uygulanan atölye tipi üretim sistemi, ürüne göre ya da üretim şekline göre yerleştirilmiş basit makinelerden oluşurdu *(Görsel 3.5)*. Bu tip sistemler genelde çok ürün üretmek amacı ile kullanılırdı. Dolayısıyla atölye tipi üretim, emeğe dayalı bir üretim sistemidir. Bundan dolayı bu üretim tarzında yer alan meslek grupları genel olarak usta, kalfa ve çırak şeklinde sınıflandırılmıştı. Ancak bu üretim tarzında iş gücü katılım düzeyi yüksek, üretim miktarı ise azdır. Üretimde bekleme ve nakliye nedeniyle zaman kaybı ise oldukça fazladır.

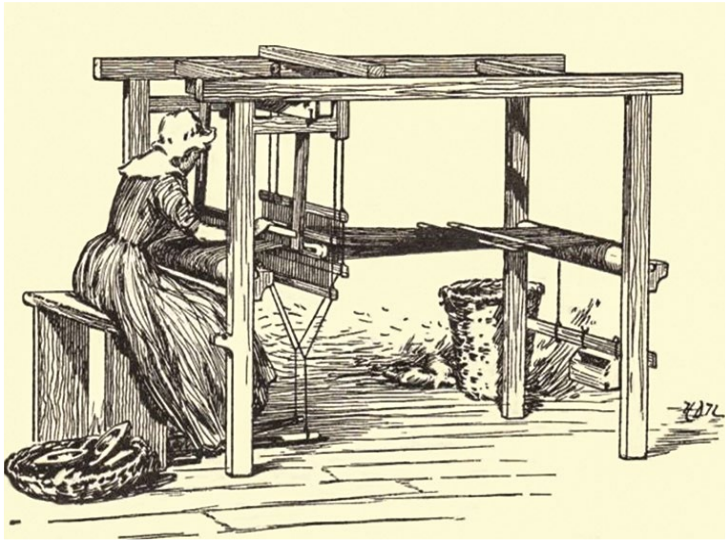

Görsel 3.5: *El tezgâhı ile yapılan tekstil üretimi (İllüstrasyon)*

XVI. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan, çok sayıda çalışanı bir araya toplayan, mekanik güç kaynaklarını ve büyük ölçüde el emeğini kullanan üretim birimi manifaktür olarak adlandırılır. Üretimde bu yöntemin geçerli olduğu döneme de manifaktür dönemi denir. Manifaktür döneminde, zanaat üretiminin çeşitli aşamalardan geçmesi sonucunda el ile yapılan üretim, yerini makine yardımıyla üretime bırakmıştır *(Görsel 3.6)*. Bu durum iş birliği ve iş bölümü kavramının yaygınlaşmasını, üretimde belirgin oranda artışı sağlamıştır. Dolayısıyla manifaktür dönemi zanaat üretimi ile fabrikasyon üretim arasında bir köprü görevi görmüştür.

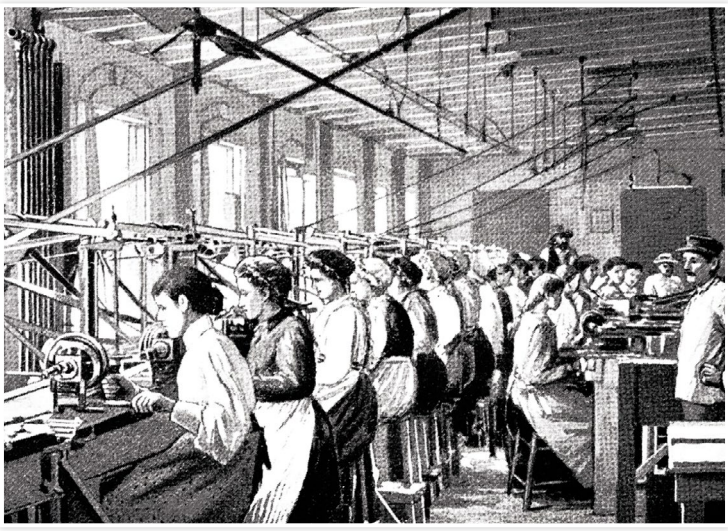

Görsel 3.6: *Manifaktür dönemi (İllüstrasyon)*

Aydınlanma Çağı'nda yaşanan bilimsel gelişmeler sonucu Avrupa'da "Sanayi İnkılabı" gerçekleşti. Fiziki güç, yerini makineleşmeye bıraktı. Buhar ve kömür gücüyle çalışan makineler, başta dokuma olmak üzere birçok sanayi dalında kullanıldı. Sanayi İnkılabı 1750-1830 yılları arasında ilk önce İngiltere'de ortaya çıktı. Bunda İngilizlerin geniş sömürgelere sahip olması, ham madde birikimi, geniş pazar imkânlarını elinde bulundurması ve ülkedeki özgür düşünce ortamı etkili oldu. İngiltere'de başlayan Sanayi İnkılabı kısa sürede tüm Avrupa'ya yayıldı.

Değerlendiriniz

Manifaktür dönemi hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Sanayi İnkılabı Sonucunda:

• Avrupa'da seri üretime geçildi *(Görsel 3.7)*. Halkın sosyal ve ekonomik imkânları genişledi.

• Sanayi ön plana çıktı. Büyük sanayi kentleri kuruldu. Köylerden bu kentlere göçler arttı.

• Sanayileşmeye bağlı olarak işçi sınıfı önem kazandı. İşçi ve işveren haklarını savunmak amacıyla sendikal faaliyetler başladı.

• Sanayileşen Avrupa devletleri, bol ve ucuz ham maddeye ihtiyaç duydu. Bu durum sömürgecilik rekabetini hızlandırdı.

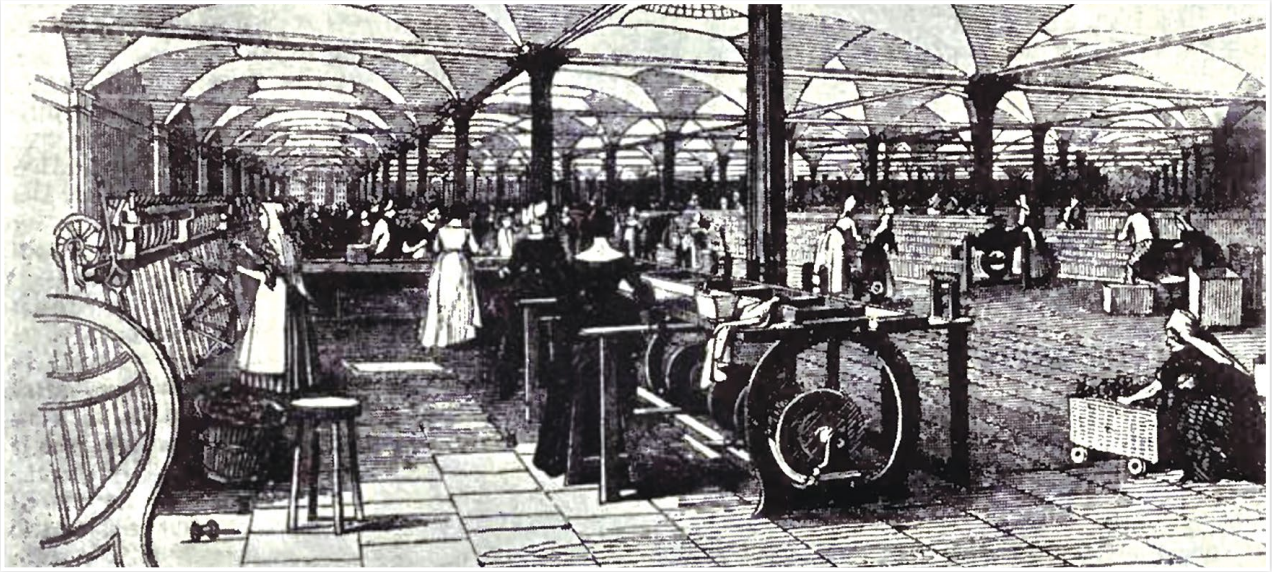

Görsel 3.7: *Leeds Keten Fabrikasında bir gün (Marshall's Mill'in çizimi)*

XVIII. yüzyılda Sanayi İnkılabı ile birlikte Avrupa'da üretim organizasyonunda önemli bir dönüşüm yaşandı. El emeğine dayanan ve basit aletlerle yapılan üretim, yerini makineleşmeye dayalı endüstriyel üretime bıraktı. İlk olarak İngiltere'de tekstil alanında başlayan dönüşüm, zamanla sanayi ve tarım sektörleri yanında ulaşıma da yansıdı.

Endüstriyel üretime geçiş döneminde yaşanan bazı teknolojik gelişmeler şöyledir:

1765 İngiltere'de buhar makinesinin icadı

1769 Fransa'da kendinden pervaneli buhar taşıtının yapılması

1785 İngiltere'de dokuma tezgâhının kullanılmaya başlanması

1793 ABD'de pamuk çırçır makinesinin yapılması

1802 ABD'de buharlı geminin deniz ulaşımında kullanılması

1811 Almanya'da silindir baskı makinesinin üretimde kullanılması

1825 İngiltere'de buharlı lokomotifin ulaşımda kullanılması

1831 İngiltere'de elektrik jeneratörünün icat edilmesi

1834 ABD'de biçerdöverin tarım sektöründe kullanılması

Değerlendiriniz

Endüstriyel üretime geçiş döneminde yapılan teknolojik gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata ne gibi katkıları olmuştur? Açıklayınız.

Sanayi İnkılabı ile birlikte büyük sermayelere dayalı işletmeler arttı. Üretim işlemlerinin makineler tarafından yapıldığı fabrikasyon üretime geçildi *(Görsel 3.8)*. Böylece makine gücü kullanılarak daha çok ham madde işlendi ve daha fazla ürün elde edildi. Neticede Avrupa'da üretimin artmasına bağlı olarak ekonomik refah seviyesi yükseldi. Endüstriyel üretime geçemeyen ülkeler ise toplumun ihtiyacına cevap verebilecek yeterlikte bir üretim kapasitesine ulaşamadığından dış alıma yani ithalata yöneldi. Bundan dolayı bu tür ülkelerde tüketici bir toplum yapısı oluşmaya başladı.

Görsel 3.8: *1847'de Berlin'deki Borsig Demir Fabrikası tablosu [Ressam: Karl Eduard Biermanna (Karl İduvard Biyaman), Markisches Museum-Almanya]*

Değerlendiriniz

Endüstriyel üretime geçemeyen toplumlar hangi olumsuzluklarla karşılaşmış olabilirler? Açıklayınız.

Endüstriyel üretimle birlikte iş gücüne dayalı lonca sistemi, yeni gelişmelere ayak uyduramayarak zayıfladı. Birçok küçük işletme ve atölye kapandı. Endüstriyel üretim bunun yanında işçi sınıfı denilen yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durum çalışma hayatında usta-çırak ilişkisi yerine patron-işçi kavramını getirdi. Endüstriyel üretimin oluşturduğu iş bölümü ve uzmanlaşma, daha fazla işçiye ihtiyacı ortaya çıkardı *(Görsel 3.9)*. Diğer yandan seri üretimle birlikte fabrikalarda işçilerin çalışma saatleri de arttı. Bu gelişmeler işçi-patron çatışması çıkardı ve işçilerin başka alanlarda uzmanlaşmasına engel oldu.

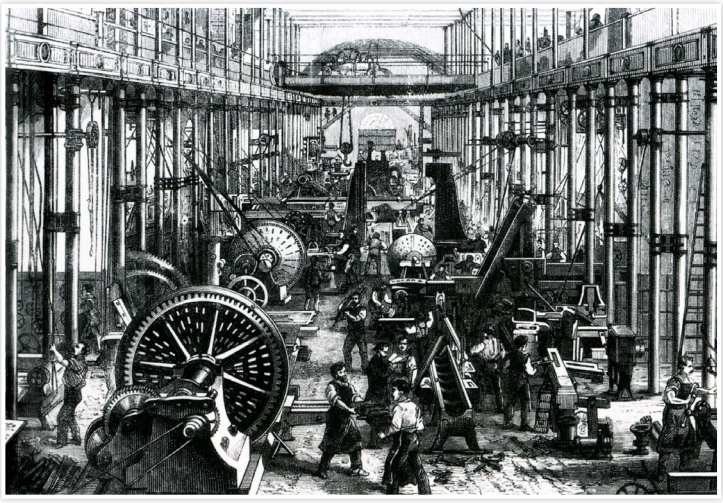

Görsel 3.9: *Endüstriyel üretimi tasvir eden illüstrasyon*

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve ulaşımda yaşanan ilerlemeler ham madde ve pazar ihtiyacını da beraberinde getirdi. Fabrikalarda ham maddenin farklı tekniklerle işlenmesiyle ürünlerin sayısı ve çeşitliliği arttı. Avrupa ülkeleri üretim fazlası işlenmiş malların satımı için pazar arayışlarına yöneldi. Neticede dünyada küresel ticaret anlayışı her geçen gün yaygınlaştı.

Avrupa'da Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak ortaya çıkan yeni üretim teknikleri sayesinde tarım sektöründe de önemli gelişmeler yaşandı. Nitekim drenaj yöntemi ile tarla sulama yöntemleri geliştirildi. Mekanik tohum ekme makinesinin icadı *(Görsel 3.10)*, gübrenin kullanılması, farklı ürünlerin ekilmesi gibi uygulamalar sayesinde tarımda verimlilik arttı. Biçerdöverin tarım sektöründe kullanılmasıyla ürünlerin hasadı kolaylaştı. Bu gelişimler neticesinde küçük çiftliklerin yerini ticari amaçlı yapılan büyük çiftlikler aldı. Tarım sektörü, kısa sürede sanayi ve ticaret kadar yüksek kazançlar sağlayan bir sektör hâline geldi.

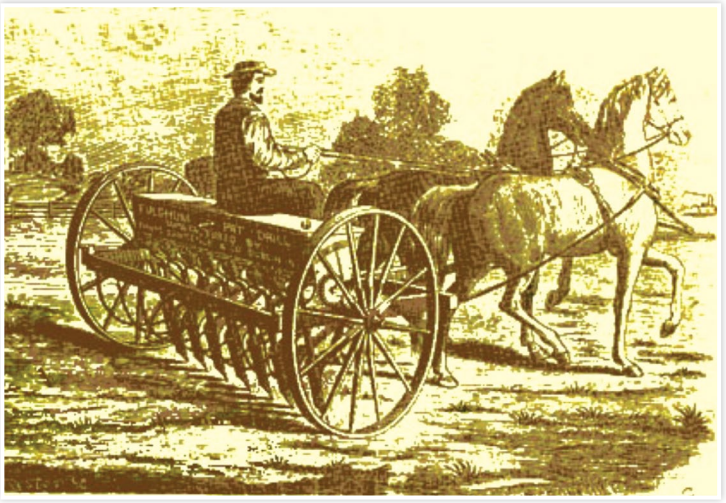

Görsel 3.10: *Tohum ekme makinesi (İllüstrasyon)*

Geleneksel Üretim	Endüstriyel üretim
Üretim el tezgâhları ve küçük atölyelerde sınırlı sayıda gerçekleştirilir.	Üretim fabrikalarda seri hâlde ve yüksek miktarlarda yapılır.
Üretim belli sayıda çalışanlar tarafından gerçekleştirilir.	Üretimde çalışan sayısı oldukça fazladır.
Üretimde el emeği ön plandadır.	Üretimde makineleşme ön plandadır.
İnsan gücüne olan ihtiyaç fazladır.	İnsan gücüne olan ihtiyaç azdır.
Üretim ve satış genelde aynı mekânda yapılır.	Üretim fabrikalarda, satışlar iç ve dış pazarlarda yapılır.
Üretim hızı yavaş, üretilen ürünler ise kalitelidir.	Üretim oldukça hızlı, üretilen ürünler belli standartlardadır.
Usta-çırak ilişkisine dayalı üretim söz konusudur.	Patron-işçi ilişkisine dayalı üretim söz konusudur.

Tablo 3.1: *Geleneksel üretim ile endüstriyel üretim arasındaki farklar*

Etkinlik

Geleneksel üretim ve endüstriyel üretim arasındaki farklar hakkında bir sunu hazırlayınız. Hazırladığınız sunuyu görsellerle destekleyiniz. Sunumunuzu yaptıktan sonra her iki üretim tarzının olumlu ve olumsuz yönlerini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Avrupa'da yaşanan ihtilaller birtakım siyasi, sosyal ve ekonomik ideolojiyi de beraberinde getirdi. Bu ideolojiler genel olarak liberalizm, kapitalizm, sosyalizmdir.

Liberalizm: Siyasi ve ekonomik liberalizm olarak ikiye ayrılır. Siyasi liberalizm; ideoloji, din ve inanç özgürlüğü, sekülerizm, mülkiyet özgürlüğü gibi özgürlüklerin yasal güvenceye bağlanmasını savunur. Bunu sağlayacak mekanizma ise anayasacılık ve çoğulculuğa dayalı bir siyasi sistemdir. Bu ideolojiyi savunan İngiliz Filozof John Locke (Con Lok) (1632-1704) *(Görsel 3.11)*, bireyi ve bireyin tercihlerini her şeyin merkezine yerleştirir. Birey temel bir değerdir ve topluluktan önce gelir. Dolayısıyla birey hiçbir sınırlama olmadan özgürce hareket edebilmelidir. Bunun için hukuk düzeni bireyin temel hak ve özgürlüklerini garanti altına almalıdır. Ekonomik liberalizm ise özel mülkiyet ve serbest ticaret sistemine dayanır. Ekonomik faaliyetlerde bireyi ön plana çıkarır. Mümkün olduğu sürece devletin ekonomiye müdahalesini reddeder. Bu sisteme, serbest piyasa ekonomisi adı verilir.

Görsel 3.11: *John Locke tablosu (Ressam: Godfrey Kneller, Ermitaj Müzesi, Saint Petersburg-Rusya)*

Liberalizmin etkisiyle gelişen özgür düşünce; eğitim, din, basın ve sanat alanında da kendini gösterdi. Bu sayede ulus egemenliğine dayanan yönetimler ortaya çıkmaya başladı.

Kapitalizm: Temel amacı sürekli ve yüksek kâr elde etmek, bireylere ekonomide serbest girişim hakları kazandırmak, özel sektörü güçlendirerek devletin üretime katkısını asgari seviyeye düşürmek olarak değerlendirilebilir.

Özellikle Sanayi İnkılabı sonrasında ivme kazanan kapitalizmde sermayedarlar, sahip oldukları üretim araçlarının sürekliliğini sağlamak için ham madde ve iş gücüne ihtiyaç duydular. Bu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sömürgecilik faaliyetlerine hız verdiler. Afrika ve Amerika kıtalarında sömürge imparatorlukları kurdular. Ancak kapitalist sistem zamanla toplumda gelir dağılımında eşitsizliklere neden oldu. Bu sistem içerisinde sömürüldüklerini düşünen işçi sınıfı kapitalizme karşı tepki göstermeye başladı.

Sosyalizm: Temel amacı, ortak mülkiyete dayalı bir toplum idealine ulaşmaktır. Kapitalizme bir tepki olarak XIX. yüzyılda, sermaye sahipleriyle işçiler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. İlk yıllarda, fabrikasyon üretimin yaygınlaşması karşısında iş olanaklarını yitiren zanaatkârların çıkarlarının savunuculuğunu yapan sosyalizm, zamanla büyüyen sanayiye bağlı olarak sayıları çoğalan işçi sınıfının ideolojisi olmuştur.

Sosyalizm, toplumsal alanda özellikle işçi sınıfına birtakım kazanımlar getirdi. Örneğin Sanayi İnkılabı sonrasında başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya gibi ülkelerde işçilere sendika kurma hakkı tanındı. Sosyalizmin toplumsal alandaki en büyük etkisi ise I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusya'da görüldü. Lenin (1870-1924) önderliğinde gerçekleşen "Bolşevik Devrimi" sonucu Çarlık Rusya yıkıldı.

Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı, Avrupa'da bazı ideolojilerin ortaya çıkmasının yanında 1830 ve 1848 İhtilallerinin çıkmasına da ortam hazırladı.

■ 1830 İhtilali

1815 Viyana Kongresi'nden sonra Metternich sisteminin uygulanmasıyla Fransız İhtilali'nin ortaya çıkarmış olduğu milliyetçilik, eşitlik gibi kavramların önüne büyük ölçüde geçildi. Avrupa'da monarşileri güçlendirmeye yönelik adımlar atıldı. Bu durum Fransa'da etkisini gösterdi. Napolyon'dan sonra tahta geçen krallar özgürlükleri kısıtlamaya, basına sansür uygulamaya hatta daha da ileriye giderek monarşik düzeni yeniden kurmaya yöneldiler. Ancak bu gelişmeler başta basın mensupları ve burjuvalar olmak üzere Fransa'da özgürlükçü düşünceleri savunanları rahatsız etti. Halkın da desteği ile krala karşı başkaldırı başladı.

1830 İhtilali diye adlandırılan bu olay sonrasında liberal fikirleri ile tanınan Louis Philippe (Lui Filip) önderliğinde yeni bir anayasa hazırlandı. Özgürlükçü düşünceleri savunan liberal akım güçlendi. Başta Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde meşruti düzene geçilerek halk, kral ile birlikte yönetime ortak oldu. 1830 İhtilali'nin getirdiği akımlar sayesinde Belçika ve İsviçre bağımsızlığını kazandı. İngiltere ve Fransa'da işçi sınıfı, ekonomik ve siyasal yaşamda birtakım kazanımlar elde etti.

■ 1848 İhtilali

Sanayi İnkılabı sonucu ortaya çıkan işçi sınıfı ticaretin burjuvanın tekelinde gelişmesi ve sömürgeciliğe dönüşmesi ile birlikte her geçen gün büyük bir yük altına giriyordu. Siyasi, ekonomik ve sosyal hakların çoğundan yoksun olan işçiler, ülkedeki vergi yükünü taşıyor ve günlük on beş saatlik çalışma yükü altında eziliyordu. Louis Philippe ise işçilerin bu sorunlarını görmezden geliyor, işçilerin olası bir greve gitmelerini önlemek amacıyla onlara baskı ve şiddet uyguluyordu. Bu durum karşısında işçiler krala karşı birleşerek sendikalar ve dernekler oluşturmaya başladılar. Neticede bu gelişmeler 1848 İhtilali'nin fitilini ateşledi. Özgürlük yanlısı liberallerle işçi sınıfının haklarını savunanlar güç birliği yaparak ayaklanma başlattılar *(Görsel 3.12)*. Kral, ayaklanmaları şiddet yoluyla bastırmak istedi ancak başarılı olamadı ve ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Fransa'da geçici bir hükûmet kuruldu. Bu hükûmet yeni bir anayasa hazırlayarak cumhuriyet yönetimine geçildiğini ilan etti.

1848 İhtilali sonucunda sendikal hareketler yaygınlaştı. İşçi sınıfı grev, sosyal güvence gibi kazanımlar elde etti. Mutlakiyetler büyük ölçüde sona erdi. Birçok Avrupa ülkesinde hazırlanan anayasalarla kralların yetkileri kısıtlandı.

Görsel 3.12: *1848 İhtilali'ni tasvir eden tablo [Ressam: Felix Henri (Feliks Henri), Carnavalet Müzesi-Paris]*

3.1.4. Mutlakiyetçi Monarşilerin Anayasal Monarşilere Dönüşmesi

Anayasacılık, devletin temel fonksiyonlarının, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ilgili yasalar tarafından belirtilmesi ve ilgili kurumların da bu yasal çerçeve içinde hareket etmesi gerektiğini ileri süren görüştür. Anayasal sistem ilk kez İngiltere'de Magna Carta'nın (Magna Karta) ilanı ile (1215) doğmuş ve zamanla gelişmiştir. Aydınlanma düşüncesi ilkelerine dayanan ilk modern ve yazılı anayasa 3 Mayıs 1791 tarihli Polonya Anayasası'dır *(Görsel 3.13)*.

Bilgi

Mutlakiyetçi monarşi: Yasama ve yürütme kuvvetlerinin hükümdarda toplandığı bir hükûmet sistemidir. Bu sistemde devlet içinde tek ve en büyük otorite hükümdardır.

Anayasal monarşi (Meşrutiyet): Hükümdarın mutlak yetkilerinin bir bölümünü anayasal kurumlara ve meclise devrettiği yönetim biçimidir.

Fransız İhtilali neticesinde kralın yetkileri anayasayla sınırlandırılarak bu yetkiler meclisle paylaşıldı. Bu gelişmeler mutlakiyetçi monarşilerin anayasal monarşilere dönüşmesine neden oldu. Sanayi İnkılabı sonrasında ise Avrupa'da işçi sınıfı ve burjuva, anayasal düzeni kral karşısında güç kazanmak için bir araç olarak gördüler. Ekonomik yönden güçlenen burjuva sınıfı, zamanla kralın yetkilerini sınırlandırarak siyasal alanda da güç arayışına başladı. Sonuçta işçi sınıfı ve burjuvanın iş birliği ile Fransa'da 1848 İhtilali meydana geldi. İhtilal sonrasında cumhuriyet ilan edilerek anayasal düzene geçildi. Bu gelişmeler sınıflı toplum yapısı yerine adil ve eşit düzene dayalı toplum yapısını beraberinde getirdi. Fransa'dan sonra Belçika, Hollanda, Danimarka ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde anayasal düzene geçildi. Bu sayede mutlak monarşilerin bir kısmı yıkıldı ya da yöneticilerin yetkilerine büyük ölçüde kısıtlamalar getirildi.

Görsel 3.13: *1791 Polonya Anayasası'nın kabulünü tasvir eden tablo [Ressam: Jan Matejko (Yan Matayko), Polonya Ulusal Müzesi)*

Değerlendiriniz

Anayasal düzene geçiş, toplumlara ne gibi kazanımlar sağlamış olabilir? Açıklayınız.

3.2. AVRUPA'NIN SÖMÜRGECİLİK FAALİYETLERİ

Hazırlık

Zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasına rağmen, Afrika kıtasının bir kısmının günümüzde açlık ve sefalet içerisinde yaşamalarının sebepleri neler olabilir? Açıklayınız.

Kökeni ilk çağlardaki kolonicilik faaliyetlerine dayanan sömürgecilik, büyük devletlerin gelişmemiş ülkeleri siyasi ve ekonomik yönden denetim altına almalarıdır. Başka bir deyişle bu ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarıdır.

Yorumlayınız

Sömürgecilik

İnsanlık tarihinde derin izler bırakan sömürgecilik, Batı uygarlığının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Rönesans Dönemi'yle ortaya çıkan Avrupalılık bilinci, özellikle sanayi devrinin başlamasıyla birlikte yeni coğrafyaların keşfine zemin hazırlar. Avrupa kıtasında birbirleriyle sürekli savaş hâlindeki devletler büyümek, zenginleşmek ve daha güçlü olmak için yeni kaynaklar bulmak amacıyla önce Amerika kıtası ile Uzak Doğu'ya yönelirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmeye başladığı dönemde ise yeni topraklar arayışında olan bu Avrupa devletleri Afrika ile ilgilenmeye başlarlar. Böylece Amerika, Hindistan ve Uzak Doğu'da olduğu gibi Afrika'nın pek çok yerinde büyük ekonomik çıkarların söz konusu olduğu bir paylaşım mücadelesi başlar. Sonuçta Avrupa ülkeleri Hindistan, Afrika ve Amerika halklarını medeniyetle tanıştırmanın karşılığını insan ticareti, altın, gümüş, elmas, petrol vb. olarak fazlasıyla almışlardır.

Genel ağdan alınmıştır.

Afrika'da sömürgecilik konulu bir karikatür (Türkçesi: Endişelenme Afrika, işimizi bitirdiğimizde gideceğiz.)

Avrupa'nın Afrika'ya yönelik sömürgecilik faaliyetleri nedeniyle milyonlarca Afrikalı sıkıntı çekmektedir.

Yukarıdaki metin, karikatür ve görselden hareketle sömürgeciliğin Afrika kıtasına etkileri hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Bu konu hakkındaki düşüncelerinizi aşağıya yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Avrupa'da Coğrafi Keşifler sonucunda sömürgecilik faaliyetleri hız kazandı. Sömürgecilikte İspanya ve Portekiz gibi ülkeler ön plana çıktı. Bu ülkeler dünyanın değişik bölgelerinde sömürge toprakları elde ettiler. Bu bölgelerdeki yerli insanları köle ticaretinde kullandılar. Keşfedilen yerlerin yer altı ve yer üstü kaynaklarını ellerine geçirip Avrupa'ya taşıdılar. Özellikle Amerika'da Aztek ve İnka imparatorluklarında yaşayan binlerce insanı katlettiler *(Görsel 3.14)*. Geriye kalanlar bölgeye gelen Avrupalıların taşıdığı salgın hastalıklar nedeniyle büyük oranda yok oldular. İşgal ettikleri Afrika'da ise yerli halkı köle olarak çalıştırılmak üzere Avrupa'ya ve Amerika'ya götürdüler *(Görsel 3.15)*. Bu insanları açlığa, sefalete hatta ölüme mahkûm ettiler.

Görsel 3.14: *İnka Hükümdarı Atahualpa (Atavalpa), dönüşü için muazzam bir fidye aldıktan sonra onu öldürten İspanyol Francisco Pizarro'nun (Fransisko Pisarro) önünde dua ederken (1533)*

Görsel 3.15: *Güney Amerika'da pamuk tarlalarında çalışan köleler (Renklendirilmiş ahşap oyma)*

XVII. yüzyıldan itibaren sömürgecilikte İngiltere ve kısmen Fransa ön plana çıktı. Özellikle İngilizler, İspanya ve Portekiz'in birçok sömürgesini kendi denetimlerine alarak üzerinde güneş batmayan imparatorluk unvanına eriştiler. Güneşin doğduğu ve battığı her bölgede sömürgeleri olan İngilizler ekonomik yönden oldukça güçlendiler. İngilizler bu faaliyetlerini XVIII ve XIX. yüzyıl boyunca devam ettirdiler. Başta Afrika olmak üzere Hindistan, Güney Asya, Orta Doğu ve Amerika kıtasında sömürge bölgeleri kurdular.

XIX. yüzyıldan itibaren Avrupalıların sömürgecilik faaliyetleri ivme kazandı. Bunda Sanayi İnkılabı'nın etkisi büyük oldu. Sanayi İnkılabı sonucu fabrikalaşmanın hızlandığı Avrupa'da ham madde ihtiyacı arttı. Bu durum İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinin, ham madde ihtiyaçlarını karşılamak için Güney Amerika, Afrika, Yakın Doğu, Uzak Doğu'da sömürgecilik faaliyetlerini daha da artırmalarına neden oldu. Bu bölgelerin tarım alanlarını ve madenlerini ihtiyaçları doğrultusunda işleten Avrupalılar, sömürgecilik faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla bu bölgelere liman ve demir yolları inşa ettiler. Bu faaliyetlerini yaparken yerli halkı köle olarak zorla çalıştırıp insan gücüne dayalı emeği bu şekilde karşıladılar.

Tartışınız

"Avrupalılar geldiklerinde onların elinde İncil, bizim elimizde ise topraklarımız vardı. Bize gözlerimizi kapatıp dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda baktık ki İncil bizde, topraklarımız ise onlardaydı."

Jomo Kenyatta (1894-1978), Kenya Kurucu Devlet Başkanı

Yukarıdaki sözden hareketle Avrupalı devletlerin Afrika'ya yönelik asimilasyon faaliyetlerini değerlendiriniz.

Sömürge bölgelerinden elde ettikleri pamuk, kauçuk, yün gibi tekstil ürünleri ile buğday, arpa gibi ham maddeleri mamule dönüştüren Avrupalılar, bu sefer mallarını pazarlamak için yeni sömürge bölgeleri arayışına girdiler. Bu durum Avrupa'nın güçlü devletleri arasında ciddi bir ekonomik rekabete yol açtı. Sömürgelerin paylaşılması konusunda zamanla çeşitli anlaşmazlıklar ortaya çıktı.

Diğer yandan Avrupa devletleri kendi aralarında yaptıkları antlaşmalarla sömürge bölgelerinin sınırlarını yeniden belirlediler. Örneğin Afrika kıtasını sömürgeleştiren Avrupa devletleri, âdeta cetvelle yeni sınırlar çizdiler *(Harita 3.1)*. Bunun yanında sömürgeleştirdikleri ülkeleri çeşitli ekonomik bölgelere ayırdılar. Nitekim XIX. yüzyılda Uzak Doğu'da oldukça geniş topraklara sahip olan Çin'i çeşitli ekonomik bölgelere ayırarak (maden, tarım ve sanayi bölgeleri gibi) kendi aralarında paylaştılar.

Harita 3.1: *Afrika kıtası*

Sömürgeciliğe dayalı merkantilist politikalar zamanla Avrupa'da sermaye birikimini de beraberinde getirdi. Bu durum İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin yatırımcılarını farklı bölgelerde yatırım yapmaya yöneltti. Örneğin XIX. yüzyılda birçok Avrupalı yatırımcı, sömürgeci mantıkla Osmanlı sınırları içerisinde yatırım yaptı. Hatta Osmanlı Hükûmeti'ne faiziyle borç para vererek sermaye birikimlerini farklı şekilde değerlendirdiler. Bu şekilde borçlandırdıkları ülkeler üzerinde siyasi ve ekonomik nüfuz kurdular.

Sanayi Devrimi'nin sağladığı teknik üstünlükle ham madde, iş gücü ve pazar ihtiyacını karşılayan Avrupa devletleri, sömürgeleştirdikleri bölgelerde kendi din ve kültürlerini yayma amacıyla asimilasyon faaliyetlerinde de bulundular. Özellikle Hristiyan misyonerler aracılığıyla bölge insanlarının dinlerini, dillerini ve kültürlerini yok ettiler. Örneğin Afrika'nın kuzeyinde ve iç bölgelerinde halka yönelik asimile politikası izleyen Fransızlar buradaki halkın dinini, dilini ve kültürünü zorla değiştirmeye çalıştılar. Özellikle Cezayir ve Tunus'ta 1.5 milyon civarında Müslümanı, hatta yakın dönemde (1994) Ruanda'da 800 bin masum vatandaşı katlettiler. Belçika Kralı II. Leopold (1805-1909) Dönemi'nde ise Afrika ülkesi Kongo'da uyguladığı insanlık dışı uygulamalar nedeniyle yaklaşık on milyon insan hayatını kaybetti. Yine 350 yıl Hollanda'nın sömürgesinde kalan Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesi sırasında, binlerce Endonezya vatandaşı Hollanda askerleri tarafından öldürüldü. İtalya da 1936'da Etiyopya, Somali, Eritre ve Kenya'da; 1912'de ise işgal ettiği Libya'da yüz binlerce masum vatandaşı katletti. XVI. yüzyıldan itibaren en büyük sömürge devleti hâline gelen İngiltere de Afrika, Amerika ve Hindistan'da birçok masum insanı katletti.

Etkinlik

Avrupalıların sömürgecilik faaliyetleri kapsamında yaptıkları katliamlar ve etkileri hakkında araştırma yaparak bir sunum hazırlayınız. Hazırladığınız sunumu sınıfta arkadaşlarınızla paylaşarak sömürgeciliğin sonuçlarını insani değerler açısından yorumlayınız.

3.3. OSMANLI ASKERÎ SİSTEMİNDE MODERNLEŞME ÇABALARI

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin askerî alanda ıslahat yapmasının sebepleri neler olabilir?

3.3.1. Avrupa'da Zorunlu Askerlik Sistemi ve Sonuçları

Fransız İhtilali sonrasında ivme kazanan millî devlet modeli, Avrupa'nın askerî, siyasi ve sosyoekonomik gelişimiyle yakından ilgilidir. Bu dönemde Avrupa'da kurulan millî devletlerin ortak özellikleri; merkezî ve anayasal bir devlet olmak, işlevsel bir parlamentoya sahip olmak, millî bir topluma dayanmak ve laik bir siyaset yürütmek olmuştur. Bu sistem içinde zorunlu eğitim, millî hazine, zorunlu askerlik gibi unsurlara da yer verilmiştir.

Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımı, Avrupa'da ulus devletlerin kurulmasında ve cumhuriyet rejimlerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynadı. Ulus-devlet anlayışı, aynı zamanda vatandaşlık ordusunu da meydana getirdi. Nitekim Fransa'da, cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra halkın vatanını savunması anlayışı ortaya çıktı. Bu anlayışa göre her birey, vatan savunmasından sorumludur ve gerektiğinde millet, ordu olarak görev yapmalıdır. Neticede 23 Ağustos 1793'te Millî Konvansiyon'da kabul edilen kanuna göre bütün vatandaşlar asker sayıldı. Kanunla, yaşları 18-25 arasında olan genç erkeklerden savaşmaları, evli erkeklerden nakliyata ve mühimmat teminine yardımcı olmaları, kadınlardan üniforma ve çadır dikmeleri, çocuklardan bez toplamaları, yaşlılardan ise meydanlarda toplanmaları isteniyordu. Bu uygulama Fransız İhtilal Savaşları boyunca geçerliliğini korudu ve Fransız ordusunun çok büyük bir sayıya ulaşmasını sağladı. Yeni sistem Fransa'dan sonra Avrupa geneline yayıldı. Neticede zorunlu askerlik esasına dayanan millî ordu, milletleşme sürecinin hem sonucu hem de önemli birer aracı oldu. Fransa'nın Napolyon önderliğinde *(Görsel 3.16)* elde ettiği askerî başarılarda millî ordunun payı oldukça büyük oldu.

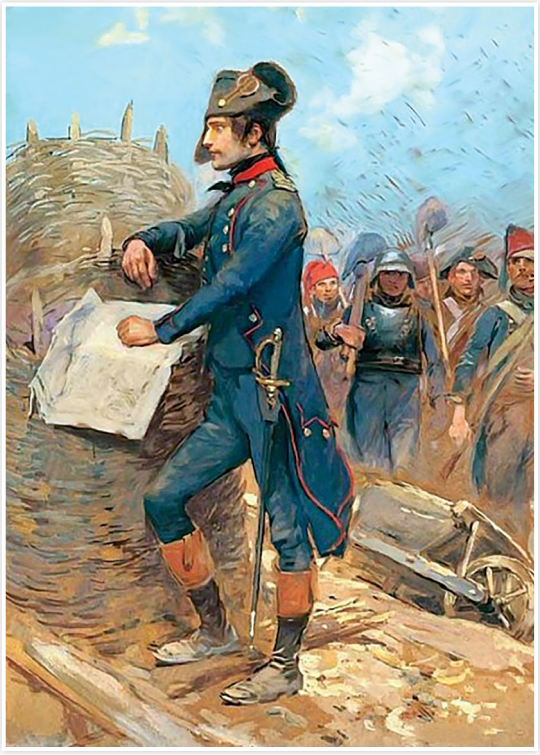

Görsel 3.16: *Napolyon'un Toulon Kuşatması tablosu [Ressam: Édouard Detaille (Edvard Dötay), Ordu Müzesi-Paris/Fransa]*

Yorumlayınız

Millî Ordu

Machiavelli'ye (1469-1527) göre güvende olmanın temel kaynağı güçlü bir savunmaya ve otoriter bir yönetime sahip olmaktır. Ayrıca devletin varlığını devam ettirmesinin yolu iyi kanunlara ve güçlü ordulara sahip olmaktan geçer. Fakat bir hükümdar güçlü ordulara sahip olmadan iyi kanunlara sahip olamaz... Millî ordunun önemini bu şekilde açıklayan Machiavelli, paralı askerlere karşı olumsuz tavrını ise şu ifadeyle ortaya koymuştur: "Bir prens, devletinin askerî gücünü paralı ordulara dayandırıyorsa hiçbir zaman güven içinde olamaz çünkü bu ordularda birlik ve beraberlik yoktur, bu ordular haşin ve disiplinsiz olurlar."

Fikret Birdişli, Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 1, S 31, s. 155-156

- Metne göre millî ordunun önemi hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

3.3.2. Osmanlı Devleti'nde Askerî Islahatlar

Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımının, kendi üniter yapısını bozmasını engellemek isteyen Osmanlı Devleti, birçok Avrupa devleti gibi zorunlu askerlik sisteminden yararlanma yoluna gitti. Bu doğrultuda XIX. yüzyıldan itibaren askerî alanda önemli ıslahatlar yaptı. Bu ıslahatlar ve sonuçları genel olarak şunlardır:

- **Nizam-ı Cedit Ordusunun Kurulması**

Osmanlı Devleti'nin XV-XVII. yüzyıllar arasında kazanmış olduğu parlak zaferlerin önemli unsurlarından biri Yeniçeri Ocağı idi. Ancak bu ordunun zaman içinde bozulması devlet adamlarını yeni arayışlara yöneltti. Son olarak Sultan III. Selim Dönemi'nde, 1787'de başlayan Rus ve Avusturya savaşlarında başta Yeniçeriler olmak üzere diğer askerî birliklerin zaafa uğradığı görüldü. Bu sebeplerden dolayı çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek, harp sanatını bilen talimli askerler yetiştirilmesi amaçlandı. Bu konuda ilk ciddi teşebbüs Nizam-ı Cedit ordusunun kurulması oldu *(Görsel 3.17)*.

Görsel 3.17: *Nizam-ı Cedit ordusunun resmi geçit törenini tasvir eden illüstrasyon*

Yeniçeri Ocağı'nın yetersiz olduğunu ve devletin başına sorunlar açtığını göz önünde bulunduran Sultan III. Selim 1792 yılında Nizam-ı Cedit adında yeni bir ordu kurulması için çalışma başlattı. Nizam-ı Cedit ordusu Fransız subaylar ve teknisyenlerin danışmanlığı ile oluşturuldu. Nizam-ı Cedit ordusunun yanında Humbaracı, Lağımcı ve Topçu Ocakları da ıslah edilmeye çalışıldı. Ancak olası isyanlarına karşı Yeniçeri Ocağı'na dokunulmadı. Çıkarılan kanunnamelerle, Nizam-ı Cedit ordusunun eğitim ve öğretiminin nasıl yapılacağı, er ve subayların hangi kurallara uyacağı ve bunlara ne kadar ücret verileceği belirlendi. Askerlerin eğitim ve barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla Üsküdar'da Selimiye Kışlası inşa edildi. Ordunun yapılandırılması, askerlerin eğitimi için başta Fransa olmak üzere Prusya ve İsveç'ten subay, mühendis ve teknik eleman getirildi. Nizam-ı Cedit ordusunun giderlerini karşılamak amacıyla İrad-ı Cedit Hazinesi kuruldu. Halkın bu orduya katılımı amacıyla vergi indirimi gibi teşvikler yapıldı.

Nizam-ı Cedit birliklerinin sayısı zamanla arttı. Bir süre sonra İstanbul dışında Rumeli ve Anadolu'da Nizam-ı Cedit birlikleri oluşturuldu. Nizam-ı Cedit ordusunun en büyük başarısı 1799 yılında Napolyon komutasındaki Fransız ordusunu Akka'da yenmek oldu. Bu başarıya karşın başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere yenilik taraftarı olmayan bazı çevreler Nizam-ı Cedit ordusuna tepki gösterdiler. Neticede Yeniçeriler, Kabakçı Mustafa önderliğinde İstanbul'da büyük bir ayaklanma başlattılar. Sultan III. Selim isyancılar tarafından öldürüldü (1807). Sultan III. Selim'in öldürülmesiyle bir döneme damgasını vuran Nizam-ı Cedit Dönemi sona erdi. İsyancılar İstanbul'daki Nizam-ı Cedit birliklerini dağıtarak kışlalarını da yıktılar.

Değerlendiriniz

Nizam-ı Cedit hangi engeller yüzünden amacına ulaşamamıştır? Açıklayınız.

- **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusunun Kurulması**

Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Nizam-ı Cedit ordusunun devamı niteliğinde olan "Sekban-ı Cedit" adıyla bir ordu kurdu. Ancak bu gelişmelerden rahatsız olan yeniçeriler ayaklanarak Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürdüler. Bu durum karşısında Sultan II. Mahmut, Sekban-ı Cedit Ocağı'nı kaldırmak zorunda kaldı. Ancak âyanların da daha fazla güçlenmesini önlemek amacıyla âyanlık sistemine de son verdi. Sekban-ı Cedit Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Sultan II. Mahmut modern usullerle eğitim gören "Eşkinci Ocağı"nı kurdu. Yeniçeriler bu ocağa da karşı çıkarak ayaklandılar.

Sultan II. Mahmut, yapılacak ıslahatların Yeniçeri Ocağı var olduğu sürece başarısız olacağını gördü. Devletin merkezî otoritesini güçlendirmek ve Avrupa ordularıyla rekabet edebilecek bir ordu oluşturmak amacıyla yeniçerilere karşı mücadeleye girişti. Bu doğrultuda halkın ve ilmiye sınıfının da desteğini aldı. Şeyhülislamdan fetva alıp yeniçeri kışlalarını topa tutarak bu ocağı kaldırdı (1826). Osmanlı tarihine bu olay "Vaka-i Hayriye" (Hayırlı olay) olarak geçti. Yeniçeri Ocağı'nın yerine "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" adıyla yeni bir ordu kuruldu *(Görsel 3.18)*. Bu orduya bir süre sonra "Asâkir-i Nizamiye" (düzenli ordu), 1843'ten itibaren de "Asâkir-i Nizamiye-i Şahane" denildi. Bu ordunun eğitimi için Avrupa'dan subaylar getirildi.

Değerlendiriniz

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamış olabilir? Açıklayınız.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun başına "serasker" unvanıyla eski yeniçeri ağalarından Ağa Hüseyin Paşa getirildi. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, "tertip" adı verilen sekizer birlikten oluşturuldu.

Görsel 3.18: *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu tablosu [Ressam: François Dubois (Fransua Dubua), Dolmabahçe Sarayı Millî Saraylar Müzesi-İstanbul]*

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun esasları her ne kadar padişahın fermanı ile belirlenmişse de askere almada tam bir sistem yoktu. Maaş karşılığı on iki yıl askerlik yapılacaktı. Böylece Nizam-ı Cedit döneminde üç yıl olan askerlik süresi dört katına çıkarılmıştı. Bu süre askerlik yapacak kişileri evlilik dâhil sivil hayattan uzun süre uzak tutacaktı. Askerlikten ayrılmak isteyenler için bir kural belirlenmemişti. Savaş hâli olmadığı dönemlerde her beş askerden biri memleketi yakınsa altı ay, uzaksa sekiz ay sıla izni alabiliyordu.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna Avrupa tarzında modern usullerle eğitim yaptırıldı. Askerlerin kıyafetleri de dâhil tüm teçhizatı yenilendi. Ordunun giderlerini karşılamak amacıyla ayrı bir bütçe oluşturulurken kıyafet ihtiyacını karşılamak amacıyla İstanbul'da Feshane ve Debbağhane gibi imalathaneler kuruldu. Askerî talim ve yürüyüşlerin belirli bir nizam çerçevesinde yapılması amacıyla "Mızıka-i Hümâyun" kuruldu *(Görsel 3.19)*. Ordunun asker ihtiyacı ise Müslüman ahalinin 15-25 yaş arası gönüllü gençlerinden karşılanmaya çalışıldı. Asgari hizmet süresi olarak da on iki yıl belirlendi. Bu süre sonunda isteyen askerlere emeklilik hakkı tanındı. Vilayetlerde ücretli asker ihtiyacını azaltmak için "redif" denilen askerî birlikler oluşturuldu (1834). Sultan II. Mahmut, askerî işleri belli bir düzende yürütmek amacıyla "Dâr-ı Şûra-yı Askerî" (Askerî Şûra) adlı yüksek bir danışma kurulu kurdu (1836).

Görsel 3.19: *Mızıka-i Hümâyun kartpostalı, 1886 (Askerî Müze-İstanbul)*

Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi konusundaki faaliyetlere Tanzimat Dönemi'nde de devam edildi. Nitekim 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda, "muhafaza-i vatan" ifadesine yer verildi. Bu ifade askerliğin Müslim-gayrimüslim tüm Osmanlı tebaasının sorumluluğunda olduğunu gösterdi. Bu durum aynı askerî alanda ulus-devlet modelinin temeli olarak görüldü. Böylece tüm ahalinin devletle olan bağı güçlendirilerek milliyetçilik akımının yaratmış olduğu olumsuzlukların önüne geçilmesi amaçlandı. Ancak gayrimüslimler bu uygulama ile cizye vergisinden muaf tutuldu.

1846 tarihli "Kura Kanunu" ile askere alma işlemlerine bir düzen getirildi. Bu uygulama ile askerlik süresi beş yıl oldu. Bölgenin ileri gelen yöneticilerinin nezareti altında nüfus sayımı yapılmış yerlerde yaşı 19-20 olan genç erkekler arasından askere alınacaklar kura çekilerek tespit edildi. Bu uygulama ile özel statüdeki bazı eyaletler dışında, Osmanlı halkının tamamı askerlik hizmetlerine dâhil edildi.

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nda da askerlikle ilgili konulara yer verildi. Ancak Tanzimat Fermanı'nın aksine gayrimüslim tebaa askerlik hizmetlerine dâhil edilmeyerek "nakdî bedel" uygulamasına gidildi. Bu uygulama ile askerlik yapmak istemeyen vatandaşlar devletin belirlediği ücreti ödeyerek askerlikten muaf oldular. Ancak uygulamada Müslüman tebaa, gayrimüslimlerden daha fazla ücrete tabi tutuldu.

Tartışınız

Nakdî bedel uygulamasının Osmanlı Devleti'ne olumlu ve olumsuz etkileri neler olabilir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, orduyu modernleştirmek ve Avrupa orduları ile rekabet edebilecek duruma getirmek amacıyla önemli çalışmalar yapıldı. Daha önce farklı Avrupa ülkeleri örnek alınarak yapılmış olan teşkilatlanma planları ve taktik uygulamalar terk edildi. Bunların yerine Alman askerî modeline geçildi. Bu doğrultuda Almanya'dan birçok askerî uzman getirildi. Askerî okullardaki Alman öğretmen sayısı artırıldı. Osmanlı "Erkân-ı Umumiye Reisliği"nin ikinci başkanlığına Alman Von Der Goltz Paşa *(Görsel 3.20)* getirildi. Goltz Paşa'nın gayretleri ile Harp Akademileri bünyesinde birçok yetenekli subay toplandı. Piyade, topçu ve süvari birlikleri ıslah edildi.

Görsel 3.20: *Von der Goltz Paşa (Fon der Golts)*

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, İttihat ve Terakki Cemiyetinin ordunun modernleştirilmesi ve zorunlu askerlik sistemine yönelik çalışmalarına devam edildi. 12 Mayıs 1914'te "Mükellefiyet-i Askerîye Kanun-u Muvakkatı" adıyla geçici bir askere alma kanunu çıkarıldı. Bu kanunla ülkede zorunlu askerlik başladı. Kanunun birinci maddesine göre Osmanlı hanedanının üyeleri dışında kalan tüm tebaa için askerlik hizmeti zorunlu kılındı. Yaşları 18 ile 45 yaş arasındaki her erkek zorunlu askerliğe tabi oldu. Askerlik süresi, görev yapılan birliklere göre değişiyordu. Bu uygulama ile I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda askerlik yapanların sayısı çok büyük rakamlara ulaştı.

Etkinlik

Aşağıda verilen soruların cevaplarını ilgili yerlere yazınız.

1. Nizam-ı Cedit ordusunun kaldırılmasında hangi faktörler etkili olmuştur?

.....

.....

2. Sultan II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının sebepleri nelerdir?

.....

.....

3. Osmanlı Devleti'nin zorunlu askerlik uygulamasına geçmek istemesinin sebepleri nelerdir?

.....

.....

3.4. XIX. YÜZYILDA OSMANLI SOSYAL HAYATINDAKİ GELİŞMELER

Hazırlık

Sanayi İnkılabı, Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatı nasıl etkilemiş olabilir?

3.4.1. Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve Haberleşme Alanındaki Gelişmeler

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi sonucu Avrupalı devletler, gelişen sanayilerine altyapı sağlamak, ürettikleri ürünlerini pazarlamak, merkeziyetçi yapılarını güçlendirmek amacıyla özellikle demir yolu ulaşımına büyük önem verdiler. Avrupa'da ilk demir yolu 1830'da İngiltere'de hizmete girdi. Kısa sürede Batı Avrupa'da yayıldı. Demir yolu hatları zamanla genişletilerek iç bölgelerdeki şehirler ve limanlar arasında bağlantı kuruldu. Bu gelişmeler Avrupa'nın ekonomik ve sosyal hayatına büyük canlılık getirdi.

XIX. yüzyılda Avrupa'da ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler Osmanlı Devleti'ni de etkiledi. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde şehirler hızlı bir değişime sahne oldu. Batı ile ticari ve kültürel ilişkilerin gelişmesi sonucunda yabancı sermayenin Osmanlı şehirlerine girmesi, kentlerdeki değişimde önemli rol oynadı. İstanbul, İzmir, Selânik gibi büyük şehirlerde bankalar, tren istasyonları, postaneler ve dış ülke temsilcilikleri kuruldu. Ülke genelinde demir yolu ulaşımına büyük önem verildi. Osmanlı Devleti böylece hem merkezî otoritesini güçlendirmeyi hem de ekonomik ve sosyal alanda gelişmeyi amaçladı. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde demir yolu ulaşımının gelişimi şu şekilde oldu:

1851 — Kahire ve İskenderiye arasında ilk demir yolu hattının inşasına başlandı.

1856 — İzmir-Aydın Demir Yolu hattının inşasına başlandı.

1856 — Avrupa kıtasındaki ilk Osmanlı demir yolu (Cenova-Köstence arasında) açıldı.

1872 — Demir Yolları İdaresi kuruldu.

1889 — İstanbul-Bağdat Demir Yolu hattının inşasına başlandı.

1889 — Yafa-Kudüs Demir Yolu hattının inşasına başlandı.

1889 — Selânik-Manastır Demir Yolu hattının inşasına başlandı.

1890 — Beyrut-Şam Demir Yolu hattının inşasına başlandı.

1892 — Selânik-İstanbul Demir Yolu hattının inşasına başlandı.

1900 — Şam-Medine-Mekke (Hicaz) Demir Yolu hattının inşasına başlandı.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti ile Almanya arasında belirgin bir yakınlaşma görüldü. Bu yakınlaşmada Almanya, İngiltere'nin sömürgeleri ile olan bağlantısını kesmeyi amaçladı. Bu amacı gerçekleştirmek için Berlin-Bağdat Demir Yolu Projesi yürürlüğe kondu. Bu projeye göre Berlin'den başlayarak Boğazları geçen ve Bağdat'a kadar uzanan (3B Projesi) bir demir yolu yapacaklardı. Böylece Almanlar Basra Körfezi'ne çıkacaklardı. Ancak Almanya'nın bu projesi İngiltere'yi endişelendirdi. İngiltere, Osmanlı-Almanya yakınlaşmasını engellemek istedi.

Bilgi

Sultan II. Abdülhamit'in Büyük Projesi Hicaz Demir Yolu

Sultan II. Abdülhamit

Demir Yolu Hattının Önemi

- Demir yolu hattı, Şam ve Ürdün'den geçerek, İslam'ın en önemli kutsal mekânlarını barındıran Hicaz bölgesindeki Medine'ye ulaşıyordu.
- 1900 yılında İstanbul'u Mekke, Medine ve Yemen'e bağlayan hattın çalışmalarına Şam'dan başlandı.
- 1908 yılında İstanbul'dan Şam'a, oradan Medine'ye ilk sefer yapıldı. Başlangıçta uzunluğu 1.464 kilometre olan hat, 1917 yılına gelindiğinde 1.750 kilometreye ulaştı.
- Tahmini maliyeti 4 milyon Osmanlı lirası olarak hesaplanan demir yolu, Sultan II. Abdülhamit'in öncülük ettiği bağış kampanyalarıyla yapıldı.

Demir Yolu Hattının Amaçları

- Bölgede İslami finans kaynaklarıyla hattın yanı sıra inşa edilen tesisler aracılığıyla ticaretin canlandırılması,
- Hacca gidiş süresini ve masraflarını azaltma,
- Müslümanlara güvenli seyahat imkânı sağlama ve uzun seyahatlerin getirdiği hastalıklara karşı Müslümanları koruma,
- Osmanlı Devleti vilayetlerini ve İslam'ın kutsal mekânlarını hilafetin başkenti İstanbul ile bağlayarak koruma altına alma.

XIX. yüzyılın en önemli teknolojik yeniliklerinden biri olarak kabul edilen telgraf, merkezî hükûmetlerin güçlendirilmeye çalışıldığı ve askerî ihtiyaçların belirleyici olduğu bir ortamda gelişti. Bu dönemde Avrupa'da ilk olarak düzenli posta hizmetleri kuruldu. Bu gelişmeyi 1844'te telgrafın icat edilmesi takip etti. Böylece Avrupalı devletler merkezî otoritenin güçlenmesi yönünde önemli bir aracı hayata geçirdiler. Birçok şehri haberleşme ağıyla birbirine bağladılar.

Avrupa'da haberleşme alanındaki gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nda da hızlı bir yayılma sürecine girdi. Osmanlı Devleti, telgrafı birbirinden uzakta olan vilayetler üzerinde bir denetim aracı olarak kullanarak merkezî otoritesini sağlamaya çalıştı. Telgraf ilk olarak 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında askerî, siyasi ve stratejik hususlar göz önüne alınarak imparatorluk genelinde tesis edilmeye başlandı *(Görsel 3.21)*. Telgraf hatlarının ilk kurulduğu yerlerden biri de stratejik açıdan önemli bir noktada olan Çanakkale oldu. Karadan ve deniz altından çekilen kablolar vasıtasıyla bölgenin; 1859'da İstanbul, 1865'te ise İzmir'le olan bağlantısı tamamlandı. Böylece birçok büyük merkez arasında iletişim sağlandı.

Bilgi

Telgrafın Osmanlı Devleti'nde etkili bir şekilde kullanılmaya başlaması Kırım Savaşı sırasında oldu. Osmanlı-Rus Savaşı şeklinde başlayan Kırım Savaşı'na kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa da dâhil oldu. Müttefik ordularının hükûmetleri ile olan iletişiminin acilen hızlandırılması gerekiyordu. Çünkü savaşın başlangıcında Kırım'dan Londra'ya en hızlı mesaj -iki günü gemi ile Kırım'dan Varna'ya ve diğer üç gün ise oradan Bükreş'e at ile olmak üzere- beş günde ulaşabiliyordu. Bu nedenle İngilizler, Şubat 1855'te Varna-Kırım arasında deniz altından ilk telgraf hattı yapımına başladılar. Newall and Company şirketi tarafından Black Sea adlı vapur ile çekilen hat 400 mil uzunluğundaydı.

Özhan Keskin, Ali Sönmez, Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Hattı Örneği, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S 25 s. 70

Değerlendiriniz

Telgrafın kullanımı Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamıştır? Belirtiniz.

Görsel 3.21: *XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde İstanbul-Edirne arasında telgraf iletişimine yönelik çalışmalardan bir görünüm*

3.4.2. Osmanlı Devleti'nde Eğitim Kurumlarını Modernleştirme Çabaları

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ile siyasi ve askerî rekabette başarılı olamadı. Bu amaçla Osmanlı padişahları ve diğer devlet adamları bu alanlardaki aksamaların sebeplerini araştırarak sorunların giderilmesi için çalıştılar. Özellikle askerlik ve eğitim alanlarında Avrupa'yı örnek alarak ıslahatlara başladılar. XVIII. yüzyılda Avrupa devletleriyle siyasi ve askerî rekabet çerçevesinde açılan eğitim kurumları şunlardır:

Hendesehane

Sultan I. Mahmut, Osmanlı ordusunun Avrupa ile rekabet edebilecek bir seviyeye gelmesi için çaba gösterdi. Bu doğrultuda Avrupa'dan, alanında başarılı uzmanlar getirildi. Bu girişimler arasında en önemlisi aslen Fransız olan Conte de Bonneval'in (Kont dö Boneval) ülkeye davet edilmesidir. İslamiyet'i kabul eden Bonneval, Humbaracı Ahmet Paşa unvanıyla öncelikle Humbaracı Ocağı'nı ıslah etti. Sonrasında Avrupa örnek alınarak teknik alanda askerî eğitim veren "Hendesehane" İstanbul'da kuruldu (1734). Okulda askerlik mesleğine yönelik dersler yanında, ağırlıklı olarak mühendislik alanına yönelik dersler de verildi. Ancak yeniçeri isyanları nedeniyle Hendesehane 1750 yılında kapatıldı.

XVIII. yüzyılda Humbaracı Ocağı Kışlası-İstanbul

Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyun

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda donanmanın yetersiz olduğu görüldü. Kaptanıderya Hasan Paşa'nın tavsiyesi üzerine Avrupa ile rekabet edebilecek bir donanma oluşturmak amacıyla I. Abdülhamit Dönemi'nde Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyun açıldı (1775). Okulda ilk olarak Fransız subay Baron de Tott tarafından matematik ağırlıklı dersler verildi. Sonraki dönemlerde, eğitilmiş denizcilere olan ihtiyaçtan dolayı Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın öncülüğünde deniz mühendisliği, hendese ve coğrafya bilimlerine ağırlık verildi. Batı tarzında eğitim veren Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyun, aynı zamanda günümüz Deniz Harp Okulunun temelini oluşturdu.

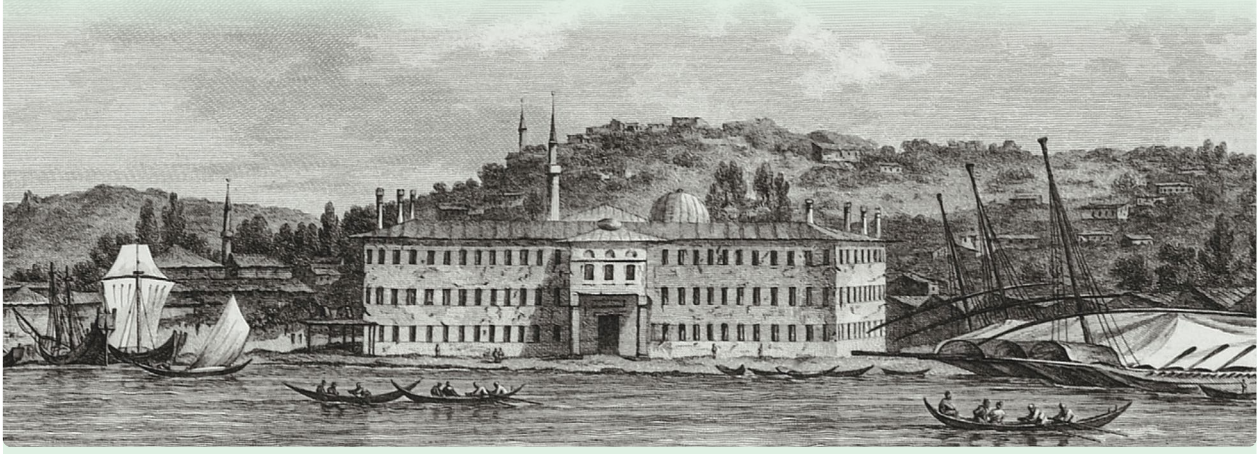

XVIII. yüzyılda Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyun Kışlası-İstanbul

Mühendishâne-i Berr-i Hümâyun

Mühedishane-i Berr-i Hümayun Sultan III. Selim Dönemi'nde, Nizam-ı Cedit ordusuna destek amacıyla açılan mesleki ve teknik bir okuldur. Kara mühendishanesi niteliği taşır. Viyana'da elçilik yapmış olan Ebubekir Ratib Efendi'nin gözlemleri doğrultusunda, Avrupa eğitim sistemi örnek alınarak kuruldu (1795). Okulda Avrupa'dan getirilen birçok uzman görev aldı. Eğitim müfredatında ağırlıklı olarak matematik, coğrafya, arazi ölçümü, harita çıkarma, lağımcılık ve müstahkem binalar inşası, isabetli ve seri top atıcılığı gibi konular yer aldı. Mühendishâne-i Berr-i Hümâyun, Topçu ve İstihkâm Okulu ile Harbiye Mektebinin (Kara Harp Okulu) temelini oluşturdu.

XIX. yüzyılda Mühendishâne-i Berr-i Hümâyunda eğitim gören askerî öğrenciler

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında büyük değişiklikler ve gelişmeler yaşandı. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde eğitim çalışmaları ivme kazandı. Bu dönemde ilköğretimin basamağı sayılan sıbyan mektepleri, "Maarif-i Sıbyan Fermanı" ile eğitim erkek ve kız çocuklar için İstanbul'da zorunlu hâle getirildi. Böylece Osmanlı Devleti'nde zorunlu eğitim dönemi başlamış oldu. Ancak uygulamadan kesin bir sonuç elde edilemedi. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde;

- "Rüştiye" (ortaokul) ve "Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye" gibi orta dereceli okullar kuruldu.
- Modern tıp eğitiminin verilmesi amacıyla İstanbul'da "Mekteb-i Tıbbiye" adıyla askerî bir okul açıldı (1827). Okulun temel amacı, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun sağlık alanındaki ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik uzmanlar yetiştirmekti. Okulda Avrupa'da tıp alanında nam yapmış birçok hoca görev yaptı. Öğretim dili Fransızca olan okulda anatomi dersleri, modeller ve resimlerle yapılmıştır.
- Fransız eğitim sistemi örnek alınarak "Mekteb-i Harbiye" adıyla askerî bir okul açıldı (1834). Okulun temel amacı, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna modern askerî ve teknolojik bilgiye sahip subay yetiştirmekti. Bu okul öğrencilerinden bazıları eğitim amacıyla Paris, Londra, Viyana gibi şehirlere gönderildi. Okulda genel olarak geometri, matematik, cebir, astronomi, tarih, coğrafya, Fransızca ve askerlikle ilgili çeşitli dersler okutuldu.
- Osmanlı devlet bürokrasisi için nitelikli memur yetiştirmek amacıyla "Mekteb-i Maarif-i Adliyye" kuruldu.

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı eğitim sistemindeki aksaklıkları gidermek amacıyla önemli çalışmalar yapıldı. Bu dönemde genel olarak Batılı anlayıştaki eğitim kurumlarının açılması planlandı. Tanzimat Dönemi'nde açılan en önemli eğitim kurumlarından biri "Mekteb-i Mülkiye" oldu *(Görsel 3.22)*.

12 Şubat 1859'da eğitim faaliyetlerine başlayan Mekteb-i Mülkiye'ye genç ve yetenekli memurlar ile yaşları yirmi beş-otuz arasında olanlar sınavla alındı. Eğitim süresi iki yıl olan okulun mezunları genelde kaymakam, kaza ve mal müdürü olarak atandı. Okulda güzel yazı, kompozisyon, matematik, tarih, ekonomi, istatistik, coğrafya, yeni Osmanlı kanunları, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle yaptığı anlaşmalar ve devletler hukuku dersleri okutuldu.

Görsel 3.22: *XIX. yüzyılda Yıldız Sarayı bünyesinde yer alan Mekteb-i Mülkiye binası-İstanbul*

Okul, 1877 yılında Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" ismini aldı. 1879'a kadar okuldan mezun olan 162 öğrencinin tamamı Müslüman'dı. Bu tarihten itibaren gayrimüslim öğrenciler de okula kabul edildi. Mekteb-i Mülkiye I. Dünya Savaşı sırasında eğitim faaliyetlerine son verdi. 1936 yılında Atatürk'ün öncülüğünde Ankara'ya taşınan Mekteb-i Mülkiye, günümüzde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.

Islahat Fermanı'nın ilanından bir süre sonra bütün eğitim işleri "Maarif-i Umumiye Nezareti"ne bağlandı. 1869'da çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile eğitim sisteminde yapılacak faaliyetler için bir program yapıldı. Bu düzenlemelerde, okullarda okutulacak dersler ve ders kitapları, sınav sistemi, öğretmen yetiştirilmesi ve tayini, okulların denetimi gibi konulara yer verildi. Bu dönemde Sanat Mektepleri, Kondüktör Mektebi, Aşı Memurları Mektebi, Telgraf Memurları Mektebi, Rüsumat Memurları Mektebi, Dişçi Mektebi, Demir Yolu Memurları Mektebi ve Çırak Mektepleri gibi teknik ve mesleki konularda eğitim veren yeni okullar açıldı.

Etkinlik

XVIII ve XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde açılan bazı eğitim kurumlarının amaçlarını, verilen örnekteki gibi karşılarına yazınız.

Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun	*Denizcilik alanında askerî uzman yetiştirmek*
Mühendishane-i Berr-i Hümâyun	
Mekteb-i Tıbbiye	
Mekteb-i Harbiye	
Mekteb-i Mülkiye	

3.4.3. Osmanlı Devleti'nde Açılan Yabancı Okullar

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile ilişki kuran devletler kendi çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı topraklarında birçok okul açtılar. Oldukça geniş imkânlara sahip bu okullarda zamanla milliyetçilik fikirleri etkili oldu. Azınlıkların eğitim gördüğü yabancı okullarda Osmanlı aleyhine propagandalar yapıldı. Yine bu okullarda misyonerlik faaliyetleri yaygınlaştı. Zamanla devletin otorite boşluğundan faydalanan birçok ülke Osmanlı sınırları içerisinde, kiliselerin bünyesinde okullar açtılar. Bu dönemde Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi ülkeler açtıkları okullar sayesinde politik çıkarlarını korumaya çalıştılar. XX. yüzyıl başlarında ülkede 7.000'e yakın azınlık okulu ile 400'e yakın yabancı okul eğitim faaliyetlerinde bulunmaktaydı.

AZINLIK OKULLARI		YABANCI OKULLARI	
Millet	**Okul Sayısı**	**Millet**	**Okul Sayısı**
Rum	4.390	Amerikan	131
Ermeni	851	Fransız	127
Bulgar	693	İngiliz	60
Yahudi	331	Alman	22
Sırp	85	İtalyan	22
Ulah (Romanya)	63	Avusturya	11
Katolik Rum	60	Rus	7
Katolik	50	İran	4
Toplam	**6.523**	**Toplam**	384

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 103-105

***Tablo 4.1:** 1897'de Osmanlı Sınırları İçerisinde Azınlık ve Yabancılara Ait Okul Sayıları*

Azınlıklara ve yabancılara okullarda *(Görsel 3.23)* yapılan yıkıcı propagandalar özellikle gayrimüslim halk arasında milliyetçilik fikirlerinin yayılmasına neden oldu. Bulgar, Rum ve Ermeni isyanlarının çıkmasında bu okullar büyük rol oynadı. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırdı.

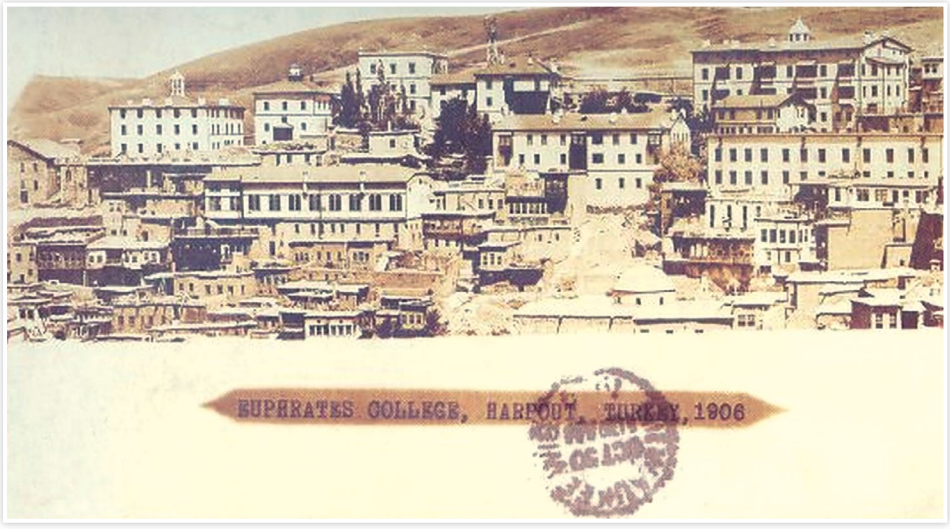

***Görsel 3.23:** XX. yüzyıl başlarında Harput Fırat Koleji*

3.4.4. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde Hizmet Veren Eğitim Kurumları

Sultan II. Abdülhamit'in yenileşme ve ilerleme ile ilgili en yaygın faaliyet alanlarından biri eğitimdir. Bu dönemde ekonomi dış borç yükü nedeniyle iflas sürecine gelmiş olsa da eğitim reformları aksatılmadan devam ettirildi. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesi ve dünyanın önde gelen ülkeleri nezdinde kendine iyi bir yer edinebilmesi amaçlandı. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'ndeki eğitim ve öğretim anlayışı merkeziyetçi temeller üzerinde şekillendi. Eğitim merkezleri sadece İstanbul'la sınırlı kalmadı ve tüm Osmanlı coğrafyasında eğitime yönelik hamleler yapıldı. Maarif Nezareti bünyesinde, ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin hemen her alanında okullar açıldı. Her öğretim derecesi için genel müdürlükler ve müfettişlikler oluşturuldu. Her vilayet merkezinde birer maarif müdürlüğü kuruldu. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde kurulan okulların çoğu günümüz eğitim kurumlarının temellerini oluşturdu.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde açılan bazı eğitim kurumları şunlardır:

• Ülke genelinde iptidai (ilkokul) mektepler, rüştiyeler (ortaokul) ve idadiler (lise) yaygınlaştırıldı. (Bu dönemde 5000 civarında iptidai açılırken rüştiyelerin sayısı 250'den 600'e, idadilerin sayısı ise 5'ten 104'e çıkarılmıştır.)

Bunlar dışında açılan yüksek okullar şunlardır:

1876 Menşe-i Muallim (Mekteb-i Harbiye'nin içerisinde)

1878 Mekteb-i Fünûn-u Maliye

1880 Mekteb-i Hukuk-u Şahane

1882 Sanayi-i Nefise Mektebi

1883 Hendese-i Mülkiye Mektebi (İstanbul Teknik Üniversitesinin temeli)

1883 Lisan Mektebi

1886 Tüccar Kaptan Mektepleri

1887 Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi

1887 Bağ ve Aşı Ameliyat (Uygulama) Mektebi

1889 Ziraat ve Baytar Mektebi *(Görsel 3.24)*

1892 Gümrük Memurları Mektebi

1998 Gülhane Tababet Tatbikatı Mektebi

1900 Darülfünunun yeniden açılması

Görsel 3.24: *Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebinde bulunan kimya dershanesi*

Değerlendiriniz

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde kurulan okullar, günümüzde hangi isimle ve amaçlar doğrultusunda eğitim vermektedir? Belirtiniz.

3.4.5. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde Sosyal Devlet Yapısının Geliştirilmesi

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, sosyal devlet anlayışı gereği halkın sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başta hastaneler olmak üzere pek çok sosyal yardım kurumu açıldı. Bu dönemde açılan hastane ve sosyal yardım kurumlarının bazıları şunlardır:

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde açılan hastanelerden birçoğunun kuruluş ve işletme masrafı devlet hazinesinden ya da Sultan'ın özel hazinesinden karşılandı. İlk olarak doksana yakın gureba (garipler) hastanesi hizmete girdi. Gureba hastanelerinin önceliği yoksul, kimsesiz, dul ve yetimlere ücretsiz sağlık hizmeti ve ilaç vermekti. Gureba hastaneleri Anadolu'nun dışında Orta Doğu ve Balkanlardaki birçok şehirde de açıldı.

1880 yılında yayımlanan "Hapishaneler ve Tevkifhaneler Nizamnamesi" ile her hapishaneye bir hastane ya da hasta odası kuruldu. Bunların dışında çocuklar için kurulan etfal ve Hamidiye hastaneleri, askerî hastaneler ve akıl hastaneleri Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nin sağlık hizmetleri içerisinde yer aldı.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde sosyal devlet anlayışı ile hizmet veren en önemli kurumlardan biri Darülaceze oldu. Darülaceze; engelli, yaşlı, kimsesiz, fakir, âciz, öksüz, yetim vatandaşların barınıp korunması ve tedavisi için kuruldu (1895). Sultan II. Abdülhamit, Darülacezenin kurulma aşamasında 10.000 altın bağışta bulundu. Buraya Müslümanlarla birlikte Hristiyan ve Yahudiler de kabul edildi. Darülaceze bünyesinde yetimhane, ilkokul, sağır, dilsiz ve âmâlar mektebi de hizmet verdi. Kimsesiz çocuklara meslek edindirmek amacıyla mesleki eğitim veren imalathaneler açıldı. Burada erkek ve kadınlar için ayrı ayrı hastaneler mevcuttu. Darülaceze, o dönemden kalan sosyal yardım kurumlarından biri olarak hâlen T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde hizmet vermeye devam etmektedir *(Görsel 3.25)*.

Görsel 3.25: *Darülaceze Başkanlığı logosu*

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde açılan diğer bir kurum da "Darülhayr-ı Âli"dir. Öncelikle şehit çocuklarının ve kimsesiz çocukların barınması, eğitilmesi ve bir zanaat öğrenmesi amacıyla Maarif Nezareti bünyesinde açıldı (1903) *(Görsel 3.26)*. Yine Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde korunmaya muhtaç çocukların bakımı amacıyla 1908 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruldu. Cemiyet, günümüzde T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yer alan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapsamında faaliyetlerine devam etmektedir.

Görsel 3.26: *Darülhayr-ı Âli öğrencileri*

Osmanlı Devleti'nde, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde yapılan en önemli uygulamalardan biri de tekaütlük yani emeklilik sistemidir. Emeklilik sistemi doğrultusunda ilk olarak 1866 yılında askerler için "Askerî Tekaüt Sandığı" kuruldu. Böylece ordu mensuplarının emekli olmaları veya vefatları durumunda eş ve çocuklarına bağlanacak maaşlar belli bir düzene sokulmaya çalışıldı. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde ise uygulamanın kapsamı genişletilerek tüm devlet memurlarına yönelik tekaüt sandıkları kuruldu. Ayrıca Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde sosyal devlet anlayışına uygun bir diğer gelişme de yoksullara aylık bağlanması oldu.

Osmanlı Devleti'nde başlatılan bu sosyal güvenlik uygulamaları günümüzde T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesindeki SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet vermeye devam etmektedir. Bu alanda hizmet veren bu kurumlardan bazıları şunlardır:

Emekli Sandığı: 2006 yılına kadar Maliye Bakanlığına bağlı olarak Türkiye'de emekli olan memurların sosyal güvencesini sağlamakla yükümlü kurum konumundaydı. Günümüzde Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde hizmet vermektedir.

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK): Sosyal Güvenlik Kurumuna devrolmadan önce Türkiye'nin en büyük sosyal güvenlik kuruluşuydu. Ülke nüfusunun yaklaşık %50'sine sigorta ve sağlık hizmeti sunmaktaydı. Günümüzde Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde hizmet vermektedir.

Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (Bağ-Kur): Kapsamına aldığı sigortalılarına sigorta kollarından olan malullük, yaşlılık, ölüm ve sağlık sigortası yardımı yapmakta, cenaze masrafları karşılığı toptan ödeme ve sosyal yardım zammı vermekteydi.

Bilgi

Bu kurumlar, 16 Mayıs 2006 tarihinde kabul edilen 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumuna devrolmuştur. Bu tarihten itibaren Bağ-Kur, SSK ve Emekli Sandığı tek çatı altında toplanmıştır.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: Ailenin bütünlüğünü korumak, parçalanmış ailelerin korunmaya, yardıma ve bakıma muhtaç fertleriyle çocuklarına her türlü maddi, manevi ve sosyal destek sağlamak, engelli ve bakıma muhtaç vatandaşlarımız ile şehit ve gazi yakınlarının sorunları ve istihdamına yönelik olarak 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı adı altında faaliyetlerine başlamıştır. Bakanlık ayrıca ihtiyaç sahibi birçok vatandaşımıza (eğitim ve sağlık yardımları, kömür yardımı, gıda yardımı, engelli aylığı, eşi vefat eden kadınlara yapılan yardımlar, barınma yardımı, doğum yardımı vb.) sosyal yardımlarda da bulunmaktadır.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'ndeki sosyal kurumlar ile günümüzdeki sosyal yardım kurumlarını değişim ve süreklilik açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

3.4.6. Millî ve Manevi Değerlerimiz

XIX. yüzyıldan itibaren ulus devletleşme ve endüstrileşme süreçleri Osmanlı sosyal hayatında birtakım değişmelere neden olsa da dil, aile yapısı ve bayrak gibi unsurlar önceki Türk ve İslam devletlerinde olduğu gibi varlığını koruyarak günümüze kadar geldi. Dolayısıyla dil, aile ve bayrak gibi unsurlar gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası Türk millî ve manevi değerleri içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Millî ve manevi değerlerimizden biri olan dil, toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki en önemli unsurlardan biridir. Dil sayesinde toplumlar tarih ve kültürlerine sahip çıkarak millî birlik ve beraberliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Dil, toplumsal birlikteliğimizin oluşmasındaki rolünün yanında geçmişle gelecek arasında köprü konumundadır. Tarih, diline sahip çıkmayan birçok milletin tarih sahnesinden silinmesine tanıklık etmiştir. Bu yüzden Türk devletleri, Türk dilinin korunmasına yönelik önemli çalışmalar yapmışlardır.

XIII. yüzyılda Türk dili, yabancı dillerin etkisine girmiş durumdaydı. Bu durum karşısında 13 Mayıs 1277'de Anadolu'daki Türk beylerinden Karamanoğlu Mehmet Bey, "Bugünden sonra hiç kimse divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşmayacaktır." diyerek *(Görsel 3.27)* Türk dilinin önemine vurgu yapmıştır. 13 Mayıs günü hâlen ülkemizde "Türk Dil Bayramı" olarak kutlanmaktadır.

Görsel 3.27: *Karamanoğlu Mehmet Bey Anıtı-Karaman*

Millî dil bilincine sahip olan Osmanlı Padişahı Sultan II. Murat da Türkçenin yozlaşmasına karşı bazı tedbirler almış, bu doğrultuda Türkçeye Arapça ve Farsçadan bazı tercümeler yaptırmıştır. Mütercimlerin tercüme ettikleri eserlerde sade ve anlaşılır dil kullanmalarını istemiştir.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de Türk dilinin korunmasına yönelik önemli çalışmalarda bulunmuştur. Türkçemizi yabancı dillerin etkisinden kurtarmayı ve dilimizin zenginliklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan Atatürk, bu doğrultuda 1932'de Türk Dil Kurumunun *(Görsel 3.28)* kurulmasına öncülük etti. Dil konusuyla ilgili görüşlerini "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin gelişmesinde başlıca etkendir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumayı bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır." sözleriyle dile getiren Atatürk, millî dilin toplumsal birlikteliğin oluşmasında ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir.

Görsel 3.28: *Türk Dil Kurumu logosu*

Tartışınız

Dilimizin korunması ve sonraki nesillere aktarılmasında bizlere düşen sorumlulukları değerlendiriniz.

Türk tarihinde siyasi ve sosyal alanlardaki yüzyıllar boyunca süren değişime rağmen önemi devam eden unsurlardan biri de aile olmuştur. Türklerde aile karşılıklı sevgi ve saygı esasına dayandırılmıştır. Türkler tarih boyunca aileye ve aile yapısının korunmasına önem vermiş, aileyi toplumun temeli olarak görmüşlerdir. Türkler, dünyanın dört bucağına dağılmalarına rağmen aile içindeki sevgi ve saygı sayesinde varlıklarını koruyabilmişlerdir. Türk aile yapısının bu durumu seyahatnamelere de konu olmuştur. Nitekim seyyah Marko Polo, "Ailede büyüklere karşı büyük saygı var. Küçükler anne babalarına hürmet ediyorlar. Ve hürmeti de isteyerek yerine getiriyorlar." sözleri ile Türk aile yapısının korunmasında etkili olan sevgi ve saygıya vurgu yapmıştır. Türk ailesinde tek eşli evlilik esas olduğundan çok eşli evlilik hiçbir zaman hoş görülmemiştir. Diğer yandan İslam dini de aile kurumuna oldukça önem vermiş, bu durum Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) hadislerinde yer almıştır. İslamiyet; anaya, babaya, kardeşe ve akrabalara saygı ve sevgi göstermenin yanında yardım etmeyi de öğütlemiştir.

Günümüzde toplumların gelişmesi, ilerlemesi, barış ve birlik içinde yaşaması, sağlıklı ailelerin varlığıyla mümkündür. Aile içi düzen bozukluğu toplumun gerilemesine yol açabilmekte, her türlü huzursuzluğu beraberinde getirmektedir. Devletimiz aileye büyük önem vermekte, aile yapısının korunması ve güçlendirilmesine yönelik önemli çalışmalarda bulunmaktadır.

Türk tarihinde yüzyıllarca varlığını koruyan unsurlardan biri de bayraktır. Türk milletinin tarihinde bayrakların özel bir anlamı ve içeriği bulunmaktadır. Türk töresinde vatan, millet ve bayrak sevgisine sık sık vurgu yapılmış, vatan ve bayrak bağımsızlık sembolü olarak görülmüştür. Türklere yurt olan her karış toprak, aziz şehitlerimizin bayrak sevgisi sayesinde ebedî yurt hâline gelmiştir. Bayrağın önemine, millî şairlerimizden Mithat Cemal Kuntay "Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır. / Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır." dizeleriyle vurgu yapmıştır.

Görsel 3.29: *Başkomutanlık Meydan Muharebesi panoramasından bir kesit (Ressam: Aydın Erkmen, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi-Ankara)*

Atalarımızın bize mirası olan Anadolu, I. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeci Batılı devletlerin işgaline uğradı. Türk milletinin bu durum karşısında başlattığı Millî Mücadele'nin temel odağını, istiklalin sembolü olan Türk bayrağı oluşturdu *(Görsel 3.29).* Türk milleti hep bir ağızdan, "Ey benim nazlı hilalim Ey, benim şanlı bayrağım! Senin yoluna kurban olayım." diyerek bu mücadelesini altın harflerle dünya tarihine yazdırdı. Yine bu dönemde Mehmet Akif Ersoy, kahraman Türk ordusuna hitaben kaleme aldığı İstiklâl Marşı'nda Hakk'a, bayrağa, bağımsızlığa, birlik ve beraberliğe duyduğu inancı, güveni aşağıdaki dizelerde şöyle dile getirdi:

"Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl! / Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl. / Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl; / Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet; / Hakkıdır; Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!"

3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A **Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.**

1. Düşkünler evi.

2. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde kurulan düzenli ordu.

3. Osmanlı Devleti'nde askerlik hizmeti yapmayan ahalinin ödediği bedel. Askerlik bedeli.

4. Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim.

5. Bireysel özgürlük üzerine kurulan bir siyasi felsefe veya dünya görüşü. Serbestlik.

6. Maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk, ulusalcılık.

7. Bir dini, özellikle Hristiyanlığı yaymakla görevli kimse.

8. Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik.

9. Belirli faaliyet ve işlemler sonucu yeni bir mal veya hizmet meydana getirme, istihsal, tüketim karşıtı.

10. Ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü, işleyim, uran, endüstri.

11. Bir insan topluluğunu ulusal, dinsel vb. sebeplerle yok etme.

12. Hükümdarın bütün siyasal kudreti elinde bulundurduğu yönetim biçimi.

13. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde vilayetlerde ücretli asker ihtiyacını azaltmak için kurulan askerî birliklere verilen genel ad.

14. İki merkez arasında, kararlaştırılmış işaretlerin yardımıyla yazılı haberlerin veya belgelerin iletimini sağlayan bir telekomünikasyon düzeni.

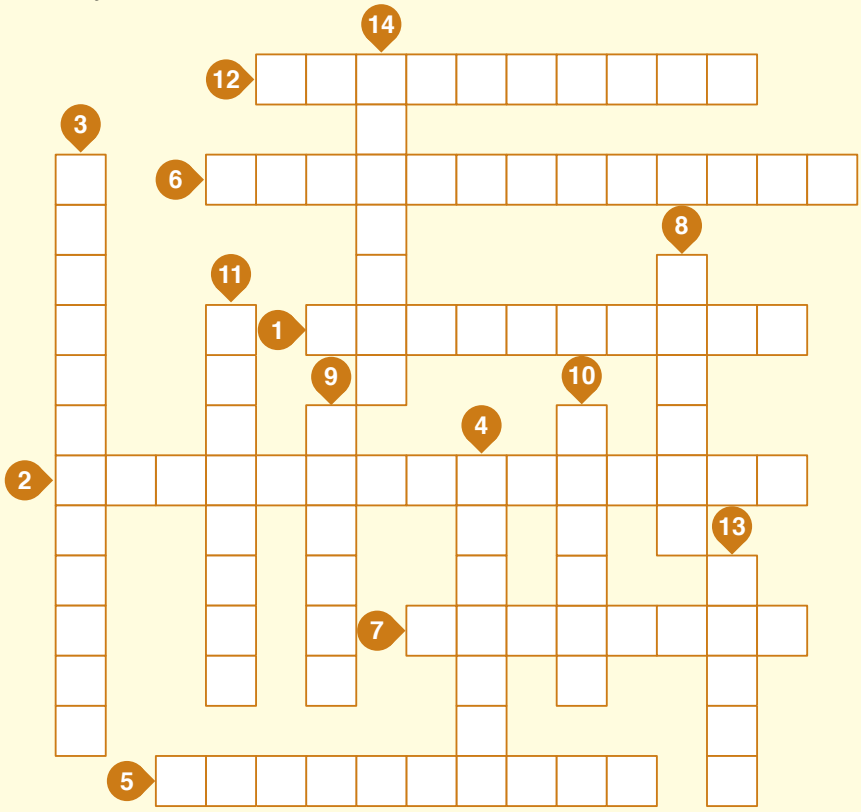

B **Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.**

1 ve 2. soruları aşağıdaki infografiğe göre cevaplayınız.

1. Bu infografikten hareketle,

I. Fransa genelde Afrika'nın kuzeyinde soykırım eylemlerinde bulunmuştur.

II. Fransa, birçok bölgede insanlık suçu işlemiştir.

III. Fransa devleti soykırım faaliyetlerine destek vermiştir

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

2. Fransa'nın sömürgecilik faaliyetleri ile ilgili olarak;

I. XVI. yüzyıldan itibaren yoğunluk kazanmıştır.

II. Afrika kıtası en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur.

III. Sömürgecilik faaliyetleri esnasında şiddet ve baskıya başvurmuştur

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

3. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yapılan aşağıdaki ıslahatlardan hangisinin merkezî otoriteyi güçlendirmeye yönelik olduğu söylenemez?

A) Tercüme odalarının kurulması

B) Telgraf iletişimine yönelik çalışmalar yapılması

C) Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması

D) Demir yolu ulaşımının yaygınlaştırılması

E) Eğitim ve sağlık alanında hizmet veren kurumların devlet kontrolüne alınması

4. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır.

Bu durumun;

I. Savaşlarda uğranan hezimetlerin sona ermesi,

II. Devşirmelerin yönetimdeki etkinliklerinin azalması,

III. Nizam-ı Cedit adıyla yeni bir ordunun kurulması,

IV. Merkezî otoritenin güçlenmesi yönünde önemli bir engelin ortadan kaldırılması

gelişmelerinden hangilerine ortam hazırladığı söylenebilir?

A) I ve II. B) I ve III. C) II ve IV. D) II, III ve IV. E) I, II, III ve IV.

5. Aşağıda verilen Osmanlı eğitim kurumlarından hangisi Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamamıştır?

A) Sanayi-i Nefise Mektebi

B) Ziraat ve Baytar Mektebi

C) Gülhane Tababet Tatbikatı Mektebi

D) Mekteb-i Mülkiye

E) Mekteb-i Hukuk-u Şahane

6.

Yukarıda görseli de verilen Nizam-ı Cedit ordusu ile ilgili,

I. Yeniçeri Ocağı'na alternatif olarak kurulmuştur.

II. Masrafları için özel bir hazine oluşturulmuştur.

III. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde faaliyet göstermiştir

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

7. **Aşağıda verilenlerden hangisi Sanayi İnkılabı sonrası ortaya çıkan endüstriyel üretim tarzı ile ilgili değildir?**

A) İş bölümünde geleneksel yöntemlerden yararlanılır.

B) Üretimde gelişmiş teknolojiler kullanılır.

C) Tarımsal faaliyetlerde bilimsel metotlar uygulanır.

D) Üretim fabrikalarda, satışlar iç ve dış pazarlarda yapılır.

E) Üretim fabrikalarda, seri hâlde ve yüksek miktarlarda yapılır.

8. Fransız İhtilali öncesi bazı aydınların düşüncesine göre, bir devlet kurulacak veya yenilenecekse bunu sağlamak için halk temsilcilerinden oluşan kurucu bir meclisin yasama, yürütme ve yargı yetkilerini de elinde bulundurması gerekiyordu.

Aydınların savunduğu bu düşünceler;

I. demokrasi,

II. hukukun üstünlüğü,

III. anayasal düzen

kavramlarından hangilerinin işlerlik kazanmasını sağlamıştır?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

9. Yanda verilen karikatürden hareketle;

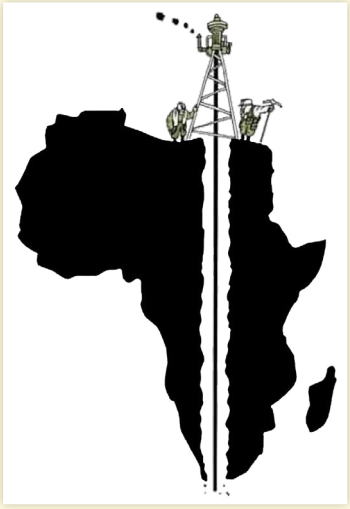

I. Sömürgeci devletler, Afrika'nın yer altı zenginliklerine yönelmişlerdir.

II. Sömürgecilik faaliyetlerinden Afrika Kıtası olumsuz etkilenmiştir.

III. Sömürgeci devletler insancıl yaklaşımlardan uzaktırlar

yargılarından hangilerine varılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III.

D) I ve III. E) I, II ve III.

10. Osmanlı padişahlarından Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde hayata geçirilen;

I. Darülaceze,

II. Yoksul aylığı,

III. Tekaütlük sistemi

kurum veya uygulamalarından hangilerinin günümüzde de varlığını sürdürdüğü söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

11. Fransız İhtilali ile Sanayi İnkılabı'nın Osmanlı Devleti'ne etkileri ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Sınırları içerisinde milliyetçi isyanlar çıkmıştır.

B) Ülke sınırları içerisinde din ve mezhep kavgaları yaygınlaşmıştır.

C) Avrupalı devletlerin, ülke topraklarına yönelik sömürgeci emelleri ivme kazanmıştır.

D) El tezgâhlarına dayalı sanayisi zamanla çökme noktasına gelmiştir.

E) Siyasi, askerî ve ekonomik sorunları artmıştır.

12. 1789'da Fransa'da başlayan ihtilal, kısa sürede dünya genelinde önemli etkilere yol açmıştır.

Buna göre Fransız İhtilali'nin;

I. Sosyal yapı,

II. Siyasal yapı,

III. Dinî yapı

alanlarından hangilerinde bir değişime yol açtığı savunulabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

13.

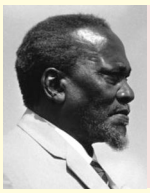

"Avrupalılar geldiklerinde onların elinde İncil, bizim elimizde ise topraklarımız vardı. Bize gözlerimizi kapatıp dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda baktık ki İncil bizde, topraklarımız ise onlardaydı."

Jomo Kenyatta

Kenya Kurucu Devlet Başkanı Jomo Kenyatta'nın yukarıdaki sözleri ile ilgili;

I. Kenya'nın zamanla sömürge durumuna düştüğü,

II. Kenya halkının kültür asimilasyonuna uğradığı,

III. Avrupalıların, sömürgecilik faaliyetlerinde dini araç olarak kullandığı

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) I ve II. E) I, II ve III.

14. Aşağıdakilerden hangisinin Sultan III. Selim Dönemi ile ilgili olduğu söylenemez?

A) Nizam-ı Cedit

B) Sekban-ı Cedit

C) Selimiye Kışlası

D) İrad-ı Cedit

E) Kabakçı Mustafa İsyanı

15. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldan itibaren demir yolu ağına ağırlık vermesinde;

I. Ulaşım imkânlarını geliştirmek,

II. Cepheye asker ve malzeme sevk edilmesini hızlandırmak,

III. Devlet otoritesini uzak bölgelere kadar ulaştırmak,

IV. Halkın demokratik isteklerine yardımcı olmak

amaçlarından hangilerinin etkili olduğu söylenebilir?

A) I ve II. B) II ve III. C) I, II ve III. D) II, III ve IV. E) I, II, III ve IV.

16. Aşağıda verilenlerden hangisi Fransız İhtilali sonrasında etkin hâle gelen milliyetçilik akımı neticesinde Osmanlı topraklarında çıkan isyanlar arasında gösterilemez?

A) Mısır İsyanı B) Yunan İsyanı

C) Sırp İsyanı D) Bulgar İsyanı

E) Karadağ İsyanı

C **Aşağıdaki soruları metin ve görselden hareketle cevaplayınız.**

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye

Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesinde büyük rol oynamış olan Yeniçeri Ocağı iki yüzyılı aşkın bir süre sorunsuz bir şekilde idare olundu. Yeniçeri Ocağı'na XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teşkilat düzeni ihlal edilerek dışarıdan esnaf ve köylüler asker olarak alınmaya başlandı. İşleri askerlik olan yeniçeriler bundan sonra askerî talim ve eğitim yerine kahvecilik, kayıkçılık, tellallık ve hamallık gibi işlerde çalışmaya başladılar. Öte yandan yeniçeri ağaları; ölmüş, firar etmiş yeniçerileri de görev yapıyor gibi göstererek devletten menfaat sağladılar. (…)

Bu bozulmayı gören padişah ve devlet adamları sorunu ortadan kaldırmak için tedbirler almak istedilerse de yeniçeri isyanlarıyla karşılaştılar. (…) Yeniçeriler sorunu 1826 yılına kadar devam etti ve ocağın artık iflah olmayacağı görülerek kaldırılmasına karar verildi. 15 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldı. Yerine "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye," adıyla Devlet-i Âliyye'nin sonuna kadar devam eden ilk eğitimli ordusu kuruldu. Her yönden Nizam-ı Cedit ordusuna benzeyen bu kalıcı ordu, günümüz modern Türk ordusunun nüvesi sayılabilir. Yeni ordunun giderleri için "Mansure Hazinesi" adıyla bir hazine kurulmuş, böylece devletin hazinesine yük olmaktan kaçınılmıştır.

Ahmet Yaramış, Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Kurulması, Türkler Ansiklopedisi, C 12, s. 697. (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

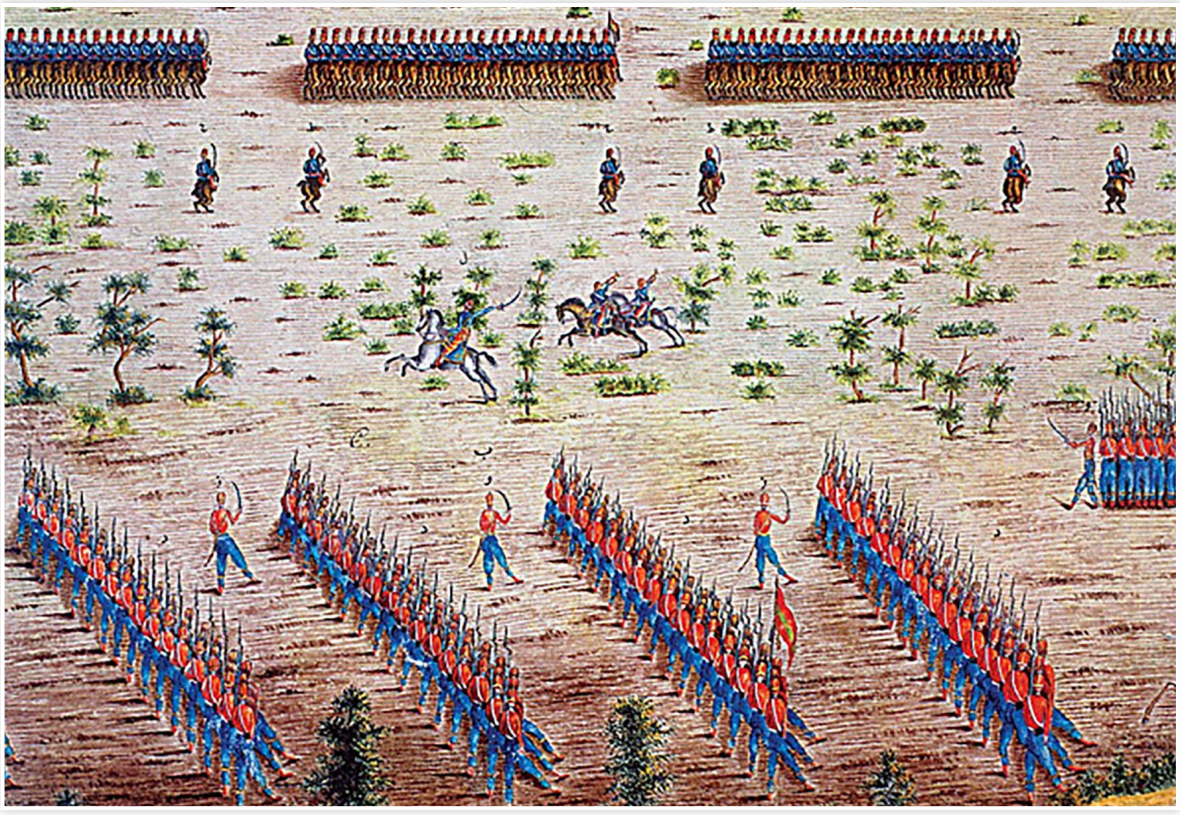

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'yi talim sırasında gösteren bir minyatür (TSMK, Hazine, nr. 2045)

1. Sultan II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının sebepleri nelerdir?
2. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun genel özellikleri ile ilgili neler söylebilirsiniz?

C **Aşağıda verilen ifadelerin başına ifade doğru ise** "D"**, yanlış ise** "Y" **yazınız.**

1. ( ) Osmanlı Devleti'nde ilk demir yolu hattı Kahire ve İskenderiye arasında inşa edilmiştir.
2. ( ) Osmanlı Devleti'nde tıp alanında eğitim veren Sanayi-i Nefise Mektebi, Sultan II. Mahmut Dönemi'nde açılmıştır.
3. ( ) Osmanlı Devleti'nde, kaymakam, kaza ve mal müdürü gibi üst düzey devlet memuru yetiştirmek amacıyla 1859'da Mekteb-i Mülkiye eğitim faaliyetlerine başlamıştır.
4. ( ) Osmanlı Devleti, ilk kez Sultan I. Mahmut Dönemi'nde Avrupa'yı örnek alarak askerî alanda ıslahat yapmıştır.
5. ( ) Osmanlı Devleti'nde, Sultan II. Mahmut Dönemi'nde zorunlu eğitimin temelleri atılmıştır.

D **Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.**

Manifaktür	Vaka-i Hayriye	tekaüt sandığı	Darülaceze	Mekteb-i Mülkiye
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye	Kabakçı Mustafa İsyanı	Mühendishane-i Bahr-i Hümayun		

1. Yeniçeri Ocağı ..... de denilen olay ile ortadan kaldırılmış, bu ocağın yerine .... adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.
2. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, devlet memurlarının emekli olmaları veya vefatları durumunda eş ve çocuklarına bağlanacak maaşların belli bir düzene sokulması amacıyla .... kurulmuştur.
3. Osmanlı Devleti'nde Avrupa tarzı eğitim veren .... aynı zamanda günümüz Deniz Harp Okulunun temelini oluşturmuştur.
4. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde açılan .....; engelli, yaşlı, kimsesiz, fakir, âciz, öksüz veya yetim vatandaşların barınıp korunması ve tedavisi için kurulmuştur.
5. XVI. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan, çok sayıda çalışanı bir araya toplayan, mekanik güç kaynakları ve büyük ölçüde el emeği kullanan üretim birimi ve üretimde bu yöntemin geçerli olduğu döneme ..... Dönem denmiştir.

E **Aşağıda verilen açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.**

1. Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne etkileri neler olmuştur?
2. Sultan II. Mahmut'un merkezî yönetimi güçlendirmek için yapmış olduğu faaliyetler nelerdir?
3. Osmanlı Devleti'nin ulaşım ve haberleşme gibi alanlarda çeşitli yatırımlar yapmasının sebepleri nelerdir?
4. Osmanlı Devleti'nde açılan azınlık okulları ile yabancı ve misyoner okulları hangi olumsuzluklara neden olmuştur?
5. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, sosyal devlet yapısının geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmalar nelerdir?

EBA İçerik

4. ÜNİTE

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DENGE STRATEJİSİ (1774-1914)

93 Harbi tablosu (Ressam: Nikolai Dmitriev, Askerî Tarih Müzesi-Rusya)

Ünitenin Konuları

4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE YÖNELİK STRATEJİK TEHDİTLER

4.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME FAALİYETLERİ

4.4. DARBELER VE OSMANLI SİYASİ HAYATINA DARBELERİN ETKİLERİ

Ünitenin Kazanımları

- 1774-1914 yılları arasındaki süreçte meydana gelen başlıca siyasi gelişmeleri tarih şeridi ve haritalar üzerinde gösterir.
- Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına yönelik iç ve dış tehditleri analiz eder.
- Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-ı Esasi'nin içeriklerini küresel ve yerel siyasi şartlar bağlamında değerlendirir.
- 1876-1913 arasında gerçekleştirilen darbelerin Osmanlı siyasi hayatı üzerindeki etkilerini değerlendirir.

Ünite Tanıtım Videosu

Kavramlar

- Kanun-ı Esasi
- Şark Meselesi
- Meşrutiyet
- Mecelle
- Ferman
- İttifak
- Fırka
- Darbe

4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

1 — Kırım'ın Rusya tarafından İlhakı — 1783

2 — Fransız İhtilali — 1789

3 — Yaş Antlaşması — 1792

Harita 4.1: *XVIII. yüzyıl sonlarından, XX. yüzyıl başlarına Avrupa ve Osmanlı Devleti*

15 — Kanun-i Esasi'nin ilanı — 1876

14 — Paris Antlaşması — 1856

13 — Islahat Fermanı — 1856

Sırp İsyanı
4
1804

Viyana Kongresi
5
1815

Rum İsyanı
6
1821

Edirne Antlaşması
7
1829

Hünkâr İskelesi Antlaşması
8
1833

Balta Limanı Antlaşması
9
1838

1853-1856
12
Kırım Savaşı

1841
11
Londra Boğazlar Sözleşmesi

1839
10
Tanzimat Fermanı

Osmanlı-Rus Savaşı	Berlin Antlaşması	Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulması	II. Meşrutiyet'in ilanı
16	17	18	19
1877-1878	1878	1881	1908

Harita 4.2: *XVIII. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl başlarına Avrupa ve Osmanlı Devleti*

Trablusgarp Savaşı
20
1911

I. Balkan Savaşı
21
1912

II. Balkan Savaşı
22
1913

4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE YÖNELİK STRATEJİK TEHDİTLER

Hazırlık

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına yönelik ne gibi tehditler söz konusu olabilir?

4.2.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Stratejik Rakipleri

FRANSA

Fransa'da, ihtilal sonrasında yaşanan sancılı dönemlerden sonra 1848 yılında cumhuriyet yönetimine geçildi. İçte siyasi otoriteyi sağlayan Fransa *(Harita 4.3),* sömürgecilik faaliyetlerine ara vermeden devam etti. Ancak sömürgecilik faaliyetlerinde İngiltere'nin gerisinde kaldı. Napolyon'un Mısır'ı işgali ile bozulan Osmanlı-Fransa ilişkileri bu dönemin başında yeniden düzeldi. Ama Fransa zaman zaman Rusya ile gizli antlaşmalar (1807 Tilsit Antlaşması gibi) yaparak Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulundu.

Harita 4.3: *XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'nın siyasi durumu*

İNGİLTERE

İngiltere XIX. yüzyılda da dünyanın en güçlü devleti konumundaydı. Dünyanın her yerinde sömürgeleri vardı. Milliyetçilik akımlarına destek veriyordu. Çünkü çok uluslu imparatorlukların parçalanması İngiltere'nin, sömürge bölgelerini daha da genişletmesine ortam hazırlayacaktı. İngiltere'nin dış politikası bu sömürge bölgelerini koruma üzerineydi. XIX. yüzyıl başlarında Rusya'nın yayılmacı politikası karşısında sömürge yollarının güvenliği açısından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunuyordu. Ancak dönemin sonlarına doğru Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini kurmaları ve sömürgecilik faaliyetlerine başlamaları İngilizleri endişelendirdi. İngilizler, özellikle Almanya'ya karşı ittifak arayışları içerisine girdi. İngilizler, Rusya'yı yanlarına çekebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçerek Rusya'yı Balkanlar üzerindeki emellerinde serbest bıraktılar.

AVUSTURYA

Avusturya XIX. yüzyıl başlarında eski gücünden oldukça uzak bir görünümdeydi. Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımı, çok uluslu yapısından dolayı bu ülkeyi de etkiledi. Diğer yandan Rusların Balkanlar üzerinde uyguladığı Panslavizm politikası ve dönemin sonlarına doğru siyasi birliğini tamamlayan Almanya'nın Pangermenizm politikaları Avusturya'yı iyice rahatsız etti.

RUSYA

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası XIX. yüzyılda da devam etti. Bundan dolayı yine Osmanlı Devleti ile sık sık savaştı. Bir yandan Boğazlara egemen olmak isteyen Rusya, diğer yandan Panslavizm politikası ile Balkanlarda da hâkimiyet kurmaya çalıştı. Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinde bulunan ulusları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttı. Rusların Boğazlara egemen olmak istemesine İngiltere ve Fransa şiddetle karşı çıktılar.

İTALYA

İtalya, 1870 yılında Piyemonte Krallığı etrafında siyasi birliğini tamamladı. Gelişen sanayisine ham madde ve pazar arayışına yönelerek sömürgeci bir politika izlemeye başladı. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki topraklarına göz dikti. Ancak aynı bölgede emelleri bulunan İngiltere ve Fransa ile siyasi sorunlar yaşadı.

ALMANYA

Almanya 1871 yılında Prusya Krallığı etrafında siyasi birliğini tamamladı. Bu nedenle sömürgecilik rekabetinde de geç kaldı. XIX. yüzyılda sömürge bölgelerinin büyük bir kısmının İngiltere'de olması, Almanları bu sömürge bölgelerini ele geçirmeye yöneltti. XIX. yüzyılın sonlarında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Almanya'ya yakınlık duymaya başladı. Bu durum, Almanya'nın da çıkarlarına uygundu. Almanya, İngiltere'nin Hindistan yolunu kesmek için çaba harcamaya başladı. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunur gibi görünerek kendisine ekonomik ve siyasi çıkar sağlamaya çalıştı.

Siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan büyük sıkıntılar içinde bulunan Osmanlı Devleti için XIX. yüzyıl oldukça sancılı bir dönemdi. Devlet, XVIII. yüzyılda büyük toprak kayıpları yaşamasına rağmen XIX. yüzyıl başlarında hâlâ oldukça geniş topraklara sahipti. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'ni bekleyen ciddi tehlikeler vardı. Bunlardan başlıcaları Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve Rusların Panslavizm politikasıydı. Diğer yandan Sanayi İnkılabı sonrasında ivme kazanan ham madde ve pazar rekabeti, Osmanlı Devleti'nin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olmak isteyen Avrupalı büyük devletlerin Şark Meselesi'ni gündeme getirmelerine neden olacaktı.

Emperyalist devletlerin yayılmacı politikaları karşısında varlığını korumak isteyen Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda askerî ve teknik alanlar başta olmak üzere birçok alanda ıslahatlar yaptı. Büyük devletlerin çıkar çatışmalarından yararlanarak denge siyaseti izledi. Bazen Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa bazen de İngiltere ve Fransa'ya karşı Rusya ile ittifak kurdu.

1789 Fransız İhtilali'nin neticesinde ortaya çıkan milliyetçilik akımı, çok uluslu olan ve monarşi ile yönetilen devletleri (Avusturya, Rusya, Prusya, İngiltere, Osmanlı Devleti gibi) olumsuz etkiledi. Diğer yandan 1804'te Fransa'da Napolyon imparator olunca Avrupa'da egemenlik alanını genişletmek istedi. Bu yüzden 1804 ile 1815 yılları arasında diğer Avrupa devletleri ile savaşlar yaptı. Bu savaşlar Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlandı. Fransız İhtilali sonrasında etkili olan milliyetçilik akımından etkilenmek istemeyen ve monarşik yapılarını koruma çabasında olan Avrupa devletleri, bu savaşların sonuçlarını değerlendirmek amacıyla 1815 yılında Viyana Kongresi düzenledi *(Görsel 4.1)*. Osmanlı Devleti'nin katılmadığı bu kongrede daha çok İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri etkili oldular.

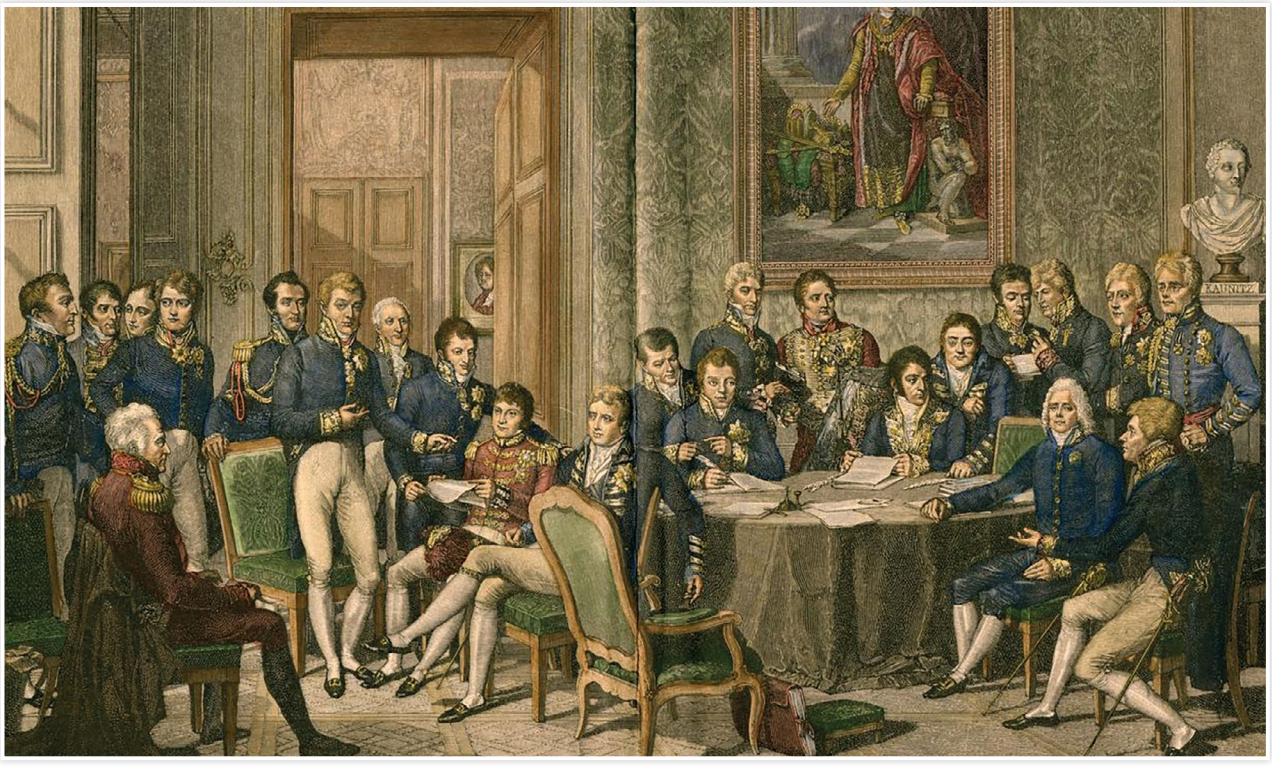

Görsel 4.1: *Viyana Kongresi, renkli gravür [Ressam: Jean-Baptiste Isabey (Jön Batist İzabe), Kaliforniya Üniversitesi Kütüphanesi-ABD]*

Kongre sonrasında Avrupa devletleri çıkarlarını korumak için bazı kararlar aldılar. İlk olarak Napolyon Savaşları nedeniyle bozulan Avrupa sınırlarını yeniden belirlediler. Ancak bu sınırlar çizilirken din, dil ve millet unsuru dikkate alınmadı. Bu yüzden Avrupa'da barış ve huzur ortamı sağlanamadı. İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya, kurdukları bu düzeni koruyabilmek için aralarında bazı anlaşmalar yaptılar. Viyana Kongresi'nden Yunan İsyanı ve Navarin Baskını'na kadar geçen bu döneme (1815-1827) Avrupa tarihinde "yeniden kurmak" anlamında "Restorasyon Devri" adı verildi.

Kongreye katılan dört devlet Avrupa'daki mevcut durumu devam ettirmeye ve Fransız İhtilali'nin etkilerinden kendilerini korumaya çalıştılar. Metternich (Meternik) sistemi denen bir politika oluşturdular. Meternik sistemine göre Avrupa'nın neresinde bir ayaklanma çıkarsa birlikte hareket edilecek ve Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik ayaklanmaları bastırılacaktı. Ancak Avrupa devletleri, milliyetçilik akımına karşı ortak karar almalarına rağmen Yunan İsyanı sırasında ikiyüzlü davranarak isyana destek verdiler.

Viyana Kongresi'nde ortaya çıkan diğer bir konu ise Şark Meselesi (Doğu Sorunu) oldu. Rusya, hasta adam dediği Osmanlı Devleti'nin bir an önce ortadan kaldırılmasından yanaydı. Ancak Avrupa devletlerinin Şark Meselesi'ne bakış açıları farklıydı. Bu devletlerin çoğu, Osmanlı Devleti'nin kendi gücüyle ayakta duracağına inanıyordu. Osmanlı Devleti'nin uygun olmayan bir zamanda yıkılması, kendi aralarında büyük çatışmalara yol açabilirdi. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savundular.

Şark Meselesi genel olarak XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarının paylaşılması anlamında kullanıldı.

XIX ve XX. yüzyılda, Osmanlı toprakları büyük Avrupa devletlerinin küresel güç mücadelelerinin yapıldığı bir alana dönüştü. Öncelikle Sanayi İnkılabı sonrası ortaya çıkan ham madde ve pazar rekabeti Afrika kıtasını cazip hâle getirdi. Bu yüzden Afrika kıtasına yönelen küresel güçler, Osmanlı Devleti'nin muhtemel dağılması durumunda Kuzey Afrika topraklarına göz diktiler. Bu doğrultuda Fransızlar; 1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u; İngilizler 1881'de Mısır'ı; İtalyanlar ise 1911'de Trablusgarp'ı işgal ettiler.

Yorumlayınız

Şark Meselesi

XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ni istila etmeye, iktisaden kullanmaya ve Hristiyan tebaayı ayaklandırmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması amacıyla Yakın Doğu ve Orta Doğu için yürütülen bu faaliyetler, kısaca "Şark Meselesi" olarak adlandırılmaktadır. (...) Fransa, İngiltere, Almanya-Avusturya ve Rusya gibi devletlerin gerek birbirlerine karşı üstünlük sağlamak gerekse Osmanlı topraklarını sömürmek veya Osmanlı Devleti'nden ticari-iktisadi çıkarlar elde etmek maksadıyla güttükleri Şark Meselesi'nde; özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Rusya'nın istila siyaseti ile diğer Batılı devletlerin istismar siyaseti etkili oldu. Şark Meselesi çerçevesinde Boğazlar ile Yakın ve Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaya çalışan Batılı devletler zaman zaman aralarında anlaşsalar da genellikle Rusya'nın Osmanlı topraklarından tek başına istifade etmesine mâni olmak maksadıyla Türklerle ittifak oluşturdular veya Türklere yardım ederek kendi çıkarlarını korumak istediler.

Mustafa Küçük, Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti, Osmanlı Ansiklopedisi, C 2, s. 51-57 (Kısaltılmıştır.)

Şark Meselesinin temel hedefi nedir? Açıklayınız.

4.2.2. Rum İsyanı ve Sonuçları

Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları haklara bakıldığında Rumlar, Osmanlı egemenliği altındaki diğer milletlere göre ayrıcalıklı bir yapıya sahiplerdi. Osmanlı devlet yönetiminde görev alabilmek için Müslüman olma zorunluluğu olmasına rağmen Rumlara divan tercümanlığı, Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları gibi siyasi görevler verilirdi. Ekonomik açıdan da son derece rahat bir konumda olan Rumlar genellikle deniz ticaretiyle uğraşır, zengin olanları ise çocuklarını Avrupa'da okutabilirlerdi. Dolayısıyla sahip oldukları haklara bakıldığında Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerini gerektirecek herhangi bir sorun görülmemekteydi. Ancak Fransızlar milliyetçilik düşüncesini dil, din ve ticaret hürriyetine sahip olan Rumlar arasında yaymaya başladılar. Diğer yandan Rum milliyetçilerinin kurduğu Etnik-i Eterya Cemiyetinin çalışmaları ve Rumların Megali İdea fikrini gerçekleştirmek istemeleri Osmanlı Devleti'ne yönelik isyanların başlamasında etkili oldu *(Görsel 4.2)*. Bazı Avrupalı devletler, Rumları eski Yunan uygarlığını yaratanların torunları olarak gördüler ve Rumları desteklediler. Rusya ise Balkanlarda etkin konuma gelmek ve sıcak denizlere inmek için Rumlara destek oldu.

Görsel 4.2: *Papaz Germanos'un Aya Lavra Manastırı'nda Yunan bayrağını kutsaması [Ressam: Teodoros Vryzakis (Teodoros Vırizakis), Atina Ulusal Galerisi-Yunanistan]*

Rum İsyanı ilk olarak 1820'de Eflak'ta başladı ancak isyan, Osmanlı Devleti tarafından kısa sürede bastırıldı. 1821'de Mora'da başlayan Rum İsyanı ise kısa sürede büyüdü. Avrupalılar Rum İsyanı'na büyük destek verdi. Bunda Rönesans'la birlikte eski Yunan uygarlığına yeniden ilgi duyan Avrupalı devletlerin, Rumlara "Helen çocukları" gözü ile bakmalarının payı büyüktü. Dolayısıyla Rumlar âdeta Avrupa'nın şımarık çocuğu hâline geldiler. Bu yüzden Rum İsyanı Avrupa'da büyük ilgi ile karşılandı. Rumlara yardım için Avrupa'dan Mora'ya birçok gönüllü geldi. İsyancılara İngiliz bankaları para, Ruslar ise silah yardımında bulundu.

Osmanlı Devleti'nde yeni kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yeri tam doldurulamamıştı. Bu nedenle Osmanlı kuvvetleri isyanı bastıramadı. Dönemin padişahı Sultan II. Mahmut, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa bu yardım karşılığında Sultan II. Mahmut'tan Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesini talep etti. Bu isteği kabul edilince Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı Mora'ya isyanı bastırmak için gönderdi. Mısır'dan gelen askerî yardım sayesinde Osmanlı Devleti, Rum İsyanı'nı bastırdı (1827).

Görsel 4.3: *Navarin Savaşı tablosu (Ressam: Vladimir Kosov, Askerî Tarih Müzesi-Rusya)*

Rum İsyanı'nın bastırılması üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya harekete geçtiler. Rumlara bağımsızlık verilmesini istediler. Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmedi. Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Rus donanması, Mora kıyılarına gelerek Navarin Limanı'nda bulunan Osmanlı ve Mısır donanmalarını yaktı (1827) *(Görsel 4.3)*. Aynı zamanda Ruslar, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Ruslar doğuda Erzurum, batıda ise Edirne'ye kadar ilerleyince zor durumda kalan Osmanlı Devleti barış istedi. 1829'da Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Edirne Antlaşması imzalandı.

Edirne Antlaşması'na göre;

- Yunanistan bağımsız oldu.
- Eflâk, Boğdan ve Sırbistan'a ayrıcalıklar verildi.
- Tuna Nehri ağzındaki adalar Rusya'ya bırakıldı.
- Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişi kabul edildi.
- Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödedi.

Değerlendiriniz

Edirne Antlaşması'nın sonuçlarını Osmanlı Devleti açısından değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan ilk azınlık Edirne Antlaşması ile Yunanistan oldu. 3 Şubat 1830'da Londra'da yapılan görüşmeler sonucu Yunanistan Krallığı resmen kuruldu. Bu durum diğer Balkan uluslarını cesaretlendirerek onların da isyan çıkarmalarına ortam hazırladı. Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra imzaladığı en ağır antlaşma oldu. Yunanistan'ın bağımsız olması ve Mora'nın elden çıkması ile Akdeniz'de dengeler değişti. Bu dengenin İngiltere lehine değiştiğini ileri süren Fransa, 1830'da Cezayir'i işgal etti. Böylece Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki önemli bölgelerinden birini kaybetti. Bu gelişme Avrupa devletleri arasında süregelen sömürgecilik rekabetinin artık Osmanlı topraklarına sıçradığının da göstergesi oldu.

4.2.3. Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)

Rusya, sıcak denizlere inmek ve Balkanlarda etkin hâle gelmek amacıyla Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu reformlar Avrupa devletleri ile yakın ilişkiler kurması ve ordusunu modernleştirmesi Rusya'yı rahatsız etmeye başladı. Bu reformlar, Rusya'nın tarihî politikalarına engel olabilirdi. Bu nedenle Rusya, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesine fırsat vermeden harekete geçti. Rus Çarı I. Nikola, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek için kutsal yerler konusunu gündeme getirdi. Kudüs ve Filistin gibi yerlerdeki Ortodoks kiliseleri için geniş haklar istedi. Osmanlı Devleti bunu iç meselesi sayarak reddetti.

Yorumlayınız

Kutsal Yerler Sorunu

Kudüs, Osmanlı hâkimiyetine girdiği 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar tarihinin en çalkantısız dönemlerinden birini yaşadı. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin düçar olduğu çöküş alametlerinin en belirgin yansımalarının görüldüğü coğrafya Kudüs'tü (…)

Kudüs'ün dinî konumu, 19. yüzyılda yaşanan uluslararası çıkar çatışmalarında bahane olarak kullanılmaya oldukça müsaitti. Özellikle Protestan İngiltere ve Katolik Fransa ile Avusturya gibi Batı Avrupa güçlerinin karşısında kendine bir rol biçmeye çalışan Rusya'nın Ortodoksluğu bir güç devşirme aracı olarak kullanması Kudüs'ü uluslararası çatışmaların görünür alanı hâline getirmişti. Literatüre "Kutsal Yerler Sorunu" olarak giren ve Kudüs'teki kutsal mekânlar üzerindeki hak iddialarına dayanan bu problem asıl itibarıyla Çar I. Nikola ile III. Napolyon arasındaki politik çatışmanın bir formu olarak gelişiyordu. Bu süreçte Kudüs'teki kutsal mekânlar büyük devletlerin birbirlerini ölçüp tarttığı, kamuoylarını ajite ettikleri mekânlara dönüşmüştü.

İbrahim Özcoşar, Osmanlı Kudüs'ünde Ecnebi Kilise Arazilerinin Vergiden Muafiyeti Meselesi, Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi, C 18, S 2, s. 16-20 (Kısaltılmıştır.)

• Rusya'nın kutsal yerler sorunu ile yakından ilgilenmesinin sebepleri neler olabilir? Belirtiniz.

Mescid-i Aksa, Kubbetü's-Sahra ve çevresi-Kudüs

Kutsal bölgelere yönelik reform talebinin reddedilmesi, Osmanlı Devleti'ni parçalamak için fırsat kollayan Rusya'yı harekete geçirdi. Ruslar, Eflâk ve Boğdan'ı işgal etti. Ömer Paşa komutasındaki Türk ordusu Silistre'de Rusları yenilgiye uğrattı. Ancak bu başarı kalıcı olmadı. Ruslar Tuna'yı geçerek Silistre'yi aldı. Savaş esnasında İngiliz ve Fransız gemileri İstanbul'a kadar geldi. Rusya bu duruma tepki göstererek ani bir baskınla Sinop'taki on iki parçalık Osmanlı donanmasını yaktı. Bu durum karşısında İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması yaparak Rusya'ya savaş ilan ettiler (1854). Diğer yandan Rusya'nın Balkanlara yerleşmesinden endişe duyan Avusturya da Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Rusya, Eflâk ve Boğdan'dan çekilmek zorunda kaldı. Yine İngiliz, Fransız ve Osmanlı kuvvetleri Kırım'a asker çıkardılar *(Harita 4.4)*. Bu sırada İtalya siyasi birliğini sağlamak için İngiltere ve Fransa'nın desteğine ihtiyaç duyan Piyemonte de savaşa katıldı ve Kırım'a asker gönderdi. Müttefik devletler Kırım'da Sivastopol şehrini ele geçirince Rusya barış istemek zorunda kaldı.

Harita 4.4: *Kırım Savaşı haritası (1853-1856)*

Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile Rusya'nın durumunu görüşmek ve barış şartlarını belirlemek amacıyla Paris Konferansı düzenlendi. Konferansa Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Piyemonte Hükûmeti ve Rusya katıldı. Konferans sonrasında Paris Antlaşması imzalandı (1856).

Paris Antlaşması'nın bazı esasları şunlardır:

- Osmanlı Devleti; Avrupa ülkesi sayılacak, Avrupa hukukundan yararlanacaktır. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, Avrupa devletlerinin garantisinde olacaktır.
- Karadeniz, tarafsız hâle getirilecek, sadece ticaret gemilerine açık tutulacak, Osmanlı Devleti ve Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmayacak ve tersane kuramayacaklardır.
- Eflâk ve Boğdan, özerk bir yönetime sahip olacaktır.
- Osmanlı Devleti'nin Paris Konferansı sırasında ilan ettiği Islahat Fermanı, Avrupa devletlerince dikkate alınacak ve Osmanlı iç işlerine karışılmayacaktır.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'nin Paris Antlaşması'na göre Avrupa hukukundan yararlanması ve toprak bütünlüğünün Avrupalı devletlerce garantiye alınmasını devletin egemenlik hakları açısından değerlendiriniz.

Paris Antlaşması ile İngiltere ve Fransa, Akdeniz'deki çıkarlarını korudular. Boğazların kapanması ile Akdeniz ticaretini ve sömürgelerini Rusya'ya karşı güvende tuttular. Ayrıca Avrupa devletleri Islahat Fermanı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya devam ettiler. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine bir süre engel oldular. Paris Antlaşması ile Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla kazandığı avantajları kaybetti. Toprak bütünlüğünün Avrupalı devletlerin garantisinde olması, Osmanlı Devleti'nin artık kendini koruyamayacak durumda olduğunu gösteriyordu. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de donanma bulunduramayacak olması Rusya ile birlikte yenik devlet muamelesi görmesine neden oldu.

4.2.4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da sömürgecilik faaliyetleri ivme kazandı. Bu yüzden 1856'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan Avrupa devletleri, 1871'den sonra bu siyasetlerini terk edip Şark Meselesi'ni kendi lehlerine çevirmeye çalıştılar. Bu durumdan faydalanmak isteyen Rusya da gerek Paris Antlaşması ile kaybettiği avantajları yeniden kazanmak gerekse Balkanlarda etkinliğini artırmak amacıyla Panslavizm propagandalarına hız verdi. Bunun sonucunda Balkanlarda birçok isyan çıktı. Avrupa devletleri bu isyanların yarattığı sonuçları görüşmek üzere İstanbul'da "Tersane Konferansı"nın toplanmasını kararlaştırdılar.

Osmanlı Devleti, konferans başladığında Kanun-i Esasi'yi top ateşleri eşliğinde ilan etti (23 Aralık1876). Hariciye Nâzırı Saffet Mehmet Esad Paşa, konferansa katılan delegelere, atılan topların Meşrutiyet idaresini ve bu idarenin Osmanlı ülkesindeki Müslüman ve Hristiyanların özgürlüklerinin güvencesi olduğunu, dolayısıyla konferansa gerek kalmadığını belirtti. Böylece Avrupa devletlerinin iç işlerine karışmasını engellemeyi ve Rusya'ya karşı kendisine destek olmalarını planladı. Ancak beklenen olmadı. Avrupalı devletler, meşrutiyetin ilanını dikkate almayarak İstanbul Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nden Sırbistan ve Karadağ'daki Türk askerlerinin çekilmesini, Bosna Hersek ve Bulgaristan'a özerklik verilmesini istediler. Osmanlı Devleti, egemenlik haklarını zedeleyen bu teklifleri reddetti. Bir süre sonra Avusturya, Almanya, İngiltere, Rusya ve İtalya'nın katıldığı Londra Konferansı düzenlendi. Osmanlı Devleti'nin katılmadığı bu konferansta Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını zedeleyen bir protokol hazırlandı. Ancak Osmanlı Devleti bu protokol kararlarını reddedince Rusya, Osmanlı Devleti'ne tekrar savaş açtı (1877) *(Görsel 4.4)*.

Ruslar, Balkanlar ve Kafkaslar üzerinden saldırıya geçtiler, doğudan ilerleyerek Erzurum'a ulaştılar. Aziziye Tabyaları'nı ele geçirdiler. Ancak Erzurum halkı -Nene Hatun'un da içerisinde yer aldığı- uyguladıkları savunma ile Rusları bozguna uğrattı. Balkanlarda ilerleyen Rus orduları ise Gazi Osman Paşa tarafından Plevne'de durduruldu. Ancak daha sonraki savaşlarda Ruslar, Plevne cephesini yararak İstanbul Yeşilköy'e kadar ilerlediler.

Görsel 4.4: *Doğubeyazıt Savunması tablosu (Ressam: Lev Lagorio, Askerî Tarih Müzesi-Rusya)*

Tanıyalım

GAZİ OSMAN PAŞA (1833-1900)

Osman Paşa, 1876 Osmanlı-Sırp Savaşı'nda Sırp ordusunu büyük bir bozguna uğrattıktan sonra kendisine Mecidiye Nişanı ile müşirlik rütbesi verildi. (...) Bu sırada Ruslar Osmanlı Devleti'ne savaş açınca Osman Paşa'ya Plevne'yi savunma görevi verildi. Sayı ve silah yönünden üstün Rus kuvvetlerini yenerek onları püskürttü. Daha sonra Ruslar, ona karşı 150.000 kişilik orduyla ve 800 topla yeniden saldırıya geçti. Osman Paşa Plevne'ye çekilmek zorunda kaldı. Emrinde 50.000 kişi ve 100 top vardı. Plevne'de dört buçuk ay kahramanca dayandı ve teslim olmayı reddetti. Bir yarma hareketi ile düşman çemberini kırmak isterken yaralandı ve esir düştü. Rus Çarı tarafından kendisine çifte kartal nişanı verilerek İstanbul'a gönderildi.

M. Metin Hülagü, Gazi Osman Paşa, İslam Ansiklopedisi, C 13, s. 464-465 (Kısaltılmıştır.)

PLEVNE MARŞI

Tuna Nehri akmam diyor,
Etrafımı yıkmam diyor.
Şanı büyük Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor.
...

Ruslar Tuna'yı atladı,
Karakolları yokladı.
Osman Paşa'nın kolunda
Beş bin top birden patladı.

Genel ağdan alınmıştır.

Diğer yandan İngiltere, savaş esnasında Rusya'ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçti. İngiltere'nin bu tutumunda Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlaşması etkili oldu. Bunun üzerine İngilizler kendileri ile sömürgecilik rekabeti içerisinde olan Almanya'ya karşı Rusya'yı kendi yanına almaya çalıştı. Ruslara Boğazların statüsünün bozulmaması ve Süveyş Kanalı'na dokunulmaması şartı ile savaşta tarafsız kalacağını taahhüt etti. İngiltere'den aradığı desteği bulamayan Osmanlı Devleti barış istedi. 1878'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalandı (3 Mart 1878).

Ayastefanos Antlaşması Avrupa devletlerini memnun etmedi. Özellikle İngiltere, Rusya'nın Büyük Bulgar Krallığı üzerinden Ege Denizi'ne inmesine karşı çıktı. Balkanlarda Slav olmayanların tehlikeye düştüğünü öne sürdü. Ama en çok Rusya'nın Ege Denizi ve Akdeniz'e inmesi hâlinde Boğazların ve Süveyş Kanalı'nın tehlikeye düşeceğinden endişelendi. Bunun üzerine İngiltere'nin öncülüğünde Avrupa devletleri Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesi için Berlin'de bir kongre toplanması amacıyla Rusya'ya baskı yaptılar. Bir ay süren kongre sonrasında Berlin Antlaşması imzalandı (1878).

Etkinlik

Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarının maddeleri ve haritadan (Harita 4.5, s. 145) hareketle sizden istenen çalışmaları yapınız.

Ayastefanos Antlaşması	Berlin Antlaşması
• Karadeniz'den Ege'ye kadar uzanan topraklarda Büyük Bulgar Krallığı kuruldu, Makedonya ve Doğu Rumeli bu krallığa bağlandı.	• Bulgaristan üçe ayrıldı (Asıl Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olarak kaldı. Makedonya ise ıslahat yapmak koşuluyla Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Doğu Rumeli özerk bir yapıya sahip oldu.).
• Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya bağımsızlık verildi.	• Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız oldu.
• Kars, Ardahan ve Batum (Elviye-i Selâse) ve Doğubeyazıt Rusya'ya bırakıldı.	• Kars, Ardahan ve Batum (Elviye-i Selâse) Rusya'ya, Doğubeyazıt Osmanlı Devleti'ne bırakıldı.

• Bosna Hersek'e özerklik verildi. • Girit'te ve doğuda (Ermenilerin bulunduğu bölgelerde ıslahat yapıldı (16. madde). • Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödedi.	• Bosna Hersek Osmanlı toprağı sayıldı. Ancak yönetimi geçici olarak Avusturya'ya bırakıldı *(Harita 4.5)*. • Doğu Anadolu'da Ermenilerin oturduğu yerlerde ıslahat yapılması kararlaştırıldı (61. madde). • Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş tazminatı ödemesi kabul edildi.

1. Yukarıdaki maddelere göre Ayastefanos ve Berlin Antlaşması'nın farklı yönleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

.....

2. Berlin Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları açısından değerlendiriniz.

.....

.....

.....

.....

.....

Harita 4.5: *Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı sınırları (1878)*

Berlin Antlaşması, Osmanlı tarihinin en ağır antlaşmalarından biri oldu. Devletin dağılma süreci hızlandı. Rusların Balkanlara yönelik politikaları büyük ölçüde başarıya ulaştı. Ruslar, işgal ettikleri Balkanlar ve Kafkaslardaki Türkleri katletmeye başladı. Bu yüzden Balkanlar ve özellikle de Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya büyük göçler yaşandı. Anadolu'da Türk nüfusu arttı. Nüfus artışı sonucu sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıktı. Bu göçler daha sonraki dönemlerde artarak devam etti. Berlin Antlaşması ile ilk kez Ermeni sorunu ortaya çıktı. Ruslar, Ermenilere ıslahat yaptırma bahanesi ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkını elde etti. Ermenilerin hamiliğini üstlenerek onları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başladı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu güç durumdan yararlanmak istedi. Berlin Konferansı'nda sömürgelerine giden yol üzerinde Akdeniz'de bulunan Kıbrıs'ın geçici olarak kendilerine bırakılması koşuluyla Osmanlı Devleti'ne yardım edeceğini söyledi. Neticede 4 Haziran 1878 tarihli İstanbul Sözleşmesi ile adanın yönetimi İngiltere'ye bırakıldı. İngiltere, 1882 yılında ise Mısır'da çıkan isyanları güvenliği açısından sakıncalı bulduğunu iddia ederek Mısır'ı da işgal etti. İngilizler böylece Akdeniz'deki güçler dengesini tamamen kendi lehlerine çevirerek sömürge yollarının denetimini ele geçirdi. Diğer yandan Fransa da 1881 yılında Tunus'u işgal etti. Fransızlar Tunus'u işgal etmekle Batı Akdeniz'de büyük bir denge unsuru hâline geldi. Afrika kıtasına yönelik sömürgecilik faaliyetlerini daha da artırdı.

4.2.5. Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev yapan Ermeniler, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin istimâlet politikası sayesinde dinî vecibelerini rahatça yerine getirmiş hatta kendi din adamlarını kendileri tayin etme imkânı elde etmişti. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde devlet yönetimiyle ilgili bir problemleri olmayan Ermeniler, devletin zaafa uğradığı XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa gibi emperyalist devletler, Şark Meselesi'ni hayata geçirmek amacıyla Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladılar. Bu doğrultuda ilk olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine; Berlin Antlaşması'nın ise 61. maddesine "Ermeniler için ıslahat yapılacaktır." ifadesini ilave ettiler. Böylece Ermenileri koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkını elde ettiler.

Rusya'nın Ermenilerle ilgili hedefi, Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni devleti kurdurarak bu devlet üzerinden Akdeniz'e, dolayısıyla da sıcak denizlere inmekti. Aynı şekilde İngiltere de bu bölgede kendi himayesinde bir Ermeni devleti kurulmasını istiyordu. İngiltere bu sayede Rusya'ya karşı tampon bölge oluşturarak Rusya'nın Akdeniz'e inmesini engellemeyi amaçlıyordu. İki devletin siyasi politikasından da anlaşılacağı gibi Ermeni meselesi, Ermenilerin değil; Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen Rusya ve İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda ortaya çıktı.

Emperyalist devletlerin desteği ile Ermeniler teşkilatlanmaya başladılar. Bu amaçla komite ve çeteler kurdular. Bunlar arasında en önemlileri, 1887'de Cenevre'de kurulan "Hınçak Partisi" ve 1890'da Tiflis'te kurulan "Taşnak Partisi" idi. İki cemiyetin de amacı Osmanlı toprakları içerisinde Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak ve ayaklanmalar çıkararak Avrupa devletlerini olayların içerisine çekmekti. Bu amaçlar doğrultusunda hareket eden Ermeni çeteleri *(Görsel 4.5)*, 1896'da Van'da isyan çıkardılar. Bu isyanı 26 Ağustos'ta İstanbul'daki Osmanlı Bankası saldırısı takip etti. 1904'te Sason İsyanı'nı çıkaran Ermeni komiteciler, 1905'te ise Sultan II. Abdülhamit'e suikast girişiminde bulundular. 1909'da da Adana ve çevresinde yol kesme, karakol basma, sivil insanları katletme gibi eylemlerde bulundular.

Görsel 4.5: *İsyancı bazı Ermeni çeteler*

I. Dünya Savaşı başladıktan bir süre sonra Ruslar, Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtarak ayaklandırdılar. Bazı Ermeni çeteleri ise cephe gerisindeki Müslümanları katlettiler. Ermeni çeteler, 1915 yılı içerisinde 15 Nisan'da Van'da, 17'sinde Sason'da, 18'inde Bitlis'te 20 Nisan'da Van'da yeniden isyan başlattılar.

Sason'da devlet memurları ve jandarmaları katlettiler. Ermenilerin Doğu Anadolu'daki isyanları ve katliamları üzerine Osmanlı Hükûmeti, bölge halkının güvenliğini sağlamak için harekete geçti. İlk olarak isyan eden Ermeniler için "Sevk ve İskân Kanunu"nu çıkardı (27 Mayıs 1915). Ardından da cepheye yakın bölgelerde yaşayan Ermenileri ülkenin daha güvenli yerleri olan Suriye ve Irak'ın kuzeyindeki bölgelere göç ettirdi.

Osmanlı Hükûmeti, bu göç hareketini gelişigüzel yaptırmadı. Devletin güvenlik güçleri nezdinde yapılan bu göçlerde halkın tüm iaşeleri karşılandı. Ancak bu göç esnasında bazı Ermeniler hastalık ve soğuk hava şartları nedeniyle vefat etti. Diğerleri ise belirlenen yerlere güvenli bir şekilde yerleştirildi. Savaşın sona ermesinden sonra isteyenlerin geri dönebilmesi için geri dönüş kararnamesi çıkarıldı. Dönenler için hukuki düzenlemeler yapıldı. Memleketlerine dönenlerin malları iade edildi, geri dönenlerin mallarının iadesiyle ilgili komisyonlar kuruldu. Dönenlerin yol masrafları karşılandı, bazı vergilerden de muaf tutuldular.

I. Dünya Savaşı sonrasında emperyalist devletler Anadolu'yu işgal ettiler. Kendileri ile iş birliği yapan Ermenilere Doğu Anadolu Bölgesi'nde bir devlet kurma sözü verdiler. İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan Ermeniler Kars, Iğdır, Sarıkamış, Kağızman ve Gümrü'yü işgal ettiler. Ancak Kâzım Karabekir Paşa öncülüğündeki Türk ordusu, Ermenileri bozguna uğratarak amaçlarına ulaşmalarına engel oldu. Merkezi Erivan'da bulunan Ermeni devleti, 2-3 Aralık 1920'de TBMM ile imzaladığı Gümrü Antlaşması ile işgal ettiği yerleri boşaltmak zorunda kaldı.

Yorumlayınız

Asılsız Ermeni İddiaları ve Tarihî Gerçekler

Bugün Ermeni soykırımı olarak Türkiye'yi suçlayan devletlerin tarihçileri, Osmanlı arşivinde yıllardır araştırma yapmaktadırlar. Bu araştırmalar kendi ülkelerinde yayımlanmış ve tarih bilimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu tür kitaplarda kullanılan Osmanlı arşiv malzemesi ilk elden kaynaklar olarak sunulmuştur. Bu arada ciddi Batılı tarih araştırmacılarının, özellikle siyasi ve hayati mülahazalar sebebiyle Ermeni sorununu araştırmak istemedikleri de dikkati çekmektedir. Öte yandan doğrudan Ermeniler için çalışan ve Ermeni katliamını araştıran Hilmar Kaiser (Hilmar Kayzer) ve Ara Sarafyan gibi araştırıcılara istedikleri izin verildiği gibi Osmanlı Devleti'ni Ermenileri soykırıma tabi tutmakla suçlayan bu araştırmacılardan birinciye altı bin, ikinciye ise üç bin sayfa civarında fotokopi de verilmiştir. Buna rağmen Osmanlı arşivlerinin açılmadığını iddia edenlerin aslında gerçek hedefleri ortaya çıkmaktadır. Bu hedef, soykırım iddiasıyla Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki Batı siyasetinin temeli diyebileceğimiz "Şark Meselesi"nin yeniden canlandırmasından başka bir şey değildir. Buna karşılık Amerika ve Batılı devlet tarihçilerinden kurulacak bir ortak komisyonun, Türk tarihçileriyle birlikte konuyu ilk Ermeni olaylarının çıktığı zamandan başlayarak tehcir sonrasına kadar birlikte araştırmaları gerekir. Bu araştırmada Ermenileri hangi devletlerin kışkırttıkları, cesaretlendirdikleri ve onlara silah yardımı yaptıklarından bir soykırımın olup olmadığına kadar araştırılması reddedilecektir. Hatta bu araştırmanın Osmanlı, Rus, Alman, Fransa, İngiltere ve Amerika arşivlerinde sürdürülmesi teklifi, zannediyorum ki Osmanlı Hükûmeti'nin 1919'da Batılı devletlerden talep ettiği ikişer tarafsız hukukçunun tehciri araştırması isteğinin reddedildiği gibi reddedilecektir. Eğer iddia edildiği gibi bir buçuk milyon insan katledilmiş olsaydı bunların toplu mezarlara gömülmesi gerekmez miydi? Bu toplu mezarlar nerelerde bulunmaktadır? Türklere ait toplu mezarlar ortaya çıkarken, Van şehrinin harap hâli bütün çıplaklığıyla ortada dururken neden Ermenilere ait bir toplu mezar bulunmamaktadır? Yoksa bu gibi iddialarla Fransa'nın Cezayir'de ve Adana'da, İngiltere'nin Hindistan ve Afrika'da, Amerika'nın Kızılderililere ve diğer yerli halklara, Almanların Yahudilere, Rusya'nın önce Yahudilere sonra da Türklere karşı uyguladıkları soykırımlar ve katliamlar unutturulmaya mı çalışılmaktadır?

Yusuf HALAÇOĞLU, Türkler Ansiklopedisi, C 13, s. 488-489

Asılsız Ermeni iddialarının ortaya çıkmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

4.2.6. Mısır Sorunu ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa

Mısır'ın uluslararası bir sorun hâline gelmesi 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali ile başladı. Fransız İhtilali'nden sonra yayılmacı bir politika izlemeye başlayan Fransızlar, kendilerine rakip olarak gördükleri İngilizlerin sömürgelerini ele geçirebilmek için harekete geçtiler. Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusu, 1798'de İskenderiye'ye çıktı ve Osmanlı kuvvetlerini yenerek Mısır'ı işgal etti. Dönemin padişahı III. Selim başarılı bir denge politikası izleyerek Fransa'nın rakiplerinden yararlandı. Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya ile antlaşma yapmak zorunda kaldı. Antlaşmadan bir süre sonra İngiliz donanması ani bir baskınla Ebukır denen yerde Fransız donanmasını batırdı. Donanması yok olan Napolyon, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak amacıyla Suriye üzerine yürüdü. Suriye'de Akka Kalesi önünde yapılan savaşta, Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Nizam-ı Cedit ordusu Napolyon'u ağır bir yenilgiye uğrattı. Fransa ile 1801'de El Ariş Antlaşması imzalanarak savaşa son verildi. 1802 yılında iki ülke arasında yapılan Paris Antlaşması ile Mısır yeniden Osmanlı idaresine girdi.

Görsel 4.6: *Kavalalı Mehmet Ali Paşa tablosu [Ressam: Auguste Couder (Ogüste Kude), Versay Sarayı-Fransa]*

1869 yılında Akdeniz ile Kızıldeniz, İngilizler tarafından Süveyş Kanalı ile birleştirildi. Süveyş Kanalı'nın açılması sonucunda Avrupa ile Asya kıtaları arasındaki ticaret yolu çok kısalmış oldu. Özellikle İngilizler bu kanal sayesinde Hindistan'daki sömürgelerine kısa yoldan ulaşma imkânı buldu. Bu durum Süveyş Kanalı'na en yakın konumda olan Mısır'ın stratejik önemini artırdı. Dolayısıyla sömürgeci ülkelerin Mısır'a ilgileri daha da yoğunlaştı. Bu yüzden Mısır bu dönemden sonra birçok ülkenin mücadelesine sahne oldu.

Mısır'ı Fransız işgalinden kurtarmak için 1799 yılında Kavala'dan gönderilen askerler arasında Kavalalı Mehmet Ali Paşa *(Görsel 4.6)* da yer almıştı. Mehmet Ali Paşa, Fransızların Mısır'dan çekilmesinden sonra, buradaki askerleri disiplin altına alarak onların komutanlığına yükseldi. 1805'te ise Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a vali olarak atandı. Bölgede birçok ıslahat yaptı. Güçlü bir ordu ve donanma kurdu ve zamanla Mısır'da büyük otorite hâline geldi.

Değerlendiriniz

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da büyük bir otorite hâline gelmesi Osmanlı Devleti'nde ne gibi olumsuzluklara neden olmuştur? Açıklayınız.

4.2.7. Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Sonuçları

1826 Rum İsyanı'nın bastırılmasında da etkili olan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nden kendisine söz verilen Mora valiliği yerine Adana ve Şam valiliklerini istedi. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın bu isteği, dönemin padişahı Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti. Oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye gönderdi (1831). Mısır kuvvetleri önce Suriye'de sonra da Konya'da Osmanlı ordularını yenerek Kütahya'ya kadar ilerlediler. Bu gelişmeler karşısında Sultan II. Mahmut Avrupalı devletlerden destek aramaya başladı. Ancak bu meseleyi Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak gören Avrupa devletleri gerekli desteği vermediler. Bunun üzerine Sultan II. Mahmut "Denize düşen yılana sarılır." diyerek Rusya'dan yardım istedi. Çar I. Nikola, Karadeniz donanmasını, 15 bin kişilik bir kuvvetle İstanbul'a gönderdi. Bu olay Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın koruyuculuğu altına girmesinden çekinen İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirdi. Bu devletler, baskı yaparak Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmasını sağladılar. Sultan II. Mahmut ile Mehmet Ali Paşa arasında Kütahya Antlaşması yapıldı (1833).

Kütahya Antlaşması'na göre

- Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Suriye valiliği verildi.
- İbrahim Paşa'ya Adana valiliği verildi.

Değerlendiriniz

Kütahya Antlaşması Osmanlı merkezî otoritesini nasıl etkilemiştir? Belirtiniz.

Sultan II. Mahmut, Avrupalıların zoruyla imzaladığı Kütahya Antlaşması'ndan memnun olmadı. Mehmet Ali Paşa'nın olası bir saldırısı durumunda İngiltere ve Fransa'ya da güvenmediğinden Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzaladı (1833).

Hünkâr İskelesi Antlaşması'na göre:

- Osmanlı Devleti bir saldırıya uğrarsa Rusya yardım edecekti.
- Rusya bir saldırıya uğrarsa Osmanlı Devleti Boğazları kapatacaktı.
- Antlaşma sekiz yıl geçerli olacaktı.

Hünkâr İskelesi Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Boğazlar *(Harita 4.6)* üzerindeki egemenlik haklarını tek başına kullandığı son antlaşma oldu. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti için bir çeşit himaye dönemi başladı. Rusya, Boğazlardan serbest geçiş hakkı elde etti. Karadeniz yoluyla sıcak denizlere inme fırsatı yakaladı. Bu durum Avrupalı devletleri endişelendirdi ve onların Boğazları yakından izlemelerine neden oldu. Böylece Boğazlar sorunu ortaya çıktı.

Harita 4.6: *İstanbul ve Çanakkale Boğazı*

Kütahya Antlaşması Mehmet Ali Paşa'yı memnun etmedi. Bir süre sonra antlaşmayı bozarak Osmanlı Devleti'ne saldırdı. Gaziantep'in Nizip ilçesinde yapılan "Nizip Savaşı"nda Osmanlı ordusunu yendi (1839). Mehmet Ali Paşa'nın yeniden Osmanlı Devleti'ne saldırması Avrupalı devletleri endişelendirdi. Çünkü Rusya, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu Hünkâr İskelesi Antlaşması'na istinaden Boğazlara girebilirdi.

Mısır İsyanı'nı önlemek için harekete geçen Avrupalı devletler İngiltere'nin önderliğinde Londra'da bir toplantı yaptı. Toplantıya İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya katıldı. Görüşmeler sonrasında Londra Antlaşması imzalandı (1840).

Londra Antlaşması'na göre;

• Mısır, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olacak ancak yönetimi Mehmet Ali Paşa ve oğullarına verilecekti.

• Mehmet Ali Paşa'nın elinde bulunan Suriye ve Adana, Osmanlı Devleti'ne geri verilecekti.

Londra Antlaşması sonucu Mısır İsyanı sona erdi. Mısır, fiilen Osmanlı Devleti'nde kaldıysa da yönetimi Mehmet Ali Paşa ve soyuna bırakıldı. Osmanlı Devleti'nin bir valisine dahi söz geçiremeyecek kadar zayıfladığı gözler önüne serildi. Mehmet Ali Paşa bölgede otorite hâline geldi.

Değerlendiriniz

Londra Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

1841 yılında Hünkâr İskelesi Antlaşması sona erdi. Osmanlı Devleti'nin yeniden Rusya ile bir anlaşma yapmasından çekinen Avrupalı devletler, Boğazlar sorununu görüşmek üzere yeniden Londra'da toplandılar. Konferansa Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya ve Rusya katıldı. Konferans sonunda Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı (1841).

Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre:

• Boğazlar Osmanlı Devleti egemenliğinde kalacaktı.

• Boğazlar tüm savaş gemilerine kapalı olacaktı.

Londra Antlaşması ve Londra Boğazlar Sözleşmesi Osmanlı Devleti'nin ne kadar güçsüz olduğunu gösterdi. Devlet, Boğazlar üzerindeki egemenliğini kaybetti. Boğazlar uluslararası sorun hâline geldi. Rusya, Osmanlı üzerindeki himaye hakkını kaybetmekle beraber Karadeniz'deki güvenliğini sağladı. Yapılan antlaşmalar en çok İngilizlerin çıkarlarını korudu. İngilizler, bir süre sonra gerek Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engellemek gerekse Afrika'daki sömürgeleri ile Hint deniz yolunu korumak amacıyla 1798 yılında Mısır'ı işgal etti.

Değerlendiriniz

Londra Boğazlar Sözleşmesi hangi devletin çıkarlarını korumaya yönelik yapılmıştır? Belirtiniz.

Etkinlik

Aşağıdaki kavram haritasında verilen örnekten hareketle Boğazların uluslararası sorun hâline gelmesindeki faktörleri yazınız.

4.2.8. 1768-1914 Yılları Arası Osmanlı-Rus Rekabeti ve Sonuçları

16. yüzyıldan itibaren gittikçe güçlenen Rusya; Karadeniz'e inerek Boğazlarda hâkimiyet kurmayı, bu sayede sıcak denizlere inmeyi ve Panslavizm'le Balkanlarda egemen güç olmayı hedefleyen bir politika gütmüştür. Bu tarihî politikası önündeki en büyük engel Osmanlı Devleti olduğu için Rusya, Osmanlı Devleti'yle sürekli bir mücadele içine girmiştir. 1768-1914 arasındaki dönemde de Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki rekabet devam etmiştir.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları ve Küçük Kaynarca Antlaşması

Rus ticaret gemileri Karadeniz ve Akdeniz'de serbestçe dolaşma hakkını elde ederken Rusya aynı zamanda İstanbul'da elçi bulundurabilecekti. Ayrıca Rusya, kapitülasyonlardan yararlandığı gibi, Osmanlı yönetimindeki Ortodoksların haklarını da koruyabilecekti.

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşları ve Yaş Antlaşması

Kırım, Rusya'ya dâhil oldu.

1807-1812 Osmanlı-Rus Savaşları ve Bükreş Antlaşması

Sırplara bazı ayrıcalıklar verildi. Rusya'nın bölgede etkinliği arttı.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları ve Edirne Antlaşması

Yunanistan bağımsız oldu. Tuna Nehri ağzındaki adalar Rusya'ya bırakıldı. Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişi kabul edildi. Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödedi.

1833-Hünkâr İskelesi Antlaşması

Osmanlı Devleti, Rusya bir saldırıya uğradığı takdirde Boğazları, Rusya'nın lehine kapamayı kabul etti.

1853-1856 Savaşları ve Paris Antlaşması

Rusya, önceki dönemlerde Karadeniz'de elde ettiği kazanımları büyük ölçüde kaybetti.

1877-1878 Savaşları (93 Harbi) ve Berlin Antlaşması

Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız oldu. Panslavizm politikası büyük ölçüde amacına ulaştı. "Elviye-i Selâse" olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya dâhil oldu. Ermeni meselesi uluslararası sorun hâline geldi.

1914-1918 I. Dünya Savaşı

İtilaf Devletleri arasında yer alan Rusya ile İttifak Devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı esnasında Kafkas Cephesi'nde karşı karşıya geldiler. Savaş, Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlansa da 1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali sonucunda Çarlık Rusya'sı yıkıldı.

Değerlendiriniz

1768-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki rekabet her iki devlette ne gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır? Açıklayınız.

4.2.9. Avrupa'da Bloklaşma Faaliyetleri

XIX. yüzyıl başlarında Piyemonte Kontu Cavour (Kavur) *(Görsel 4.7)*, İngiltere ve Fransa'nın desteğini alarak İtalyan birliğini sağlamak istedi. Aradığı bu fırsat Kırım Savaşı ile Cavour'un önüne geldi. Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girme kararı alarak Mart 1855'te askerlerini Kırım'a gönderdi. Kırım Savaşı sonrasında Cavour ve Fransa arasında, Avusturya'ya karşı ittifak yapıldı. Yapılan antlaşma gereği her iki ülke Avusturya'ya savaş ilan etti (1858). Savaş esnasında İtalya'daki diğer kontluklar Piyemonte etrafında birleşti. Yapılan savaşlar sonrasında Roma, Avusturya'dan alındı ve Temmuz 1871'de İtalya'nın başkenti ilan edildi. Böylece İtalya, siyasi birliğini tamamlamış oldu.

1815 Viyana Konferansı sonrasında Avrupa'nın sınırları yeniden çizilmiş, Almanya otuz dokuz küçük devletten oluşan bir konfederasyon hâline gelmişti. Konfederasyonun denetimi her ne kadar Avusturya'ya bırakılmışsa da en etkin devlet Prusya idi. Prusya, XIX. yüzyılın ilk yarısında ekonomik açıdan giderek gelişti. Sahip olduğu kömür yatakları ile ürettiği demir-çelik sayesinde Almanya'nın büyük bölümünde serbest ticaret alanları oluşturarak ilerleyen dönemde Alman siyasi birliğinin kurulmasına öncülük etti.

Görsel 4.7: *Piyemonte Kontu Cavour*

Görsel 4.8: *Alman Birliğinin kurucusu Otto von Bismarck*

1861 yılında Prusya Kralı olan I. Wilhelm, Alman birliğinin mimarı olacak Otto von Bismarck'ı (Bismark) *(Görsel 4.8)* başbakanlığa atadı. Bismarck, Prusya liderliğinde Alman birliğinin kurulmasını öncelikli hedef olarak belirledi. Bismarck bu hedefi çerçevesinde 1864'te Danimarka'ya, 1866'da Avusturya'ya savaş ilan ederek bu devletleri bozguna uğrattı. Sonrasında ise Fransa ile yapılan Sedan Savaşı'nı kazandı (1870). 1871'de Fransa'da imzalanan antlaşma ile ilk defa Almanya Devleti adından bahsedildi. Neticede Bismarck önderliğindeki Prusya, on yıldan kısa sürede önemli savaşlardan galip çıkarak Alman birliğini kurmayı başardı *(Harita 4.7)*.

Harita 4.7: *Almanya birliği*

İtalya ve Almanya, siyasi birliklerini kurmalarına rağmen sömürgecilik yarışında diğer Avrupa ülkelerine göre geri kalmışlardı. Bu durum birçok sömürge bölgesine sahip olan İngilizleri endişelendirdi. Sömürgelerini korumak isteyen İngiltere, Almanya'ya karşı müttefik arayışı içerisine girdi. Öte yandan Almanya, Fransa ile girdiği ekonomik rekabet sonucunda Fransa'nın kömür madenleri ile ünlü Alsace-Lorraine (Alsas-Loren) bölgesini ele geçirdi. Bu durum Fransa'nın İngiltere'ye yakınlaşmasına neden oldu. Ayrıca Avusturya-Macaristan ile Rusya da siyasi çekişmeler içerisindeydiler. Çünkü Rusya'nın Balkanlara yönelik izlemiş olduğu Panslavizm politikası çok uluslu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu rahatsız etmekteydi. Rusya'nın Balkanlara yerleşmesi Almanya'nın da işine gelmediğinden Almanya, Rusya'ya karşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu destekledi.

Harita 4.8: *XIX ve XX. yüzyılda Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak Devletleri*

Böylece dünya devletleri arasında ilk kez bloklaşma başladı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'yı yanına alarak "Üçlü İttifak Bloku"nu oluşturdu (1882). Diğer yandan İngiltere öncülüğünde, Fransa ve Rusya arasında "Üçlü İtilaf Bloku" kuruldu (1907) *(Harita 4.8)*. Bu bloklar arasındaki ekonomik rekabet, sömürge elde etme ve silahlanma yarışının açığa çıkardığı gerginlik, I. Dünya Savaşı'nın temel nedeni oldu.

Değerlendiriniz

İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini tamamlamaları Avrupa'daki sömürgecilik rekabetini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

4.2.10. Balkan Savaşları

Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımı çok uluslu Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkiledi. Balkanlarda birçok ulus ayaklandı. Bu ayaklanmalara, Balkanlar üzerinde siyasi emelleri olan Rusya da destek oldu. Çıkan isyanlar sonucunda Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız birer devlet oldular. Bosna Hersek'i de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ilhak etti. Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne bağlı bir tek Arnavutluk kaldı. Ancak bağımsız olan Balkan ülkeleri, Rusya ve bazı Avrupalı devletlerin kışkırtmaları sonucu yayılmacı politika izlediler. Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarmak ve Şark Meselesi'ni hayata geçirmek amacıyla harekete geçtiler.

■ I. Balkan Savaşı (1912-1913)

Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan kendi aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'ni Rumeli'den atmaya karar verdiler. Balkanlara yerleşmek ve Osmanlı Devleti üzerinde tarihî emellerini gerçekleştirmek isteyen Rusya da bu ülkelere destek verdi. Balkan devletleri Osmanlı Devleti'nden Makedonya'da ıslahat yapmasını istediler. İstekleri reddedilince başta Karadağ olmak üzere diğer Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar (8 Ekim 1912). Savaş başladığı sırada, Osmanlı ordusu içerisinde siyasi çekişmeler vardı. Mevcut iktidar, askerî masrafları kısmak amacıyla ordunun büyük bir kısmını terhis etmişti. Ordular arasında eş güdüm yoktu. Bu nedenle dört Balkan ülkesine karşı savaşan Osmanlı Devleti yenilgiye uğradı.

Bulgarlar Edirne'yi kuşattı. Osmanlı orduları Çatalca'ya kadar geri çekilmek zorunda kaldı *(Görsel 4.9)*. Diğer yandan Yunanlar, Ege adalarına asker çıkardılar. Bu durumdan yararlanan Arnavutluk ise bağımsızlığını ilan etti.

Resim 4.9: *Çatalca'ya doğru çekilen Osmanlı birlikleri*

Bu gelişmeler karşısında Rusya'nın Balkanlara tamamen egemen olmasından çekinen Avrupa devletleri Rusya'yla Osmanlı Devleti'ni uzlaştırmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti ile Balkan ülkeleri arasında yapılacak barış şartlarını görüşmek üzere Londra'da bir konferans düzenlediler. Bu sırada iktidarda bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Balkan ülkelerinin isteklerini kabul etmeye hazırlanırken bu durumu protesto eden İttihat ve Terakkiciler düzenledikleri "Babıali Baskını" ile yönetimi ele geçirdiler (23 Ocak 1913). İttihatçılar dört Balkan ülkesi ile Londra Antlaşması'nı imzaladılar (1913).

Londra Antlaşması'na göre:

• Midye-Enez hattının batısındaki bütün topraklar Balkan devletlerine bırakıldı.

• Sırbistan'a Orta ve Kuzey Makedonya bırakıldı. Yunanistan'a Selânik, Girit ve Güney Makedonya verildi.

• Bulgaristan'a Kavala, Dedeağaç ve bütün Trakya verildi.

• Ege adalarının geleceği ve Arnavutluk sınırlarının tespitinde Avrupalı devletlerin karar vermesi uygun görüldü.

1913 Londra Antlaşması'yla Bulgaristan en fazla toprak kazanan ülke olmasının yanında Ege Denizi'ne ulaştı *(Harita 4.9)*. Yunanistan Girit ve Selânik'i alarak konumunu güçlendirdi. Sırbistan ve Karadağ, topraklarını genişleterek Balkanlarda güç sahibi oldu. Arnavutluk, Osmanlı Devleti'nden ayrılan son Balkan ülkesi oldu.

Harita 4.9: *I. Balkan Savaşı sonrası Osmanlı sınırları*

II. Balkan Savaşı (1913)

Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden en büyük toprağı Bulgaristan'ın almasından memnun olmayan Sırbistan ve Yunanistan Bulgaristan'a karşı ittifak kurdu. Bulgaristan'ın bu ittifaka saldırısı ile II. Balkan Savaşı başladı (29 Haziran 1913). Bir süre sonra Balkanlarda sınırlarını genişletmek isteyen Romanya da Bulgaristan'a savaş açtı. Bulgar orduları yenilmeye başladı. Balkan ülkeleri arasındaki çatışmalardan yararlanmak isteyen Osmanlı Genelkurmay Başkanı Enver Paşa, Midye-Enez hattını geçti. Edirne ve Kırklareli'ni geri aldı. Ancak Avrupalı devletler, Osmanlı ordularının daha fazla ilerlemelerine müsaade etmediler. II. Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan ile İstanbul, Yunanistan ile Atina Antlaşmaları yapıldı (1913). Yine Balkan ülkeleri kendi aralarında yaptıkları Bükreş Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden aldıkları toprakları aralarında paylaştılar.

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılan İstanbul Antlaşması'na göre:

- Kavala ve Dedeağaç Bulgaristan'a; Edirne, Kırklareli ve Dimetoka Osmanlı Devleti'ne bırakıldı.
- Meriç Nehri iki ülke arasında sınır kabul edildi.
- Bulgaristan'da kalan Türklere, Bulgarlarla eşit haklar verildi.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan Atina Antlaşması'na göre:

- Yanya, Selânik ve Girit'in Yunanistan'a ait olduğu kabul edildi.

Osmanlı Devleti, Sırbistan ile İstanbul Antlaşması'nı imzaladı. Ancak iki ülkenin ortak sınırı bulunmadığı için sınır tespiti yapılamadı. Antlaşmayla işgal altındaki Makedonya'da kalan Türklerin hukuki statüleri belirlenerek bölgedeki Türklerin hakları güvence altına alınmak istendi.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetini büyük ölçüde kaybetmesi ne gibi olumsuzluklara neden olmuştur?

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin Balkan ülkelerini bile yenemeyecek kadar zayıfladığı ortaya çıktı. Osmanlı, Doğu Trakya dışında Avrupa'daki tüm topraklarını kaybetti *(Harita 4.10)*. Ege Denizi'ndeki üstünlüğü sona erdi. Balkanlarda azınlık statüsüne düşen Türkler baskı ve zulümlere maruz kaldılar. Balkan ülkelerinde baskı gören Türklerin önemli bir kısmı Anadolu'ya göç etti. Böylece Osmanlı Devleti'nin sınırları daralmasına rağmen Balkanlardan gelen göçler yüzünden nüfusu arttı.

İngiltere ile Fransa'nın ikiyüzlü dış politikaları ve Rusya'nın yayılmacı politikaları Osmanlı Devleti'ni yeni ittifak arayışlarına itti. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti ile Almanya arasında belirgin bir yakınlaşma görüldü. Bu yakınlaşmanın sonucu Osmanlı Devleti ile Almanya arasında "Hicaz Demir Yolu Protokolü" imzalandı (1 Mayıs 1900). Diğer yandan 1907 yılında yapılan Reval Görüşmeleri neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Şark Meselesi konusunda anlaşması, Osmanlı-Almanya yakınlaşmasını daha da artırdı. Hatta bu yakınlaşma iki devletin I. Dünya Savaşı'na birlikte katılmalarına yol açtı.

Harita 4.10: *II. Balkan Savaşı sonrası Osmanlı sınırları*

4.2.11. I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı öncesi iki gruba ayrılmış olan Avrupa'da, bir gruba dâhil olarak siyasi yalnızlıktan kurtulmak istiyordu. Bu amaçla ilk olarak İngiltere'ye ittifak teklifinde bulundu. Ancak İngilizler Osmanlı Devleti'ne tarafsız bir tutum izlemesi gerektiği yönünde tavsiyede bulundu. Diğer yandan Balkan Savaşları sırasında Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Balkan ülkelerine destek vermeleri Osmanlı Devleti'ni rahatsız etti.

Yorumlayınız

I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti bir taraftan ordu ve donanmasını yeniden yapılandırırken diğer taraftan da bloklaşan Avrupa'da yalnız kalmamak için birtakım diplomatik girişimlerde bulunmaya başladı. Zaten önünde iki seçenek vardı: İtilaf Devletleri safına katılmak veya İttifak Devletleri yanında yer almak. Önce Fransa ve İngiltere ile ittifak yapılmak istendiyse de bu iki devlet, çıkacak bir savaşta yıkılmasına kesin gözüyle baktıkları, hele hele toprakları üzerinde emeller besledikleri Osmanlı Devleti ile bir antlaşmaya yanaşmadılar. Durum böyle olunca geride kalan son ve tek seçeneğe yönelindi ve 2 Ağustos 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre taraflardan biri savaşa girdiğinde diğer devletin de savaşa girmesi şartı vardı. Anlaşmanın imzalandığı günden bir gün önce Almanya Rusya ile savaşa tutuştuğundan anlaşma hükümlerine göre Osmanlı Devleti'nin de Rusya'ya savaş açması gerekirdi.

Alman İmparatoru II. Wilhelm (Vilhem), Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşat, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph (Frans Yosef)

Cezmi Eraslan, I. Dünya Savaşı ve Türkiye,
Türkler Ansiklopedisi, C 13, s. 341-343 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metne göre İngiltere ve Fransa, olası bir savaşta neden Osmanlı Devleti'ni kendi yanlarına almak istememişlerdir? Belirtiniz.

2. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

1914'te Dâhiliye Nazırı Talat Bey nezdinde Rusya'ya teklif yapıldıysa da Rusya'dan olumsuz yanıt alındı. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere'ye karşı Fransa'nın desteğini almaya çalıştı. Bu doğrultuda Cemal Paşa, 1914'te Fransa'ya gitti. Ancak Fransa da ittifak konusunda tek başına bir şey yapamayacağını ve bu konuyu müttefikleriyle müzakere etmeleri gerektiğini belirterek Cemal Paşa'ya olumsuz yanıt verdi.

İtilaf Devletleri'nde aradığı desteği bulamayan Osmanlı Devleti, Almanya ile yakınlaşmak zorunda kaldı. İki devlet arasında 2 Ağustos 1914'te ittifak antlaşması imzalandı. Bu gelişmeye bağlı olarak Osmanlı Devleti aynı gün genel seferberlik ilan etti.

4.2.12. İslam Dünyasının Dayanışma Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı öncesi Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına son vermeye çalışırken dünyanın farklı bölgelerinde yer alan birçok Müslüman topluluk İslam'ın hamisi olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi yardımda bulundu. Bu Müslüman topluluklardan biri de Asya'nın güneyinde yer alan Myanmar (Eski adıyla Burma veya Birmanya) idi. Myanmar'ın yaklaşık %5'i Müslümanlardan oluşuyordu. Müslümanların %68'i Hint, %30'u ise Myanmarlı idi. Müslümanların %41'i Myanmar'ın güneybatısında Bengal Körfezi'nin doğu sahilindeki Arakan bölgesinde ikamet ediyorlardı *(Harita 4.11)*.

Harita 4.11: *Myanmar bölgesi*

Osmanlı Devleti siyasi ve ekonomik açıdan zor durumda bulunduğu dönemlerde bile dünyadaki bütün Müslümanların koruyucusu konumundaydı. Osmanlı padişahları, halife sıfatıyla Afrika'dan Asya'ya bütün Müslümanlara yardım göndermeye gayret gösteriyorlardı. Bu yüzden bölge Müslümanları da İslam'ın hamisi olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ni yakından takip ediyorlardı.

Görsel 4.10: *Hicaz Demir Yolu Madalyası*

XIX. yüzyılda Sultan II. Abdülhamit'in de gayretiyle Hindistan, Çin, Myanmar ve Arakan'daki Müslümanların Osmanlı Devleti'ne ilgileri her geçen gün daha da arttı. Bunun neticesinde 1897'de Osmanlı-Yunan Savaşı çıkınca Asya'daki Müslümanlar hemen yardım toplayarak Osmanlı Devleti'ne gönderdiler. Yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nde birçok demir yolunun yapımına başlandı. Bu yollardan biri hac yolculuğunu kolaylaştıracak Hicaz Demir Yolu idi. Yabancı şirketler tarafından yapımına başlanan demir yolu zaman içerisinde bu şirketlerin alacakları yüzünden durma noktasına geldi. Ancak dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanlar gönderdikleri yardımlarla demir yolunun tamamlanmasına büyük katkı sağladılar. Başta Hindistan, Mısır, Rusya ve Fas olmak üzere Endonezya, Singapur, Güney Afrika, Tunus ve Cezayir'den bağışlar yapıldı. Hicaz Demir Yolu'na yardım edenler arasında Myanmarlı ve Arakanlı Müslümanlar da vardı. Osmanlı yönetimi Myanmar ve Arakan'dan yardım gönderenlere Hicaz Demir Yolu madalyaları *(Görsel 4.10)* göndererek teşekkür etti.

1912'de Balkan Savaşları sırasında Hindistan, Çin, Singapur, Myanmar ve Arakan'daki Müslümanlar, yaralıların tedavisi için sağlık ekipleri hazırlayarak Anadolu'ya yolladılar. Topladıkları maddi yardımları ise konsolosluk, Osmanlı bankası ve Avrupa bankaları aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne gönderdiler. Özellikle Arakan'daki Müslümanlar 35.000 altın, Birmanya Hilal-i Ahmer'i (Birmanya Kızılay'ı) ise yaklaşık 3.000 İngiliz altın lirası yardımda bulundular. Neticede Myanmar ve Arakan'daki Müslümanlar büyük fedakârlık örneği göstererek Müslümanların koruyucusu olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne yardım ettiler.

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunan Müslüman topluluklardan biri de her türlü imkânsızlık içinde bulunan Hint Okyanusu'nda bir adalar ülkesi olan Morityus *(Harita 4.12)* Müslümanları oldu. Bölgedeki Müslümanlar ilk olarak Port-Louis'deki (Por Lui) Osmanlı konsolos vekilinin önderliğinde düzenlenen bir yardım kampanyasına destek verdiler. Yardım kampanyasında toplanan yaklaşık 2.000 İngiliz sterlini değerindeki poliçeleri Londra Büyükelçiliği aracılığı ile İstanbul'a gönderdiler. Moritus Müslümanları bu yardımları Anadolu'daki Millî Mücadele Dönemi'nde de devam ettirdiler. Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşenlerin çocukları ile dul eşlerine yardım topladılar.

Harita 4.12: *Morityus Adası*

I. Dünya Savaşı öncesi ve I. Dünya Savaşı sonrasındaki Millî Mücadele Dönemi'nde günümüzde Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Müslüman Türkler, zor durumda bulunan kardeşlerine her türlü maddi ve manevi desteği verdi. Örneğin 1918-1919 yılları arasında Güneybatı Kafkas Geçici Hükûmeti topladığı paraları Anadolu'ya gönderdi. Bölge halkı silah, cephane ve para yardımı dışında, bizzat cephelerde görev aldı.

Tarihten Bir Yaprak

Millî Mücadele Dönemi'nde Pakistan halkının yardımlarını, Türkiye'de görev yapmış Pakistan Başkonsolosu Yusuf Cüneyd şöyle anlatmaktadır:

"Çocukluğumda ninemin kucağında otururken kulağında kesik gördüm, dikilmemişti. Bunun neden kaynaklandığını sordum. Ninem, gençliğinde Türkiye ile dünyanın geri kalan ülkeleri arasında bir savaş olduğunu, o zamanlar 'Hilafet-i Osmaniye' denilen Osmanlı Devleti'nin zor günler yaşadığını söyledi. 'Bize Türkiye'nin silah, para, cephane ve hatta askere dahi ihtiyacı olduğu söylendi. Ancak çok zengin olmadığımız için verecek çok şeyimiz de yoktu. Sadece bir çift altın küpem vardı. Ben de küpelerimi bağışlamak istedim. Ancak 4-5 yıldır hiç çıkarmadığımdan küpeler kulağıma yapışmıştı. Ben de küpelerimi çekmek suretiyle çıkardım ve bağışladım. O yırtık o zaman oluştu.' dedi."

(5 Ocak 2018 tarihli gazete haberlerinden özetlenmiştir.)

Tartışınız

I. Dünya Savaşı öncesi ve Millî Mücadele Dönemi'nde, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan Müslümanların Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunmalarında etkili olan duygu ve düşünceleri arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

4.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME FAALİYETLERİ

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme hareketlerinin başlamasında etkili olan faktörler hakkında neler biliyorsunuz? Açıklayınız.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî ve ekonomik yönden zayıfladığı bir dönem oldu. Bu durum karşısında bazı uluslararası ve yerel güçler ile Osmanlı tebaasının birtakım talepleri Osmanlı merkezî yönetimi zor durumda bıraktı. Osmanlı Devleti bu doğrultuda söz konusu unsurların taleplerini karşılamaya yönelik birtakım faaliyetlerde bulundu. Bu faaliyetlerden ilki bulundukları bölgede yerel güç hâline gelen âyanların taleplerine yönelik oldu.

4.3.1. Sened-i İttifak (1808)

Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletle halk arasında irtibatı sağlayan âyan ve eşraf denilen mahallî otoriteler ortaya çıktı. XVII. yüzyılda devletin merkezî otoritesinin zayıflamasından faydalanan âyanlar, zamanla bulundukları bölgede otorite hâline geldiler. Osmanlı Devleti, çeşitli dönemlerde âyanları kontrol altına alarak merkeziyetçi yapısını güçlendirmek istediyse de bir sonuç elde edemedi. Bu konuda en büyük çalışmayı Sultan II. Mahmut yaptı. Anadolu ve Rumeli'de her geçen gün güçlenen âyanların varlığından rahatsız olan Sultan, merkezî otoriteyi yeniden sağlamayı amaçladı. Bu doğrultuda Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa *(Görsel 4.11)* aracılığı ile Anadolu ve Rumeli âyanlarını toplantıya çağırdı. Toplantı sonunda padişahı temsilen Alemdar Mustafa Paşa ile âyanlar arasında "Sened-i İttifak" adı verilen bir sözleşme imzalandı (1808). Ancak toplantıya katılan âyanlardan dördü bu antlaşmayı imzalarken diğerleri çıkarlarının zedeleneceği korkusu ile imzalamadı.

Görsel 4.11: *Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Hermann Ludwing Ferdinand von Helmholtz'un (Hemın Lutvih Ferdinand fon Hilholts) History Of the World adlı eserinde yer alan illüstrasyonu (Texas Üniversitesi Portrait Galeri-ABD)*

Sened-i İttifak'ın önemli maddeleri şunlardır:

- Padişah, ağır vergiler koyamayacak, eşit ve adaletli vergi alacaktır.
- Âyanlar, devletin eyaletlerden asker almasına karşı gelmeyecektir.
- Âyanların bulunduğu yerlerde, toplanması ve hazineye gitmesi gereken vergilerin devletin koyduğu kanun ve hükümlere göre âyanlar tarafından tahsil edilmesi sağlanacaktır.
- İstanbul'daki Yeniçeri Ocağı'nda ve diğer ocaklarda isyan çıktığında âyanlar emir beklemeksizin İstanbul'a gelerek isyanı önleyecektir.

Sened-i ittifak ile âyanlar, padişaha bağlı kalarak emir ve buyruklarını yerine getireceklerine ve ıslahatları destekleyeceklerine dair söz verdiler. Böylece talepleri konusunda merkezî idare ile uzlaşan âyanlar merkeze bağlandı ve devletin eyaletler üzerindeki otoritesi de yeniden kurulmuş oldu. Sened-i İttifak, Türk siyasi ve demokrasi tarihinde bir ilk olarak kabul edilir. Bu sözleşme ile ilk kez bir padişah kendi isteği ile yetkilerini sınırlandırmıştır. Ancak Sultan II. Mahmut, hükümdarlığına gölge düşüren bu sözleşmeyi çaresizlik nedeniyle imzalamıştır.

Değerlendiriniz

Sened-i İttifak, Osmanlı merkeziyetçi yapısını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

4.3.2. Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu-1839)

Sultan II. Mahmut'un vefatından sonra yerine geçen oğlu Sultan Abdülmecit *(Görsel 4.12)* ilk olarak Londra'da elçilik yapan Mustafa Reşit Paşa'yı hariciye nazırı (dışişleri bakanı) yaptı. Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle rekabet edebilmesi için Avrupa'da hukuk, yönetim alanları ve toplumsal alanda meydana gelen yeniliklerin Osmanlı Devleti'nde de uygulanması gerektiğine inanıyordu. Yapılacak düzenlemelerle Avrupalı devletlerin, azınlıkları bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışmaları önlenebilirdi. Yine İngiltere'nin güveni kazanılarak Mısır İsyanı'nda destek sağlanabilirdi. Fermanla uluslararası güçlerin azınlıklara talepleri karşılanabilir, "reaya" yerine "tebaa" kavramı oluşturularak azınlık isyanlarının önüne geçilebilirdi.

Bu amaçlar doğrultusunda Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat Fermanı'nı 3 Kasım 1839'da Gülhane Meydanı'nda yüksek rütbeli devlet adamları, ulema, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri ve yabancı elçilerin de hazır bulunduğu bir törende ilan etti.

Görsel 4.12: *Sultan Abdülmecit tablosu [Ressam: Jean Portet (Jon Porte), Pera Müzesi-Fransa]*

Tanzimat Fermanı'nda yer alan bazı maddeler şunlardır:

• Kanun önünde herkes eşit sayılacak, vergiler herkesin gelirine göre toplanacaktır.

• Mahkemeler herkese açık olarak yapılacak, hiç kimseye yargılanmadan ve sorgulanmadan ceza verilmeyecektir.

• Kişilere mülkiyet hakkı tanınacak, müsadere usulü kaldırılacaktır.

• Askerlik tüm Osmanlı tebaası için zorunlu olacak ve askerlik süresi dört veya beş yıl olarak belirlenecektir.

Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da ilan edilerek yürürlüğe girdi. Tanzimat Fermanı ile padişah, kendi gücünün üzerinde bir kanun gücünün olduğunu kabul etti. Ayrıca bu fermanla devlet ve toplumun karşılıklı hakları ele alındı. Tanzimat Fermanı her ne kadar bir anayasa olmasa da anayasal düzene geçişi sağlayan önemli bir adım oldu. Batılılaşma hareketlerinin ön plana çıktığı bir düzen oldu. Edebiyat alanında makale, tiyatro, roman, hikâye ve eleştiri gibi yeni yazı türleri görüldü.

Tanzimat Fermanı ile azınlıklara verilen haklar Avrupalı güçleri memnun etmediği gibi daha fazla hak talebi ile Osmanlı Devleti'ne baskıları beraberinde getirdi. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile her ne kadar Mısır İsyanı'nda İngilizlerin desteği sağlansa da Avrupalı devletlerin, azınlıkları bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışmalarının önüne geçilemedi.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı ile amaçladığı hedeflere ulaşamamasında hangi faktörler etkili olmuştur? Belirtiniz.

4.3.3. Islahat Fermanı (18 Şubat 1856)

Tanzimat Fermanı ile ilan edilen ilkeler ağır aksak uygulanmaya çalışılsa da Avrupalı devletler yapılanlardan tam anlamı ile memnun kalmadılar. Avrupalı devletler azınlıkları bahane ederek sık sık Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmayı sürdürdüler. Öyle ki Kırım Savaşı öncesinde Osmanlı Ortodokslarını himaye etmek isteyen Rusya, Kudüs ve çevresindeki kutsal yerler için Osmanlı Devleti'nden bazı taleplerde bulundu. Ancak Osmanlı Devleti egemenlik haklarını zedelediği gerekçesiyle Rusların taleplerini reddetti. Bu durum iki ülke arasında Kırım Savaşı'nın başlamasına neden oldu.

Kutsal Yerler Sorunu'yla başlayan Kırım Savaşı'nda Batılı devletler, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Ancak Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların haklarının yeterince korunmadığını iddia eden Rusya'nın bu iddiasını boşa çıkarmak için Osmanlı Devleti'nden hükümranlık haklarını bozmayacak bir şekilde, Hristiyan ahaliye daha fazla hak ve ayrıcalıklar içeren bir ferman çıkarılması talebinde bulundular.

Resim 4.13: *Paris Konferansı tablosu (Ressam: Edouard Louis Dubufe, Fransa Tarihî Müzesi)*

Osmanlı Devleti her ne kadar bu talebin iç işlerine karışması anlamına geleceğini bildirse de; böylesi bir kriz döneminde savaş sonrasında toplanan Paris Konferansı'nda *(Görsel 4.13)* aleyhinde bir sonuç çıkmasını önlemek amacıyla Hristiyan ahaliye geniş haklar içeren Islahat Fermanı'nı ilan etmeyi uygun gördü. Islahat Fermanı'nın hazırlanması için İstanbul'da İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın elçilerinin de yer aldığı bir komisyon kuruldu. Ancak bu devletler, Rusya'nın daha önce Osmanlı Devleti'nden Ortodoks Hristiyanları bahane ederek sağladığı hak ve ayrıcalıkları, kendileri için elde etmeyi amaçladılar. Ayrıca alınan kararların uygulanmasında kendilerinin de söz hakkına sahip olmalarını istediler. Hatta İngiliz elçisi, ıslahat programının Paris Barış Antlaşması'nda yer almasını ve Avrupalı devletlerin garantisi altında olmasını talep etti. Ancak Osmanlı Devleti bunu egemenlik haklarına aykırı sayarak reddetti. Bunun üzerine ıslahat programı, gayrimüslimlere padişahın kendi arzusu ile ayrıcalıklar verdiği zannını uyandırmak için bir ferman şeklinde ilan edildi (18 Şubat 1856).

Fermanın ilkeleri incelendiğinde ele alınan konuların iki ana gruba ayrıldığı görülür. Birinci grupta sadece gayrimüslimleri, ikinci grupta ise bütün tebaayı ilgilendiren maddeler yer alır. Ancak Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlere yönelik oldukça geniş haklar vardır.

Islahat Fermanı'nda yer alan bazı maddeler şunlardır:

• Mahkemeler açık yapılacak, herkes kendi dinine göre yemin edecek, yasalar herkese eşit uygulanacaktır.

• Gayrimüslim halka din ve vicdan özgürlüğü sağlanacak; gayrimüslimler patrikhane, kilise, okul ve hastane gibi binaları tamir ve inşa edebilecektir.

• Resmî yazışmalarda gayrimüslimleri kötüleyen ve küçük düşüren sözler kullanılmayacaktır.

• Yabancı uyruklular, vergisini vermek koşuluyla mal mülk edinebileceklerdir.

• Gayrimüslimler de belediye il genel meclislerine üye seçilebileceklerdir.

• Gayrimüslimler nakdi bedel ödeyerek askerlikten muaf olabileceklerdir.

• Vergilerin toplanmasında iltizam usulüne son verilecektir.

• Herkes şirket ve banka kurabilecektir.

• Gayrimüslimler de devlet memurluklarına, askerî hizmetlere ve okullara alınacaktır.

Değerlendiriniz

Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanı arasındaki benzer ve farklı yönler nelerdir? Açıklayınız.

Islahat Fermanı ile azınlıklara Tanzimat Fermanı'ndan daha fazla haklar verildi. Hatta azınlıklar bazı konularda Müslüman tebaadan daha fazla haklara sahip oldular. Bu durum Müslüman tebaa arasında iyi karşılanmadı. Sultan Abdülmecit'e *(Görsel 4.14)* yönelik tepkiler arttı. Tam bağımsız olmayı isteyen Hristiyan azınlık, geniş olan bu hakları da yeterli bulmadı.

Paris Antlaşması'nda, Avrupalı devletler Islahat Fermanı'nı tanıyıp Osmanlı iç işlerine karışmayacaklarını taahhüt etseler de sözlerinde durmadılar. Tam tersine Osmanlı Devleti'nin iç işlerine daha fazla karışmaya başladılar. Tüm bunlar Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını zedeledi. Osmanlı Devleti bağımsız iç siyaset yapamaz hâle geldi.

Görsel 4.14: *Islahat Fermanı'nın ilanı dolayısıyla Sultan Abdülmecit adına bastırılan hatıra bronz madalyon*

Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketi hızlandı. Açılan yeni okullarda yenilikçi anlayışa sahip insanlar yetişti. Ancak gelenekçi ve yenilikçi eğitim anlayışı fikir çatışmalarını da beraberinde getirdi. Bu durum Osmanlı toplumunda Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarını ortaya çıkardı. Toplumda yeni kurumların oluşmasına bağlı olarak bir memur sınıfı oluştu. Gelenekçi yapıdan ayrılan bu sınıf, sosyal hayatta Batı tarzı yeniliklerin öncüsü oldu.

Tartışınız

Islahat Fermanı'nın Osmanlı Devleti'ne olumlu ve olumsuz etkilerini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Osmanlı Devleti Avrupa siyasi sistemine entegre olabilmek amacıyla hukuksal alanda da düzenlemelere ihtiyaç duyuldu. Bu doğrultuda birçok alanla ilgili kanunlar hazırlandı. Bu kanunlar içerisinde "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye" (Mecelle) ön plana çıktı.

Cevdet Paşa'nın *(Görsel 4.15)* başkanlığındaki bir komisyon tarafından İslam hukukuna bağlı kalınarak hazırlanan Mecellede, daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukukuna dair bilgilere yer verildi. Mecelle ile şerî kanunlar Batı standartlarında sistemli bir hâle getirildi. Neticede Mecelle bir bakıma modern hukukla şerî hukukun sentezinden oluştu.

Görsel 4.15: *Cevdet Paşa*

4.3.4. I. Meşrutiyet'in İlanı ve Kanun-i Esasî'nin Kabulü (23 Aralık 1876)

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren dünyada anayasal düzene geçiş hareketleri hızlandı. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'ni de etkiledi. Ülke içinde Genç Osmanlılar Cemiyeti üyeleri anayasal düzen konusunda çalışmalara başladılar. Özellikle bu cemiyetin ileri gelenlerinden biri olan Mithat Paşa, Sultan II. Abdülhamit'ten tahta çıkarıldığı takdirde yeni bir anayasanın ilanı konusunda söz almıştı.

Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra yerine Sultan V. Murat geçti. Tahta geçmesinden kısa bir süre sonra sağlığının bozulması üzerine Sultan V. Murat tahttan indirildi. Yerine Genç Osmanlıların desteklediği Sultan II. Abdülhamit *(Görsel 4.16)* tahta çıkarıldı. Sultan II. Abdülhamit padişah olduktan sonra "Şûray-ı Devlet" te bir komisyon oluşturdu. Komisyonun başına Mithat Paşa'yı getirdi. 23 kişilik komisyon Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasî'yi hazırladı. Tüm bu gelişmeler olduğu sırada, Rusların Panslavizm propagandaları nedeniyle Balkanlarda çıkan isyanlar devleti zor durumda bıraktı. Osmanlı Devleti bu meselenin çözümü için büyük devletlerin katıldığı Tersane Konferansı'nı düzenledi. Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin desteğini alabilmek, dış baskıları bertaraf etmek ve Balkan krizini çözebilmek için topladığı konferans sırasında Kanun-i Esasî'yi ilan etti (23 Aralık 1876).

Görsel 4.16: *Sultan II. Abdülhamit*

Kanun-i Esasî, Osmanlı Devleti'nde anayasal hareketler açısından dönüm noktası oldu. Osmanlı Devleti'nde meşruti yönetime ve anayasal düzene geçildi. Müslümanlarla birlikte gayrimüslim azınlığa da siyasal haklar verildi.

Kanun-i Esasî'nin hazırlanmasından bir süre sonra Sultan II. Abdülhamit, Genç Osmanlılara verdiği sözü tutarak ilk Osmanlı parlamentosu olan Meclis-i Umumiyi açtı (19 Mart 1877) *(Görsel 4.17)*.

Osmanlı Devleti'nde, 1876'da ilan edilen meşrutiyet ile Türk tarihinde ilk kez parlamenter sisteme ve anayasal düzene geçildi. Kanun-i Esasî ile iki meclisli parlamentoya geçiş, bağımsız yargı, inanç özgürlüğü ve vergilerin kişi gelirlerine göre düzenlenmesi gibi demokratik yenilikler getirildi. Ülkede ilk kez seçimler yapıldı. Kısıtlı da olsa halka seçme ve seçilme hakkı verildi. Halk, padişah ile birlikte yönetime ortak oldu. Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli değişti. Ancak Kanun-i Esasî'de yürütme yetkisi padişahın seçtiği Âyan Meclisine verildiğinden halkın yönetime katılımı sözde kaldı. Padişahın yetkilerine kısıtlamalar getirilmedi.

Görsel 4.17: *İlk Osmanlı parlamentosunun (Meclis-i Umumî) açılışını tasvir eden gravür (The Illustrated London News, 1877)*

Yorumlayınız

MECLİS-İ UMUMİ		
MEBUSAN MECLİSİ		**ÂYAN MECLİSİ**
• Üyeleri halk tarafından her elli bin erkek nüfusa bir temsilci gelecek şekilde, iki dereceli bir seçimle belirlenirdi. • Bu meclise gelenler vilayet meclislerinin üyeleriydi. • Çalışmalarını açık oturumlarda yürütürlerdi. • Padişah, gerektiğinde meclisi feshedebilirdi.		• Üyeleri padişah tarafından seçilir ve ömür boyu görevde kalırlardı. • Üye sayısı Mebusan Meclisi üyelerinin üçte birini aşamazdı. • Önemli görevler yapmış bürokratlarla birkaç ulema sınıfı üyesinden oluşmaktaydı. • Çalışmalarını kapalı oturumlarda yürütürdü.
Üye Sayıları	115	26
Müslüman	69	
Gayrimüslim	46	

Tablodan hareketle Osmanlı parlamentonun genel özellikleriyle ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki başarısızlıklar mecliste tepkilere neden oldu. Özellikle azınlık milletvekillerinin uzlaşmaz tutumları nedeniyle Sultan II. Abdülhamit, Kanun-i Esasî'nin kendisine verdiği yetkiyle meclisi süresiz tatil etti (14 Şubat 1878).

4.3.5. II. Meşrutiyet'in İlanı (24 Temmuz 1908)

Sultan II. Abdülhamit'in 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Meclis-i Mebusan'ı kapatıp Kanunu-i Esasî'yi kaldırması meşrutiyet yanlısı aydınların yeniden harekete geçmelerine neden oldu. Tıbbiye öğrencilerinden bazıları İbrahim Temo önderliğinde gizli "İttihat-ı Osmani Cemiyeti"ni *(Görsel 4.18)* kurdular. Cemiyet daha sonraki dönemde "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını aldı (1895). Cemiyetin amacı, yeniden meşrutiyet yönetimine geçilmesini sağlamaktı. İttihat ve Terakki, bir süre sonra ordu içindeki subaylar arasında rağbet gördü. En fazla taraftarı Selânik ve Makedonya'da buldu.

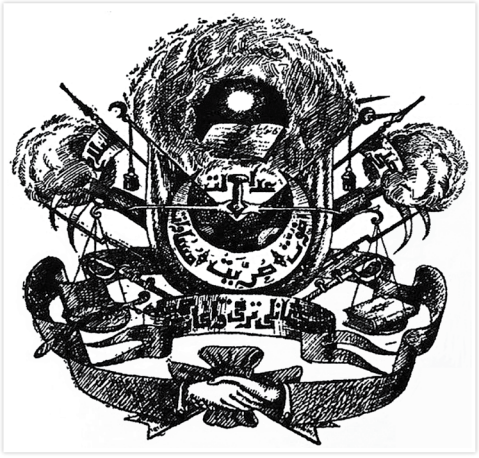

Görsel 4.18: *İttihat-ı Osmani logosu*

Osmanlı Devleti'nde bu gelişmeler yaşanırken İngiltere, Rusya ile 1908 yılında yaptığı Reval görüşmelerinde Rusya'yı Makedonya ve Boğazlar üzerinde serbest bıraktı. Bu durum ittihatçılarda "Ülke elden gidiyor." düşüncesini ortaya çıkardı. İttihatçılar, Avrupalı devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmalarının önüne geçmek için meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini istiyorlardı. Cemiyete bağlı Enver Bey Selânik'te, Ahmet Niyazi Bey Manastır'da kendilerine bağlı birliklerle ayaklanma çıkardılar. Olayların büyümesinden endişelenen Sultan II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i yeniden ilan etmek zorunda kaldı.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden hazırlanan Kanun-i Esasî'nin bazı maddeleri şunlardır:

• Osmanlı hükümdarlığı, halifeliği de kapsayacak şekilde Osmanlı hanedanının en yaşlı üyesine geçer.

• Parlamento yalnızca kabinenin güvenoyu almaması hâlinde feshedilir.

• Bakanlar padişaha karşı değil, Meclis-i Mebusana karşı sorumludurlar.

• Kanun tasarısı koyma ya da kanun düzenlemesi konularında teklif sunma hakkı, Âyan Meclisine ve Meclis-i Mebusana aittir.

• Yayın (neşriyat) kanun dairesinde serbesttir.

• Postanelerde emanet evrak ve mektuplar hâkim veya mahkeme kararı olmadan açılamaz.

İttihat ve Terakki Fırkası
Ahrar Fırkası
Osmanlı Demokrat Fırkası
İttihad-ı Muhammedi Fırkası
Mutedil Hürriyetperveran Fırkası
Ahali Fırkası
Osmanlı Sosyalist Fırkası
Hürriyet ve İtilaf Fırkası
Millî Meşrutiyet Fırkası

Tablo 4.2: *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kurulan Siyasi Partiler*

								Toplam
Sayı	147	60	27	26	14	4	10	288
Millet	Türk	Arap	Arnavut	Rum	Ermeni	Yahudi	Slav	Mebus

Tablo 4.3: *1908 yılı Osmanlı Parlamentosunda Yer Alan Üyeler*

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda muhtarlıkların ve taşra meclislerinin kurulması demokratikleşmenin ilk aşamalarını oluşturdu. Meşrutiyet dönemlerinde yapılan mebus seçimleri ve çok partili hayata geçiş denemeleri ile de demokratikleşme yolunda önemli adımlar atıldı. Sınırlı da olsa halk, yönetime ortak oldu. Basın üzerindeki sansürün kaldırılmasıyla birçok gazete yayın hayatına başladı. Toplantı ve dernek kurma hak ve hürriyetleri kabul edildi. Özgürlük ve demokrasi kavramları güçlendi. Diğer yandan Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri Türkler arasında milliyetçilik duygularını geliştirdi.

4.3.6. Osmanlı Devleti'nde Dağılmayı Önlemeye Yönelik Fikir Akımları

XIX. yüzyılda Fransız İhtilali ile başlayan, 1830 ve 1848 İhtilalleri ile devam eden süreçte, Avrupa'da ulus devlet, millî kültür ve halk egemenliğine dayalı yönetim anlayışı giderek yaygınlaştı. İlk olarak Fransızlar birçok etnik grubu dil ve ülkü birliği doğrultusunda bir millet hâline getirmeyi başardı. Bu durum zamanla diğer Avrupa devletleri arasında yayılmaya başladı.

Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler zamanla Osmanlı Devleti'nde de etkili olmaya başladı. Diğer yandan art arda kaybedilen topraklar ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri, birçok devlet adamı ve aydın arasında tepkilere neden oldu. Bu kesim, devletin kötü gidişatını önlemek ve devleti dağılmaktan kurtarmak amacıyla çeşitli fikirler ortaya attı. Ortaya çıkan bu fikirleri ele alan Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi ile Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çıkmazda izlenmesi gereken siyasi yöntemleri sorgulamıştır. Yusuf Akçura'nın üzerinde durduğu üç farklı siyaset tarzı vardır. Bunlar Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktür.

• **Osmanlıcılık:** Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayanları dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın kanun önünde eşit gören düşünce akımıdır. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile I. Meşrutiyet'in ilanı bu fikir doğrultusunda gerçekleşmiştir. Osmanlıcılık düşüncesi, milliyetçilik akımının etkisiyle Balkanlarda çıkan ayaklanmalar nedeniyle geçerliliğini yitirmiştir. Ahmet Mithat Efendi ve Ziya Paşa gibi aydınlar Osmanlıcılık fikrinin önemli savunucularındandır.

• **İslamcılık:** Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü sağlamak amacı güden ve Osmanlıcılık fikrinin başarısız olması üzerine önem kazanan bir düşünce akımıdır. Avrupalılar tarafından Panislamizm olarak da adlandırılmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında etkili olmuştur. Yine ünlü şair Mehmet Akif Ersoy bu fikrin önemli savunucularından biri olmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlangıç yıllarında Sultan V. Mehmet Reşat'ın cihat çağrısının pek karşılık bulmayışı, yine bazı Arap kabilelerinin İngilizlerle Osmanlı aleyhine iş birliği yapması İslamcılık fikrine gölge düşürmüştür.

• **Türkçülük:** Türk tarihini, uygarlığını ve coğrafyasını araştırıp Türk kültürü etrafında bütün Türkleri toplama düşüncesidir. Bu fikri savunanlara göre dili, dini ve idealleri bir olan bir toplum sayesinde Osmanlı Devleti kalıcı olabilirdi. Türkçülük fikrinin ortaya çıkmasında, Fransız İhtilali ile doğan milliyetçilik akımın gayrimüslim tebaa arasında yayılması ve bunun sonucunda isyanların çıkması etkili olmuştur. Avrupalı devletlerin Şark Meselesi'ni hayata geçirmek istemeleri, bu doğrultuda özellikle Balkanlardaki Türklerin baskı ve zulüm görmeleri de Türkçülük fikrinin yayılmasında etkili olmuştur. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Fuat Köprülü, İsmail Gaspıralı ve Ahmet Ağaoğlu Türkçülük fikrinin önemli savunucularındandır.

Tanıyalım

YUSUF AKÇURA
(1876-1935)

Kazan'ın Simbir şehrinde doğdu. Türkçülük akımının önde gelen düşünür ve tarihçisidir. Harbiye Mektebi'nde okudu. Paris'e giderek Jön Türklere katıldı. Burada Siyasal Bilgiler Yüksekokuluna devam etti. 1903'te "Osmanlı Devleti Kurumlarının Tarihi Üstüne Bir Deneme" adlı teziyle okulu bitirerek Rusya'ya döndü. Kazan'da öğretmenlik yaptı. 1904'te "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesini yayımlanmak üzere Kahire'de çıkan Türk gazetesine gönderdi. "Rusya Müslümanları" adlı siyasi harekete de fiilen katıldı (1905). II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a geldi. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. 1923 yılında İstanbul mebusu seçilerek meclise girdi. Kurtuluş Savaşı sonrası TBMM adına İstanbul'u İtilaf Devletleri temsilcilerinden teslim aldı. Atatürk tarafından 1931 yılında Türk Tarih Kurumunun kuruluşunda görevlendirildi.

Nuri Yüce, Akçura, Yusuf,
İslam Ansiklopedisi, C 2. s. 228-229
(Kısaltılmıştır.)

4.4. DARBELER VE OSMANLI SİYASİ HAYATINA DARBELERİN ETKİLERİ

Hazırlık

Darbe kavramı sizde ne gibi çağrışımlar yapmaktadır? Belirtiniz.

1876 Darbesi

Darbe, bir ülkede baskı kurarak veya zor kullanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işidir. 1876 Darbesi, Türk siyasi tarihinde bu doğrultuda gerçekleşen ilk eylemdir.

1861'de Sultan Abdülmecit vefat edince yerine kardeşi Abdülaziz *(Görsel 4.19)* tahta geçti. Ancak Sultan Abdülaziz, saltanatının ilk yıllarında birçok sorunla karşılaştı. Devletin dış borcu her geçen gün artıyordu. Azınlıkların istekleri bitmek tükenmek bilmiyordu. Ruslar Balkanlara yönelik Panslavizm propagandalarını sürdürüyordu. Bu sırada Fransa Kralı III. Napolyon, 1867'de Paris Sanayi Sergisi'ne Sultan Abdülaziz'i davet etti. Sultan bu davete katılmayı uygun buldu. Böylece Avrupalı devletlerle yakın ilişkiler geliştirilecek, Rusya'nın tarihî emelleri Avrupalılara anlatılacak ve Avrupa'daki gelişmeler yerinde görülecekti. Sultan Abdülaziz'in 21 Haziran 1867'de başlayan Avrupa seyahati 6 Ağustos 1867'de son buldu.

Görsel 4.19: *Sultan Abdülaziz*

Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati sonrasında ilk olarak Avrupa'daki gözlemlerini içeren bir hatt-ı hümayun yayımladı. Raporunda Avrupa'daki gelişmeleri ülkesinde uygulayacağını belirtti. Orduyu modernize etti. Donanmayı İngiltere ve Fransa'dan sonra dünyanın üçüncü deniz gücü hâline getirdi. Bu doğrultuda Bahriye Nezareti (Deniz Bakanlığı) kuruldu. Demir yolu ulaşımında önemli hamleler yaptı. Eğitim alanında ise ilk sivil tıp okulu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyye-i Şâhâne (1867), Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) (1868), Dar'ül-Muallimat (kız öğretmen okulu), yoksul ve yetim çocuklar için de Darüşşafaka açıldı.

Sultan Abdülaziz'in yaptığı ıslahatlardan bazı iç ve dış mihraklar rahatsız oldu. Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Adalet Nazırı Mithat Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi kendi aralarına ittifak kurarak Sultan Abdülaziz'i devirmeyi planladılar. Zamanla bu fikirlerine bazı Osmanlı kuvvet komutanlarını da dâhil ettiler. Bu oluşuma İngilizler de destek verdi. Darbeciler medrese öğrencilerini ve bazı ulemayı da Sultan Abdülaziz aleyhine kışkırttılar. Neticede bazı komutanların idaresindeki askerî kuvvetler Sultan Abdülaziz'in bulunduğu Dolmabahçe Sarayı'nı karadan ve denizden kuşattılar (30 Mayıs 1876).

Darbeciler, Sultan Abdülaziz'i, tahttan indirerek yerine kardeşi V. Murat'ı tahta çıkardılar. Sultan Abdülaziz'i de Topkapı Sarayı'na götürdüler. Sultan Abdülaziz 4 Haziran 1876 Pazar sabahı, odasında vefat etti.

1909 Darbesi (31 Mart Olayı)

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan seçimlerde, İttihat ve Terakki Fırkası en güçlü siyasi kuruluş hâline geldi. Bu durum, İttihat ve Terakki Fırkası ile diğer fırkalar -özellikle de Ahrar Fırkası- arasında anlaşmazlıklar çıkmasına neden oldu. Meşrutiyet karşıtı bazı gazeteciler, İttihat ve Terakki Fırkası aleyhine propaganda yapmaya başladılar. Balkanlarda yaşanan bunalımlardan İttihat ve Terakki Fırkasını sorumlu tuttular. Bu ortamda Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi öldürüldü (8 Nisan 1909).

Hasan Fehmi'nin cenazesine bazı üniversite öğrencileri, subaylar, dervişler ve kalabalık bir grup katıldı. Cenaze töreni bir anda İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalif olanların gövde gösterisine dönüştü. Bütün bu olayların sonucunda "31 Mart Vakası" meydana geldi. (13 Nisan 1909). "31 Mart Olayı" denen bu ayaklanmayı bastırmak için İttihat ve Terakki Fırkasının daha önceden Rumeli'den getirdiği avcı taburları içerisindeki bazı disiplinsiz grupların da karışmasıyla isyan daha da büyüdü. İttihat ve Terakki Fırkası duruma hâkim olamadı.

31 Mart Olayı, Selânik'te duyulunca Mahmut Şevket Paşa komutasında "Hareket Ordusu" hazırlanarak İstanbul'a gönderildi *(Görsel 4.20)*. Kurmay başkanlarından biri olan Mustafa Kemal, ordunun İstanbul'a sevkiyatında rol oynadı. İsyan kısa sürede bastırıldı. Ancak ittihatçılar isyanın tüm sorumluluğunu Sultan II. Abdülhamit'e yüklediler. Bir süre sonra da Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirerek yerine Sultan V. Mehmet Reşat'ı getirdiler (27 Nisan 1909).

Görsel 4.20: *Hareket Ordusu askerleri [Kartpostalda Osmanlı Türkçesi ve Fransızca yazılarda "Hareket Ordusu efradının Makriköy (Bakırköy) üzerine yürüyüşü" yazmaktadır.]*

1913 Darbesi (Bâb-ı Âli Baskını)

31 Mart Olayı sonrasında İttihat ve Terakki Fırkası, ülke yönetiminde âdeta söz sahibi tek parti durumuna geldi. Ancak bu durum bir muhalefet cephesini de ortaya çıkardı. 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruldu. Diğer yandan 1911 yılında Arnavutluk'ta çıkan isyanı bastırmak üzere gönderilen asker arasında ittihatçıların politikasını beğenmeyen muhalif subaylar, "Halaskâr-ı Zabitân" adını verdikleri bir birlik kurup dağlara çıktılar. Mevcut hükûmete de bir muhtıra vererek yeni bir hükûmet kurulmasını, aksi hâlde yönetime el koyacaklarını bildirdiler. Bu durum karşısında Said Paşa Hükûmeti istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu (1912).

8 Ekim 1912'de dört Balkan ülkesi (Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan), Osmanlı Devleti'ne saldırarak I. Balkan Savaşı'nı başlattılar. Ancak bu savaşa siyasi görüş ayrılıkları dolayısıyla parçalanmış olan Osmanlı ordusu hazırlıksız yakalandı. Savaşta alınan kötü sonuçlar Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti'ni istifaya zorladı. Balkan devletlerinin Trakya'ya doğru ilerledikleri bir sırada Kıbrıslı Kâmil Paşa kabinesi kuruldu (29 Ekim 1912).

Bu gelişmeler yaşandığı sırada Bulgar ordusu Çatalca'ya ilerlemiş ve Balkan devletleriyle Londra'da yapılan görüşmeler Edirne ve Adalar yüzünden sonuçsuz kalmıştı. İngiltere ve Rusya, 17 Ocak 1913'te Bab-ı Âli'ye verdikleri bir nota ile Edirne'nin Bulgaristan'a ve Adalar'ın da kendilerine bırakılmasını istediler. Tekliflerin görüşülmesi için Dolmabahçe Sarayı'nda genel bir toplantı yapıldı (22 Ocak 1913).

Bu arada ittihatçılar uzun süredir tasarladıkları hükûmet darbesini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Hükûmeti, Edirne'yi Bulgarlara terk etmekle suçladılar. Bu şekilde, yapacakları hükûmet darbesine dayanak oluşturmak istediler. Neticede Enver Paşa başkanlığında bir grup tarafından Bab-ı Âli Baskını gerçekleştirildi. Baskına direnenler katledildi (23 Ocak 1913) *(Görsel 4.21)*. İttihatçıların yaptığı bu hükûmet darbesi sonucunda Kâmil Paşa Hükûmeti istifa etmek zorunda kaldı. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa başkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu.

Bab-ı Âli Baskını, Türk siyasi tarihine kanlı bir hükûmet darbesi olarak geçti. Bu olaydan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tek başına iktidar oldu ve fiilen tek parti hâline geldi.

Le Petit Journal

ADMINISTRATION 61, RUE LAFAYETTE, 61

5 CENT. SUPPLEMENT ILLUSTRÉ 5 CENT.

24me Année — Numéro 1 160

DIMANCHE 9 FEVRIER 1913

ABONNEMENTS

UN COUP D'ÉTAT A CONSTANTINOPLE

Meurtre de Nazim Pacha

Görsel 4.21: *Bab-ı Âli Baskını ile ilgili dönemin Fransız gazetelerinden birinde yer alan manşet (Konstantinopolis'te Bir Darbe, Nazım Paşa'nın öldürülmesi)*

Tartışınız

Darbelerin karakteristik özellikleri ve ortaya çıkardığı olumsuzlukları arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

■ Darbelerin Osmanlı Dış Siyasetine Etkileri

Osmanlı Devleti'nde XIX ve XX. yüzyılda meydana gelen darbeler ülke genelinde büyük karışıklıklara yol açtı. Bu karışıklıklar nedeniyle Osmanlı Devleti, birçok bölgeyi kaybetti.

1876 Darbesi sonucu Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi iç ve dış siyasette büyük kargaşaya neden oldu. Osmanlı merkezî otoritesindeki boşluktan faydalanan Balkanlardaki gayrimüslim halklardan bazıları Avrupalı devletlerin de desteği ile ayaklandı. Osmanlı Devleti, ayaklanmaları bastırmakta zorlandı. Diğer yandan Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nı (93 Harbi) Osmanlı Devleti kaybetti. 1878 yılında Rusya ile yapılan Berlin Antlaşması sonucunda Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya bağımsızlık verildi.

31 Mart Olayı ve sonrasındaki 1909 Darbesi de Osmanlı dış siyasetini olumsuz etkiledi. Ülkedeki karışıklıklardan faydalanan Avusturya-Macaristan, Berlin Antlaşması'na aykırı davranarak Bosna Hersek'i kendi topraklarına kattı. Bu olaydan bir gün sonra Bulgaristan, bağımsızlığını ilan etti.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 1897 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre Girit Osmanlı toprağı sayılmasına rağmen bir Rum vali tarafından idare ediliyordu. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Girit'in Yunanistan'a bağlanma sorunu baş gösterdi. Girit'teki Rumlar, büyük bir gösteri sonrasında, Girit'in Yunanistan'a katıldığını duyurdular. Girit Meclisi aldığı bir kararla bölgede Yunan Anayasası'nın geçerli olduğunu ilan etti. Osmanlı Devleti, ülke içindeki sorunlar nedeniyle bölge ile yeterince ilgilenemedi. Neticede 31 Mart Olayı'nı fırsat bilen Yunanistan, Girit'i kendi topraklarına kattı.

XX. yüzyılda Balkanlarda esen milliyetçilik rüzgârı ve Osmanlı Devleti'nin bölgede her geçen gün otoritesini yitirmesi, son olarak 31 Mart Olayı sonrası Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi Arnavutluk'u da etkiledi. Bu sebeplerden dolayı 1911'de Arnavutluk isyanı patlak verdi. Osmanlı Devleti, bu isyanın getirdiği sorunlarla uğraşırken Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Bu durumdan yararlanan Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti (23 Kasım 1912). Bab-ı Âli Baskını sonrasında yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, Arnavutluk sorunu ile yeterince ilgilenemedi. 30 Mayıs 1913'te yapılan Londra Antlaşması ile Arnavutluk'un bağımsızlığı resmiyet kazandı. Böylece Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne bağlı devlet kalmadı.

Etkinlik

Aşağıda verilen harita üzerinde XIX ve XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde meydana gelen darbeler ve bu darbeler sonrası kaybedilen toprakları belirleyiniz. Bu yerleri tabloda ilgili yerlere yazınız.

XIX yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti

Darbe	Kaybedilen Topraklar
1876 Darbesi	
1909 Darbesi	
1913 Darbesi	

Tarihten Bir Yaprak

Türkiye Cumhuriyeti, 15 Temmuz 2016'da, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde dış güçlerce de desteklenen Fetullahçı Terör Örgütüne (FETÖ) mensup bir grup askerin darbe girişimine maruz kaldı. Darbecilerin eylemleri TRT'de zorla okutulan darbe bildirisi, belediyeler ve diğer kamu kurumlarına el koyma çabaları, basın-yayın kuruluşlarının işgal girişimleri ile devam etti. Darbeciler bir yandan da Gölbaşı Polis Özel Harekât binasını, TBMM'yi ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ni F-16 savaş uçakları ile bombalarken bir yandan da Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT), Genelkurmay Başkanlığı ve Özel Harekât Komutanlığı gibi stratejik noktaları işgal etmeye kalkıştılar.

Gölbaşı Polis Özel Harekât binasının bombalanması sonucu 44 yiğit polisimiz şehit edildi. Diğer bir gelişme ise darbecilerin Özel Kuvvetler Komutanlığını ele geçirmeye çalıştıkları sırada yaşandı. Baskın esnasında Astsubay Ömer Halisdemir, komutanından aldığı emirle Özel Kuvvetleri ele geçirmeye çalışan Tuğgeneral Semih Terzi'yi öldürdü. Ancak kendisi de darbeciler tarafından şehit edildi. Bu olay darbecilerin hain planlarının bozulmasını sağladı.

Darbeciler helikopterlerle, tanklarla ve tüfeklerle sivil halkın üzerine rastgele ateş açtılar. Ancak Türk halkının kararlılığı karşısında fazla direnemediler. Gece boyunca birçok noktada devam eden çatışmaların ardından darbe girişimi başta Atatürk Havalimanı ve Boğaziçi Köprüsü olmak üzere birçok noktada darbeci askerlerin teslim olması ile sona erdi. Darbeyi önlemek adına yaşanan olay ve çatışmalar sırasında aralarında sivillerin ve güvenlik görevlilerinin bulunduğu 252 vatandaşımız şehit olurken çok sayıda vatandaşımız da yaralandı.

Ancak Türk milleti bu saldırı karşısında millî iradesine sahip çıkmak amacıyla ilk kez topyekûn meydanlara indi. Bu olay büyük bir halk direnişi olarak tarih sahnesinde yerini aldı. Bu direniş, aynı zamanda Türk milletinin iradesinin silah zoruyla elde edilemeyeceğinin tüm dünyaya ispatı oldu.

TBMM, 15 Temmuz gecesinde bizim için canlarını feda eden şehitlerimizi ve gazilerimizi hatırlamak ve hatırlatmak, millî iradeye saygısını göstermek ve bağımsızlık ruhunu yaşatmak amacıyla 15 Temmuz'u, "Demokrasi ve Millî Birlik Günü" olarak ilan etti.

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A **Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.**

1. Siyasi parti.

2. Meşrutiyet Dönemi'nde hazırlanan Osmanlı anayasası.

3. Slav asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden politik akım ve hareket.

4. Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü ya da yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı.

5. Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıl sonlarından XX. yüzyılın başlarına kadar süren istikrarsızlık döneminde Avrupa devletlerinin Türkleri Avrupa ve Anadolu'dan atmayı hedefledikleri stratejik politika.

6. Bütün Müslümanları halifenin sancağı altında birleştirme düşüncesi.

7. Osmanlı Devleti'nde Cevdet Paşa başkanlığındaki komisyonun 1868-1876 yılları arasında hazırladığı daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını içeren kanun.

8. Ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usulleri kötüye kullanarak mevcut hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.

9. Türk tarihini, uygarlığını ve coğrafyasını araştırıp Türk kültürü etrafında bütün Türkleri toplama düşüncesi.

10. I. Dünya Savaşı öncesi Almanya, Avusturya ve İtalya arasında kurulan birlik.

11. "Büyük fikir" manasına gelen ve genel olarak Yunan milliyetçilerinin Helen İmparatorluğu'nu kurma düşüncesi.

12. Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet etme biçimi.

13. I. Dünya Savaşı öncesi Fransa, İngiltere ve Rusya arasında kurulan birlik.

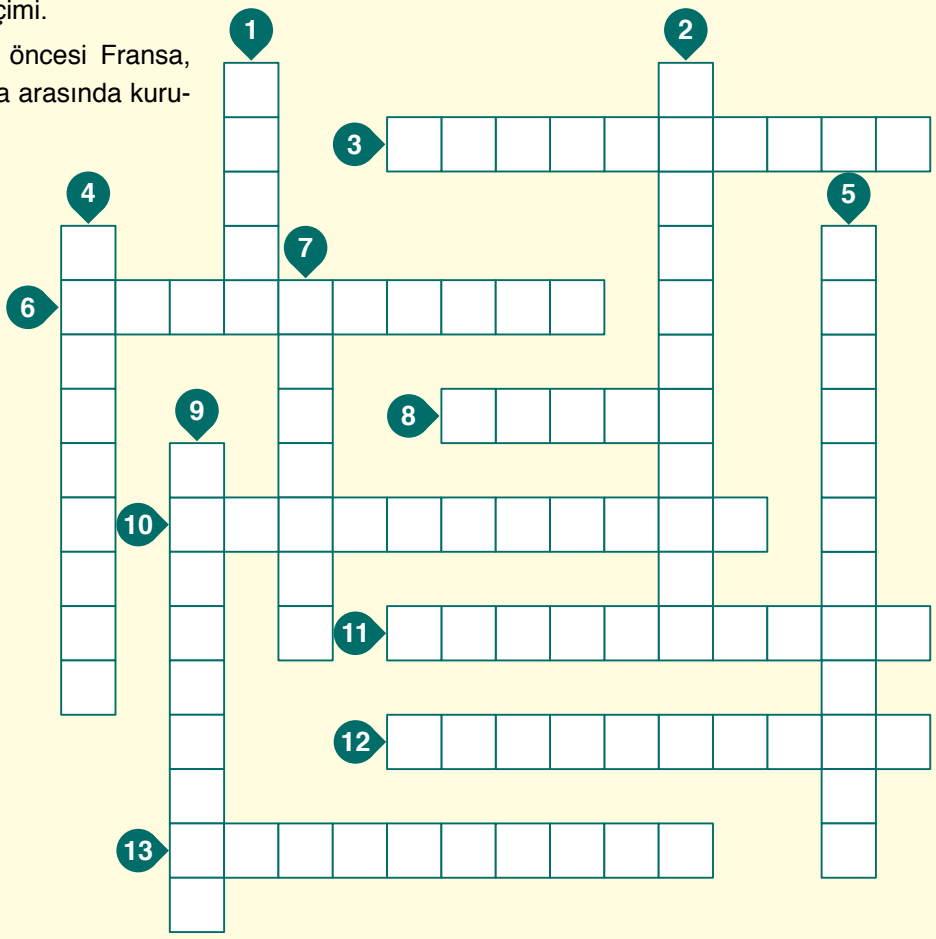

B **Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.**

1. Yanda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren harita verilmiştir.

Haritaya göre Osmanlı Devleti ile ilgili,

I. Balkanlardaki varlığı sona ermiştir.

II. Ege Denizi'ndeki hâkimiyeti sarsılmıştır.

III. İmparatorluk özelliğini kaybetmiştir.

IV. Birçok Balkan ülkesi, bünyesinden ayrılmıştır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) I ve II. B) II ve III.

C) II ve IV. D) I, II ve III.

E) II, III ve IV.

2. Ermeniler, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde huzur ve güvenle yaşamış ve Osmanlı idaresinde önemli görevler üstlenmişlerdi. Ancak 1878 Berlin Antlaşması'nda ilk kez Ruslar Ermenilere bazı haklar talep ederek suni bir Ermeni meselesi ortaya çıkarmıştı. Sonraki dönemlerde de Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan bazı devletler bu meseleyi desteklemiş, böylece Ermeniler Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya başlamışlardır.

Bu bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisi <u>söylenemez</u>?

A) Ermeni meselesinde emperyalist devletlerin payı olduğu

B) Osmanlı Devleti'nin Ermenilere oldukça güvendiği

C) XIX. yüzyıla kadar Ermenilerle pek sorun yaşanmadığı

D) Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan ilk milletin Ermeniler olduğu

E) Ermeni meselesinin uluslararası bir sorun hâline geldiği

3. I. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalaması

II. Boğazların uluslararası bir sorun hâline gelmesi

III. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması

Yukarıda verilenlerden hangileri Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa İsyanı'na bağlı olarak ortaya çıkan gelişmelerdendir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

4.

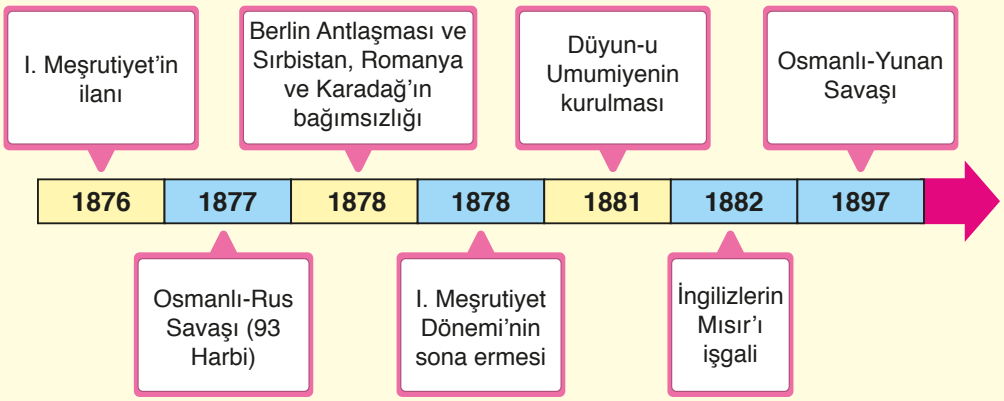

Yukarıda verilen tarih şeridinden hareketle Osmanlı Devleti ile ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisi <u>söylenemez</u>?

A) Ekonomik açıdan sıkıntılı bir döneme girmiştir.

B) Balkanlardaki siyasi varlığı tamamen sona ermiştir.

C) Topraklarına yönelik sömürgeci emeller vardır.

D) Fransız İhtilali'nden olumsuz etkilenmiştir.

E) Yönetim şekli değişmiştir.

5.

- 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması: "Osmanlı Devleti'ne herhangi bir saldırı karşısında Rusya, Boğazlara gelerek Osmanlı Devleti'ne yardım edecektir."
- 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi: "Boğazlar Osmanlı egemenliğinde kalacak, hiçbir savaş gemisinin Boğazlardan geçmesine izin verilmeyecektir."

Her iki antlaşmadan hareketle,

I. Osmanlı Devleti denge politikası uygulamıştır.

II. Boğazların stratejik özelliği kaybolmuştur.

III. Rusya'nın sıcak denizlere inmesinin önüne geçilmiştir.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II C) I ve II. D) I ve III. E) I, II ve III.

6. 1882 yılında kurulan "Üçlü İttifak" blokunda;

I. Avusturya-Macaristan,

II. İtalya,

III. Almanya,

IV. Fransa

devletlerinden hangileri yer almıştır?

A) I ve II. B) II ve III. C) I ve IV. D) I, II ve IV. E) I, II ve III.

7. 1815 Viyana Kongresi'nde İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya gibi ülkeler monarşik yapılarını korurken Avrupa'nın sınırlarını ırk, dil, din unsurlarını gözetmeden yeniden çizmişler, her türlü milliyetçilik isyanına karşı olduklarını beyan etmelerine rağmen Osmanlı Devleti'nde çıkan Yunan İsyanı'nı ise desteklemişlerdir.

Bu gelişmeler, aşağıdakilerden hangisinin göstergesi olamaz?

A) Avrupa'da kalıcı barış ortamının sağlandığının
B) Fransız İhtilali ile ortaya çıkan gelişmeler karşısında Avrupalı devletlerin arayış içinde olduklarının
C) Avrupa devletlerinin, çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinin
D) Avrupalı devletlerin mevcut siyasi yapılarını korumak istediklerinin
E) Fransız İhtilali'nden Osmanlı Devleti'nin olumsuz yönde etkilendiğinin

8. Şark Meselesi, 1815 Viyana Kongresi'nde Ruslar tarafından Osmanlı Devleti'nin parçalanması amacıyla ortaya atılmıştır. Ancak İngiltere o zaman bu fikre karşı çıkarken daha sonra bu fikri desteklemiştir.

Bu duruma göre,

I. Şark Meselesi Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmıştır.
II. İngilizlerin dış politikasında zamanla değişiklikler olmuştur.
III. İngilizler menfaatlerini korumaya çalışmışlardır.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

9. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Fransa Kralı Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında savaş başlamış, bu savaşta İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'ne destek vermiş, bir süre sonra Nizam-ı Cedit ordusunun Akka önlerinde Fransızları bozguna uğratması üzerine Fransa El Ariş Antlaşması'nı imzalayarak Mısır'dan çekilmiştir.

Bu bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Mısır sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır.
B) Fransa'nın Akdeniz'e yerleşmesi İngiltere ve Rusya'nın işine gelmemiştir.
C) İngiltere, Akdeniz'deki çıkarlarını korumak istemiştir.
D) Fransa, Akdeniz'deki siyasi politikalarından tamamen vazgeçmiştir.
E) Osmanlı Devleti başarılı bir denge politikası izlemiştir.

10. Osmanlı Devleti'nin 1856 yılında ilan ettiği Islahat Fermanı sonucunda;

I. Yabancılara, kendi mahkemelerini kurma hakkı tanınması,
II. Bedel-i askerî uygulamasına gidilmesi,
III. Azınlıklara İl Genel Meclisine katılma hakkı tanınması

gelişmelerinden hangilerinin Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarıyla çeliştiği söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) I ve III. E) I, II ve III.

11.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında basılan yukarıdaki kartpostalda işaretli bölümde soldan sağa "uhuvvet (kardeşlik), müsavat (eşitlik), adalet, hürriyet" kavramları yer almıştır.

Buna göre II. Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili,

I. İlan edilişinde Osmanlıcılık fikri etkili olmuştur.

II. Demokratik hakların genişlemesine ortam hazırlamıştır.

III. Halk, yönetime egemen olmuştur

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

12. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda ortaya çıkan ve din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm halkı devlete bağlı tutmayı ve bu şekilde imparatorluk yapısını koruyarak devletin dağılmasını önlemeyi amaç edinen düşünce akımı "Osmanlıcılık"tır.

Buna göre, aşağıda verilen gelişmelerden hangisinin Osmanlıcılık politikasının kapsamında olduğu <u>söylenemez</u>?

A) Âyanlarla Sened-i İttifak'ın yapılması

B) Tanzimat Fermanı'nın ilanı

C) Islahat Fermanı'nın yürürlüğe girmesi

D) Kanun-i Esasî'nin hazırlanması

E) II. Meşrutiyet'in ilanı

13. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde,

I. Âyanlarla Sened-i İttifak'ın imzalanması

II. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi

III. Kanun-i Esasî'nin hazırlanması

gelişmelerinden hangileri ile mutlak otoritenin yetkileri kısıtlanmıştır?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) II ve III. E) I, II ve III.

14. 1808 yılında II. Mahmut'un Sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa ve Anadolu-Rumeli âyanları arasında imzalanan Sened-i İttifak'ta;

• Padişah aşırı vergi koyamayacak,

• Âyanlar kendi bölgelerinde asker ve vergi toplama, adalet ve asayiş sağlama konularında padişaha yardımcı olacaktır.

kararları yer almıştır.

Buna göre aşağıdaki çıkarımlardan hangisi yapılamaz?

A) Osmanlı Devleti âyanların varlığını resmen tanımıştır.

B) Âyanlar padişahın yetki ve görevine ortak olmuştur.

C) Padişahın yetkileri kendi isteğiyle sınırlandırılmıştır.

D) Bu dönemde yapılacak Islahatlar için uygun bir ortam oluşturulmuştur.

E) Âyanlar bulundukları bölgelerde otorite hâline gelmiştir.

15. • Kazan Türklerinden olup Osmanlı ülkesine yerleşen aydınlardan biridir.

• Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini çok yönlü olarak açıklamıştır.

• Pantürkizm (Turancılık) fikrinin önemli savunucularındadır.

Yukarda özellikleri verilen fikir insanı ve siyaset bilimci aşağıdakilerden hangisidir?

A) İsmail Gaspıralı B) Mustafa Cemiloğlu C) Ziya Gökalp

D) Yusuf Akçura E) Mehmet Emin Resulzade

16. Aşağıda verilenlerden hangisinde XX. yüzyıl Osmanlı siyasetinde aktif rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkisinden bahsedilemez?

A) I. Meşrutiyet'in ilanı

B) 31 Mart Olayı'nın bastırılması

C) Bab-ı Âli Baskını

D) Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi

E) Türkçülük fikrinin yaygınlaştırılması

17. Darbe, bir ülkede baskı kurarak veya zor kullanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işine denir.

Buna göre Osmanlı tarihinde yaşanan;

I. Sultan Abdülaziz'in yaşadığı Dolmabahçe Sarayı'nın karadan ve denizden kuşatılarak Sultan'ın tahttan indirilip yerine V. Murat'ın çıkarılması,

II. 31 Mart Olayı'ndan sonra Sultan II. Abdülhamit'in yerine V. Mehmet Reşat'ın tahta çıkarılması,

III. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Bab-ı Âli Baskını'nı düzenlemesi

gelişmelerinden hangileri darbe olarak nitelendirilebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) II ve III. E) I, II ve III.

Birinci Balkan ve İkinci Balkan Savaşı sonrasında verilen haritalardan hareketle 18 ve 19. soruları cevaplayınız.

18. Birinci Balkan Savaşı'nın sonuçlarıyla ilgili olarak;

I. Osmanlı Devleti Balkanlarda önemli ölçüde toprak kaybına uğramıştır.

II. Osmanlı Devleti'nin, Batıdaki tek sınır komşusu Bulgaristan olmuştur.

III. Sırbistan egemenlik alanını en çok genişleten devlet olmuştur.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

19. İkinci Balkan Savaşı'nın sonuçları ile ilgili olarak;

I. Osmanlı Devleti, sınırlı da olsa Balkanlardaki varlığını devam ettirmiştir.

II. Bulgaristan'ın Ege Denizi ile bağlantısı kalmamıştır.

III. Yunanistan'ın egemenlik alanı genişlemiştir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I ve II, III.

20. Aşağıda verilenlerden hangisi, 1876, 1908, 1913 yılında gerçekleşen darbeler sonucunda Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklar arasında gösterilemez?

A) Bulgaristan B) Yunanistan C) Girit D) Bosna-Hersek E) Karadağ

<table>
<tr><th colspan="3">MECLİS-İ UMUMİ</th></tr>
<tr><th colspan="2">MEBUSAN MECLİSİ</th><th>ÂYAN MECLİSİ</th></tr>
<tr><td colspan="2">• Üyeleri halk tarafından her elli bin erkek nüfusa bir temsilci gelecek şekilde, iki dereceli bir seçimle belirlenirdi.
• Bu meclise gelenler vilayet meclislerinin üyeleriydi.
• Çalışmalarını açık oturumlarda yürütürlerdi.
• Padişah, gerektiğinde meclisi feshedebilirdi.</td><td>• Üyeleri padişah tarafından seçilir ve ömür boyu görevde kalırlardı.
• Üye sayısı Mebusan Meclisi üyelerinin üçte birini aşamazdı.
• Önemli görevler yapmış bürokratlarla birkaç ulema sınıfı üyesinden oluşmaktaydı.
• Çalışmalarını kapalı oturumlarda yürütürdü.</td></tr>
<tr><td>Üye Sayıları</td><td>115</td><td>26</td></tr>
<tr><td>Müslüman</td><td>69</td><td></td></tr>
<tr><td>Gayrimüslim</td><td>46</td><td></td></tr>
</table>

I. Meşrutiyetin ilanı sonrası yukarıda verilen tablodan hareketle 20 ve 21. soruları cevaplayınız.

21. Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Umumi'nin açılmasıyla,

I. Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli değişmiştir.

II. Osmanlı Devleti'nde çok partili sisteme geçilmiştir.

III. Halk, kısıtlı da olsa temsilciler aracılığı ile yönetime ortak olmuştur

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve III. D) II ve III. E) I, II ve III.

22. Tabloya göre Osmanlı Parlamentosunda,

I. Âyan Meclisi yönetimde etkin konumdadır.

II. Azınlıklar da yönetimde söz sahibidir.

III. Güçler birliği ilkesi uygulanmaktadır

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) I ve II. C) I ve III. D) II ve III. E) I, II ve III.

23. Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımı, her milletin kendi devletini kurmasını amaçlamıştır. Bu düşünceye göre imparatorlukların içinde yaşayan her millet kendi ulus geleceğini belirlemeli ve kendi devletini kurmalıdır.

Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin aşağıdaki uygulamalardan hangisine başvurduğu söylenemez?

A) Tanzimat Fermanı'nı ilan etmesi

B) Âyanlarla Sened-i İttifak Sözleşmesi yapmasına

C) Osmanlıcılık fikrinin benimsenmesine

D) Meşrutiyet yönetimine geçmesi

E) Islahat Fermanı'nı ilan etmesine

24. Osmanlı Devleti'nde, Mebuslar Meclisinin açık olduğunu, değişik fırka ve cemiyetlerin bu mecliste temsil edildiğini savunan bir tarih öğretmeni öğrencilerine aşağıdaki dönemlerden hangisi hakkında bilgi vermektedir?

A) II. Meşrutiyet Dönemi B) Tanzimat Dönemi C) I. Meşrutiyet Dönemi
D) II. Mahmut Dönemi E) Abdülaziz Dönemi

25. XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan en sıkıntılı dönemidir. Bu dönemde bir yandan milliyetçilik düşüncesi, bir yandan uluslararası boyut kazanan sorunlar, diğer yandan da sömürgeci devletlerin politikaları Osmanlı Devleti'ni oldukça zor durumda bırakmıştır. Bu yüzden birçok devlet adamı ve düşünür bu durumdan kurtulmak amacıyla çözüm arayışlarına başlamışlardır.

Buna göre aşağıdakilerden hangisinin çözüm arayışlarından biri olduğu söylenemez?

A) Devletin siyasi bütünlüğünü korumak
B) Halkın devlete bağlığını artırmak
C) Fetihlerin yeniden canlanmasını sağlamak
D) Modern kurumlar oluşturmak
E) Yönetim ve hukuk sistemini değiştirmek

C Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

XVIII. yüzyılda Çar I. Petro zamanında güçlenen Rusya karşısında; askerî, siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı gücünü kaybeden Osmanlı Devleti kendini koruyamaz bir hâle geldi. Başta İstanbul ve Boğazlar olmak üzere Türk toprakları Çarlık Rusya'sının emperyalist emellerinin hedefi hâline geldi. I. Petro'nun Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmayı hedefleyen siyasi vasiyeti, Rus dış politikasında belirleyici bir rol oynadı. Ruslar, Osmanlı Devleti'ne karşı üç yol takip ettiler. Birinci yol, Osmanlı topraklarını Rus İmparatorluğu'na katmak; ikinci yol, imkânlar elverdiği takdirde aynı toprakları Avrupa devletleriyle paylaşmak; üçüncü yol ise Osmanlı toprakları üzerinde özerk veya bağımsız devletler kurulmasını sağlamak ve bu devletleri günün birinde kendi himayesi altına almaktı.

Çarlık Rusya'sının Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak yayılmacı bir politika izlemesi XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin tepkisi ve direnişiyle karşılaştı. Avrupalılar Rusya'nın yükselişine karşı artık Osmanlı Devleti'ni doğudan gelen bir tehdit değil, Rusya'ya karşı fren vazifesi gören tampon bir devlet olarak kullanmak düşüncesine ulaştılar.

Hasan Şahin, Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış, Türkler Ansiklopedisi, C 12, s. 542

1. Rusya, Osmanlı toprakları üzerinde özerk veya bağımsız devletler kurulmasını sağlamak amacıyla hangi politikaları izlemiştir?

2. Boğazlar ve Kırım'ın, Rusya'nın yayılmacı politikasındaki önemi hakkında neler söylenebilir?

3. Rusya'nın yayılmacı politikası Avrupalı devletlerden hangilerini, neden rahatsız etmiş olabilir?

Ç **Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.**

1. ( ) Rum İsyanı sırasında Osmanlı donanması Navarin'de İngiliz ve Rus donanmaları tarafından yakılmıştır.
2. ( ) Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan son Balkan ülkesi Bulgaristan'dır.
3. ( ) 1907 yılında yapılan Reval Görüşmeleri sonucunda İngiltere, Rusya'yı Osmanlı politikaları üzerinde serbest bırakmıştır.
4. ( ) Rusya, I. Dünya Savaşı öncesinde İtilaf Devletleri blokunda yer almıştır.
5. ( ) Osmanlı tarihinde gerçekleşen 1909 Darbesi'nin ortaya çıkardığı karışıklıklardan faydalan Sırbistan bağımsızlığını ilan etmiştir.
6. ( ) Tanzimat Fermanı'nın yayımlanmasının bir sebebi de Mısır İsyanı sırasında İngiltere'nin desteğini sağlamaktır.
7. ( ) Islahat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti meşruti idareye geçmiştir.
8. ( ) Osmanlı Devleti'nde, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının baskılarıyla II. Meşrutiyet ilan edilmiştir.

D **Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.**

93 Harbi	Yunanistan	Paris	Berlin Konferansı	Sırbistan
Karadağ	İngiltere	Piyemonte	Fransa	Hünkâr İskelesi
Rusya	Viyana Kongresi	Kırım	Osmanlıcılık	Boğazlar

1. ..... Savaşı ve sonrasında Osmanlı Devleti ..... Antlaşması ile Avrupa devletler hukukuna dâhil edilmiştir.
2. I. Balkan Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'ne karşı Bulgaristan ile birlikte ....., ... ve ..... yer almıştır.
3. Kırım Savaşı sırasında ....., ... ve ..... Osmanlı Devleti'ne yardım etmişlerdir.
4. Osmanlı Devleti, Mısır İsyanı'nda İngiltere ve Fransa'ya güvenmediği için ..... ile ..... adı verilen bir antlaşma imzalamış, böylece ..... uluslararası bir sorun hâline gelmiştir.
5. Şark Meselesi, ilk kez 1815 ..... sırasında gündeme gelmiştir.
6. ..... Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayanları dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın kanun önünde eşit gören düşünce akımıdır.

E **Aşağıda verilen açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.**

1. Şark Meselesi'nin temel amacı nedir?
2. XIX. yüzyılda demokratikleşme adına Osmanlı Devleti'nde yapılan faaliyetler nelerdir?
3. XVIII ve XIX. yüzyılda Osmanlı siyasi otoritesine yönelik hangi darbeler yapılmıştır?
4. II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı siyasi hayatına ne gibi kazanımlar sağlamıştır?

EBA İçerik

5. ÜNİTE

XIX VE XX. YÜZYILDA DEĞİŞEN SOSYO-EKONOMİK HAYAT

XX. yüzyıl başlarında İstanbul Haliç'ten bir görünüm

Ünitenin Konuları

5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDEKİ NÜFUS HAREKETLERİ

5.3. MODERNLEŞME VE DEĞİŞİM

Ünitenin Kazanımları

- Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde endüstriyel üretime geçiş çabalarını ve bu süreçte yaşanan zorlukları değerlendirir.
- Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki nüfus hareketlerinin siyasi, askerî ve ekonomik sebep ve sonuçlarını değerlendirir.
- Modernleşmeyle birlikte sosyal, ekonomik ve politik anlayışta yaşanan değişim ve dönüşümlerin gündelik hayata etkilerini değerlendirir.

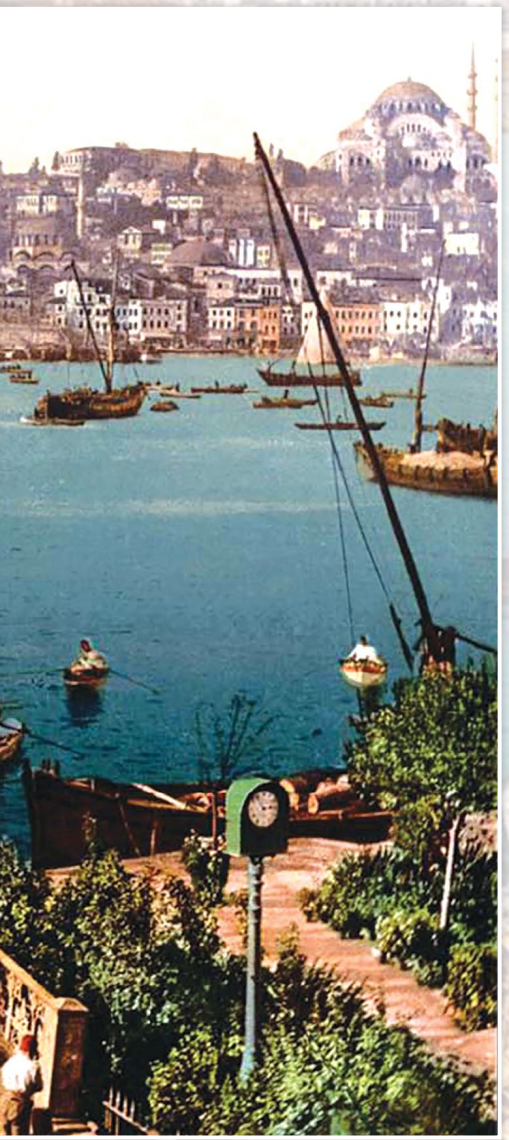

Ünite Tanıtım Videosu

Kavramlar

- Sansür
- Muhacir
- Metropol
- Düyun-u Umumiye
- Karantina

5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin sanayi alanında Avrupa'nın gerisinde kalmasında etkili olan unsurlar hakkında neler biliyorsunuz?

5.1.1. Osmanlı Devleti'nin Endüstriyel Üretime Geçişte Yaşadığı Zorluklar

XVI. yüzyılın sonlarına doğru büyük Avrupa devletleri, merkantilizm sistemi sayesinde sermayelerini her geçen gün güçlendirmişlerdi. Sanayi İnkılabı'nın gerçekleşmesiyle de Avrupa'da tekstil, kömür, demir-çelik ve ulaşım gibi birçok sektörde büyük gelişme görüldü. Bu süreçte başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda gibi ülkeler endüstriyel üretime geçti *(Görsel 5.1)*.

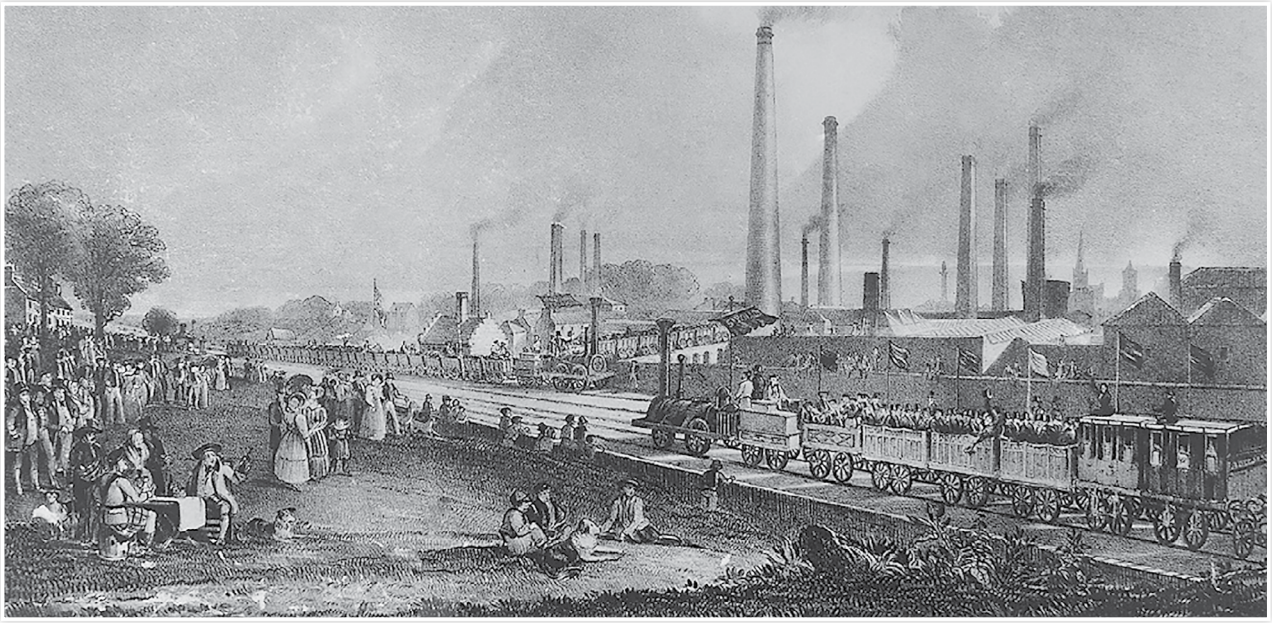

Görsel 5.1: *Sanayi İnkılabı'nı tasvir eden illüstrasyon*

Avrupa'da Sanayi İnkılabı ile yaşanan bu süreçte, Osmanlı sanayisi oldukça zayıf durumdaydı. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başından itibaren Avrupa ülkeleri gibi sanayileşme çalışmalarına başladı. Ancak bu dönemde çeşitli sorunlar nedeniyle sanayileşmede gerekli mesafe katedilemedi. Bunda sermaye birikiminin yetersizliği, bilimde ve teknolojide geri kalınması, yetişmiş personel eksikliği, teknik eleman eksikliği, uzun vadeli stratejilerin olmaması ve Avrupa ülkelerine tanınan kapitülasyonların etkisi büyüktür.

Osmanlı ekonomisi genel itibarıyla tarım ve belli meslek gruplarının gerçekleştirdiği küçük ölçekli imalat ve ticaret sektörlerine dayanıyordu. Üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nde, farklı meslek gruplarının el becerilerine dayalı olarak ürettiği ürünler şehirler ve ülkeler arası büyük bir coğrafyada rağbet görüyor ve ülke ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlıyordu. Ancak XVII. ve XVIII. yüzyılda yaşanan siyasi, askerî ve ekonomik gelişmeler neticesinde tarım, imalat ve ticaret sektörlerinde bozulmalar başladı. Özellikle ekonomisi tarıma dayalı Osmanlı Devleti'nde tımar sistemin bozulması ve iltizam sisteminin yaygınlaşması, tarımsal üretimin azalmasına ve çiftçinin mağdur olmasına neden oldu. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, 1858'de çıkardığı "Arazi Kanunnamesi" ile vatandaşa toprakta özel mülkiyet hakkı tanıyarak küçük çiftçinin korunmasını hedefledi. Toprağın tapusunu alan halka arazi alım ve satım serbest hâle getirildi. Yine kredi ihtiyacı olan çiftçilere yönelik olarak 1867 yılında "Memleket Sandıkları" kuruldu ve kredi imkânı tanındı. 1888 yılından itibaren bu işlevi "Ziraat Bankası" üstlendi. Ancak bu çalışmalara rağmen çiftçi kesimi gerekli sermaye birikimini sağlayamadı.

Osmanlı Devleti'nin ekonomide en önemli lokomotiflerinden biri olan lonca teşkilatı, XIX. yüzyıldan itibaren sanayileşen Avrupa ile rekabet edemedi. Bunun sonucunda birçok iş yeri ve atölye *(Görsel 5.2)* kapandı. Üretim, iç piyasanın dahi ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma geldi. Bu durum ithalatın artmasına, dolayısıyla dışa bağımlılığa neden oldu. Yaşanan bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nde sermaye birikiminin oluşmasını engelledi.

Görsel 5.2: *XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir giyim atölyesi*

Gerekli sermaye birikiminin olmaması, devletin ve özel sektörün sanayileşme çabalarını olumsuz etkiledi. Avrupa'da ise merkantilist politikalara bağlı olarak ileri düzeyde bir sermaye birikimi olduğundan sanayileşme sorunu yaşanmadı. Diğer yandan uzun zamandan beri gerileme evresi yaşayan Osmanlı ekonomisi, tüm ıslahat çalışmalarına rağmen kendini yenileme konusunda başarılı olamadı. Üstelik XVIII ve XIX. yüzyıllarda peş peşe ağır yenilgilerle sonuçlanan savaşlar, Osmanlı ekonomisini darboğaza sürüklerken sermaye birikimine de engel teşkil etti.

Osmanlı sanayisi ve dış ticaretinin gelişmesine engel olan gelişmelerden biri de birçok Avrupa ülkesine tanınan kapitülasyonlardı. Sanayi Devrimi sonrasında endüstriyel üretime geçen bazı Avrupa ülkeleri ham madde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli arayışlara yöneldiler. Bu arayışlar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanımış olduğu düşük gümrük vergileri sebebiyle Osmanlı pazarlarına yöneldiler.

Yorumlayınız

Sanayi Devrimi ve Osmanlı Devleti

Başta İngiltere olmak üzere Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren Avrupa devletleri, sanayisini geliştirme başarısını gösteremeyen ülkelerin pazarlarını istila etmeye başladılar. İşte bu durum İngiltere'yi Osmanlı İmparatorluğu pazarına yönelten temel etkenlerden biri oldu. Osmanlı İmparatorluğu önemli bir pazar olmasının yanı sıra, sahip olduğu zengin ham madde kaynaklarıyla da İngiliz sanayisi için önem arz etmekteydi. Öte yandan, Avrupa devletleri kendi sanayilerini korurken Osmanlı Devleti kapitülasyonlarla verdiği hakları muhafaza ediyor hatta genişletiyor, Avrupa'daki ekonomik gelişmelerin dışında kalıyordu.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir tekstil atölyesi

Genel ağdan alınmıştır.

- Sanayi Devrimi sonrası Avrupalı devletler neden Osmanlı pazarlarına yönelmişlerdir? Açıklayınız.

Sanayi Devrimi sonrasında buhar ve kömür enerjisi ile çalışan gemiler ve trenler sayesinde Avrupalı devletler, endüstriyel üretime bağlı olarak fabrikalarda üretilen ucuz ve kaliteli malları Osmanlı sınırları içerisinde pazarlama imkânı buldular. Avrupa ile rekabet edemeyen Osmanlı sanayisi çöküş sürecine girdi. Osmanlı Devleti bu gelişmeler karşısında birtakım tedbirler aldı. Öncelikle Avrupa'dan ithal edilen mallara yüksek gümrük vergisi uygulamak istediyse de kapitülasyonlar nedeniyle amacına ulaşamadı.

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme önündeki engellerden biri de teknik eleman sıkıntısıydı. Osmanlı Devleti'nde sanayi tesisleri genel olarak devlet eliyle kurulmuştu. Ancak Müslüman toplumda bu tesisleri rekabetçi bir mantıkla işletebilecek yeterli beceriye sahip teknik eleman yok denilecek kadar azdı. Bu sebeple Osmanlı idarecileri bu tesislerden bazılarını, daha iyi yapacaklarını düşündükleri yabancı müteşebbislere emanet ettiler. Bu tesislerde çalıştırmak amacıyla Fransa ve Almanya gibi ülkelerden meslek erbabı çeşitli zanaatkârlar getirdiler. Ancak bu müteşebbislerden bazıları sorumluluklarını yerine getiremedi. Bunun yanında deprem, yangın ve kuraklık gibi durumlar da sanayileşme çalışmalarını olumsuz etkiledi.

Osmanlı sanayileşmesinin önündeki diğer bir engel ise Avrupa'daki teknolojik gelişmelerin takip edilmemesi ve devletin sanayileşmeye yönelik uzun vadeli stratejiler üretememesiydi. Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda Avrupa'nın gerisinde kaldığını görerek önemli Avrupa başkentlerinde elçilikler açtı. Hatta elçilerin gönderdiği raporlar doğrultusunda çeşitli ıslahatlar yaptı. Ancak dönemin yöneticileri, Avrupa'nın gerisinde kalmanın sebeplerini genelde askerî başarısızlıklara bağlayarak bu doğrultuda çalışmalar yaptılar.

XIX. yüzyılda Avrupa'da sanayileşme faaliyetleri ivme kazanınca Osmanlı yöneticileri özellikle Tanzimat Dönemi'nde sanayileşme çalışmalarına hız verdiler *(Görsel 5.3)*. Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşanan padişah değişiklikleri, siyasi istikrarsızlıklar, kaybedilen savaşlar ve bazı kesimlerin sanayileşme çabalarına olumsuz yaklaşımları sanayileşme konusunda uzun vadeli stratejiler yapılmasına engel oldu. Birçok işletme ve proje bu yüzden yarım kaldı.

Görsel 5.3: *1839'da İstanbul'un Eyüp semtinde faaliyete geçen Feshane-i Âmire*

Tartışınız

Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede gerekli hamleleri yapamaması hangi sonuçlara yol açmıştır? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

5.1.2. Osmanlı Devleti'nin Endüstriyel Üretime Yönelik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıldan itibaren endüstriyel üretime yönelik önemli çalışmalar yaptı. Bu doğrultudaki ilk teşebbüsler askerî ihtiyaçları karşılamaya yönelik oldu. Top ve tüfek imalatı yanında ordunun kılık ve kıyafeti için tekstile önem verildi; Beykoz Kâğıt Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Paşabahçe Tekel İspirto Fabrikası, Eyüp İplik Fabrikası ve Balkanlardaki İslimye şehrinde Çuha Fabrikası hizmete girdi. Endüstriyel üretime yönelik olarak sonraki yıllarda birçok alanda fabrika açılmaya devam etti. *(Tablo 5.1)*. 1897'de çıkarılan "Teşvik Kanunu" ile yeni kurulacak fabrikalar on yıl vergiden muaf tutuldu.

1839 Feshane-i Âmire (Fes ve yünlü kumaş fabrikası)	**1850** İzmir Yağ Fabrikası
1843 Yedikule Şimendifer (Tren) Fabrikası	**1853** Dolmabahçe Gazhanesi
1843 Zeytinburnu Demir Fabrikası	**1856** İstinye Tersanesi
1844 İzmit Çuha (Yün Kumaş) Fabrikası	**1861** İzmir Kumaş Fabrikası-Basmahane
1845 Beykoz Çini Fabrikası	**1868** Beykoz Çini Fabrikası
1845 Hereke Çuha Fabrikası	**1876** Cebehane-i Âmire (Savaş Mühimmatı İmalatı)
1846 Bursa İpek Fabrikası	**1891** Kırkağaç Çırçır (Pamuk işleme) Fabrikası
1847 İzmir Muslin (ince kumaş) Boyama ve Basma Fabrikası	**1894** Eskişehir Demir Yolu İnşa Fabrikası

Abdullah Martal, Osmanlı Sanayileşme Çabaları (XIX. yüzyıl), Osmanlı Ansiklopedisi, C 3, s. 280-281 (Düzenlenmiştir.)

***Tablo 5.1:** XIX. yüzyılda faaliyet gösteren bazı Osmanlı işletmeleri*

Kapitülasyonlar sebebiyle Avrupa'nın ucuz mallarının ülkesine girmesini engelleyemeyen Osmanlı Devleti, yerli sanayiyi güçlendirmeye çalıştı. Hem yerli tüccarları korumak hem de millî sanayiyi oluşturmak için seferberlik başlattı. Bu konuyla ilgili aşağıdaki gazete ilanını okuyalım:

Yorumlayınız

Vatandaşlar

Ecnebilerin süslü, yaldızlı fantezi eşyalarını; hile ve terkipli, sağlık ve sıhhati ihlal eden ve memleketlerinde satılamayıp bize gönderilen mallarını almamayı taahhüt edelim. Biz, onların süslü fakat hileli eşyalarına aldanmayarak kendi mallarımıza rağbet edelim. Bu sebepten eskiden epeyce gelişmiş olan sanat ve ticaretimiz mahvolmak üzeredir. Bizim paralarımızla ecnebiler mesut yaşıyorlar. Hâlbuki köylülerimiz odun yerine tezek yakıp ağaç kökü yiyor, arpa bulmaya çalışıyor. Fakir sanatkârlarımız karın tokluğuna çalışıyor. Vatandaşlarımızı unutmayalım. Elbisemizi Hereke, Karamürsel ve Anadolu'nun güzel ve dayanıklı, yünlü kumaşlarından yapalım. Bursa'nın, Halep'in vesair Osmanlı ülkesinin ipekli kumaşları Avrupa'nınkinden kat kat üstündür. Ayakkabıları Osmanlı malzemesi ile Osmanlı işçilerine sipariş edelim. Feslerimiz yerli malı olsun.

Önder KÜÇÜKERMAN, Feshane-i Âmire, s. 205

Gazete ilanının amacı hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, yerli sanayiyi korumak ve geliştirmek amacıyla birçok politika geliştirdi. Bu politikaların başlıcaları şunlardır:

Şirketleşme Hareketleri

Osmanlı idarecileri tarafından XIX. yüzyılda küçük ölçekli esnaf yapılanması ve üretim tarzı ile sanayileşmenin mümkün olmadığı görüldü. Sanayileşmenin önünün açılması ve sermaye birikiminin artırılması amacıyla Tanzimat Dönemi'nde şirketleşme yolunda önemli hukuki düzenlemeler yapıldı. Bu doğrultuda Ticaret Bakanlığının, ticaret mahkemelerinin kurulması ve ticaret kanunlarının çıkarılması gibi önemli adımlar atıldı.

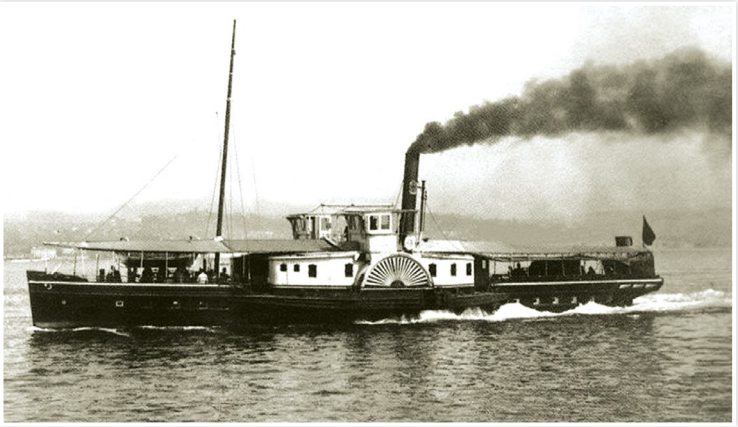

Görsel 5.4: *XIX. yüzyılda Şirket-i Hayriye'nin yandan çarklı Galata vapuru*

1850 yılında şirketleşme doğrultusunda ilk olarak Boğaziçi vapur seferlerini yürütmek üzere, "Şirket-i Hayriye" kuruldu *(Görsel 5.4)*. Bu şirketin ardından yerli ve yabancı birçok şirket kurulmaya devam etti. Nitekim 1850 yılından 1910 yılına kadar toplam 95 şirket faaliyet gösterdi. Bu şirketlerden 12'si ticaret, 17'si banka ve sigorta, 28'i ulaştırma, 31'i madencilik alanlarında ve 7'si diğer alanlarda faaliyet gösterdi.

Islah-ı Sanayi Komisyonu (1864)

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren lonca sistemi önemini kaybetti. Bu durum karşısında yöneticiler yerli sanayiyi korumaya ve geliştirmeye yönelik "Islah-ı Sanayi Komisyonu"nu faaliyete geçirdiler. Bu komisyonun başlıca görevleri; gümrük tarifelerini düzenlemek, sergiler düzenleyerek sanayiyi desteklemek ve özendirmek, esnafı şirketler hâlinde birleştirmek, makine ve ham madde ithal ederek seri üretime geçişi sağlamaktı. Ancak on yıl kadar faaliyetini sürdüren komisyon, dönemin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve yetkililerin komisyona yeterince sahip çıkmamaları nedeniyle amacına ulaşamadı.

Esnaf Şirketlerinin Kurulması

Yerli sanayiyi geliştirmek için hayata geçirilmek istenen bir başka atılım da Avrupa ile rekabet edebilecek büyük ölçekli esnaf şirketlerinin (demirci, derici, kumaşçı, dökümcü şirketleri gibi) kurulmasını sağlamak oldu *(Görsel 5.5)*. Böylece en azından rekabet gücü ve potansiyeli olan geleneksel alanlarda, maliyet avantajı kullanılarak Avrupa sermayesi karşısında rekabet edilebilmesi amaçlandı. Bu doğrultuda faaliyet gösterecek şirketlere kredi ve vergi indirimi sağlandı.

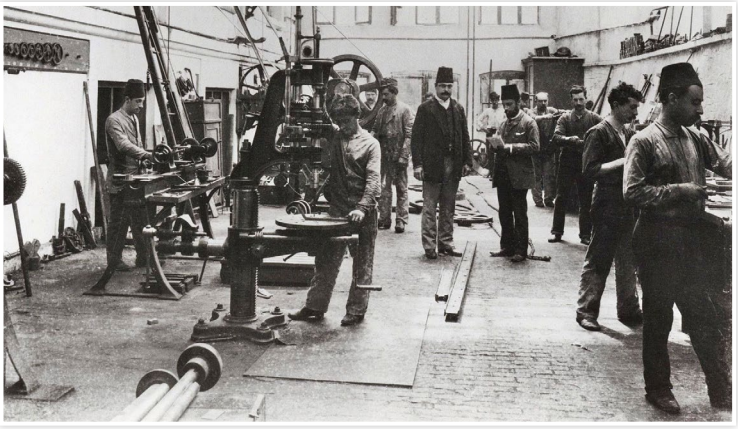

Görsel 5.5: *XIX. yüzyılda faaliyet gösteren bir işletme*

Değerlendiriniz

Esnaf şirketlerine gerekli desteğin verilmesine rağmen sanayi alanında gerekli büyümenin sağlanamamasının sebepleri nelerdir? Açıklayınız.

Sergi-i Umumi-i Osmani'nin Açılması

Osmanlı idarecileri, sanayi ve ticareti geliştirmek amacıyla XIX. yüzyıldan itibaren İstanbul'da uluslararası sanayi fuarları ve sergileri düzenlenmeye başladılar. Bu fuarlardan ilki Sultan Ahmet Meydanı'nda açılan Sergi-i Umumi-i Osmani'dir *(Görsel 5.6)*. 27 Şubat-1 Ağustos 1863 tarihleri arasında faaliyet gösteren fuarda genel olarak halı ve kilim gibi dokuma ürünleri başta olmak üzere geleneksel Osmanlı tekstil ve deri ürünleri ile silah sanayisine dayalı ürünler, maden, kuyumculuk ve çeşitli tarım-orman ürünleri sergilendi.

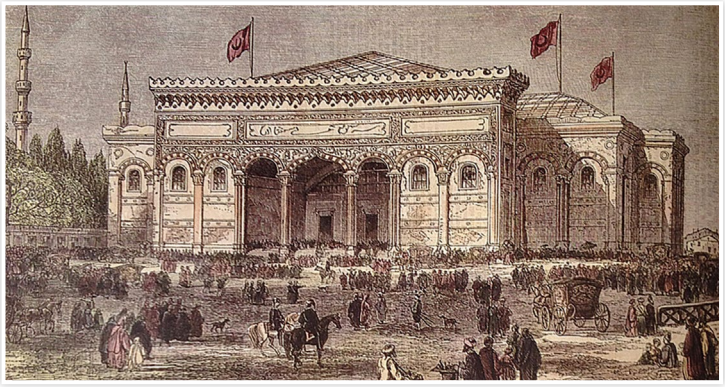

Görsel 5.6: *XIX. yüzyılda Sultan Ahmet Meydanı'nda Sergi-i Umumi-i Osmani için inşa edilen geçici fuar binası (Ahşap baskı gravür, The Illustrated London News, 1853)*

Demir Yolu Projelerinin Hayata Geçirilmesi

Endüstriyel üretimin en önemli unsurlarından biri de ulaşımdır. Zira sanayi üretimi için ihtiyaç duyulan girdiler (ham madde ve iş gücü) ile pazar ihtiyacı ancak deniz ve demir yolu ulaşımı sayesinde sağlanabiliyordu. Bu durumu idrak eden Osmanlı yöneticileri XIX. yüzyıldan itibaren özellikle demir yolu ağlarının gelişimine yönelik çalışmalarda bulundular *(Görsel 5.7)*. Bu doğrultuda Balkanlardan başlayarak Anadolu ve Orta Doğu'yu birbirine demir yolu ağı ile bağlayacak projeleri hayata geçirdiler.

Görsel 5.7: *XIX. yüzyılda Aydın Tren İstasyonu (Kartpostal)*

Değerlendiriniz

Demir yolu projelerinin hayata geçirilmesi, Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamıştır? Açıklayınız.

Sanayi Mekteplerinin Açılması

Osmanlı idarecilerinin sanayileşmeye yönelik tedbirlerinden biri de sanayi mekteplerini açmak oldu. Böylece sanayi kuruluşlarına vasıflı eleman yetiştirilmesi amaçlandı. Bu doğrultuda 1864 yılından itibaren başta İstanbul olmak üzere Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu'da birçok sanayi mektebi kuruldu *(Görsel 5.8)*. Bu mekteplerde sanayileşmeye yönelik olarak terzilik, dokumacılık, dericilik, demircilik ve matbaacılık gibi alanlarda mesleki eğitim verildi.

Görsel 5.8: *XIX. yüzyılda Diyarbakır Sanayi Mektebi*

5.1.3. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Sonuçları

Osmanlı Kuruluş Dönemi'nden itibaren yabancı devletlerden alınacak gümrük vergisi oranı tespit edilmişti. Bu oran başlangıçta %5 iken XVII. yüzyılın başından itibaren %3'e indirilmişti. İlk olarak İngilizler için kabul edilen bu oran, 1740 yılında Fransızlara kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi sonucu verilmişti. Fransa ve İngiltere dışındaki bazı yabancı devlet tüccarları da Osmanlı Devleti'ndeki ticaretlerinde %3 gümrük vergisi öder olmuşlardı.

Sanayi Devrimi sonrasında endüstriyel gelişimini büyük ölçüde tamamlayan İngiltere, dış ticarette dünya pazarına yöneldi ve kısa sürede rakipsiz hâle geldi. Başta Fransa, Almanya ve Belçika olmak üzere birçok Avrupa ülkesi bu duruma karşı tedbir aldılar. Yerli sanayilerini korumak amacıyla İngiliz mallarına yönelik yüksek gümrük tarifeleri uyguladılar. Bu durum karşısında İngiliz tüccarlar daha önce kendilerine tanınan kapitülasyonların da etkisiyle Osmanlı pazarlarına yöneldiler. Ancak bu dönemde Sultan II. Mahmut, yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin ihtiyaçlarını karşılamak ve yerli sanayiyi korumak için bazı düzenlemeler yapmıştı. Bu düzenlemeler sebebiyle yabancı tüccarlardan fazladan alınmaya başlanan vergiler, başta İngilizler olmak üzere Osmanlı ülkesinde ticaret yapan yabancıları rahatsız ediyordu. Bu durum karşısında İngiliz tüccarlar, Osmanlı Devleti'nin kendilerine uyguladığı ekonomik müdahale ve engellerin kaldırılması için hükûmetlerine baskı yapmaya başladılar.

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Osmanlı Devleti Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ile uğraşıyordu. Osmanlı Devleti her ne kadar 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusların desteğini aldıysa da Rus Çarlığı'nın artan nüfuzu karşısında dış destek almak için İngiltere ile yakınlaşmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı bu dönemde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa, Balta Limanı'ndaki yalısında *(Görsel 5.9)* İngilizlerle "Balta Limanı Ticaret Antlaşması"nı imzaladı (16 Ağustos 1838). Antlaşma ilk önce İngiltere Kraliçesi Victoria (Viktorya), daha sonra da Sultan II. Mahmut tarafından onaylandı.

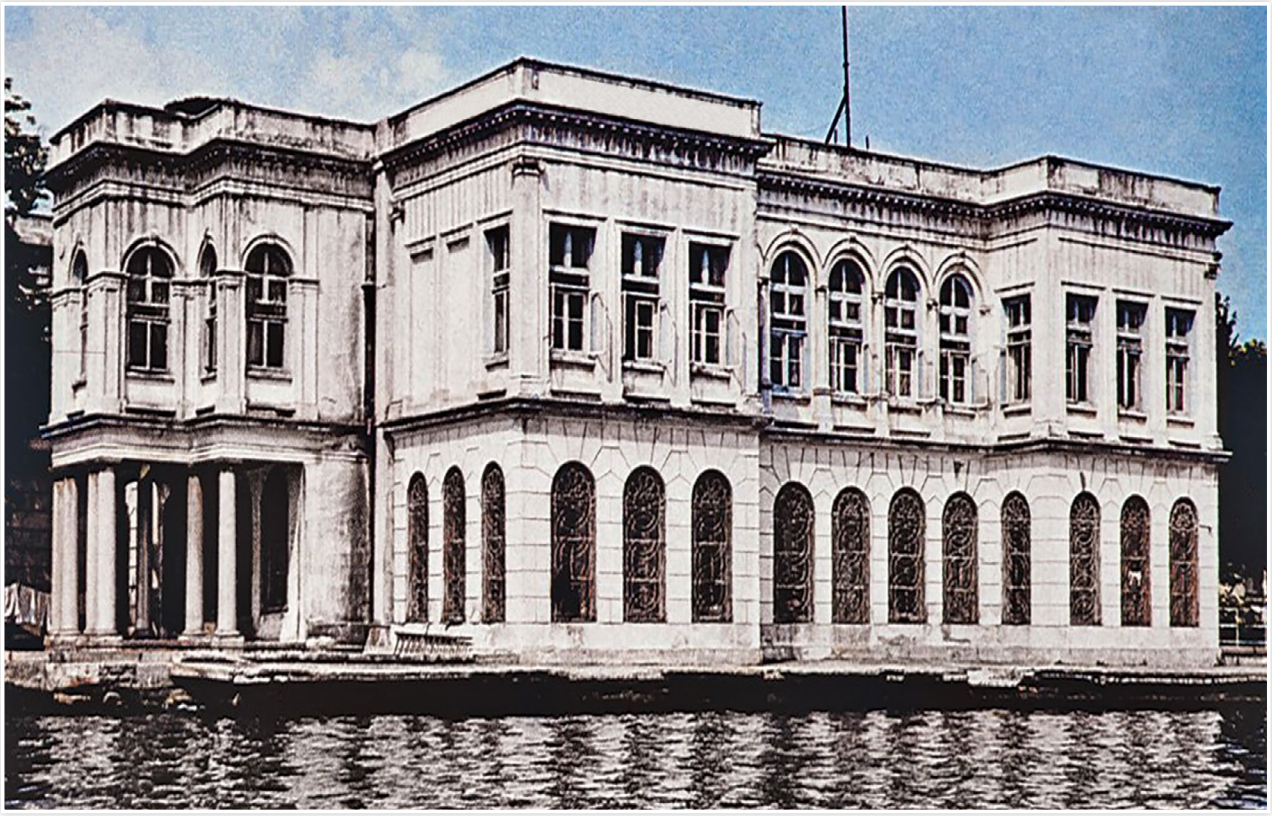

Görsel 5.9: *Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nin imzalandığı Balta Limanı Yalısı-İstanbul*

Yorumlayınız

Balta Limanı Ticaret Antlaşması

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan Balta Limanı Antlaşması'nın bazı önemli maddeleri şunlardır:

• Daha önceden kapitülasyonlarla güvence sağlanan bütün haklar ve imtiyazlar süresiz şekilde devam edecektir.

• İngiltere ve kolonilerinde üretilen bütün mallar, değerleri üzerinden %3 gümrük vergisi ödenmek şartıyla Osmanlı Devleti'ne girebilecek. Eğer üretilen mal içeride satılacak olursa ek olarak %2'lik ek bir vergi alınacaktır.

• Osmanlı Devleti'nde ürün ve mallardaki tekel sistemi kaldırılacak ve İngilizler istediği ham maddeyi satın alabileceklerdir.

• Herhangi bir malı Osmanlı Devleti'nde satın alan İngiliz tacir, bütün iç gümrüklerin bedeli olarak malın kıymeti üzerinden %9 vergi ödeyecek. Şayet bu mal satılacak olursa %3 oranında ek vergi ödeyecektir.

• İngiliz tacirler, Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı tüccarın yararlandığı şartlarla ticaret yapma serbestisine sahip olacaklardır.

• İngiliz tacirlere ait gemilerin Boğazlardan geçişlerinde izin belgelerinin süratle verilmesi sağlanacaktır.

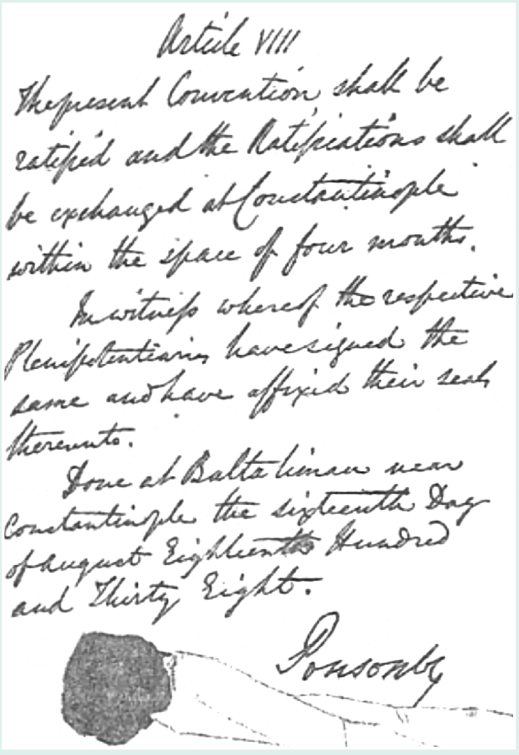
Article VIII
The present Convention shall be ratified and the Ratifications shall be exchanged at Constantinople within the space of four months.
In witness whereof the respective Plenipotentiaries have signed the same and have affixed their seals thereunto.
Done at Balta Liman near Constantinople the sixteenth Day of August Eighteen Hundred and Thirty Eight.
Ponsonby

Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın İngiliz Elçi Ponsonby tarafından imzalanan nüshası

Mübühat S. Kütükoğlu, Tanzimat Devri Osmanlı İngiliz Gümrük Târifeleri, (1580-1850) Tarih Enstitüsü Dergisi, s. 335-338

Balta Limanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni siyasi ve ekonomik yönden nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile yabancı tüccarlara vergi muafiyeti getirilirken yerli tüccarlar vergi ödemeye devam ettiler. Bu durum Osmanlı ekonomisini olumsuz etkiledi. Yine Osmanlı Devleti'nin yerli sanayiyi korumak için uyguladığı monopol (tekel) uygulamasını kaldırdığı için ticarette İngiliz tüccarlar, Türk tüccarlara göre avantajlı konuma geldi. Hatta Osmanlı tebaası olan gayrimüslim bazı tüccarlar da İngiltere himayesine girerek Müslüman tüccara karşı güçlü hâle geldiler. Bu durum yerli tüccarın, yabancı tüccarla rekabetini daha da zorlaştırdı. Diğer yandan sözleşmede yer alan düşük gümrük vergileri nedeniyle İngiliz malları âdeta Osmanlı pazarlarını istila etti. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nde üretimin azalmasına, küçük işletmelerin kapanmasına, işsizliğin artmasına ve mali çöküşün hızlanmasına neden oldu.

İngilizlere tanınan bu ticari ayrıcalıklar daha sonra 1839-1843 yılları arasında bazı Avrupa ülkelerine de tanındı. Ancak gümrük ve ticaret antlaşmalarındaki şartlar, yerli üretim yerine ithal ürünlerin tercih edilmesine neden oldu. Örneğin Avrupa'dan ithal edilen ipekli kumaşlar yüzünden 1812'de Tırnova'da 3000 olan dokuma tezgâhı sayısı 1000'e; 1821'de Üsküdar'da 600 olan tezgâh sayısı 40'a düştü. Diğer yandan Avrupalı devletler kendilerine tanınan ayrıcalıklarla Osmanlı sınırları içerisinde kârlı yatırımlara yöneldiler. Bu doğrultuda demir yolları, bankacılık, sigorta, liman, kent hizmetleri, madenler, sanayi alanlarında çeşitli yatırımlarda bulundular.

Değerlendiriniz

Bazı Avrupalı devletlerin, Osmanlı sınırları içerisinde yatırımlar yapmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

5.1.4. Dış Borçlar Sorunu ve Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin Kurulması

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'ne yeterince ayak uydurulamaması, uzun süren savaşlar, Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ve kapitülasyonların etkileri gibi etmenlerden dolayı Osmanlı maliyesi daha da bozuldu. Hazinedeki açığı kapatmak isteyen Osmanlı idarecileri önce iç borçlanmaya, bu da yeterli olmayınca dış borçlanmaya yöneldi. Ancak kontrolsüz kamu harcamaları ve artan savaş maliyetleri dış borçlanmayı daha da artırdı. Diğer yandan İngiltere, Fransa gibi dünya ekonomisine yön veren kapitalist ülkeler, büyük bankalar aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne borç vererek Osmanlı maliyesini kontrol altına almaya çalıştılar. Osmanlı Devleti, alınan borçları ödeyemeyince alacaklı ülkelerin ekonomik baskılarına maruz kaldı. Ekonomik baskılara daha fazla dayanamayan Osmanlı ekonomisi zamanla bu ülkelerin kontrolüne girdi.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti bir yandan ekonomik sorunlarla uğraşırken bir yandan da Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasına engel olmaya çalışıyordu. Bu yüzden Sultan Abdülmecit Dönemi'nde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1853-1856 Kırım Savaşı yaşandı *(Görsel 5.10)*. Rusya'nın Akdeniz'e inmesinden endişelenen İngiltere ve Fransa bu savaşta Osmanlı Devleti'ne destek verdiler.

Görsel 5.10: *Kırım Savaşı ile ilgili renkli litograf [Ressam: William Simpson (Vilyım Simsın), ABD Kongre Kütüphanesi]*

Kırım Savaşı'nda yaşanan sıkıntılar Osmanlı maliyesinin sarsılmasına neden oldu. Bu durum karşısında Osmanlı maliyesini kontrol altına almak isteyen İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne kredi açma teklifinde bulundu. Osmanlı Devleti, savaşın getirdiği ekonomik zorluklar karşısında bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı. Neticede 24 Ağustos 1854'te İngiltere ile bir sözleşme yaparak ilk kez dış borçlanma yoluna gitti. Bu sözleşme gereği İngiltere'den iki milyon sterlin borç para alındı. Ancak alınan borç savaş giderlerini karşılamadığı için 27 Haziran 1855'te ikinci bir anlaşma imzalandı. Mısır'dan toplanan vergilerin yanında Suriye ve İzmir gibi bölgelerin gümrük gelirleri de bu iki borca teminat olarak gösterildi.

Değerlendiriniz

"Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca o devletin bütün hayati kısımlarında bağımsızlık felç olmuştur."

Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarıdaki sözünden hareketle ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, 1854'ten 1874'e kadar birçok dış borç anlaşması daha imzaladı *(Tablo 5.2)*. Bu dönemde alınan dış borçların bir kısmı Rumeli demir yolu yatırımına harcandı. Büyük kısmı ise bütçe açığının kapatılması, iç ve dış borç taksitlerinin ödenmesi, değerini yitiren kâğıt ve bakır paraların tedavülden kaldırılması gibi harcamalar için kullanıldı. Ancak bu durum yeni borçlanmaları da beraberinde getirdi.

Yıl	1854	1855	1858	1860	1862	1863	1865	1869	1870	1871	1872	1873	1874
Faiz Oranı	%6	%4	%6	%6	%6	%6	%5	%6	%3	%6	%9	%6	%5
Borç Miktarı (Sterlin)	3 milyon	5 milyon	5 milyon	2 milyon	8 milyon	8 milyon	39 milyon	21,9 milyon	31,68 milyon	5,7 milyon	4,82 milyon	48 milyon	40 milyon

Emine Kıray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, s. 209-212

***Tablo 5.2:** XIX. yüzyılda Osmanlı dış borçları*

Bütçe açıklarını kapatmak için hızlı bir borçlanma dönemine giren Osmanlı maliyesi 1875 yılında iflas etti. Bu durum karşısında Sultan Abdülaziz Dönemi'nin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa, dış borçların yeniden yapılandırılmasına yönelik birtakım düzenlemeler yaptı. Hatta bu dönemde çıkan iç isyanlar nedeniyle dış borç ödemelerini de durdurdu (1876). Durumu protesto eden Avrupalı alacaklılar, Osmanlı hükûmetleri üzerinde baskı oluşturarak Osmanlı maliyesi idaresinin milletlerarası bir komisyona devredilmesini istediler.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde dış borçlar sorunu yeniden gündeme geldi. Osmanlı Devleti, alacaklılardan temsilcilerini seçerek İstanbul'a göndermelerini talep etti. Bunun üzerine Avrupalı alacaklılar, seçtikleri temsilciler vasıtasıyla Osmanlı Hükûmeti ile müzakerelere başladılar. Avrupalı temsilciler, 13 Eylül 1881'de başlayan müzakereler sırasında, kendilerine tahsis edilen gelirlerin idaresi için milletlerarası resmî bir komisyon kurulmasını istediler. Ancak Osmanlı Hükûmeti bunu kabul etmedi. Bunun yerine alacaklıların seçeceği temsilcilerden oluşacak bir meclisin kurulması kararlaştırıldı. Üzerinde anlaşmaya varılan konular, hükûmet tarafından 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde bir kararname ile ilan edildi.

***Görsel 5.11:** XIX. yüzyılda Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Binası*

Alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dâhilinde yürütmek üzere İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi" kuruldu *(Görsel 5.11)*. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, kendine bağlanan vergileri doğrudan toplamakla yetkiliydi. Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin başkanlığını ise Fransız ve İngiliz temsilcilerden oluşan üyeler her beş yılda bir nöbetleşe yürüteceklerdi.

Osmanlı Hükûmeti, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi aracılığı ile dış borçlarda %54'e varan bir indirim yaptırdı. Borç faiz oranlarını da %9'lardan %1'e kadar düşürdü. Ancak Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulmasıyla Osmanlı ekonomisinin önemli bir kısmı kademeli olarak yabancıların denetimine girdi.

Değerlendiriniz

Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulmasını Osmanlı Devleti'nin egemenlik anlayışı açısından değerlendiriniz.

Etkinlik

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumuna dair göstergelerin yer aldığı verileri inceleyerek sizden istenilen bilgileri noktalı alanlara yazınız.

Bütçelere Göre Gelir ve Harcamalar (1853-1880)

Yıllar	Gelir (Kuruş)	Gider (Kuruş)	Fark
1853-1854	757.459.670	779.117.205	–21.657.535
1854-1855	–	1.108.129.548	–
1856-1857	888.053.500	929.362.500	–41.309.000
1876-1877	2.202.747.000	2.572.624.000	–369.877.000
1877-1878	2.007.096.500	4.628.324.000	–2.621.227.500
1879-1880	1.428.582.000	1.523.660.339	–95.078.339

Tevfik Güran, Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918, s. 8-9

1. 1854-1855 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarının olmamasının sebebi ne olabilir?

.....

2. 1877-1878 yılları arasında gelir ve giderler arasında diğer yıllara göre daha fazla fark olmasının sebepleri neler olabilir?

.....

Ülkelere Göre İhracat 1830-1902 (%)			
Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya
1830-1832	13.3	14.3	(4)2.1
1840-1842	19.8	16.6	(4)1.9
1850-1852	20.1	15.8	(4)1.1
1860-1862	23.5	29.9	(4)0.5
1870-1872	27.2	25.3	0.4
1880-1882	23.5	28.0	0.5
1890-1882	25.9	24.5	4.3
1900-1902	25.9	19.2	7.2

Ülkelere Göre İthalat 1830-1902 (%)			
Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya
1830-1832	19.0	9.9	(4)3.1
1840-1842	29.3	8.6	(4)4.6
1850-1852	25.5	9.3	(4)9.7
1860-1862	26.5	12.2	(4)9.5
1870-1872	32.4	12.3	13.6
1880-1882	45.2	11.8	2.4
1890-1882	35.9	12.4	10.3
1900-1902	29.8	10.0	9.8

Şevket Pamuk, 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, s. 61-62

1. 1830-1902 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin ihracat ve ithalat verileri ile ilgili ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

.....

2. 1839 yılından sonra ithalatta İngiltere'nin daha fazla pay sahibi olmasının sebepleri neler olabilir?

.....

5.1.5. İttihat ve Terakki Hükûmetlerinin Millî İktisat Politikaları

XX. yüzyıl başlarında dış borçlar, kapitülasyonlar, sermaye yetersizliği gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin dışa bağımlılığı arttı. Osmanlı Devleti'ndeki birçok sektör yabancıların denetimine girdi. Gayrimüslim sermayedarlar Osmanlı mali politikalarına yön vermeye başladı. Bu sebeplerden dolayı Müslüman ve Türk nüfus, sermaye ve üretimin ancak %15'ine; Yahudi, Ermeni ve Rum kesimi ise %85'ine sahip oldu.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında iktidara gelen İttihat ve Terakki hükûmetleri millî politikalar izlemeye başladılar. Ülkeyi içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan kurtararak güçlü bir iktisadi yapı oluşturmayı ve ekonomik yaşamda Müslümanların etkisini arttırmayı amaçladılar. Bu doğrultuda serbest dış ticaret anlayışı yerine koruyucu bir dış ticaret anlayışını geliştirmeye çalıştılar. Bu dönemde Osmanlı-Almanya yakınlaşmasının da etkisiyle Alman millî korumacı ekolünden etkilenerek "millî iktisat" adı altında Türk ve Müslüman burjuvazi oluşturmayı hedeflediler. Millî iktisat politikasının en önemli savunucuları Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Alp Tekin ve Akyiğitzade Musa gibi isimler oldu. İttihat ve Terakki Cemiyetinin *(Görsel 5.12)* koruyucu ekonomi anlayışı aynı zamanda devletçilik ilkesine dayalı politikalara da zemin hazırladı.

Görsel 5.12: *İttihat ve Terakki Cemiyetinin bazı üyeleri (Ayaktakiler: Baştan ikinci Enver Paşa, dördüncü Selanikli Nazım. Oturanlar: Baştan ikinci Talat Paşa, dördüncü Cemal Paşa)*

İttihat ve Terakki hükûmetleri döneminde millî iktisat politikası çerçevesinde genel olarak şunlar yapıldı:

- I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kapitülasyonlar tek taraflı kaldırıldı, Düyûn-ı Umûmiye faaliyetleri ise askıya alındı.
- 1916'da çıkarılan bir yasa ile ticari faaliyetlerde Türkçenin kullanılması zorunlu hâle getirildi.
- Yabancı sermayeli şirketler büyük ölçüde denetim altına alındı.
- Yeni gümrük yasaları çıkarılarak yerli sanayi korunmaya çalışıldı.
- Yerli şirketlerin kurulması teşvik edildi. Bu şirketlere kredi imkânı sağlandı.
- Vergiden muaf olan tüm yabancı zanaatkâr ve tüccarlar vergiye tabi tutuldu.

I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşananlar İttihat ve Terakki hükûmetlerinin millî iktisat politikalarının hayata geçirilmesine büyük ölçüde engel oldu. Ancak bu hükûmetlerin izlemiş olduğu millî iktisat politikaları sadece Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini değil, Cumhuriyet Dönemi'ni de etkileyecek önemli bir ekonomik politika hâline geldi. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 1923'te düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nde bu politikalar çerçevesinde kararlar alındı.

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDEKİ NÜFUS HAREKETLERİ

Hazırlık

XIX ve XX. yüzyılda Kafkaslar ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan zorunlu göçler, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yapısını nasıl etkilemiş olabilir? Belirtiniz.

5.2.1. Ulus-Devlet Anlayışının Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik akımı, XIX. yüzyılda Avrupa'nın birkaç ülkesi dışında bütün ülkelere yayıldı. İmparatorluklar içerisindeki milletler, milliyetçilik akımından etkilenerek özgürlüklerini almak için imparatorluklara karşı mücadeleye giriştiler. İmparatorlar bu isyanları bastırmak için büyük mücadeleler verseler de ulus-devletlerin ortaya çıkmasına engel olamadılar.

İmparatorluklardan ulusal devletlere geçiş süreci, beraberinde demografik hareketleri de getirdi. Milliyetçilik isyanlarına bağlı savaşlar nedeniyle birçok Avrupalı, dünyanın değişik coğrafyalarına göç etmek zorunda kaldı. Nitekim Avrupa'da yaşanan siyasi ve toplumsal kargaşa ortamından kurtulmak isteyen bir kısım Macar, Polonya ve Çek halkı Osmanlı topraklarına sığınırken Avrupa'nın değişik bölgelerinden de yeni kurulan ulus-devletlere *(Harita 5.1)* yönelik göçler yaşandı.

Harita 5.1: *XX. yüzyıl başlarında Avrupa*

Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan ulus-devlet anlayışı ve emperyalist devletlerin yayılmacı politikaları Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkiledi. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralması, siyasi ve askerî olumsuzlukların yanında toplumsal sıkıntıları da beraberinde getirdi. Kaybedilen topraklardan başta Anadolu olmak üzere Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerine göçler yaşandı. Ulus-devlet anlayışı ve emperyalist devletlerin yayılmacı politikalarına bağlı olarak Osmanlı sınırlarına yönelik göçler genel olarak şu şekilde gelişti:

XVIII. yüzyılda Rusların Kafkaslar, Karadeniz ve Balkanlara yönelik yayılmacı politikaları Osmanlı Devleti'ni birçok açıdan olumsuz etkiledi. Rusya, Kafkaslara yönelik yayılmacı politikası doğrultusunda 1826'da İran ile yaptığı Türkmen Çayı Antlaşması ile Revan'ı hâkimiyeti altına aldı. Böylece Kafkaslara hâkim olan Ruslar, bölgede Azeri Türkleri üzerinde baskı kurdu. Birçok Ermeni'yi bölgede iskân etti. Rus zulmünden kaçan binlerce Kafkas Türk'ü, yerini yurdunu terk ederek Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı *(Görsel 5.13)*.

Görsel 5.13: *Kafkas göçleri tablosu (Ressam: Pyotr Nikolayevich Gruzinsky, St. Petersburg Devlet Müzesi-Rusya)*

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonucunda; Osmanlı Devleti, Müslüman Türk toprağı olan Kırım'ı kaybetti. 1783 yılında ise Rusya, Kırım'ı işgal etti. Ruslar, bu işgal neticesinde bir yandan da bölgede Slavları iskân ederken bir yandan da yerli Müslüman halkı göçe zorladı. Rusya'nın özellikle Kazan, Güney Volga, Kuzey Kafkasya, Don havalisinde yaşayan Müslümanlara uyguladığı baskı sonucu bölge halkı Osmanlı topraklarına iltica etmek zorunda kaldı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) neticesinde imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı tarihinin en ağır antlaşmalarından oldu. Devletin dağılma süreci hızlandı. Rusların Balkanlara yönelik politikaları büyük ölçüde başarıya ulaştı. Ruslar, işgal ettikleri Balkanlar ve Kafkaslardaki Türkleri katletmeye başladı. Bu yüzden Balkanlar ve özellikle de Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya büyük göçler yaşandı.

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti için siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantıların yaşandığı bir dönem oldu. Geniş topraklara sahip olmasına rağmen bu toprakları koruyacak gücünü kaybetti. Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımı ve Rusların Panslavizm politikaları ulus-devlet anlayışını yaygınlaştırdı. Ancak Balkanlarda ulus-devlet kavramı zamanla, "etnik milliyetçilik" anlayışına dönüştü. Bu anlayış Osmanlıların Balkanlardaki varlığını tehlikeye soktu. Balkanlarda birçok milliyetçi isyan çıktı. Birçok Balkan ülkesi (Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan) Osmanlı Devleti'nden ayrıldı. Bağımsızlığını elde eden bu ülkeler 1878-1913 yılları arasında Balkanlarda bir milyondan fazla Müslüman'ı katlederken iki milyondan fazla Müslüman'ı ise göçe zorladı *(Tablo 5.3)*.

Göçün Zamanı	Göçün Neden Yapıldığı	Göç Eden Kişi Sayısı
1. 1770-1800	Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi	500.000
2. 1783-1784	Kırım	80.000
3. 1806-1812	Balkanlar	200.000
4. 1854-1878	Kırım, Kafkasya	1.600.000
5. 1877-1914	Balkanlar	3.000.000
6. 1921-1926	Balkanlar	398.922

Tablo 5.3: *XVIII, XIX ve XX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne yapılan göçler*

Değerlendiriniz

Tabloya göre Anadolu'ya en yoğun göçler hangi yıllarda yoğunlaşmıştır? Neden?

XVIII-XX. yüzyıl arasında milyonlarca insan siyasi, dinî ve etnik baskılar sonucu oldukça zorlu şartlarda Anadolu'ya göç etti *(Görsel 5.14)*. Bu durum Osmanlı Devleti'nde demografik değişikliklerin yanında toplumsal ve ekonomik açıdan büyük karışıklıklara neden oldu. Osmanlı Devleti bu göçmenleri Anadolu'nun değişik bölgelerinde iskân etti. Osmanlı Devleti, giderek artan göçmen sayısı kaynaklı sorunları çözmek amacıyla 1861-1918 yılları arasında "muhacir komisyonları" oluşturdu.

Görsel 5.14: *XX. yüzyılın başında Balkanlardan Anadolu'ya zorlu şartlarda göç eden Müslüman Türkler*

Bilgi

XIX ve XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin oluşturmuş olduğu muhacir komisyonlarının genel anlamda görevleri şöyleydi:

- Göçmenlerin Müslüman olsun Hristiyan olsun refahlarını temine çalışmak,
- Devlete külfet getirmeyecek iskân sahaları tespit etmek (Bu iskân sahalarının tespit edilmesinde iklim, su kaynakları, üretim ve pazarlama, ulaşım noktalarına yakınlık vb. pek çok ölçüt dikkate alınmaya çalışılmıştır),
- Göç etmiş ahaliye ve bundan sonra da göç edeceklere yardım ederek bunları uygun iskân alanlarına yerleştirmek,
- Göçmenlere iaşe temin etmek,
- İstihdam alanları oluşturarak göçmenleri işe yerleştirmek,
- Çiftlik hayvanı, arazi ve ziraat aleti dağıtarak göçmenlerin bir an önce üretim faaliyetine başlaması ve kendi kendilerine yetebilir duruma gelmelerini hızlandırmak.

Ufuk Erdem, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923), s. 5.

Muhacir komisyonlarının görevleri ve amaçları hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Etkinlik

1844-1897 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bölgelere göre nüfus verilerinden de hareketle sizden istenilen bilgileri ilgili alanlara yazınız.

Yıllar	Avrupa	Anadolu	Diğer	Toplam
1844-1856	15.500.000	10.700.000	9.150.000	35.350.000
1867	18.487.000	12.813.000	8.700.000	40.000.000
1872-1874	14.752.820	14.280.291	11.479.000	40.512.111
1884	3.924.000	10.721.000	2.490.000	17.135.000
1897	3.594.000	12.482.000	2.974.000	19.050.307

Vedat Eldem, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, s. 12-13.

1. 1874 yılından itibaren genel olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki nüfusu azalmış, Anadolu nüfusu artmıştır? Bu durumun ortaya çıkmasında hangi unsurlar etkili olmuştur?

.....

.....

.....

.....

.....

2. 1884 yılında Osmanlı Devleti nüfus oranın belirgin bir şekilde düşmesinin sebepleri neler olabilir?

.....

.....

.....

.....

.....

3. 1884 yılından itibaren Osmanlı nüfusunun azalmasının askerî ve ekonomik sonuçları neler olabilir?

.....

.....

.....

.....

.....

XX. yüzyılın başlarında kaybedilen savaşlar (Özellikle Balkan Savaşları) ve imzalanan antlaşmalar neticesinde Osmanlı Devleti'nin sınırları her geçen gün daraldı. Buna rağmen, Anadolu'ya yapılan göçler yüzünden nüfus hızla arttı *(Görsel 5.15)*. Osmanlı Devleti başlangıçta yüz binlerce göçmeni iskân etmede zorluklar yaşadı. Bu nedenle göçmenler bir süre camiler, boş çiftlikler, sur dipleri, barakalar, boş araziler gibi geçici barınma alanlarında tutuldu. Bunun neticesinde konut ve gıda ihtiyaçları her geçen gün daha da artmaya başladı. Toplumun büyük bir bölümü işsizlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle hayatlarını sürdüremez duruma geldi. Bu durum sosyal karışıklıklara ve dengelerin bozulmasına neden oldu.

Görsel 5.15: *Anadolu'ya geçmek üzere Sirkeci Vapur İskelesi'nde bekleyen muhacir kafilesi (1912)*

Osmanlı Devleti, bir süre sonra göçmenleri Edirne, İstanbul, Bursa gibi değişik şehirlerde iskân etti *(Görsel 5.16)*. Ancak göçmenler başlangıçta yerleştikleri sosyal çevreye adapte olmakta zorluk çektiler. Bu durum sosyokültürel çatışmaları da beraberinde getirdi. Göçmenler, geldikleri bölgenin halkıyla hatta kendi aralarında dahi çatışmalar yaşadı. Yiyecek, giyecek ve çadır gibi yardımların göçmenlere geç ulaşması, hastalıklara bağlı ölümlerin yaşanması, kötü beslenme ve yeni mekânlara alışmada yaşanan zorluklar diğer sorunlar arasında gösterilebilir. Ancak her zorluğa rağmen, yerli halkın barınma ve beslenme konusundaki yardımları sayesinde, yerleşim ile ilgili süreç belli bir süre sonra çözüme kavuştu.

Görsel 5.16: *İstanbul'da iskân edilen bir grup göçmen (1912)*

Anadolu'ya yönelik göçlerin olumsuzlukları yanında çeşitli olumlu yönleri de oldu. Kafkaslardan, Kırım'dan ve Balkanlardan gelen nüfuzlu aileler, beraberlerinde getirdikleri sermayelerle Anadolu'da ekonomik ve ticari hayatın canlanmasına katkıda bulundular. Birçok sanayi tesisinin kuruluşunda yer aldılar. Mesleki ve teknik alanda Osmanlı Devleti'nde devam eden projelere (demir yolu vb.) destek verdiler. Savaşlar nedeniyle boş ve harap durumda olan tarlaları yeniden verimli hâle getirmeye çalıştılar.

Etkinlik

XIX ve XX. yüzyılda Anadolu'ya yapılan göçler modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına, ekonomisinin gelişmesine, nüfusunun sayı olarak çoğalmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Göçmenler Türkiye'deki üretkenliği artırdığı gibi yerli nüfusa da bu anlamda yeni bilgi ve tekniklerin öğretilmesi ile rekabet ortamının doğmasını da sağlamıştır. Göçmenler aynı zamanda Türkiye'de mevcut Türk ögesine, kültürü ve diline büyük bir vurgu yapmış, güç kazandırmıştır. Onların Türkiye'deki nüfusla karışıp kaynaşmaları ve bütünleşmeleri bu topraklardaki mevcut geleneksel yapının değişmesine, ekonominin gelişmesine ve kültüre katkılarının yanı sıra Türkiye'de Türklük düşüncesinin daha ağır basmasına ve bu zemin üzerinde bir ulus-devletin kurulmasına önemli ölçüde ön ayak olmuştur. Bu çerçevede Balkan göçleri Müslüman nüfusunun yoğunluğu üzerinde olumlu katkılar yaparak bu toprakların yeni kurulacak Türk Devleti'nin "Misak-ı Millî" sınırları üzerinde kurulmasına imkân sağlayan en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 8 Sayı 16, s. 82-90

Balkanlardan Anadolu'ya zorlu şartlarda göç eden bir aile (1912)

XIX ve XX. yüzyılda Anadolu'ya yapılan göçlerin olumlu ve olumsuz yönlerini aşağıya yazınız.

Olumlu Yanları	Olumsuz Yanları

5.3. MODERNLEŞME VE DEĞİŞİM

Hazırlık

1. Modernleşme kavramı sizde ne gibi çağrışımlar yapmaktadır?

2. XIX. yüzyılda şehir hayatının gelişmesinde hangi faktörler etkili olmuştur?

5.3.1. Modernite İle Birlikte Gelen Sosyal ve Ekonomik Değişim

Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin etkisiyle teknolojik gelişmeler ivme kazandı. Teknolojik gelişmeler modern kent ve metropollerin kurulmasına zemin hazırladı. Modern kentlerin kurulması ise belediyecilik anlayışının ve hizmetlerin gelişmesini beraberinde getirdi. Avrupa'da Londra, Paris *(Görsel 5.17)*, Berlin ve Viyana gibi şehirlerde sanayi bölgeleri yanında modern semt ve mahalleler kuruldu. Bu bölgelere toplum hayatını kolaylaştırmaya yönelik olarak geniş bulvarlar, bu bulvarlar üzerinde gösterişli alışveriş merkezleri ile hastane, adliye, postane, köprü *(Görsel 5.18),* üniversite gibi yapılar inşa edildi.

Görsel 5.17: *XIX. yüzyılda Paris'ten bir görünüm*

Şehirdeki sosyal ve ekonomik gelişim, rahat bir hayat sürme hayali, kırsal alandan kentlere göçünü hızlandırdı. Her geçen gün artan nüfus, şehirlerin dış bölgelerinde banliyö veya gecekondu denen yeni yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı şehirde lüks bir hayat sürenlerle fakirlik çekenlerin bir arada olduğu farklı bir toplum yapısı oluştu. Bu durum sınıflar arasındaki eşitsizliğin gözle görülür bir şekilde artmasına; eğitim, sağlık, hava kirliliği, ulaşım gibi pek çok toplumsal sorunun oluşmasına yol açtı.

Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelen ekonomik gelişim, hayat standartlarının iyileşmesine ortam hazırladı. Hayat standartlarının yükselmesi ise tüketim ekonomisine dayalı yaşam biçimini ortaya çıkardı. Avrupa'da seri üretim sonucu birçok ürün piyasaya sürüldü. Üretim bolluğu ve çeşitliliği insanların tüketim alışkanlıklarında önemli değişimlere yol açtı. Ekonomik yönden güçlü olan kesimlerde aşırı tüketim ve lüks yaşam başladı. Modaya uygun yaşam tarzını benimseyenlerin sayısı her geçen gün arttı. Bu durum Avrupa'daki mevcut sosyal tabakalaşmayı yeniden şekillendirdi. Zengin sınıfı, fakir sınıfı, işçi sınıfı ve orta sınıf gibi sosyal tabakalar oluştu. Toplumsal alandaki bu değişim birtakım ekonomik ve kültürel çatışmaların yaşanmasına neden oldu.

Görsel 5.18: *Tower Bridge (Tavır Biritç, Kule Köprüsü, Londra-İngiltere)*

XVIII. yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devrimi, Batı'nın ekonomik gücünü artırdığı gibi yeni bir dünya modelini de ortaya çıkardı. Ekonomik güç, Avrupa'da "modernite" adı verilen büyük ve köklü değişimleri, modern yaşam tarzını beraberinde getirdi. Özellikle yaygınlaşan demir yolları, büyükşehirlerin merkezine kadar ulaştı. Demir yolları sayesinde enerji ve ham madde gereksinimini kolaylıkla sağladığından şehirler aynı zamanda endüstri merkezleri konumuna geldi. Şehirler sadece sağladıkları iş imkânları ile değil, sundukları hizmetlerle toplum hayatının kolaylaşmasına büyük katkı sağladı.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında ticari ve kültürel ilişkiler gelişti. Bunda İngilizlerle yapılan ticaret antlaşması ile demir yolları yapımında yabancı sermayeye verilen imtiyazların artırılması gibi faktörler etkili oldu. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti'nin birçok şehrinin dokusunda Avrupa'nın metropol şehirlerine benzer değişimler yaşandı.Bu şehirlerde bankalar, tren istasyonları, hastaneler, postaneler, fabrikalar ve dış ülke temsilcilikleri kuruldu. Bu gelişmelere bağlı olarak şehirlerin nüfusu arttı. Modernleşme ile birlikte şehir dokusunda yaşanan değişimden en çok başkent İstanbul etkilendi.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk belediye anlayışı Tanzimat Dönemi'nde, Avrupa'nın gelişmiş şehirleri örnek alınarak İstanbul'da oluşturuldu. 1877 yılında belediyelerle ilgili çıkarılan kanun vasıtasıyla İstanbul, belediye anlamında yirmi ayrı bölgeye ayrıldı. İstanbul şehremini, payitahtı modern bir şehir yapısına kavuşturmak amacıyla Londra, Paris, Berlin gibi şehirleri örnek alarak çeşitli projeler hazırlattı. Bu doğrultuda İstanbul'un önemli merkezlerine, Avrupai tarzda binalar, bulvarlar, tüneller, kaldırımlar, tramvay hatları inşa edilerek şehir bayındır hâle getirilmeye çalışıldı. Özellikle elektriğin gündelik hayatta kullanılmasıyla önemli değişiklikler meydana geldi. Birçok cadde, iş hanı, köprü ve bulvarda aydınlatma çalışmaları yapıldı. Telefon ve telgrafın kullanılmasına bağlı olarak tüm halkın posta ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla birçok merkeze postaneler açıldı *(Görsel 5.19)*.

Görsel 5.19: *XIX. yüzyılda Postahane-i Amire Binası, Sirkeci-İstanbul*

İstanbul'da altyapı ve üstyapı hizmetlerinde görülen gelişmelere bağlı olarak Beyoğlu (Pera) *(Görsel 5.20)* ve Galata civarları, şehrin Batı'ya açılan yüzü hâline geldi. Bu bölgelerde sık sık tiyatro, konser, davet, balo gibi sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlendi. Bankaların çevrelerinde iş hanlarının yapılması Klasik Dönem'in önemli ticaret merkezi konumunda olan bedestenlerin önemini kaybetmesine neden oldu. Devlet dairelerinin bulunduğu bölgeler şehrin merkezi hâline geldi.

Görsel 5.20: *XX. yüzyılda İstanbul Beyoğlu'ndan bir görünüm*

XIX. yüzyıldan itibaren İstanbul'da ulaşımda buharlı gemi, tren ve tramvayın kullanılması istasyon, rıhtım, depo ve otellerin yapılmasına neden oldu. Özellikle Şirket-i Hayriye'ye bağlı vapurlar Anadolu ve Rumeli arasında deniz ulaşımının hızlanmasında etkin rol oynadı. Bu faaliyetler sayesinde ulaşım kolaylaştı.

XVIII. yüzyılda Avrupa ile kurulan diplomatik ilişkiler Osmanlı şehirlerinin kültürel yapısını etkiledi. Avrupa'ya gönderilen elçiler ile Avrupa'dan getirtilen askerî uzmanların çabaları sonucu şehirlerde Batı kültürü yayılmaya başladı. Şehirlerde Avrupa tarzında giyinmek, eğlenceler düzenlemek, Avrupai yaşam tarzını benimsemek moda oldu.

XIX. yüzyılda Avrupa'da görülen tüketim kalıplarındaki değişim, bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne de sirayet etti. Bu durum Osmanlı toplumunun bazı kesimlerini ihtiyaca yani kanaate dayalı tüketim anlayışı yerine, Avrupaî ürünlere dayalı, lüks ve israfa yönelik bir tüketim anlayışına yöneltti. Toplumsal tüketimde yaşanan değişmeler; kültür, sanat ve şehircilik alanlarında değişimi de beraberinde getirdi.

Yorumlayınız

Gayet Mühim Bir İlan

Beyoğlu'nda, Tünel yanında erkek ve kadınlar için bu seneye özel olarak Avrupa'dan getirttiğimiz birbirinden şık elbise, bütün kostüm, pardesü, redingot, gecelik, alaturka setre, kışlık palto, kürklü palto, pantolon, ceket, manto, kalpak, baston, şemsiye, çorap ve fanila, mendil, yelpaze, boyun bağı, şal vesairenin âlâsı satılır (17 Ocak 1884).

Önder Küçükerman, Feshane-i Âmire, s. 162.

Dolmabahçe'de Gezinti tablosu [Ressam: Zonaro Fausto (Zonaro Fausto)]

Metin ve görselden hareketle XIX. yüzyılda Osmanlı toplum yapısında meydana gelen değişiklikler hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız.

Şehir dokusunda yaşanan değişimler zamanla Osmanlı toplum yapısında da hızlı bir değişime sahne oldu. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde devlet dairelerinde fes, pantolon ve ceket giymenin zorunlu hâle getirilmesi, halkın da giyim kuşamında da değişikliklere neden oldu. Batı tarzı giyim yaygınlaştı. Şalvar yerine setre ve pantolon giyilmeye başlandı. Kadın giyiminde süslü başörtüsü ve hafif manto gibi kıyafetler ön plana çıktı. Siyah çarşaflar artık renkli olarak da kullanılmaya başlandı. Toplumda yeni kurumların oluşmasına bağlı olarak bir memur sınıfı oluştu. Geleneksel kesimlerden ayrılan bu sınıf, sosyal hayatta modern hayat tarzının öncüsü oldu. Dil bilmek, memuriyetlerde yükselme nedeni oldu. Bu yüzden İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerin önemi arttı.

XIX. yüzyılda toplumun eğlence hayatında da önemli değişikler oldu. Önceki dönemlerde gezi ve dinlenme mekânları olan mesire yerlerinin yerine parklar açıldı. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde bazı aileler, bir araya gelerek müzikli eğlenceler düzenlemeye başladılar. Yine dönemin diğer eğlencesi olan tiyatro, o zamanki adıyla "kumpanyalar", şehirlerde gösteriler düzenlediler. Böylece toplumda tiyatro kültürü oluşmaya başladı.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kültür ve sanat alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Özellikle Tanzimat Dönemi ile başlayan Batılılaşma hareketleri kültür ve sanatta etkisini gösterdi. "Geç Dönem" şeklinde adlandırılan dönemde Osmanlı mimarisinde Batı etkisi görüldü. İlk kez Türk saray mimarisi dışında Avrupa'daki saraylar örnek alınarak Dolmabahçe Sarayı yapıldı *(Görsel 5.21)*. Sultan Abdülmecit Dönemi'nde yaptırılan sarayın iç ve dış süslemelerinde barok, rokoko ve ampir gibi Avrupa usulleri kullanıldı. Devletin yönetim merkezi bir süre sonra Dolmabahçe Sarayı'na taşındı. Saray, Avrupa tarzı bir mimariye sahip olduğu gibi binanın içinde yapılan aksesuarlarda da Batı tarzı malzemeler kullanıldı. XIX. yüzyılda yapılan Dolmabahçe Cami ve Sarayı, Çırağan Sarayı, Haydarpaşa Tren Garı *(Görsel 5.22)* gibi eserlerde de Batı mimarisi örnek alındı.

Görsel 5.21: *Dolmabahçe Sarayı-İstanbul*

Görsel 5.22: *Haydarpaşa Tren Garı-İstanbul*

XIX. yüzyılda resim alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Avrupa'da sanat eğitimi alan Osman Hamdi Bey tarafından Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) açıldı. Ülkede Batı tarzı resim sanatı gelişmeye başladı. Bu dönemde Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey ve İbrahim Çallı gibi ünlü ressamlar yetişti. Batı tarzı resim sanatı gelişirken eski Türk süsleme sanatlarından olan çinicilik ve ebru sanatında ise gerileme yaşandı.

XIX. yüzyılda Türk musikisinde Batı'nın etkisi devam etti. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde "Mızıka-i Hümayun" kurularak konservatuvarların temeli atıldı. Bu yolla Türk müziğinin üzerinde Batı müziğinin etkisi daha da arttı. Müzik alanında Dede Efendi, Hacı Arif Bey ve öğrencisi Şevki Bey gibi ünlü müzisyenler yetişti. Türk halk müziği ise ozanlar tarafından devam ettirildi. XIX. yüzyılda tiyatro ve opera alanında önemli gelişmeler yaşandı. Dolmabahçe, Çırağan ve Yıldız Saraylarında yabancı tiyatro oyunları ve operalar sahnelendi. Tanzimat Dönemi'nde Güllü Agop, Sadrazam Âli Paşa'nın izni ile modern Osmanlı tiyatrosunu kurdu. Ziya Paşa Adana'da, Ahmet Vefik Paşa ise Bursa'da birer tiyatro sahnesinin açılmasını sağladılar.

Şehir dokusundaki olumlu değişmeler pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirdi. Örneğin modernleşmeyle birlikte başkent İstanbul'un tarihsel dokusu değişimden olumsuz etkilendi. İstanbul'a özgü birçok konut ya tahrip edildi ya da ortadan kaldırıldı. Diğer yandan ekonomik ve kültürel canlanma, başta İstanbul'a olmak üzere büyük şehirlere yönelik yoğun göç hareketlerini de beraberinde getirdi. Denetimsiz göç; altyapının yetersizliği, ahşap yapılar ile çıkmaz sokaklar gibi kentsel sorunları beraberinde getirdi. Belediye hizmetlerinde aksamalar başladı. Şehirlerde güvenlik ve asayiş sorunu baş gösterdi. Eğitim, sağlık ve ulaşım sorunlu, belirgin hâle geldi. Yaşanan bu olumsuzlukların önüne geçmek isteyen devlet idarecileri, Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, şehre girmek isteyenlerden mürur tezkiresi (pasaport) istedi. Ancak alınan önlemlere rağmen İstanbul'a yapılan göçlere ve şehrin plansız bir şekilde büyümesine engel olunamadı.

5.3.2. XIX. Yüzyılda Salgın Hastalıklar ve Etkileri

Salgın hastalıklar, tarihin çeşitli devirlerinden günümüze insan yaşamını tehdit eden önemli etkenlerin başında gelmektedir. Salgınlar, boyutuna göre, ortaya çıktıkları coğrafyada birkaç hafta veya birkaç yıl içinde binlerce hatta milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de özellikle XIX. yüzyıldan itibaren verem, sıtma, tifo, kolera, çiçek, tifüs vb. salgın hastalıklar artış eğilimine girmiştir. Bunda hiç şüphesiz Anadolu'ya Balkanlar, Kafkaslar ve diğer bölgelerden yapılan göçler ve sıkça yapılan savaşların payı büyük olmuştur. Sosyal devlet anlayışı ile hareket eden Osmanlı Devleti, halk sağlığına büyük önem vermiş, bu hastalıkların tedavisi için çeşitli çalışmalar yapmış ve yayılmasına karşı çeşitli önlemler almıştır. Salgın hastalıkların tedavisi ve önlenmesine yönelik yapılan faaliyetler genel olarak şunlardır:

Osmanlı Devleti salgın hastalıkları önlemek amacıyla ilk olarak salgının boyutuna göre taşra belediyelerindeki doktor sayısını artırma yoluna gitti. Örneğin 1893 yılında İzmir'de artan kolera salgınına karşı, İzmir Belediyesinde görevli doktor sayısını artırdı. Ayrıca kolera salgınını önleme ve tedavi amacıyla bir de sağlık komisyonu kurdurdu. 1904 yılında bulaşıcı hastalıkların yaygın olarak görüldüğü ve karantina doktorlarının olmadığı Lübnan ve Beyrut vilayetlerinden İzmir Limanına gelen gemilerin tıbbi muayenelerini yaptırdı.

Osmanlı Devleti'nde çiçek hastalığı özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde görüldü. Osmanlı Devleti'nin bu salgını önlemek amacıyla başvurduğu yöntemlerden biri aşı üretimi oldu. Sultan II. Abdülhamit kuduz aşısının İstanbul'da üretilebilmesi için Louis Pasteur'ü (Lui Pastör) davet etti ancak Pasteur işlerinin yoğunluğu nedeniyle gelemeyeceğini bildirince Paris'e bir ekip gönderildi. Bu ekip aldığı eğitim sonrasında Paris'ten getirdikleri iki tavşan aracılığıyla Türkiye'de ilk kuduz aşısını üretti. Yine bu heyetin verdiği rapor doğrultusunda II. Abdülhamit'in talimatıyla kuduz aşısı üretmek amacıyla İstanbul'da "Dârü'l-Kelp ve Bakteriyoloji Ameliyathanesi" kuruldu (1887). Bu aşıların uygulanması için birçok aşı memurunu görevlendirildi. Maaşlarını genelde belediyelerden alan aşı memurları, salgın görülen nahiye ve köylere kadar giderek çiçek hastalığın yayılması ve önlenmesi için büyük çaba sarf etti.

Osmanlı Devleti, salgın hastalıklarla mücadelede ülkenin birçok yerine hastane ve dispanser açtı. Bu sağlık kurumlarından biri Sultan II. Abdülhamit'in talimatıyla İstanbul'da "Etfal Hastane-i Âlisi" adıyla 1899 yılında hizmete girdi. Yine ilk çocuk sanatoryumu 24 yataklı olarak 1905'te "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi" bu hastanede açıldı *(Görsel 5.23)*. 8 Haziran 1918'de ise yine İstanbul'da "Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti" kuruldu.

Görsel 5.23: *Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi-İstanbul*

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren sık sık kolera salgınlarına maruz kalan Osmanlı topraklarında neredeyse hastalığın uğramadığı şehir kalmamış ve on binlerce insan bu hastalık nedeniyle hayatını kaybetmişti. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Louis Pasteur'den yardım istedi. Pasteur de dönemin ünlü bakteriyoluğu olan Dr. Andre Chantemesse'i (Doktor Andre Şantmez) *(Görsel 5.24)* İstanbul'a gönderdi. Chantemesse, yaptığı incelemeler ve hazırladığı raporla şehirde hijyenik koşulların düzeltilmesi, dereler ve çevresinin düzenlenmesi gibi önerilerde bulundu. Ayrıca suların ve yiyecek maddelerinin tahlilinin yapılacağı bakteriyoloji laboratuvarlarının kurulmasını istedi. Bu doğrultuda kurulan laboratuvarda gerekli tahliller yapılarak tifo ve difteri gibi hastalıkların teşhisinde önemli yol katedildi.

Görsel 5.24: *Fransız bakteriyolog Andre Chantemesse*

Osmanlı Devleti'nin salgın hastalıklarla mücadelede uyguladığı diğer bir yöntem ise karantina uygulaması oldu. Başta kolera olmak üzere veba, çiçek, tifo gibi salgın hastalıkların ortaya çıktığı şehirler ilk olarak karantinaya alındı. Daha sonra, belediye doktorları tarafından gözetim altına alınan hastaların tedavilerine başlandı. Ayrıca salgının yayıldığı şehirlerde temizliğe daha fazla önem verildi. Belediyeler çöpleri ivedi bir şekilde toplayarak cadde ve sokaklarda dezenfekte faaliyetlerinde bulundu. Bu doğrultuda umuma açık yerler sürekli denetim altında tutularak halk sağlığına zarar verebilecek uygulamaların önüne geçildi.

Bilgi

Osmanlı taşra belediyelerinin salgınların önlenmesinde en önemli hizmetlerinden biri de etüv, pülverizatör gibi sıhhi aletleri temin etmeleridir. Zira mikroorganizmaların neden olduğu salgın ve bulaşıcı hastalıklar, su, hava, yiyecek, giysi ve ev eşyalarıyla yayıldığından özellikle bu ortamların dezenfekte edilmeleri çok önemliydi. Havanın temizlenmesi için pülverizatör, içme suları için filtreler, giysi ve ev eşyalarının temizlenmesi için de etüv makinaları tasarlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde pülverizatör ve etüv makinelerinin kullanımı için 1885 yılında girişim yapılmıştır. Karantina İdaresi bünyesinde Temizlik Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonun üyesi olan Bonkowski Paşa buharla işleyen Genest ve Herscher makinelerinin ülkeye getirilmesini önermiş hatta bu yönde karar çıkarılmışsa da bu girişim gerçekleştirilememiştir. 1891 yılına gelindiğinde sadece iki küçük tarzda etüv makinesi getirilebilmiştir.

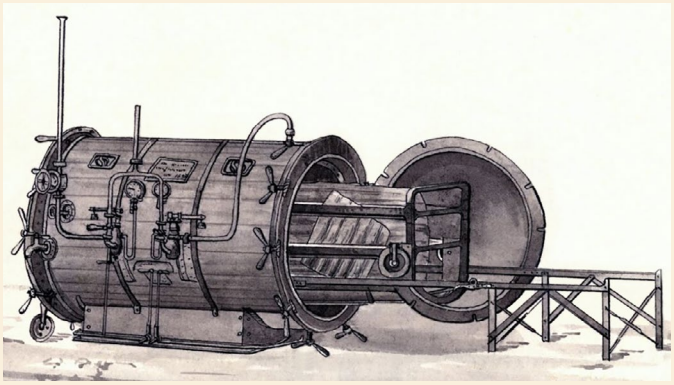

Etüv makinesi illüstrasyonu

BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, C. 3, s. 10

Değerlendiriniz

XIX. yüzyılda Osmanlı sınırlarında ortaya çıkan salgın hastalıklar ve bunlarla mücadele yöntemleri ile günümüzdeki salgın hastalıklar ve mücadele yöntemleri arasındaki benzer ve farklılıklar nelerdir?

5.3.3. Kamuoyu Kavramının Sosyal Gerçeklik Hâline Gelmesi

XVIII. yüzyıl sonlarına doğru anayasal hareketler ve demokratikleşme faaliyetleri Avrupa'da kamuoyu kavramını ortaya çıkardı. Kamuoyu kavramı ile birlikte siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal alanda önemli gelişmeler yaşandı. Özellikle gazete ve dergilerin basın-yayın hayatında yer alması kamuoyunun oluşumunda etkin rol oynadı. Gazete ve dergilerin günlük hayatta yaygınlaşmasına bağlı olarak okuma yazma oranı arttı. Basın aynı zamanda kamuoyu oluşturma ve toplumu istenen yönlere çekmede önemli bir etken hâline geldi. Bu durumu fark eden siyasi otoriteler basını baskı altına alarak kamuoyunu da kontrol altında tutmaya çalıştı. Bu doğrultuda basın zaman zaman sansür gibi antidemokratik uygulamalara maruz kaldı.

Kamuoyu kavramı Osmanlı Devleti'nde ilk kez Sultan II. Mahmut Dönemi'nde ortaya çıktı. Bu doğrultuda devletin resmî gazetesi sıfatıyla, 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren "Takvim-i Vekâyi" adlı gazete yayın hayatına başladı *(Görsel 5.25)*. Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla hazırlanan Takvim-i Vekâyi, haftalık olarak Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Ermenice, Farsça, Fransızca, Rumca baskıları da yayımlanan bir gazeteydi. Resmî ilanlar ve gayriresmî duyurular dışında, iç ve dış gelişmelere ilişkin haberler de bu gazetede yer almaktaydı. Takvim-i Vekâyi, makaleler yoluyla devletin görüşlerini kamuoyuyla paylaşmasını sağlıyordu. Tanzimat Dönemi'nde kamuoyu oluşturma faaliyetleri hız kazandı. Tanzimat ve Islahat Fermanlarında yer alan eşitlik, adalet ve demokrasi gibi unsurlar doğrultusunda kamuoyu oluşturulmaya çalışıldı. Tanzimat Dönemi'nde değişen gazetecilik anlayışı, Osmanlı Devleti'nin siyasi yaşamının belirleyicisi oldu. Bu dönemde birçok gazete basın-yayın hayatında yerini aldı *(Tablo 5.4)*. İlk mizah dergisi olan ve Teodor Kasap tarafından "Diyojen" 1870'de yayımlanmaya başlandı.

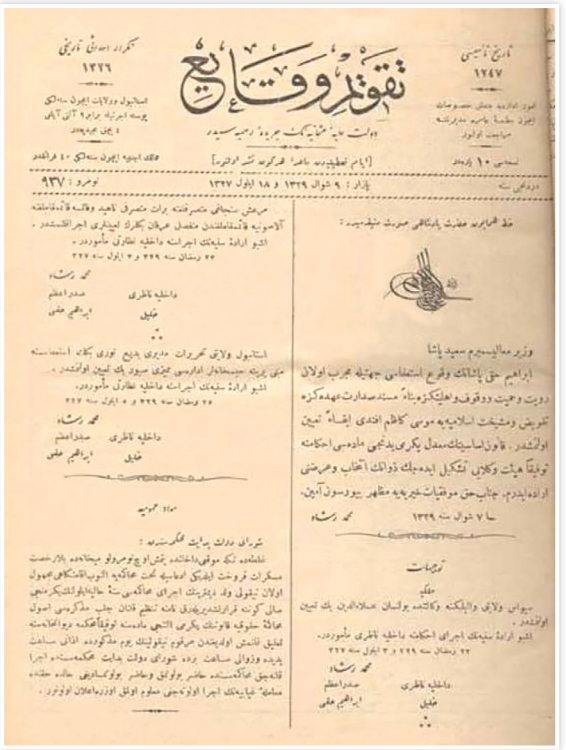
تقويم وقايع

Görsel 5.25: *Takvim-i Vekâyi*

Gazete Adı	Yayına Başlama Tarihi	Çıkaran	İçeriği
Ceride-i Havadis	31 Temmuz 1840	William Churchill (Devlet Adına)	Devletin siyasi gazetesi
Tercüman-ı Ahval	21 Ekim 1860	Agâh Efendi ve Şinasi	Günlük ve siyasi haberler
Tasvir-i Efkâr	28 Haziran 1862	Şinasi	Siyasi içerikli haberler
Muhbir	1866	Ali Suavi	Siyasi içerikli haberler
İbret	1872	Namık Kemal	Siyasi içerikli haberler

Tablo 5.4: *Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan bazı gazeteler*

I. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan çeşitli sorunlar yüzünden birçok gazete kapandı veya imtiyazları iptal edildi. Bu dönemde "Sabah", "Tercüman-ı Hakikat" ve II. Abdülhamit'e muhalif olan "İkdam" gibi gazeteler yanında "Servet-i Fünun" ve "Malumat" gibi dergiler basın hayatında yer aldı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra basına sansür uygulamasına son verildi. Böylece yayımlanan gazete ve dergi sayısında önemli artış oldu. Hüseyin Cahit öncülüğünde "Tanin" gazetesi çıkarıldı. İttihat ve Terakki yönetimine karşı olanlar ise "Volkan" gazetesini çıkarmaya başladılar.

Basın hayatındaki gelişmeler kamuoyu kavramının sosyal bir gerçeklik hâline gelmesinde etkin rol oynadı. Bu doğrultuda zamanla kadınlar da basın-yayın hayatı içerisinde yer almaya başladı. Özellikle Fatma Aliye *(Görsel 5.26)* öncülüğünde başlayan kadın hakları hareketi basına da yansıdı. İlk Osmanlı kadın dergisi 1869 yılında yayın hayatına başlayan "Terakki-i Muhadderat (Kadınların Yükselişi)" oldu. Dergide Batı'daki kadın hakları, kadınların eğitimi gibi konulara yer verildi. 1886'da ise yazarları tamamen kadınlardan oluşan "Şükufezar (Çiçek Bahçesi)" adlı dergi yayın hayatına girdi.

Görsel 5.26: *Fatma Aliye (İllüstrasyon)*

Fatma Aliye'nin öncülüğünde yayımlanan "Hanımlara Mahsus Gazete" ise 1895'ten itibaren yayımlanmaya başlandı. Bu gazetede kadınların çalışması ve toplumsal hayata katılımlarıyla ilgili yazılara yer verildi. 1908'de ise Halide Edip (Adıvar) ve arkadaşları "Demet" adlı dergiyi çıkardılar. Dergide kadın hakları ile ilgili yazılar ağırlıktaydı.

5.3.4. Toplumsal Hayata Popüler Kültürün Yansımaları

Kültür, toplumların yaşam biçiminin bir göstergesidir. Popüler kültür ise belli bir dönem için geçerli olan, hızlı üretilen ve hızlı tüketilen kültürel ögelerin bütünü olarak ifade edilmektedir.

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi ve kapitalizm, ekonomik ve sosyal alanlarda olduğu gibi kültürel alanda da kendini hissettirdi. Sanayi Devrimi sonrasında gelişen tüketim alışkanlıkları ise popüler kültürün ortaya çıkmasında etkili oldu. Toplumun tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak popüler kültür her geçen gün gelişti, zamanla insanların tüketim taleplerine ve ekonomik etkinliklerine yön vermeye başladı. Popüler kültür etkisindeki sanatsal ürünler, kâr elde etme amacına uygun olarak kitlelerin tüketimine sunuldu. Diğer yandan kapitalizmin de etkisiyle ivme kazanan tüketim alışkanlıkları, kültür ile endüstrinin bileşiminden doğan yeni bir ekonomik-toplumsal-siyasal anlayışı da beraberinde getirdi. Bu durum, kültür endüstrisi denilen kavramın da ortaya çıkmasına neden oldu. Kültür endüstrisi, kendi ürünlerini temel ihtiyaç hâline getirerek toplumlara, hayatın olmazsa olmazı olarak benimsetilmeye başlandı.

XIX. yüzyıl, geçmişten beri süregelen gelişmelerin (göç, kitle iletişim araçlarının gelişimi, üretimin kitleselleşmesi vb.) hız kazandığı bir dönem oldu. Gerek üretimin kitleselleşmesi gerekse kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, popüler kültürün gelişimini hızlandırdı. Bu sayede popüler kültür giyimden kuşama, beslenmeden ev dekorasyonuna kadar sosyal hayatın her aşamasında insanları yönlendirici bir etkiye sahip oldu. Neticede popüler kültür, aynı şeyleri tüketen tek tip birey yaratmayı hedefledi. Popüler kültür, bu hedefine ulaşmak için de genelde kitle iletişim araçlarını kullandı.

Tartışınız

Popüler kültürün toplumlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

XIX. yüzyılda Avrupa, kitle iletişim araçları sayesinde popüler kültür etkisindeki sanat ürünlerini (dans, resim, müzik vb.) modernleşme olgusu adı altında dış dünyaya pazarladı. Bu kültür pazarlamasından zamanla Osmanlı Devleti de etkilendi. Popüler kültürün kuşatıcı etkisi Osmanlı toplumunun bazı kesimlerinde kendisini bütün gücüyle hissettirdi, Osmanlı toplum yapısında Batı tarzı yaşam biçimi ortaya çıktı. "Avrupa modası" özellikle başkent İstanbul'da, hayatın her alanında kendini hissettirdi.

5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. Osmanlı Devleti'nde Genel Borçlar İdaresi.

2. Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu.

3. Yoğun insan nüfusuna sahip, çevresindeki diğer şehirlere göre kültürel ve ekonomik açıdan gelişmiş yerleşim merkezi.

4. Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemi.

5. Tekelcilik (Eş anlamlısı).

6. Nüfus bilimi.

7. Gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yazılı yayınların bütünü, matbuat.

8. Göçmen (Eş anlamlısı).

9. Dergi (Eş anlamlısı).

10. Her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin hükûmetçe önceden denetlenmesi işi, sıkı denetim.

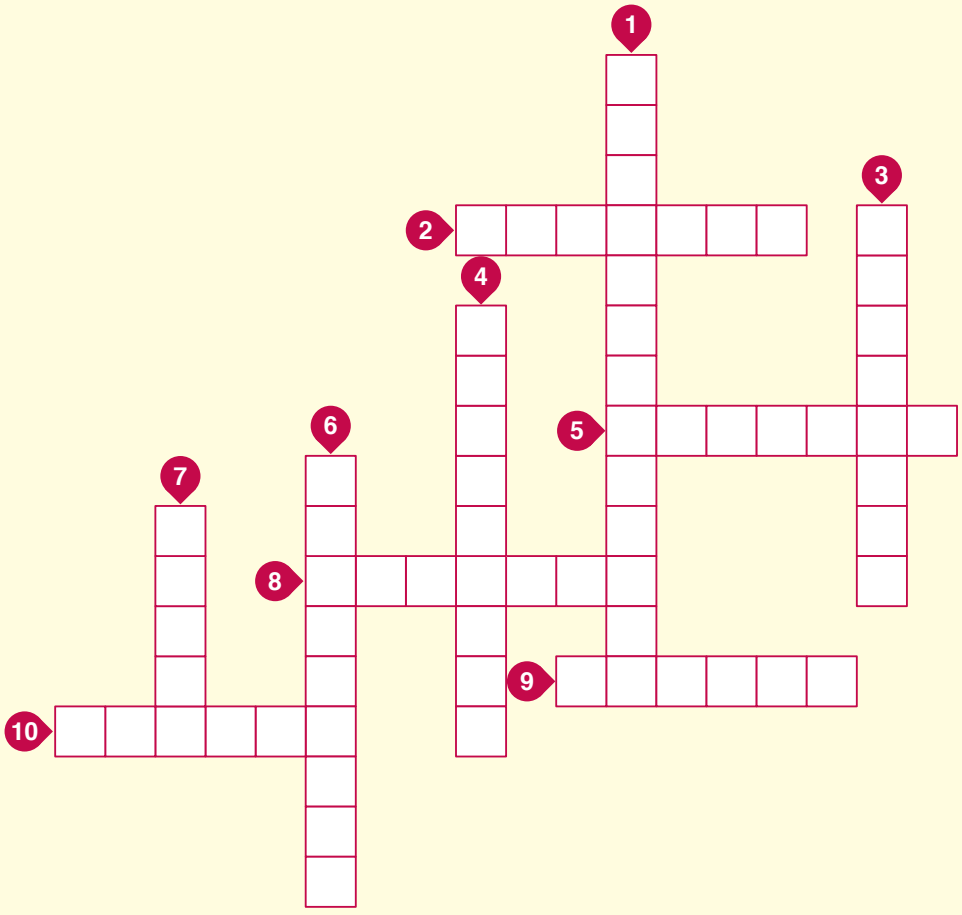

B **Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.**

XVIII, XIX ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne Yapılan Göçler		
Göçün Zamanı	**Göçün Nereden Yapıldığı**	**Göç Eden Kişi Sayısı**
1. 1770-1800	Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi	500.000
2. 1783-1784	Kırım	80.000
3. 1806-1812	Balkanlar	200.000
4. 1854-1878	Kırım, Kafkasya	1.600.000
5. 1877-1914	Balkanlar	3.000.000

Yukarıda çeşitli dönemlerde Osmanlı Devleti'ne yapılan göçlerle ilgili verilen tablodan hareketle 1 ve 2. soruları cevaplayınız.

1. Tabloya göre,

I. En çok göç Balkanlardan yapılmıştır.

II. Göçlerin yaşanmasında Rusların rolü söz konusudur.

III. 93 Harbi ve Balkan Savaşları göçleri tetiklemiştir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

2. Tablodan hareketle,

I. Osmanlı Devleti'nin sınırları daralmasına rağmen nüfusu artmıştır.

II. Anadolu'ya yapılan göçlerde Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi etkili olmuştur.

III. Göçler, Kafkaslar ve Balkan topraklarında Müslüman nüfusun azalmasına neden olmuştur

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) I ve III. E) I, II ve III.

3. XIX. yüzyılda işlek bir limanı ve Avrupa ile demir yolu bağlantısı olan Osmanlı Devleti'nin en önemli şehirlerinden Selânik'te Türkler ile Rum, Bulgar, Sırp, Yahudi ve Ermeniler bir arada yaşıyordu.

Bu durumun aşağıda verilenlerden hangisine ortam hazırladığı savunulamaz?

A) Şehir nüfusunun artmasına

B) Şehirde kültürel birliğin sağlanmasına

C) Bölgenin milliyetçilik akımından etkilenmesine

D) Şehrin kültürel açıdan gelişmesine

E) Ticari faaliyetlerin bölgede yoğunluk kazanmasına

4. Osmanlı padişahlarından Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, Takvim-i Vekâyi adıyla resmî bir gazete çıkarılmıştır.

Buna göre,

I. Osmanlı halkında millî bilincin uyandırılması hedeflenmiştir.

II. Osmanlı tebaasının demokratik istekleri dikkate alınmıştır.

III. Osmanlı toplumunda kamuoyu oluşturulması amaçlanmıştır

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) II ve III. E) I, II ve III.

5. Osmanlı Padişahı Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, Anadolu'dan İstanbul'a gelecek olan kişiler için "mürur tezkiresi" (geçiş belgesi) alma zorunluluğu getirilmişti. Buna göre, Anadolu ve Rumeli'deki kent yöneticileri İstanbul'a gitmek isteyen vatandaşlara önce kapsamlı bir soruşturma yapar, bu soruşturma neticesinde İstanbul'a girmelerinde sakınca bulunmayan vatandaşlara geçiş belgesi verirlerdi. Bunun yanında İstanbul'a gelen vatandaşlara, iş buluncaya kadar kentte hatırlı bir kişinin kefil olması zorunluluğu da getirilmişti.

Bu uygulamanın aşağıdakilerden hangisine yönelik olduğu <u>söylenemez</u>?

A) Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki nüfus oranını dengelemek

B) Ülkede kontrolsüz göç yaşanmasını engellemek

C) İstanbul'da işsizliği kontrol altına almak

D) İstanbul'da çıkabilecek sosyal problemleri önlemek

E) İstanbul nüfusunun doğal artış hızını korumak

6.

Yukarıda Balkan Savaşları sonrası Anadolu'ya yapılan zorunlu göçlerle ilgili görsel verilmiştir.

Buna göre,

I. Balkan göçleri çok zorlu şartlarda yapılmıştır.

II. Göçlerden kadın ve çocuklar olumsuz etkilenmiştir.

III. Balkan Savaşları, bölge halkının mağduriyetine sebep olmuştur.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve III. D) I ve II. E) I, II ve III.

7. 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde bir kararname ile alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dâhilinde yürütmek üzere İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi" kurulmuştur.

Bu durumun Osmanlı Devleti'nde;

I. Ekonomik bağımsızlığının zedelenmesi,

II. Sanayi yatırımlarının tamamen durması,

III. Ekonomisinin önemli bir kısmının kademeli olarak yabancıların denetimine girmesi

gelişmelerinden hangilerine neden olduğu söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve III. D) II ve III. E) I, II ve III.

8. XIX ve XX. yüzyıllarda Rusların baskıları sonucu Kafkaslardan, Balkan Savaşları sonrasında ise Makedonya çevresi ve Bulgaristan'dan Anadolu'ya büyük göçler yaşanmıştır.

Bu göçlerin Osmanlı Devleti'ne etkileri ile ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi söylenemez?

A) Osmanlı ekonominin bozulmasına yol açmıştır.

B) Osmanlı nüfus oranında önemli artış yaşanmıştır.

C) Şehirlerde toplumsal karışıklıkların yaşanmasına neden olmuştur.

D) Osmanlı egemenlik anlayışını değiştirmiştir.

E) Sağlık ve altyapı sorunlarının artmasına sebep olmuştur.

9. XIX. yüzyılda başta Anadolu olmak üzere Osmanlı topraklarına yoğun göçler yaşanmıştır.

Bu göçlere bağlı olarak;

I. barınma,

II. beslenme,

III. sağlık,

IV. konut

sorunlarından hangilerinin ortaya çıktığı savunulabilir?

A) I ve II. B) II ve III. C) I, II ve III. D) II, III ve IV. E) I, II, III ve IV.

10.

	Yayın Adı	İçeriği
I.	Takvim-i Vekayî	Devletin ilk resmî gazetesi
II.	Tercüman-ı Ahval	İlk özel gazete
III.	Muhbir	İlk mizah dergisi
IV.	Diyojen	Siyasi içerikli haberler

XIX. yüzyılda Osmanlı basın-yayın hayatı ile ilgili yukarıda verilen tablodaki yanlışlığın giderilmesi için hangi yayın adları yer değiştirmelidir?

A) I ve II. B) I ve III. C) II ve III. D) III ve IV. E) II ve IV.

11.

Yukarıda XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un Galata semti ile ilgili bir görsel verilmiştir.

Görsele göre,

I. Ulaşımda tramvay da kullanılmıştır.

II. Ulaşım hizmetleri tamamen modern yöntemlerle yapılmıştır.

III. Kara ve deniz yolu ulaşımından faydalanılmıştır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) I ve III. E) I, II ve III.

12. XIX ve XX. yüzyıllardaki savaşların kaybedilmesine bağlı olarak Osmanlı sınırları daralırken kaybedilen bölgelerden Anadolu'ya yapılan zorunlu göçler neticesinde nüfusta önemli artış yaşanmıştır.

Buna göre Anadolu'ya yapılan göçlere;

I. Kırım,

II. 93 Harbi,

III. Balkan,

IV. Trablusgarp,

savaşlarından hangilerinin neden olduğu savunulabilir?

A) I ve II. B) II ve III. C) I, II ve III. D) II, III ve IV. E) I, III ve IV.

13. Tanzimat Dönemi'nde Güllü Agop, ilk Osmanlı tiyatrosunu faaliyete geçirmiş, bunu Adana ve Bursa'da şehir tiyatrolarının kurulması takip etmişti. Diğer yandan Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" adlı tiyatro eseri halkın büyük ilgisini çekmişti.

Buna göre aşağıda verilen yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Geleneksel eğlence anlayışı tamamen sona ermiştir.

B) Tiyatronun gelişiminde özel teşebbüsün payı büyük olmuştur.

C) Halkın eğlence anlayışında değişiklikler yaşanmıştır.

D) Tanzimat Dönemi'nde Batılılaşma hareketleri ivme kazanmıştır.

E) Yeni kültür anlayışı halkın beğenisini kazanmıştır.

14. XIX. yüzyıldan itibaren İstanbul'da ulaşımda buharlı gemi, tren ve tramvayın kullanılması istasyon, rıhtım, depo ve otellerin yapılmasına neden oldu.

Bu durumun;

I. Şirket-i Hayriye'nin kurulması,

II. Anadolu ve Rumeli arasında deniz ulaşımının hızlanması,

III. İstanbul'un ulaşım sorununun tamamen çözülmesi

gelişmelerinden hangilerine ortam hazırladığı söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

15. XIX. yüzyılda Avrupa'da yaşanan siyasi ve toplumsal kargaşa ortamından kurtulmak isteyen birçok millet Osmanlı topraklarına sığınmıştır.

Bu durumun Osmanlı Devleti'ne etkileri ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Demografik yapısında değişiklik olmuştur.

B) Sınırları içerisinde Müslüman nüfus azalmıştır.

C) Konut, su ve altyapı ihtiyacı artmıştır.

D) Göçmenlerle yerli halk arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır.

E) Güvenlik sorunları artmıştır.

16. Osmanlı Devleti'nde ilk kez hangi padişah döneminde dış borç alınmıştır?

A) Sultan II. Abdülhamit

B) Sultan II. Mahmut

C) Sultan Abdülmecit

D) Sultan Abdülaziz

E) Sultan III. Selim

17. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda endüstriyel üretime geçişte birtakım zorluklar yaşamıştır.

Bu durumun yaşanmasında aşağıda verilenlerden hangisinin etkili olduğu söylenemez?

A) Rusya ile yapılan uzun süreli savaşların getirdiği mali sıkıntılar

B) Sanayi alanında yetişmiş yeterli personelin olmayışı

C) Avrupa'daki teknolojik gelişmelerin takip edilmemesi

D) Yerli müteşebbislerin yatırım yapmasına izin verilmemesi

E) Sanayileşmeye yönelik uzun vadeli stratejiler üretilememesi

18. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkası iktidara gelmiş, bu dönemde giderek güçlenen milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı aydınlarının iktisadi fikirlerini de etkilemiştir.

Buna göre aşağıda verilenlerden hangisi İttihat ve Terakki Cemiyetinin millî ekonomik politikaları arasında gösterilemez?

A) Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu çıkarma

B) Koruyucu bir dış ticaret politikası uygulama

C) Türk ve Müslüman burjuvazi oluşturma

D) Yerli şirketlerin kurulmasını teşvik etme

E) Kapitülasyonları tek taraflı kaldırma

Osmanlı Devleti'nde Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı								
Sektörler / Yıl	Demir Yolu	Bankacılık	Sigorta	Liman	Kent Hizmetleri	Ticaret	Maden	Sanayi
1888	%33,4	%31,6	–	–	%9,3	%8,1	%5,6	%12
1914	%58,7	%17,9	%0,6	%4,9	%5	%6,1	%3,3	%3,5

V. Necla Geyikdağı, Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye, 1854-1914, s. 124

Yukarıda 1888-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yabancı yatırımların sektörel dağılımı ile ilgili verilen tablodan hareketle 19 ve 20. soruları cevaplayınız.

19. Tabloya göre,

I. En çok yatırım ulaşım alanında yapılmıştır.

II. XIX. yüzyılda yabancılar her alanda yatırım yapmışlardır.

III. Kent hizmetlerine yönelik yatırımlarda zamanla düşüş yaşanmıştır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve III. D) II ve III. E) I, II ve III.

20. Tablodan hareketle,

I. Osmanlı Devleti'ne ait madenler yeterince değerlendirilememiştir.

II. XX. yüzyılda ticaret, maden ve sanayi alanlarında yabancı yatırımları genel olarak azalmıştır.

III. XIX. yüzyılda liman hizmetlerine yönelik yabancı yatırımı söz konusu değildir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) I ve III. E) I, II ve III.

21. Sanayi İnkılabı sonrası gelişen Avrupa ekonomisi karşısında Osmanlı Devleti, zayıflayan sanayisini güçlendirmeye yönelik birtakım tedbirler almıştır.

Aşağıda verilenlerden hangisi Osmanlı Devleti'nin almış olduğu tedbirler arasında gösterilemez?

A) Sergi-i Umumi-i Osmani'nin açılması

B) Kapitülasyonların yaygınlaştırılması

C) Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun kurulması

D) Demir yolu projelerinin hayata geçirilmesi

E) Sanayi mekteplerinin açılması

22. XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı ekonomisinin dışa bağımlılığının daha da artmasında;

I. İngilizlerle Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nin imzalanması,

II. Avrupalıların alacaklarına karşılık Düyûn-ı Umûmiyenin kurulması,

III. İttihat ve Terakki hükûmetlerinin millî bir politika yürütmeleri

durumlarından hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

23.

- Osmanlı Devleti'nde ürün ve mallardaki tekel sistemi kaldırılacak ve İngilizler istediği ham maddeyi satın alabileceklerdir.
- Herhangi bir malı Osmanlı Devleti'nde satın alan İngiliz tacir, bütün iç gümrüklerin bedeli olarak malın kıymeti üzerinden %9 vergi ödeyecek. Şayet bu mal satılacak olursa %3 oranında ek vergi ödeyecektir.

Yukarıda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nin bazı maddeleri verilmiştir.

Bu maddelerden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Lonca teşkilatının işlerliğini yitirdiğine

B) Osmanlı esnafının yeterince ham madde bulamadığına

C) İngilizlere diledikleri miktarda ham maddeyi satın alma imkânı verildiğine

D) Osmanlı pazarlarının büyük ölçüde yabancıların denetimine geçtiğine

E) Osmanlı esnafının yabancı tüccarlarla rekabet edemediğine

C **Aşağıda verilen ifadelerin başına ifade doğru ise "D", yanlış ise "Y" yazınız.**

1. ( ) Gazete ve dergilerin basın-yayın hayatında yer alması kamuoyu kavramının oluşumunda etkin rol oynamıştır.

2. ( ) Osmanlı Devleti'nde çıkarılan "Tercüman-ı Ahval" ilk resmî Türkçe gazetedir.

3. ( ) Sanayi Devrimi'nin etkisiyle Avrupa'nın önemli şehirlerinde hava kirliliği ve konut sıkıntısı gibi sorunlar yaşanmıştır.

4. ( ) İmparatorluktan ulus-devlete giden süreç Sanayi Devrimi ile başlamıştır.

5. ( ) Osmanlı Devleti, ilk dış borcu 93 Harbi sırasında Fransa'dan almıştır.

6. ( ) Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde endüstriyel üretime geçiş sürecinde yaşanan zorluklardan biri de gerekli sermaye birikiminin olmamasıdır.

7. ( ) Osmanlı idarecileri, sanayi ve ticareti geliştirmek amacıyla İstanbul'da Sergi-i Umumi-i Osmani gibi uluslararası sanayi fuarları ve sergileri düzenlemişlerdir.

8. ( ) İttihat ve Terakki hükûmetleri, millî iktisat politikasına yönelik çalışmalarında Fransız ekolünden etkilenmişlerdir.

Ç Aşağıdaki soruları şiir ve görselden hareketle cevaplayınız.

BALKAN GÖÇÜ

"Elveda" diyerek gider soydaşım
Ana yurt yolcusu ona ne denir?
Gözü yaşlı kalır köyde kardaşım
Kader böyleymiş elden ne gelir?

Anneler yollarda evlat kucakta
Hıçkırık sesleri köşe bucakta
Baykuş yuva yapmış sönen ocakta
Kader böyleymiş elden ne gelir?

Açılır kapanır göçmenler yolu
Bağlanır dostların hep eli kolu
Ötme bülbül içim dert dolu
Kader böyleymiş elden ne gelir?

Asım HALİLOĞLU
Balkanlar'da Türk Kültürü, Sayı 25, s. 34

1. Balkan göçlerinin insanlar üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?

2. Göçler sırasında ne gibi zorluklar yaşanmıştır?

Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

Sultan II. Abdülhamit 1876 Anayasası'na göre kurulan Meclis-i Umûmiyi açış nutkunda şu ifadelere yer vermiştir:

— Babam Abdülmecit Tanzimat'ı başlatıp ülkenin huzur içinde refaha ulaşması için gereken her tedbiri almış, işler de iyiliğe gider olmuşken Kırım Savaşı çıktı. Savaş dolayısıyla harcamalar arttı. O zamana değin kimseye "bir akçe borcu olmayan" hazinemiz borçlanmak durumunda kaldı. Borç kapısı işte böyle açıldı. Ama iç ve dış gailelerin sonu gelmedi. Devlet mali sıkıntıyı yenemedi. Ödemeler durduruldu. Bu tutum, dürüst bir hareket sayılmaz. Borç yaparak finansman, o günü, o anı kurtarır ama geleceği sıkıntıya sokar. Bu sıkıntı bizim tahta çıktığımız şu anda bütün ağırlığıyla karşımızdadır. Biz, istibdat idaresine son vermeyi, meşveretin bütün bu güçlükleri yenmeye kadir olacağına inandığımız için karar verdik. Hepinizden ricam şudur: El ve gönül birliği ederek gerekli tedbirleri alın. Çıkması yararlı olacak yasaları çıkarın. Mali reform yapın. Ülkeyi bu sıkıntılı durumdan kurtarın.

Prof. Dr. Bedri Gürsoy, 100. Yılında Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme, s.17-18

1. Osmanlı Devleti'nin dış borç alımında hangi faktörler etkili olmuştur?

2. Sultan II. Abdülhamit'in, dış borç alımına yönelik endişeleri nelerdir?

3. Sultan II. Abdülhamit, ülkeyi ekonomik sıkıntıdan kurtarabilmek için ne gibi tedbirler alınması gerektiğini savunmaktadır?

D **Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.**

Kafkas	Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi	Balkan
Fatma Aliye	Hünkâr İskelesi Sözleşmesi	Şirket-i Hayriye
Düyûn-ı Umûmiye İdaresi	Fransız İhtilali	Islah-ı Sanayi
Muhacir	Güllü Agop	Şair Evlenmesi

1. ..... sayesinde Anadolu ve Rumeli arasında deniz ulaşımı önemli ölçüde hızlanmıştır.
2. Osmanlı Devleti, kaybettiği topraklardan Anadolu'ya göç eden kitlelerin sorunlarını gidermek amacıyla çeşitli dönemlerde ..... komisyonları kurmuştur.
3. ..... öncülüğünde yayımlanan "Hanımlara Mahsus Gazete" 1895'ten itibaren yayın hayatına başlamıştır.
4. Ulus-devlet anlayışının gelişmesinde ..... bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.
5. Tanzimat Dönemi'nde ..... tarafından ilk modern Osmanlı tiyatrosu kurulmuştur.
6. Anadolu'ya XIX. yüzyıl sonlarından itibaren ....., XX. yüzyıl başlarından itibaren ..... göçleri yaşanmıştır.
7. XIX. yüzyılda Osmanlı yöneticileri, yerli sanayiyi korumaya ve geliştirmeye yönelik ..... Komisyonu'nu faaliyete geçirmişlerdir.
8. 20 Aralık 1881 tarihinde bir kararname ile Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının bir plan dâhilinde ödenmesine yönelik ..... kurulmuştur.
9. 1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan .... sonucunda İngiliz tüccarlar, Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı tüccarın yararlandığı şartlarla ticaret yapma serbestisine sahip olmuşlardır.

E **Aşağıda verilen açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.**

1. Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulmasının sebepleri nelerdir?
2. Osmanlı Devleti'nin endüstriye, üretime ve geliştirmeye yönelik politikalarından üç tanesini yazınız.
3. Osmanlı Devleti'nin "XIX. yüzyılda salgın hastalıklara karşı almış olduğu tedbirlerden üç tanesini yazınız.
4. Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nin Osmanlı ekonomisine etkileri neler olmuştur?
5. XIX. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yönelik göçlerde hangi faktörler etkili omuştur?

CEVAP ANAHTARI

1. Ünite: Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)

A

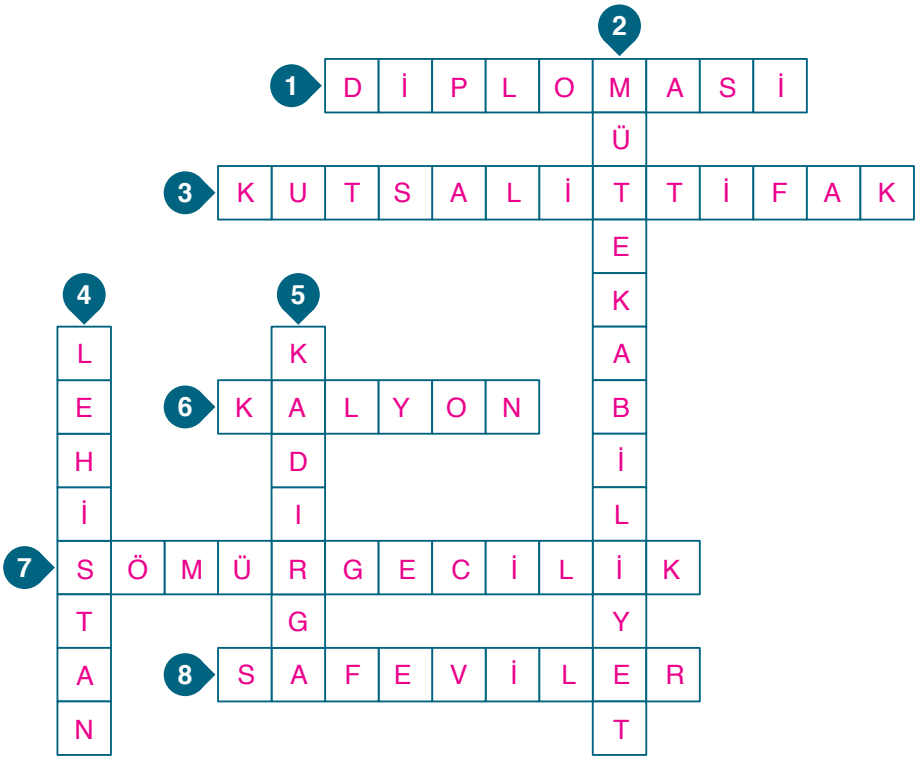

B

1. Venedik
2. Lehistan
3. Safeviler
4. Avusturya
5. Rusya

C

1. C	**4.** D	**7.** C	**10.** A	**13.** E	**16.** E	**19.** E
2. B	**5.** C	**8.** A	**11.** C	**14.** E	**17.** C	**20.** C
3. C	**6.** E	**9.** B	**12.** A	**15.** A	**18.** B	

Ç Öğrenci yorumu

D

1. D
2. Y
3. D
4. Y
5. D

E

1. Pasarofça
2. Avusturya, Venedik, Malta, Lehistan, Rusya
3. Küçük Kaynarca
4. Safeviler, Kasr-ı Şirin
5. Girit

F Öğrenci yorumu

2. Ünite: Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı

A

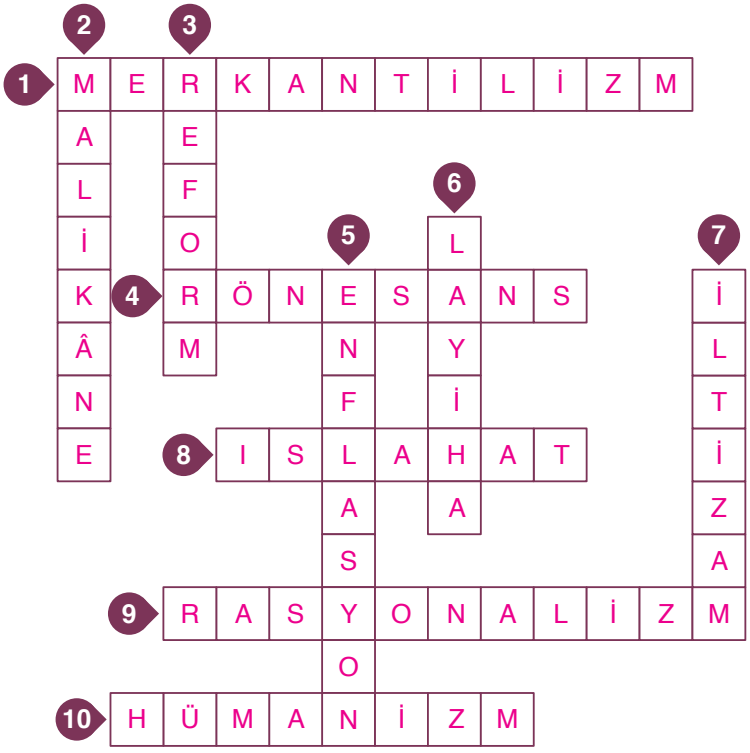

B

1. E	**3.** A	**5.** D	**7.** B	**9.** B	**11.** D	**13.** E
2. D	**4.** A	**6.** B	**8.** A	**10.** D	**12.** E	**14.** C

C Öğrenci yorumu

Ç

1. D	**3.** D	**5.** D
2. Y	**4.** Y	

D

1. Seyahatname
2. merkantilizm
3. Rönesans
Reform
4. avarız
5. malikâne sistemi
6. Westphalia Barışı

A

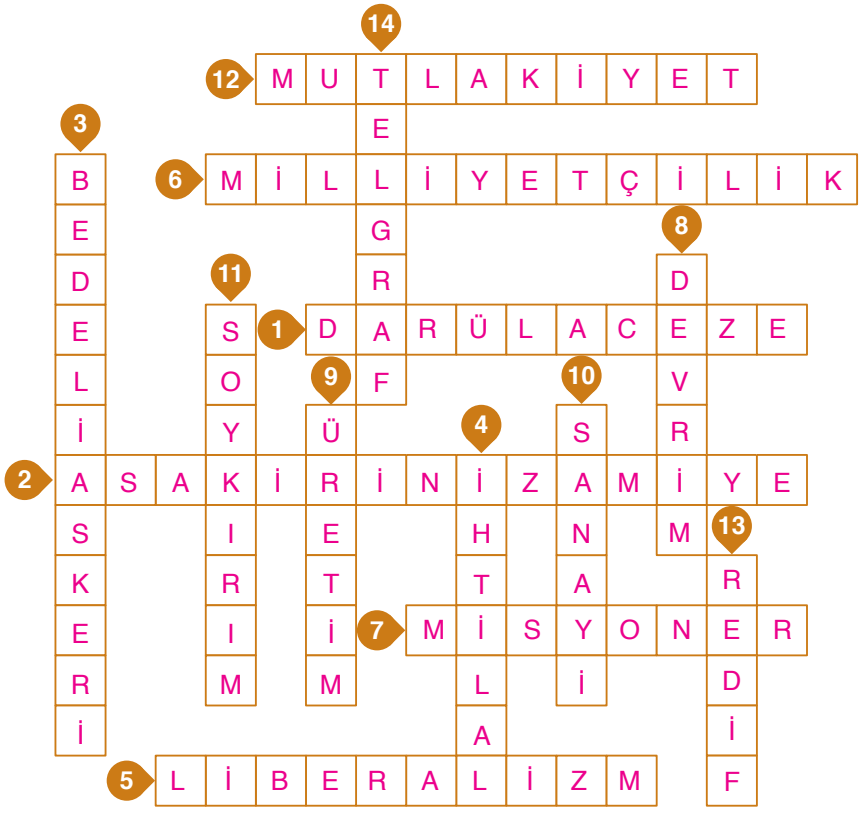

B

1. D **4.** C **7.** A **10.** E **13.** E **16.** A
2. E **5.** D **8.** E **11.** B **14.** B
3. A **6.** C **9.** E **12.** C **15.** C

C Öğrenci yorumu

Ç

1. D **3.** D **5.** D
2. Y **4.** Y

D

1. Vaka-i Hayriye
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye
2. tekaüd sandığı
3. Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun
4. Dârülaceze
5. Manifaktür

E Öğrenci yorumu

4. Ünite: Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1174-1914)

A

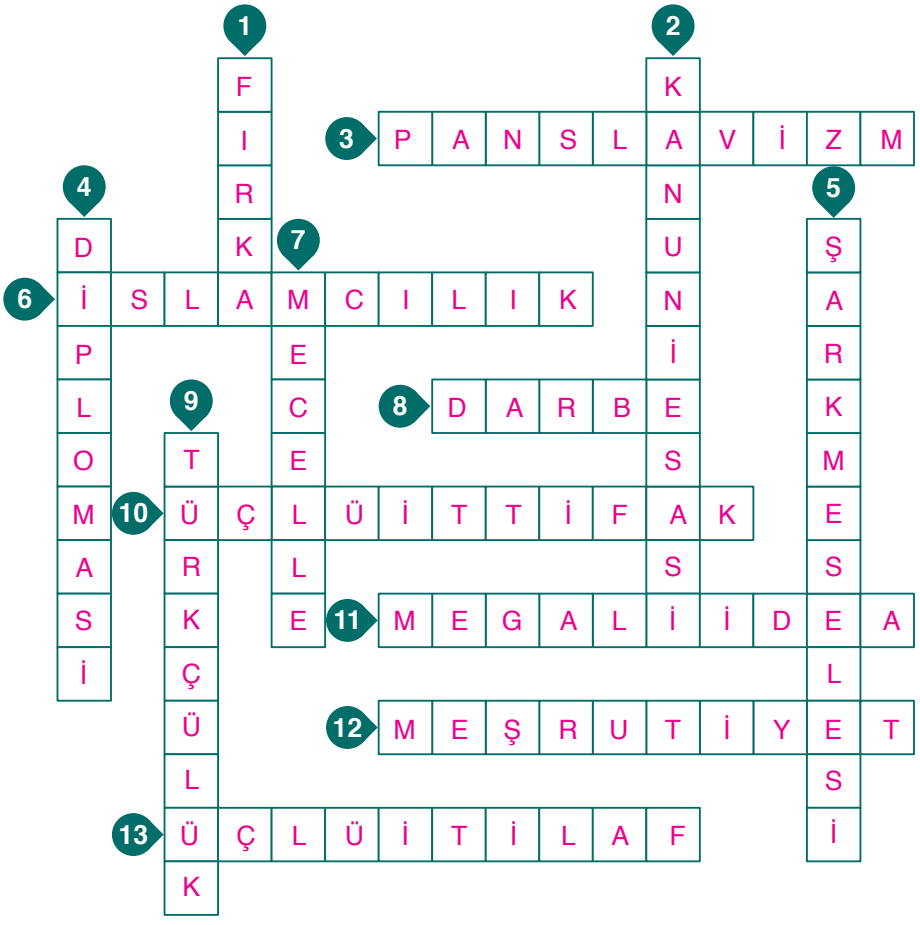

B

1. C	**5.** D	**9.** D	**13.** E	**17.** E	**21.** C	**25.** C
2. D	**6.** E	**10.** D	**14.** B	**18.** C	**22.** B	
3. C	**7.** A	**11.** C	**15.** D	**19.** E	**23.** B	
4. B	**8.** E	**12.** A	**16.** A	**20.** B	**24.** A	

C Öğrenci yorumu

Ç

1. D	**3.** D	**5.** Y	**7.** Y
2. Y	**4.** D	**6.** D	**8.** Y

D

1. Kırım, Paris
2. Sırbistan, Karadağ, Yunanistan
3. İngiltere, Fransa, Piyomente
4. Rusya, Hünkâr İskelesi, Boğazlar
5. Viyana Kongresi
6. Osmanlıcılık

E Öğrenci yorumu

A

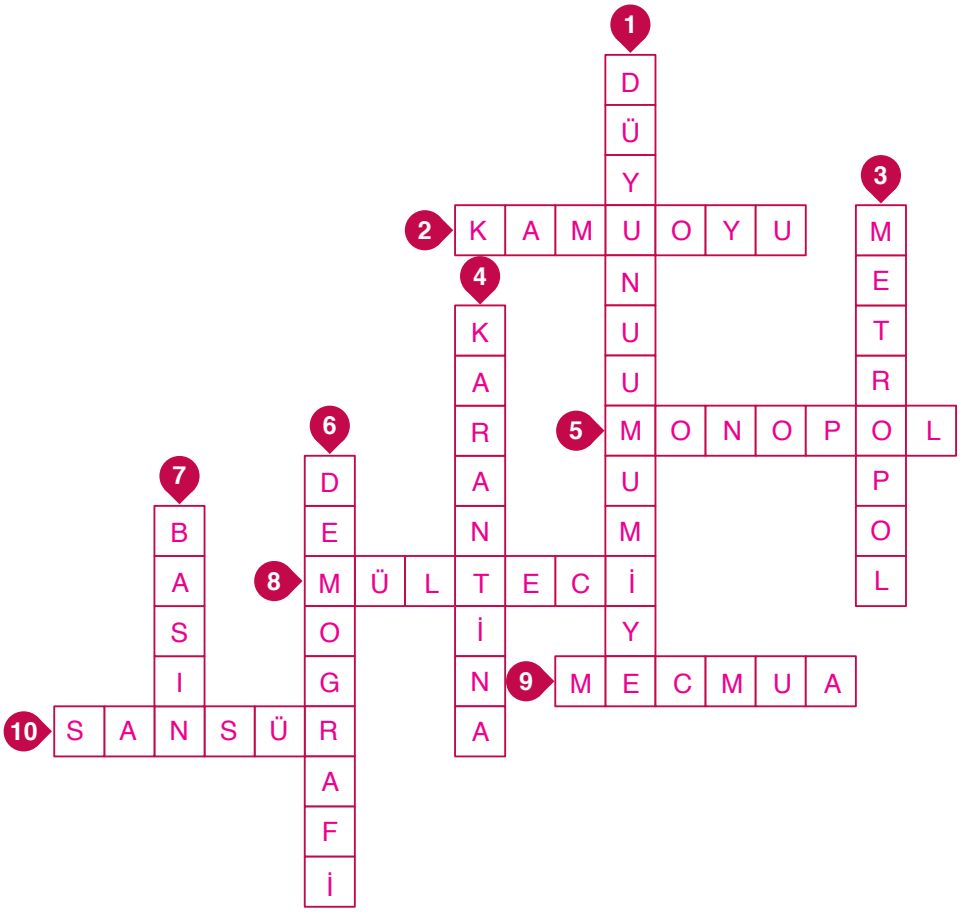

B

1. E	**4.** C	**7.** C	**10.** D	**13.** A	**16.** C	**19.** C	**22.** C
2. E	**5.** A	**8.** D	**11.** D	**14.** C	**17.** D	**20.** C	**23.** B
3. B	**6.** E	**9.** E	**12.** C	**15.** B	**18.** A	**21.** B	

C

1. D	**3.** D	**5.** Y	**7.** D
2. Y	**4.** D	**6.** D	**8.** Y

Ç Öğrenci yorumu

D

1. Şirket-i Hayriye
2. muhacir
3. Fatma Aliye
4. Fransız İhtilali
5. Güllü Agop
6. Kafkas, Balkan
7. Islah-ı Sanayi
8. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi
9. Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi

E Öğrenci yorumu

SÖZLÜK

A

abluka: 1. Kuşatma. **2.** Muhasara.

ahali: Aralarında aynı yerde bulunmaktan başka hiçbir ortak özellik bulunmayan kişilerden oluşan topluluk, halk.

aidiyet: İlişkinlik, ilişkin olma durumu.

akım: Sanatta, siyasette, düşünce hayatında ortaya çıkan yeni bir görüş, yöntem, hareket, cereyan, tarz.

Anglikanizm: Reform hareketleri sonrasında İngiltere'de ortaya çıkan mezhep.

antik: İlk Çağ'daki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan.

aristokrasi: Soylu erki, soylu sınıfı.

asayiş: Bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik.

asimilasyon : Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme.

atölye: Zanaatçıların veya resim, heykel sanatlarıyla uğraşanların çalıştığı yer, işlik.

âyan: 1. Osmanlılarda, XVIII. yüzyıldan bu yana illerin yönetiminde yetki kazanmış yerli kişiler. **2.** Ayan Meclisi üyesi.

azınlık: Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı.

B

Bâbıâli: 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek yönetim organlarının bulunduğu yapı. **2.** Osmanlı Hükûmeti.

basma: Üzerinde bası ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş.

baytar: Veteriner hekim.

bidat: İslam dininde Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanından sonra ortaya çıkan ve İslam dininde yeri olmayan değişik yargılar ve ilkeler.

burjuva: Şehirde yaşayıp özel imtiyazlardan yararlanan.

bürokrasi: Devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu, bir toplumda tabandan yukarıya doğru çıktıkça daralan bir yapı içinde örgütlenmiş olan, genel kural ve ilkelere göre çalışan profesyonel atanmış görevliler topluluğu.

bütçe: Devletin, bir kuruluşun, bir aile veya bir kimsenin gelecekteki belirli bir süre için tasarladığı gelir ve giderlerinin tümü.

C

cambaz: Yerde ve tel, at, bisiklet, ip vb. üzerinde dengeye dayanan, tehlikeli, heyecan verici gösteriler yapan kimse, akrobat.

cemiyet: 1. Dernek. **2.** Toplum.

Ç

çar: Rus krallarına verilen unvan.

çektiri: Yelkenleri olmakla birlikte kürekle de yol alan eski zaman gemisi.

çengi: Çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kadın.

çırçır: Pamuğu çekirdeğinden ayırmaya yarayan alet.

çuha: Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş.

D

darbe: Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.

darbezen: Osmanlı Dönemi'nde kullanılan uzunluğu yedi karış, her biri 56,5 kg ağırlığında ikisi bir ata yüklenebilir top.

debbağhâne: Hayvan derilerinin kullanılacak duruma getirilme işleminin yapıldığı yer.

delege: Kendisine yetki verilerek bir yere veya birinin katına gönderilen kimse, elçi, murahhas.

demografi: Nüfus bilimi.

derviş: Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse.

dikte: Bir başkasına o anda söyleyerek yazdırma, yazdırım.

E

esham: Osmanlı ekonomi sisteminde bir iç borçlanma usulü.

eşraf: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler.

etfal: Çocuklar.

etnik: Toplum bilimi kavimle ilgili, budunsal, kavmî.

eyalet: Çoğunlukla valilerce yönetilen ve yönetim bakımından bir tür bağımsızlığı olan yönetim bölgesi.

F

feodalite: Derebeylik, Orta Çağ'da özellikle Batı Avrupa'da toprağı ve üzerinde yaşayan köylüleri tek bir kimsenin malı sayan siyasal düzen.

ferman: Buyruk, emir.

feshane: 1833 yılında İstanbul'da faaliyete geçen fes ve yünlü kumaş fabrikası.

feshetmek: Verilmiş bir yargıyı kaldırmak, bozmak.

fırka: Siyasi parti.

finansman: Bir girişime işleyebilmesi, gelişebilmesi için gereken para ve krediyi sağlama işi.

fuar: Belli zamanlarda, belli yerlerde ticari mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergi.

G

gayrimüslim: Müslüman olmayan kimse.

geleneksel: Geleneğe dayanan, gelenekle ilgili olan, ananevi.

gravür: Ağaç, taş veya metal bir levhanın oyularak işlenmesi ve bunun bir yüzeye basılması tekniği.

göç: Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.

grev: İsteklerini işverene kabul ettirmek için işçilerin, işlerini hep birden bırakması.

gümrük: Sınır kapılarında denetim ve gözetim işlerinin yapıldığı yer.

güvenoyu: Göreve yeni başlamış veya görevini sürdüren hükûmetin tutumunu değerlendirmek için milletvekillerinin verdiği oy.

H

hattat: Çok güzel el yazısı yazan sanatçı.

haydut: Silahlı soygun yapan, yol kesen kimse.

hendese: Nokta, çizgi, açı, yüzey ve cisimlerin birbirleriyle ilişkilerini, ölçümlerini, özelliklerini inceleyen matematik dalı, geometri.

himaye: Koruma, gözetme, esirgeme, koruyuculuk, gözetim.

humbara: Demir veya tunçtan dökülmüş, yuvarlak ve boş olan içine patlayıcı maddeler doldurulup havan topu veya el ile atılan, yuvarlak bir bomba türü.

humbaracı: Humbara kullanan asker.

hükûmet: Bir ülkenin yönetim kuruluşları, Bakanlar Kurulu.

I

ıslahat: Özellikle Osmanlı Devleti'nde çeşitli alanlarda yeniden yapılanma, bozulan kurumları çağdaş ihtiyaçlara göre eski hâline getirme ve yenileme faaliyet ve düşüncelerini ifade eden terim.

ırk: 1. Kalıtımsal olarak ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insanlar topluluğu. **2.** Soy.

İ

idadi: Osmanlı eğitim sisteminde yüksekokullara öğrenci yetiştiren orta dereceli okul, lise.

ihsan: Bağışlama, bağışta bulunma.

illüstrasyon: Kitap içindeki bir yazıyı açıklayan veya süsleyen resim.

imtiyaz: Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.

istibdat: Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm.

istihdam: Bir görevde, bir işte kullanma.

istihkâm: Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.

itilaf: Anlaşma, uyuşma, uzlaşma.

ittifak: Anlaşma, uyuşma, bağlaşma.

ittihat: Birleşme, birlik kurma, bir olma.

K

kabine: Bakanlar Kurulu, hükûmet.

kâm: Zevk, mutluluk, tat.

Kalvenizm: Tanrı ile kul arasına hiçbir otoritenin giremeyeceğini, Hristiyanlığın eski sadeliğine dönmesini savunan I. Calvin tarafından ileri sürülen Protestanlığın özel bir kolu.

kamu: Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme.

kararname: Bakanlar Kuruluna verilen yetkilere dayanarak alınan karar, bu kararı bildiren resmî yazı.

Katolik: Hristiyanlığın mezheplerinden biri.

koloni : 1. Sömürge. **2.** Göçmen topluluğu veya bu topluluğun yerleştiği yer.

konsolos: Yabancı ülkelerde, orada bulunan yurttaşlarının haklarını koruyan, bağlı bulunduğu hükûmete siyasal ve ticari bilgileri veren dış işleri görevlisi.

konsolosluk: Yabancı ülkelerde, ülkesinin ticari menfaatlerini koruyan ve diplomatik olmayan çeşitli resmî görevleri yerine getiren resmî dairelere verilen isim.

L

laik: Din işlerini devlet işlerine karıştırmayan, devlet işlerini dinden ayrı tutan.

lojistik: Kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin ve bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanması.

M

maarif: Öğretim ve eğitim sistemi.

mecelle: Fıkıh hükümleriyle bu konudaki türlü içtihadı bir araya getiren, Tanzimat'tan sonra hazırlanmış olan, yasa yerine kullanılan eser.

mektep: Her türlü eğitim ve öğretimin toplu olarak yapıldığı yer, okul.

meşrutiyet: Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet etme biçimi.

meşveret: Bir konu hakkında birinin düşüncesini sorma, danışma.

monarşi: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim, tek erklik.

muhalefet: Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık.

mutlakiyet: Bir hükümdarın idaresi altında bulunan idare şekli.

müfredat: 1. Bir bütünü oluşturan bireyler, ayrıntılar. **2.** Öğretim programı.

mülkiye: Devlet yönetimindeki sivil görevliler sınıfı.

müsadere: Kanunen kaçak veya yasak olan bir şeye resmen el koyma, zor alım.

müşfik: Acıyarak ve koruyarak seven, sevecen, şefkatli.

mütekabiliyet: Devletler arası ilişkilerde, diplomaside denklik durumu.

müzakere: Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, oylaşma.

N

neşriyat: 1. Yayın. **2.** Basılıp satışa çıkarılan kitap, gazete vb.

nişan: Gördükleri önemli işlerden dolayı kişileri onurlandırmak için devletçe verilen anmalık.

nota: Bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, memorandum

nüfuz: Söz geçirme, güçlü olma.

nüktedan: Esprili, ince anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz söyleyen kimse.

O

Ortodoks: Hristiyan mezheplerinden biri.

otorite: Siyasi veya idari güç

Ö

öğreti: Toplumda herhangi bir alanda çığır açan bir düşünce adamının ortaya koyduğu görüşler, ilkeler bütünü, doktrin.

öksüz: Anası veya hem anası hem babası ölmüş olan (çocuk).

P

parlamento: Başlıca görevi yasama, devlet bütçesini çıkarma, hükûmeti denetleme olan ve üyeleri halkoyu ile belirli bir süre için seçilen meclis veya meclisler, yasama kurulu, yasama meclisi, yasama organı.

piyasa: Satıcıların mal satmak için bir araya geldiği yer, pazar.

pranki: Savaşlarda kullanılan büyük toplardan biri.

propaganda: Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz,yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca.

Protestan: Anglikan, Lutherci, Kalvenci gibi türlü kolları içine alan, papanın dinî başkanlığını ve Katolik kurallarını tanımayan kilise birliği.

protesto: Herhangi bir davranışın tüzeye, antlaşma ve sözleşmelere aykırı düştüğünü ve onanmadığını resmî olarak açıklamak.

protokol: Diplomatlıkta, devletler arasındaki ilişkilerde geçen yazışmalarda, resmî törenlerde, devlet başkanları ile onların temsilcileri arasındaki görüşmelerde uygulanan kurallar.

R

radikal: 1. Kökten. **2.** Köktenci.

rahip: Hristiyanlarda genellikle manastırda yaşayan evlenmemiş papaz, keşiş.

rejim: Bir devletin yönetim biçimi.

refah: Gönenç, bolluk, rahatlık ve varlık içinde iyi yaşama.

risale: Genellikle bir şeyi tanıtmayı amaçlayan küçük kitap.

rokoko: XVIII. yüzyılın başında Fransa'da çok geçerli olan, kavisli çizgileri bol, gösterişli bir bezeme üslubu.

rüştiye: Eskiden ortaokul derecesindeki mektep.

S

saltanat: Bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması.

sazende: Saz çalan kimse, sazcı.

sekban: Eyalet paşaları ve sancak beylerine bağlı olarak görev yapan bir asker sınıfı, saruca.

sektör: 1. Bölüm, kol, dal, kesim. **2.** Aynı işi yapan topluluk.

siyaset: 1. Politika. **2.** Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış.

skolastik: İnanç ve bilgiyi kiliseyle, özellikle Aristoteles'in bilimsel sistemini uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan Orta Çağ felsefesi.

strateji: Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı.

Ş

şah: İran veya Afgan hükümdarı.

şeri: İslam hukukuyla ilgili.

şeyhülislam: Osmanlı Devleti'nde, kabinede sadrazamdan sonra yer alan ve genellikle din işlerinden sorumlu olan üye.

şimendifer: Demir yolu, tren.

şûra: Bir alanla ilgili olarak oluşturulan danışma kurulu.

T

taahhüt: Bir şey yapmayı üstüne alma, üstlenme.

tababet: 1. Tıp. **2.** Tıp bilgisi.

tabya: Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı.

taife: Belirli bir işle uğraşan topluluk.

talim: Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, tedrisat, öğretim.

taşra: Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık.

teçhizat: Silah dışındaki savaş gereçleri, donatı.

tekel: Devletin herhangi bir üretim alanını elinde tutması, satışı tek elden yönetmesi ve fiyata hâkim olması durumu, inhisar, monopol.

tellal: Herhangi bir şeyi, olayı veya bir şeyin satılacağını halka duyurmak için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağıran kimse, çağırtmaç.

teori: Belirli bir konudaki düşüncelerin, görüşlerin bütünü.

terakki: İlerleme, yükselme, gelişme.

terhis: Askerlik ödevini bitirenleri ordudan bırakma

tersane: Gemi yapılan yer, gemilik, tezgâh.

U

ulema: Bilimsel bir konuda çok bilgisi olan kimseler, âlimler.

ulûfe: Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda verilen ücret

ulus: 1. Belli bir sınır içinde yaşayan ve halk kültürüyle seçkin kültürünü yaratan insanların oluşturduğu siyasal toplum, millet.

Ü

üniter: Merkeziyetçi devlet anlayışı.

üs: Bir askerî harekâtta birliklerin gereksinim duyduğu her türlü gerecin toplandığı, dağıtıldığı bölge.

V

veraset: 1. Kalıtım. **2.** Mirasta hak sahibi olma.

vezn: Ağırlık. Tartma, ölçme.

Y

yurttaş: Yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri, vatandaş.

yurttaşlık: Yurttaş olma, bir yurtta doğup büyüme veya yaşamış olma durumu, vatandaşlık.

Z

ziraat: Bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması.

zümre: Topluluk, takım, grup, camia.

KRONOLOJİ

1596	Haçova Muharebesi
1606	Zitvatorok Antlaşması
1612	Nasuh Paşa Antlaşması
1618	Serav Antlaşması
1621	Hotin Antlaşması
1639	Kasr-ı Şirin Antlaşması
1664	Vasvar Antlaşması
1669	Girit'in Fethi
1672	Bucaş Antlaşması
1681	Bahçesaray Antlaşması
1683	II. Viyana Kuşatması
1699	Karlofça Antlaşması
1700	İstanbul Antlaşması
1711	Prut Antlaşması
1718	Pasarofça Antlaşması
1730	Patrona Halil İsyanı
1732	Ahmet Paşa Antlaşması
1739	Belgrad Antlaşması
1746	Kerden Antlaşması
1740	Kapitülasyonların sürekli hâle gelmesi
1770	Çeşme Baskını
1774	Küçük Kaynarca Antlaşması
1779	Aynalıkavak Tenkihnamesi
1783	Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı
1789	Fransız İhtilali
1791	Ziştovi Antlaşması

KRONOLOJİ

1792	Yaş Antlaşması
1798	Fransa tarafından Mısır'ın işgali
1801	El-Ariş Antlaşması
1804	Sırp İsyanı
1808	Sened-i İttifak
1812	Bükreş Antlaşması
1815	Viyana Kongresi
1821	Rum İsyanı
1821-1881	Sudan'da Mısır-Osmanlı hâkimiyetinin kurulması
1827	Navarin Olayı
1829	Edirne Antlaşması
1830	Fransızların Cezayir'i alması
1833	Kütahya Antlaşması
1833	Hünkâr İskelesi Antlaşması
1838	Balta Limanı Antlaşması
1839	Nizip Muharebesi
1839	Tanzimat Fermanı
1840	Londra Antlaşması
1841	Londra Boğazlar Sözleşmesi
1853-1856	Kırım Savaşı
1856	Islahat Fermanı
1856	Paris Antlaşması
1869	Süveyş Kanalı'nın açılması
1876	Kanun-î Esasi'nin ilanı
1877-1878	Osmanlı-Rus Savaşı
1878	Ayastefanos Antlaşması

KRONOLOJİ

1878	İngilizlerin Kıbrıs'ı işgali
1878	Berlin Antlaşması
1881	Fransızların Tunus'u işgali
1881	Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin kurulması
1882	Üçlü İttifak'ın kurulması
1882	İngilizlerin Mısır'ı işgali
1907	Üçlü İtilaf'ın kurulması
1908	II. Meşrutiyet'in ilanı
1908	Bulgaristan'ın bağımsız olması
1908	Girit'in Yunanistan tarafından işgali
1908	Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakı
1909	31 Mart Olayı
1911	Trablusgarp Savaşı
1912	Uşi Antlaşması
1912	I. Balkan Savaşı
1913	Londra Antlaşması
1913	Bâbıâli Baskını
1913	II. Balkan Savaşı
1913	Atina Antlaşması
1913	İstanbul Antlaşması
1913	Bükreş Antlaşması
1914-1918	I. Dünya Savaşı

KAYNAKÇA

Afyoncu, E. (2016). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu.* İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, s. 211-212.

Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Ateş, D. (2022). Siyasal Şiddetin Evrimine Örnekler Üzerinden Bir Bakış, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 4, S 2, s. 204.

Birdişli, F. (2011). *Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 31, s. 496-499.

Çatal, A.C. (2021). Salgın Hastalıklarla Mücadelede Osmanlı Taşra Belediyelerinden Örnekler. *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C. 3, s. 1-14.

Çelebi, E. (2013). *Seyahatnâme.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Danışman, Z. (1993). *Koçibey Risalesi.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Emecen, F. (2020). *İslam Ansiklopedisi,* C 15, s. 546-547.

Erdem, U. (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Geyikdağı, V.N. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye, 1854-1914*. İstanbul: Hil Yayınları.

Gökyay, O.Ş. (2022). *Kâtip Çelebi.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 25, s.36-40.

Görgen, İ. (2022). Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s. 286

Gürsoy, B. (1984). *100. Yılında Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme.* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 40, Sayı 1, s. 17-18.

Halaçoğlu, Y. (1995). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlıda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Haliloğlu, A. (1997). Göç. *Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi*, Bursa: Balkan Türkleri ve Mültecileri Dernekleri Federasyonu Yayınları, Sayı 25, s. 35.

İnalcık, H. (1999). *Doğu Batı/Makaleler* 1. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İnalcık, H. (2004). *Osmanlı Uygarlığı Cilt I.* Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Keskin, Ö. ve Sönmez, Ali. (2009). Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Hattı Örneği, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S 25 s. 70

Kıray, E. (2002). *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar.* Ankara: İletişim Yayınları.

Kurtaran, U. (2016). *Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi.* Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 35, Sayı 60, s. 115-128.

Küçükerman, Ö. (2000). *Feshane-i Âmire*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları.

Kütükoğlu, M.S. (1974). *Tanzimat Devri Osmanlı - İngiliz Gümrük Târifeleri.* Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 4-5, s. 335-393.

Kütükoğlu, M.S. (2007). *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, 1580-1850. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Osmanlı Ansiklopedisi. (1993). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 2-3.

Osmanlılar Albümü. (1983). C 2, İstanbul: Osmanlı Yayınevi.

Özcan, M.S. (2019). *Westphalia Barışı ve Modern Devletler Hukukunun Doğuşu.* Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Cilt 5, Sayı 1, s. 49-62.

Özcoşar, İ. (2018). *Osmanlı Kudüs'ünde Ecnebi Kilise Arazilerinin Vergiden Muafiyeti Meselesi.* Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi. Ankara: Beytülmakdis Çalışmaları Vakfı Yayınları, C 18, Sayı 2. s. 15-34.

Özhan, K. (2012). *Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması:* Çanakkale Telgraf Hattı Örneği. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 25 s. 70.

Padişahlar Ansiklopedisi. (1984). İstanbul: Tercüman Gençlik Yayınları, Cilt 1-2.

Sarıkavak, K. (2013). *Yanyalı Esad Efendi.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt.43, s.322-323.

Semercioğlu, H. (2016). *Machievelli'nin Perspektifinden Bugünün Uluslararası İlişkileri.* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Cilt 9, Sayı 44, s. 496-499.

Seyfi. Y. (2012). *Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Sayı 16, s. 75-92.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2012). *Yazım Kılavuzu.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkler Ansiklopedisi. (2002). Cilt 10-12-13. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yüce, N. (1989). *Yusuf Akçura.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 2, s. 228-229.

(Not: Kaynakça APA 6'ya göre düzenlenmiştir.)

HARİTA KAYNAKÇASI

Kitap içerisinde kullanılan haritaların tümü yayınevi tarafından çizdirilmiştir.

TÜRKİYE HARİTASI

TÜRK DÜNYASI HARİTASI

1. Türkiye Türkleri
2. Balkan Türkleri
3. Gagavuz Türkleri
4. Kazaklar
5. Özbekler
6. Kırgızlar
7. Türkmenler
8. Karakalpaklar
9. Uygurlar
10. Sarı Uygurlar ve Salarlar
11. Tatarlar
12. Çuvaşlar
13. Başkurtlar
14. Kırımçaklar
15. Ahıska Türkleri
16. Azerbaycan Türkleri
17. Dağıstan Türkleri
18. Kumuklar
19. Karaçaylar
20. Balkarlar (Malkarlar)
21. Nogaylar
22. Stavropol Türkmenleri
23. Saha (Yakut) Türkleri
24. Altay Türkleri
25. Hakaslar
26. Tuva Türkleri
27. Tobol Tatarları
28. Barabalar
29. Şorlar
30. Çulım
31. Kumandı
32. Kandak
33. Karagas
34. Uranhay
35. Irak Türkleri
36. Suriye Türkleri
37. Kıbrıs Türkleri
38. Kaşgaylar
39. Hamse Türkmenleri
40. Karaim Türkleri
41. Kırım Türkleri
42. Avrupa'daki Türkler
43. Kabardin-Balkar Türkleri
44. İran Türkleri

İŞARETLER

- Devlet sınırı
- Özerk cumhuriyet ve vilayet sınırı
- Bağımsız Türk devletleri
- Özerk cumhuriyet, eyalet ve vilayetler
- Özerk olmayan Türk bölgeleri
- Kanal (Süveyş Kanalı)

BAĞIMSIZ DEVLETLER

a) Azerbaycan C.	Bakü
b) Kazakistan C.	Astana
c) Kırgız C.	Bişkek
ç) Kuzey Kıbrıs Türk C.(KKTC)	Lefkoşa
d) Özbekistan C.	Taşkent
e) Türkiye Cumhuriyeti	Ankara
f) Türkmenistan C.	Aşkabad

ÖZERK CUMHURİYETLER

a) Başkortostan C.	Ufa	g) Saha (Yakutistan) Muhtar C.	Yakutsk
b) Çuvaşistan C.	Çeboksarı	ğ) Tuva C.	Kızıl
c) Dağıstan C.	Mahaçkala	h) Uygur (D. Türkistan) C.	Urumçi
ç) Gagavuz C.	Komrat	ı) Tataristan C.	Kazan
d) Kabardin-Balkar C.	Nalçik	i) Altay C.	Krasnoyarsk
e) Karakalpakistan C.	Nukus	j) Hakasya C.	Abakan
f) Nahcivan C.	Nahcivan	k) Karaçay-Çerkes C.	Çerkesk

NOTLAR